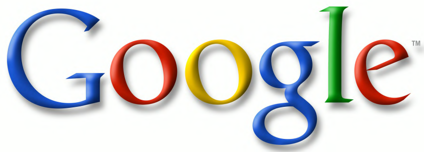


This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/


UC-NRLF
$B 101 393

HEMMING GADH

EN STATSMAN OCH PRELAT FRÅN STURETIDEN

BIOGRAFISK STUDIE

AKADEMISK AFHANDLING

AF

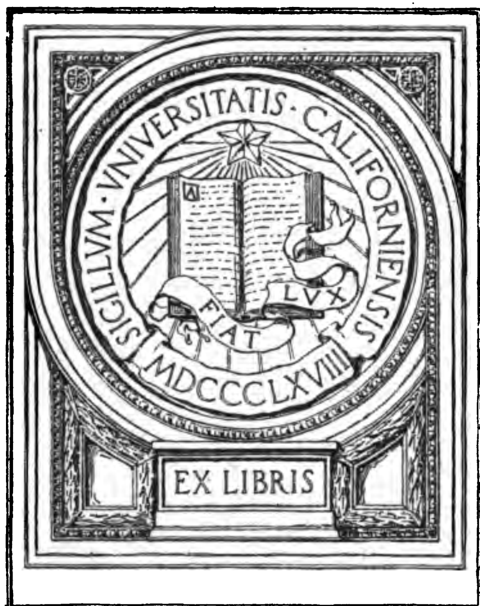
GOTTFRID CARLSSON



UPPSALA
F. C. ASKERBERGS BOKFÖRLAGSAKTIEBOLAG

Digitized by Google

EXCHANGE



Digitized by Google

Digitized by Google

HEMMING GADH

EN STATSMAN OCH PRELAT FRÅN STURETIDEN

BIOGRAFISK STUDIE

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA

HUMANISTISKA SEKTION

FÖR VINNANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

Å LÄROSALEN N:R I

TORSDAGEN DEN 27 MAJ 1915 KL. 10 F. M.

AF

GOTTFRID CARLSSON
FIL. LIC.



UPPSALA
F. C. ASKERBERGS BOKFÖRLAGS-AKTIEBOLAG

Digitized by Google

Exchange

UPPSALA 1915
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Digitized by Google

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

415541

Digitized by Google

Digitized by Google

FÖRETAL.

Sturarnas vän och rådgifvare Hemming Gadh har i alla tider varit föremål för den nordiska historieforskningens intresse. Redan JOHANNES MAGNUS tecknar hans bild med tydlig sympati och oneklig bravur. Och till honom ansluter sig under nästföljande århundrade JOHANNES MESSENIUS i Scondia illustrata. Det är jämväl Messenius, som i sin Chronicon episcoporum skrifvit den första kända biografien öfver Gadh. Dylika kortfattade framställningar af den ryktbare prelatens lif ingingo sedan i RHYZELII biskopskrönika (1752), HÅHLS Linköpings stifts herdaminne I (1846) och Svenskt Biografiskt Lexikon, Ny följd IV (1861—1862). Äfven i den äldre akademiska disputationslitteraturen blef Gadh ett par gånger föremål för personhistorisk behandling. Första gången skedde det under E. M. FANTS presidium 1806, då Georg Svedelius disputerade öfver trenne historiska uppsatser — sammanförda under en gemensam titel: »Accessiones ad historiam Sviogothicam» —, af hvilka »Vita Hemmingi Gadd» (4 sidor) var den mellersta. Denna biografi omfattar hela Gadhs lefnad men utgör endast en okritisk sammanarbetning af äldre författares uppgifter. Vederhäftig och för sin tid förtjänstfull är däremot F. F. CARLSONS år 1834 i disputationsform utgifna lilla skrift »De Hemmingi Gaddii in patriam meritis» (12 sidor), som visserligen icke sträcker sig längre än till Sten Sture den äldres död och numera torde kunna frånkännas egentligt värde i följd af den vid tiden för dess tillkomst betydligt mer än nu kännbara bristen på källor särskildt för en framställning af Gadhs romerska period.

Digitized by Google

I själfva verket saknades förutsättningarna för en försvarlig lefnadsteckning öfver Hemming Gadh, ända till dess att ALLENS och STYFFES bekanta, på den samvetsgrannaste forskning byggda arbeten — Styffe utgaf samtidigt ett stort antal för perioden viktiga urkunder — spridt ljus öfver Nordens historia i allmänhet under den utgående medeltiden. Först nu blef det möjligt att med någorlunda säkerhet göra sig en föreställning om Gadhs lefnadsöden och samhälleliga insats, och de båda nyssnämnda historieskrifvarna själfva lämnade jämväl på denna punkt synnerligen rika bidrag, hvilka till synes borde onödiggöra en särskild biografi af mera afsevärd omfattning (öfversiktliga lefnadsteckningar ha ju på senaste tid sett dagen i Nordisk Familjebok, Finsk Biografisk Handbok och Kirkeleksikon for Norden).

När författaren till denna undersökning likväl beslöt sig för att göra Hemming Gadhs lif och verk till ämne för en akademisk afhandling, så var det i förhoppning att kunna tillgodogöra sig de för Sturetidens och äfven för Hemming Gadhs historia ganska upplysande urkundspublikationer, som efter Allen och Styffe framkommit. Särskildt äro därvid att nämna Hanserecesse 1477—1530, utgifna af D. SCHÄFER och FR. TECHEN, hvilka tillåta en betydligt fylligare framställning af Gadhs vistelse i Lübeck 1510—1512 än hvad som förut varit möjligt, vidare Acta Pontificum Danica och de senare delarna af Diplomatarium Norvegicum samt slutligen i någon mån de båda hittills utkomna banden af Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch, Abth. II.

Under arbetets gång har det äfven visat sig — i den mån det icke förut var bekant —, att arkivgömmorna innehålla ett och annat, som är ägnadt att komplettera tidigare framställningar på området. Så har jag särskildt för 1500-talets andra decennium haft icke ringa utbyte af Stockholms stads tänkeböcker, återfunna af CLASON 1902. Tänkeböckerna förvaras f. n. i riksarkivet, liksom förhållandet är med de Sverige vidkommande afskrifter ur Vatikanarkivet, hvilka i slutet af förra och början af innevarande århundrade gjordes dels af den bekante medeltidskännaren K. H. KARLSSON, dels också af danska forskare. Äfven dessa afskrifter

Digitized by Google

ha visat sig för mitt syfte gifvande, framför allt vid behandlingen af Gadhs italienska tid. En afskriftskodex från 1500-talets slut (E 132) i Uppsala universitetsbibliotek har lämnat bidrag till en utförligare skildring af striden mellan Sten Sture den yngre och Gustaf Trolle, i hvilken strid Hemming Gadh af allt att döma spelat en framstående roll.

Hufvudkällan till Styffes sakrika redogörelse för Sveriges historia under Svante Nilsson, nämligen dennes i danska riksarkivet befintliga brefväxling, har också vid närmare granskning kunnat ytterligare afvinnas en del upplysningar af värde. Det har härvidlag varit mig till icke ringa lättnad, att det svenska riksarkivet äger fullständiga afskrifter af hela Sturesamlingen (»Sturearkivet») i det skick denna förelåg vid tiden för afskrifvandet (1870- och 1880-talen). Först sedan jag tagit del af dessa afskrifter, genomgick jag i Köpenhamn originalen och anställde därvid en noggrann jämförelse mellan de förra och de senare på alla mitt arbete vidkommande punkter. Särskild omsorg ägnades naturligtvis åt det handskriftliga studiet af Hemming Gadhs egna bref till herr Svante och dennes husfolk, oberoende af om de redan voro tryckta — detta är ju fallet med det öfvervägande flertalet, i det att 75 publicerats af Styffe och ytterligare några få af Grönblad — eller de, såsom förhållandet var med 10 à 20 (delvis ganska viktiga), ännu lågo otryckta och oanvända.

Af öfriga brefsamlingar i danska riksarkivet ha endast Sverige A 1396—1532 och Christian II lämnat något mera nämnvärdt utbyte. Utom från svenska riksarkivets medeltidsarkivalier öfverhufvud taget och från flera andra inrikes arkiv och bibliotek ha vidare spridda bidrag erhållits ur Lübecks statsarkiv och k. preussiska statsarkivet i Danzig. De för arkivforskningarna erforderliga utrikesresorna (juli—augusti 1913 och maj—juni 1914) ha delvis företagits med understöd från Adolf Björkanders stipendiefond.

Innan jag afslutar denna öfversikt öfver för afhandlingen användt, otryckt material (se f. ö. källförteckningen), har jag att nämna ett numera i Kungl. Bibliotekets ägo befintligt föredrag om Hemming Gadh, hållet på 1890-talet

Digitized by Google

af K. H. Karlsson inför den dåvarande skandinaviska kolonien i Rom. Då detta föredrag emellertid icke hvilar på någon i högre grad självständig forskning och föredragshållaren icke ens något grundligare utnyttjat sina egna afskrifter ur Vatikanarkivet, har det för mig ej varit af större värde, om också de däri uttalade reflexionerna angående Gadhs »affall» vid genomläsandet visat sig i väsentliga delar öfverensstämma med min redan tidigare stadgade uppfattning.

Ett försök att skildra en medeltidsmänniskas lif blir gärna på grund af källmaterialets art mera ett bidrag till tidens historia öfverhufvud än en lefnadsteckning med de kraf på koncentration kring framställningens föremål, som man brukar ställa på en sådan. Författaren är medveten om att en anmärkning af denna art kan riktas jämväl mot föreliggande afhandling och att den är särskildt befogad i fråga om det kapitel, som söker beskrifva Sten Sture den yngres och Gadhs inbördes förhållande 1512—1518. För denna tid äro emellertid de påträffade notiserna om Gadh i stort sedt så sporadiska och kortfattade, att de, om man vill få fram *något* ur dem, måste sammanknytas genom en allmän utredning, visserligen helt öfversiktlig, af Sveriges öden under ifrågavarande period, en utredning så mycket nödvändigare, som Sten Sture den yngres regeringstid aldrig från svensk sida blifvit mera ingående behandlad.

Om det sålunda med visst skäl kan göras gällande, att utvikningar skett, hvilka icke alldeles omedelbart motiveras af ämnet för afhandlingen, så har jag å andra sidan så godt som fullständigt afhållit mig från att diskutera frågan om Hemming Gadhs författarskap till det af Johannes Magnus honom tillskrifna talet mot danskarna, »Oratio contra Danos».[1] Och dock kan en sådan diskussion eller åtminstone

---

[1] Med anledning af en i den äldre litteraturen förekommande uppgift, att Gadh också skulle ha författat en bok »De Pastore», behöfver jag endast hänvisa till R. STEFFENS utredning i Samlaren 1899, hvari konstateras, att notisen beror på förväxling mellan Gadh och Nikolaus Hemming, »preceptor Daniæ».

Digitized by Google

en redogörelse för den hittills förda striden i frågan tilläfventyrs anses oundgänglig i ett mera utförligt arbete om Hemming Gadh. Jag finner emellertid föga vara att tillägga till den bevisföring, som EMIL HILDEBRAND, EGIL PETERSEN och VERNER SÖDERBERG (se litteraturförteckningen) förebragt *mot* talets äkthet och som i Söderbergs framställning beledsagas af en historik öfver diskussionens hufvudskiften.

På en punkt, där Styffes hela framställning syntes mig tarfva en revision men en närmare utredning i själfva texten skulle ha verkat störande, har undersökningen erhållit exkursens form. Det gäller striden mellan riksföreståndare och råd år 1511, närmast dateringen af de mellan herr Svante och riksrådet växlade, synnerligen häftiga skrifvelserna, hvilka äro välbekanta genom Svante Nilssons i Handlingar rörande Skandinaviens historia, delarna XIX och XX, tryckta kopiebok.

I käll- och litteraturförteckningen ha inga andra arkivalier eller tryckta arbeten upptagits än dem, som i afhandlingen blifvit anförda. Hvad stafningen i på modersmålet affattade citat vidkommer, är denna i de fall, då fullständigt citationstecken användes, möjligast bokstafstrogen; dock har *w*, som betecknar u-ljud, här återgifvits med *u*. Det tecken, som af Styffe och andra utgifvare transskriberas med *æ*, återges med *ä* i anslutning till hvad som alltid varit brukligt i fråga om det analoga *ö*-tecknet. I de bilagor, hvilka direkt gå tillbaka på i danska riksarkivet förvarade original, har diplomatisk noggrannhet eftersträfvats. Upplösta förkortningar utmärkas med kursiv. Det har emellertid visat sig vanskligt att i hvarje fall säkert fastställa, om brefskrifvaren afsett stor eller liten begynnelsebokstaf; detta gäller särskildt *h*. — För bilagan III har jag endast kunnat lägga en afskrift till grund, och i detta fall har naturligtvis afskriften följts utan någon som helst förändring.

När jag nu framlägger min undersökning om Hemming Gadh för offentligheten, ber jag att få rikta några erkänslans

Digitized by Google

ord till alla dem, som direkt eller indirekt befordrat densamma. I främsta rummet tänker jag därvid på de akademiska lärare, som handledt mig i de historiska studierna. Jag anhåller sålunda att få uttala min vördnadsfulla tacksamhet till professor HARALD HJÄRNE, hvars undervisning jag under flera år haft den stora förmånen att åtnjuta. I den allra största tacksamhetsskuld står jag till professor NILS EDÉN både för de värdefulla anvisningar, som jag vid afhandlingens planläggning af honom erhöll, och för det uppmuntrande intresse, hvarmed han äfven i fortsättningen följt mitt arbete. Mitt tack adresserar sig jämväl till docenterna HELGE ALMQUIST och SVEN TUNBERG. Till den senare stannar jag i synnerlig förbindelse framför allt för de många råd och upplysningar, hvarigenom han med sina omfattande kunskaper i svensk medeltidshistoria gagnat mina studier öfver en medeltidens märkesman.

Högt skattade underrättelser rörande med afhandlingen sammanhängande frågor har jag vidare mottagit af professor EWERT WRANGEL, dr. phil. JOHS. LINDBÆK och fil. lic. YNGVE BRILIOTH. Dr. Lindbæk har därjämte haft älskvärdheten att redan för ett år sedan ställa till mitt förfogande rentryck af de 26 första arken af Acta Pontificum Danica, del VI (i dagarna utkommen i bokhandeln).

Slutligen må det tillåtas mig att ge uttryck åt min varma tacksamhet till herrar tjänstemän i Uppsala universitetsbibliotek, Riksarkivet och öfriga af mig besökta arkiv och bibliotek för det allra största tillmötesgående och till min vän och studiekamrat fil. lic. NILS HERLITZ för uppoffrande och oförtruten hjälp vid korrekturläsningen. För biträde i sistnämnda afseende ber jag äfven att tacksamt få nämna fil. kand. PER SAMZELIUS och fil. kand. ERNST NYGREN.

Uppsala den 18 maj 1915.

Gottfrid Carlsson.

Digitized by Google

Källor och litteratur.

A. Otryckta källor.

Riksarkivet.

Pergaments- och pappershandlingar 1430—1520 jämte dithörande regester.
Odaterade pergamentsbref från och med femtonde århundradet.
Odaterade pappersdokument från medeltiden.
Medeltidens kopieböcker: A 22.
Registrum ecclesie Lincopensis.
Tänkeböcker för Stockholms stad 1479—1499, 1504—1507, 1511—1520 (tillhöra egentligen Stockholms rådhusarkiv men äro deponerade i Riksarkivet).
K. H. Karlssons afskrifter ur Vatikanarkivet.
P. A. Munchs afskrifter ur Vatikanarkivet.
Nyare danska afskrifter ur Vatikanarkivet (nyare da. afskr.).
Strödda afskrifter af medeltidshandlingar: nyare afskrifter från 1800- och 1900-talen (B 20).
Carl Silfverstolpes Archivexcerpt.
V. Granlunds Förteckning ur utländska archiver.
Afskrifter af »Sturearkivet» i danska riksarkivet.

Kungliga Biblioteket.

Processus canonizacionis b. Katherine.
K. H. Karlssons papper II: 8 (ett i Rom på 1890-talet hållet föredrag om Hemming Gadh).

Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

Peringskiölds diplomatarium.
Peringskiölds bullarium.
Broocmans diplomatarium.
B. E. Hildebrands diplomatarium.

Kammararkivet.

Arf och eget: Sturegodsen.

Digitized by Google

Uppsala Universitetsbibliotek.

Pergaments- och pappersbref från medeltiden.
Allmänna handskriftssamlingen: E 132.

Linköpings Stiftsbibliotek.

Hans Brasks kopiebok (K. h. 53).
Linköpings domkyrkas papperskodex (K. h. 54).
Brefställare för Vadstena kloster (Bf 1).

Arboga Stadsarkiv.

Arboga stads tänkebok 1451—1569.

Danska Rigsarkivet.

Samlingen Sverige.
» Sverige A 1396—1532.
» Christian II.
» Danske Kongers Historie.
» Hansestæderne A: Papirshandlinger.
Danske Kancellis Arkiv: Indkomne Breve.

Sturearkivet:
A. Svante Nielssöns Arkiv (buntarna I—V).
B. Sten Sture den yngres arkiv (en bunt).
C. Forskelligt (en bunt; däribland bref till Hemming Gadh).

Sturearkivet har tidigare varit ordnadt på det sättet, att de olika brefven i en ganska godtycklig följd blifvit numrerade och sedan på grundval af denna numrering fördelade på »Pakker». Sedan numera härutinnan ändring skett, i det att exempelvis alla bref till Svante Nilsson från en och samma afsändare blifvit sammanförda och begynnelsebokstäfverna i resp. afsändares förnamn fått bestämma ordningsföljden mellan de olika brefskrifvarna, ha likväl de gamla numren, som voro skrifna direkt på handlingarna, fått stå kvar. När i det följande otryckta bref och akter ur Sturearkivet [SA] citeras, anföres jämte beteckningen af bunten (A I, A II, A III, A IV, A V, B eller C) också det gamla numret. Då det t. ex. s. 1 nedan anges, att ett (otryckt) bref finnes i SA: C, n. 1511, betyder detta alltså, att brefvet tillhör bunten »Forskelligt» och att det efter den gamla indelningen bär numret 1511. I fråga om Gadhs egna bref uppges i regel numret, vare sig de äro tryckta eller icke.

När Sturearkivet, som nämndt, för ett antal år sedan omordnades — det skedde *efter* den tid, då de i svenska riks-

Digitized by Google

arkivet befintliga afskrifterna togos —, blefvo en del till detsamma hänförda papper utrangerade, emedan de ur provenienssynpunkt icke hörde hemma där, och tvärtom blefvo bref, som förut varit i andra samlingar, inlagda i Sturearkivet. Handlingar af den senare kategorien hafva gifvetvis ingen nummerbeteckning.

Langebeks diplomatarium.

Lübecks Statsarkiv.

Niederstadtbuch 1481—1520.
Acta Suecica I, II.

Preussiska Statsarkivet i Danzig.

Archiv der Stadt Danzig: Urkunden.
XI. Schweden und Finland (bis 1520). [Arkivsign. 300 U. XI].
XXII. Deutschland (bis 1520). [Arkivsign. 300 U. XXII].

B. Urkundspublikationer.

Aarsberetninger fra det kongel. Geheimearchiv, I, IV, udg. af C. F. Wegener. Khvn 1852—1855, 1866—1870.

Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316—1536. Bind III—VI, udg. af Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk. Khvn 1908—1915.

Akten und Rezesse der livländischen Ständetage, III (1494—1535), bearb. von L. Arbusow. Riga 1910.

Annerstedt, C., Upsala Universitets historia. Bihang I: Handlingar 1477—1654. Ups. 1877.

Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands. Folge III: Bd. 4. Regesten aus zwei Missivbüchern im Revaler Stadt-Archiv. Bearb. von G. v. Hansen. Reval 1895.

Arwidsson, A. I., Handlingar till upplysning af Finlands häfder, I, V. Sthlm 1846, 1852.

Benzelius, E., Monumenta historica vetera ecclesiæ Sueogothicæ. Upsaliæ 1709.

Burckard, J., Liber notarum ab anno MCCCCLXXXIII usque ad annum MDVI. A cura di Enrico Celani (Rerum Italicarum Scriptores, Tomo XXXII: parte 1). Città di Castello 1907—1912.

Bureus, J. Th., Sumlen. Efter förf:s handskrift i urval utg. [af G. E. Klemming] (Nyare bidr. till kännedom om de svenska landsmålen, Bih. I). Sthlm 1886.

Christensen, W., Missiver fra Kongerne Christian I:s og Hans's Tid, I, II. Khvn 1912—1914.

Digitized by Google

Diarium Vazstenense, ed. E. BENZELIUS. Upsaliæ 1721.

Diplomatarium Dalecarlicum. Urkunder rörande landskapet Dalarne, utg. af C. G. KRÖNINGSSVÄRD och J. LIDÉN. I, II. Sthlm 1842, Falun 1844.

Diplomatarium diocesis Lundensis. Lunds ärkestifts urkundsbok, utg. af L. WEIBULL, III. Lund 1900.

Diplomatarium Norvegicum, VI, XV—XVII, udg. af C. R. UNGER, H. J. HUITFELDT—KAAS, A. BUGGE og CHR. BRINCHMANN. Kra 1863—1864, 1896—1907.

Diplomatarium Suecanum, I—VI: 1, ed. J. G. LILJEGREN, B. E. HILDEBRAND & E. HILDEBRAND. Holmiæ 1829—1878.

GRÖNBLAD, J. E. A., Nya källor till Finlands medeltidshistoria. Khvn 1857.

HADORPH, J., Then Andra Delen til Rijm-Crönikorne. Sthlm 1676.

Handlingar, Linköpings bibliotheks, I, II. Linköping 1793—1795.

Handlingar rörande Skandinaviens historia, XIII, XVI, XVIII—XX, XXIV. Sthlm 1828, 1831, 1833—1835, 1840.

Hanserecesse von 1477—1530, 4—7, 9, bearb. von D. SCHÄFER und FR. TECHEN. Leipz. 1890—1905, 1913.

JACOPO GHERARDI da Volterra, Diario Romano dal 7 settembre 1479 al 12 agosto 1484, a cura di ENRICO CARUSI (Rerum Italicarum Scriptores, Tomo XXIII: parte 3). Città di Castello 1905 ff.

Kopibog, Erkebiskop Henrik Kalteisens, udg. af A. BUGGE. Kra 1899.

KOPPMANN, K., Denkwürdigkeiten des Rostocker Rathsherrn Jakob Parkow (Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock, Bd. III, Heft 2). Rostock 1901.

LANGEBEK, J., Anledning til en Historie om de norske Bergverkers Oprindelse og Fremvext (Skrifter, som udi det Kiøbenh. Selsk. af Lærdoms Elskere ere fremlagte, VII). Khvn 1758.

Magazin, Danske, III, IV. Khvn 1843—1869.

Matrikel der Universität Rostock, hrsg. von A. HOFMEISTER, I, II. Rostock 1886—1890.

Matrikel der Universität zu Leipzig, hrsg. von G. ERLER, I (Codex diplomaticus Saxoniæ regiæ II: 16). Leipz. 1895.

PRIEBATSCH, F., Politische Correspondenz des Kurfürsten Albrecht Achilles, III. (Publicationen aus den preuss. Staatsarchiven 71). Leipz. 1898.

Registratur, Konung Gustaf den förstes, I, IV, VII, VIII, XIV, XVI, utg. af Kongl. Riksarchivet genom V. GRANLUND. Sthlm 1861, 1868, 1877, 1883, 1891, 1895.

Registrum ecclesiæ Aboensis eller Åbo domkyrkas svartbok, utg. af R. HAUSEN. Hfors 1890.

RYDBERG, O. S., Sveriges traktater med främmande magter, III. Sthlm 1895.

Digitized by Google

SCHLYTER, C. J., Sveriges gamla lagar, X (Konung Magnus Erikssons landslag). Lund 1862.
SCHRÖDER, J. H., Monumenta diplomatica Suecana. Ups. 1820.
Scriptores rerum Danicarum medii ævi, VIII, ed. L. ENGELSTOFT & E. C. WERLAUFF. Hauniæ 1834.
Scriptores rerum Suecicarum medii ævi, I—III, ed. E. M. FANT, E. G. GEIJER, J. H. SCHRÖDER & C. ANNERSTEDT. Upsaliæ 1818—1876.
Skottebok, Stockholms stads, 1502—1510, utg. af H. HILDEBRAND. Sthlm 1889.
Skriftprof, Svenska, I, utg. af E. HILDEBRAND, H. WIESELGREN och A. BÖRTZELL. Sthlm 1894.
[SPEGEL, H.], Skriftelige Bewis hörande til Swenska Kyrckio-Historien. Ups. 1716.
STYFFE, C. G., Bidrag till den katolska hierarkiens historia i Sverige 1463—1515 (Historiska Handlingar VIII). Sthlm 1879.
——, Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver, III—V. Sthlm 1870—1884.
SUHM, P. F., Samlinger til den Danske Historie, II: 1. Khvn 1781.
THISET, A., Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede. Khvn 1898—1905.
Tidskrift, Västergötlands fornminnesförenings, II: 1. Mariestad 1901.
[Troil, U. v.], Skrifter och Handlingar til Uplysning i Svenska Kyrko och Reformations Historien, I, V. Ups. 1790—1791.
Urkundenbuch, Liv-, Est- und Kurländisches, I: 10, 11, hrsg. von PH. SCHWARTZ, II: 1, 2, hrsg. von L. ARBUSOW. Riga 1896, 1905, 1900, 1905.

C. Tryckta äldre krönikor och politiska stridsskrifter.

BACHMEISTER, SEB., Megapoleos litteratæ prodromus (E. J. v. Westfalens Monumenta rerum Germanicarum III), Lipsiæ 1743.
BRAHE, PER, Fortsättning af Peder Svarts Krönika, utg. af OTTO AHNFELT. Lund 1896—1897.
Chroniken, Die, der deutschen Städte: Die Chroniken der niedersächs. Städte. Lübeck. Bd. V. Leipz. 1910.
HELSING, MÅRTEN, Berättelse om Gustaf Vasas ungdom, meddelad af N. EDÉN (HT 1914). Sthlm 1915.
HUITFELD, A., Danmarckis Rigis Krønicke, I, II. Khvn 1652.
JOHANNES MAGNUS, Gothorum Sueonumque Historia. Romæ 1554.
JUUSTEN, P., Chronicon episcoporum Finlandensium, ed. H. G. PORTHAN. Efter utgifvarens död omtryckt af S. G. ELMGREN och A. SCHAUMAN (H. G. Porthans skrifter i urval I). Hfors 1859.

Digitized by Google

MESSENIUS, J., Chronicon Episcoporum per Sveciam, Gothiam et Finlandiam. Lipsiæ 1685.

——, Scondia illustratata, ed. J. PERINGSKIÖLD, I—XV. Stockholmiæ 1700—1705.

——, Theatrum nobilitatis Suecanæ. Holmiæ Suecorum 1616.

Någer stycker aff then Danske Cröneke ifrå Konung Wallemars tijd och hans effterkommande, ther inne the Swenske bliffue fast groffueligen och med osanning antastäde. Teslikest the Swenskes rätfärdelige och oumgängelige genswar. Stockholm 1558.

OLAVUS PETRI, Svenska Krönika, utg. af G. E. KLEMMING. Sthlm 1860.

RHYZELIUS, A., Episcoposcopia Suiogothica, I, II. Linköping 1752.

Rimkrönikor, Svenska Medeltidens, utg. af G. E. KLEMMING, III. Sthlm 1867—1868.

SVANINGIUS, J., Chronicon s. Historia Joannis Regis Daniæ. [utan angifven tryckort] 1560.

SWART, PEDER, Konung Gustaf I:s krönika, utg. af N. EDÉN. Ups. 1912.

Veræ ac justæ rationes, quare Regnum Suetiæ Christierno captivo, Daniæ olim Regi, ac eius heredibus nihil debeat. Holmiæ 1547.

D. Litteratur.

AHLENIUS, K., Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle 1514—1517 (HT 1897). Sthlm 1897.

AHLQVIST, A. G., Om Sturemorden (Historiskt Bibliotek, utg. af Silfverstolpe, IV). Sthlm 1878.

ALLEN, C. F., De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536, I—IV. Khvn 1864—1870.

ANREP, G., Svenska adelns ättartaflor, IV. Sthlm 1864.

ARNELL, E., Bidrag till biskop Hans Brasks lefnadsteckning. Sthlm 1904.

BAUMGARTEN, H., Geschichte Karls V, Bd. I. Stuttgart 1885.

BOESZOERMENY, R., Danzigs Theilnahme an dem Kriege der Hanse gegen Christian II von Dänemark, I. Danzig 1860.

BRILIOTH, Y., De svenska medeltidsbiskoparnas visitationes liminum ss. apostolorum (KHÅ 1913). Ups. 1914.

BURCKHARDT, J., Die Kultur der Renaissance in Italien, I, II. Zehnte Auflage. Leipz. 1908.

BÅÅTH, L. M., Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige. Sthlm 1905.

CARLSON, F. F.—SAMZELIUS, J., De Hemmingi Gaddii in patriam meritis. Diss. acad. Upsaliæ 1834.

CARLSSON, G., Drottning Dorotheas svenska morgongåfva (HT 1911). Sthlm 1912.

Digitized by Google

Carlsson, G., Några anteckningar om de teologiska studierna i Uppsala under universitetets första tillvaro (KHÅ 1913). Ups. 1914.
——, Sverige och Lybeck år 1509 (HT 1914). Sthlm 1914.
Caro, J., Geschichte Polens, V (Geschichte der europ. Staaten, hrsg. von A. Heeren, F. A. Ukert und W. von Giesebrecht). Gotha 1886—1888.
Christensen, W., Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede. Khvn 1903.
Clason, S., Stockholms återfunna stadsböcker från medeltiden (HT 1903). Sthlm 1903.
Collijn, I., Johannes och Olaus Magnus' i Uppsala Universitetsbibliotek förvarade bref till Johannes Dantiscus (KHÅ 1910, Meddelanden och aktstycken). Ups. 1910.
Daae, L., Om Historieskriveren Albert Kranz (NHT II: 5). Kra 1886.
Denifle, H., Die Universitäten des Mittelalters bis 1400, I. Berlin 1885.
Dictionaire d'histoire et de géographie ecclesiastiques, publié sous la direction de M. Alfred Baudrillart, IX. Paris 1913.
Du Cange, C. D., Glossarium mediæ et infimæ latinitatis. Nova ed. Niort 1883 ff.
Erslev, Kr., Det stockholmske Blodbads Forhistorie og C. Paludan—Müllers Opfattelse deraf (DHT VI: 3). Khvn 1891.
Eubel, C., Hierarchia catholica medii ævi, II, III. Monasterii 1901, 1910.
Fabricius, K., Gotlandske forhold under Iver Akselsön Tot (Antikvarisk Tidskrift för Sverige XVII: 5). Sthlm 1905.
Fant, E. M.—Svedelius, G., Accessiones ad historiam Sviogothicam. Diss. acad. Upsaliæ 1806.
Forssell, H., Sveriges inre historia från Gustaf den förste, I. Sthlm 1869.
Gregorovius, F., Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter, VII. Stuttgart 1870.
Handbok, Finsk Biografisk, utg. af T. Carpelan, I. Hfors 1903.
Hartman, T., Raseborgs slotts historia. Hfors 1896.
Hildebrand, E., Bidrag till Skandinaviens historia af C. G. Styffe, V. Recension (HT 1885, Öfversikter och granskningar). Sthlm 1885.
——, Den svenska kolonien i Rom under medeltiden (HT 1882). Sthlm 1882.
——, Hemming Gads oration mot danskarne (HT 1886). Sthlm 1886.
——, Sveriges historia intill tjugonde seklet. Andra afdelningen: Medeltiden af Hans Hildebrand. Sthlm 1905.
Hildebrand, H., Sveriges Medeltid I—III. Sthlm 1879—1903.

Digitized by Google

HJELMQVIST, TH., Till Heming Gadhs bref (ANF, Ny Följd 19). Lund 1907.
HOLLANDER, A. G., Svenska undervisningsväsendets historia. I. Tiden före 1724. Ups. 1884.
HÅHL, J. I., Linköpings stifts herdaminne, I. Norrköping 1846.
HÖJER, T., Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia intill midten af 1400-talet. Ups. 1905.
KALL RASMUSSEN, M. N. C., Om to nylig fundne Fragmenter af en Codex af Saxo (DGAA I, Tillæg). Khvn 1855.
KARLSSON, K. H., Electus Björn i Skara samt striderna om domprosteriet i Skara 1449—1475 (KHÅ 1905). Ups. 1906.
——, Forskningar i Vatikanens arkiv och därmed sammanhängande arbeten 1894—1900. Reseberättelse (Meddelanden från svenska riksarkivet, V). Sthlm 1901.
Kirkeleksikon for Norden, udg. af FR. NIELSEN, II. Aarhus 1904.
KRABBE, Die Universität Rostock im fünfzehnten und sechzehnten Jahrhundert. Rostock 1854.
KRAUS, V. von, und KASER, K., Deutsche Geschichte im Ausgange des Mittelalters (1438—1519). [Bibliothek deutscher Geschichte, hrsg. von H. v. Zwiedineck—Südenhorst]. Stuttgart 1888 ff.
[LAGER]BRING, S.—THOLANDER, A., De episcopo principe. Diss. acad. Londini Gothorum 1758.
LAGUS, W. G., Finska adelns gods och ätter. Hfors 1860.
Lexikon, Svenskt Biografiskt, Ny Följd, IV. Örebro 1861—1862.
LINDBÆK, J., De Danske Franciskanerklostre. Khvn 1914.
——, Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans. Khvn 1907.
—— og STEMANN, G., De danske Helligaandsklostre. Khvn 1906.
LUSCHIN V. EBENGREUTH, A., Quellen zur Geschichte deutscher Rechtshörer in Italien (Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der Kais. Akademie der Wissenschaften, Wien, Bd. 124). Wien 1891.
——, Vorläufige Mittheilungen über die Geschichte deutscher Rechtshörer in Italien (ibid., Bd. 127). Wien 1892.
MOLLERUP, W., Danmarks Forhold til Lifland fra Salget af Estland til Ordensstatens Opløsning. Khvn 1880.
MOLTESEN, L. J., De avignonske Pavers Forhold til Danmark. Khvn 1896.
MORONI, G., Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica, 19, 84, 85. Venezia 1843, 1857.
Nordisk Familjebok. Ny upplaga. Sthlm 1904 ff.
PALUDAN—MÜLLER, C. P., De første Konger af den Oldenborgske Slægt. Omrids og Tanker til Forstaaelse af Danmarks Historie i Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid. Khvn 1874.

Digitized by Google

PASTOR, L., Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters, II^2, III, IV: 1. Freiburg im Breisgau 1894, 1895, 1906.

PETERSEN, E., Hemming Gads Tale mod de Danske (DHT VI: 4). Khvn 1893.

PIERLING, P., La Russie et le Saint-Siège, I. Paris 1896.

RASHDALL, H., The Universities of Europe in the middle ages, I, II: 1. Oxford 1895.

REUTERDAHL, H., Svenska kyrkans historia, III. Sthlm 1863.

RUUTH, J. W., Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet (Bidrag till Åbo stads historia, II: 9, 11). Hfors 1909.

SCHIEMANN, TH., Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert, I, II. (Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen, hrsg. von W. Oncken II: 10). Berlin 1886—1889.

SCHLEGEL, B., och KLINGSPOR, C. A., Den med sköldebref förlänade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättartaflor. Sthlm 1875.

SCHULTE, A,, Die Fugger in Rom 1495—1523, I, II. Leipz. 1904.

SCHÜCK, H., Svensk Literaturhistoria, I. Sthlm 1890.

SCHÄFER, D., Zum lübisch-dänischen Vertrage vom 29 April 1503 (Hansische Geschichtsblätter 1897). Leipz. 1897.

SERAPHIM, A., Preussische Urkunden in Russland (Altpreussische Monatsschrift 1907). Königsberg 1907.

SERAPHIM, E., Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der »Aufsegelung» des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich, I. Reval 1894.

SILFVERSTOLPE, C., Förhandlingarna rörande Katarina Ulfsdotters kanonisation (Hist. Bibl. II). Sthlm 1876.

SIMSON, P., Geschichte der Stadt Danzig, I. Danzig 1913.

SOMMARIN, E., Bidrag till kännedom om arbetareförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring år 1720. Lund 1908.

STEFFEN, R., Petrus Jonæ Angermannus och uppgiften om Heming Gadhs bok de Pastore (Samlaren 1899). Ups. 1899.

STYFFE, C. G., Skandinavien under unionstiden med särskildt afseende på Sverige och dess förvaltning åren 1319 till 1521. Tredje upplagan. Sthlm 1911.

SYLVANDER, G. V., Kalmar slotts och stads historia, I, II: 2. Kalmar 1864, 1865.

SÄGMÜLLER, J. B., Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts. Zweite Auflage. Freiburg i. Br. 1909.

SÖDERBERG, V., Det Hemming Gadh tillskrifna Oratio contra Danos (Historiska studier, tillägnade professor Harald Hjärne $^2/_5$ 1908). Ups. 1908.

——, Nicolaus Ragvaldi och Baselkonciliet (Bidrag till Sveriges medeltidshistoria, tillägnade C. G. Malmström). Ups. 1902.

Digitized by Google

Söderwall, K. F., Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. Lund 1884 ff.
Ulmann, H., Kaiser Maximilian I. Bd II. Stuttgart 1891.
Vocabularius Gemma gemmarum. Hagenau 1512.
Voigt, G., Die Wiederbelebung des classischen Alterthums oder das erste Jahrhundert des Humanismus, I, II. Zweite Auflage. Berlin 1880, 1881.

Förteckning öfver använda förkortningar.

ANF = Arkiv för nordisk filologi.
APD = Acta pontificum Danica.
BSH = Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia.
DGAA = Aarsberetninger fra det kongel. [danske] Geheimearchiv.
DHT = Historisk Tidsskrift, udg. af den danske historiske Forening.
DM = Danske Magazin.
DN = Diplomatarium Norvegicum.
DRA = Danska riksarkivet.
DS = Diplomatarium Suecanum.
DSA = Preuss. statsarkivet i Danzig.
FM = Grönblad, Nya källor till Finlands medeltidshistoria.
GR = Konung Gustaf I:s Registratur.
HR III = Hanserecesse 1477—1530.
HSH = Handlingar rörande Skandinaviens historia.
HT = Historisk Tidskrift.
KA = Kammararkivet.
KB = Kungl. Biblioteket.
KHÅ = Kyrkohistorisk årsskrift.
LEKUB = Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch.
LSA = Lübecks statsarkiv.
LSB = Linköpings stiftsbibliotek.
NHT = Historisk Tidsskrift, udg. af den norske historiske Forening.
RA = Riksarkivet.
RK = Svenska medeltidens rimkrönikor, utg. af Klemming.
SA = Sturearkivet i danska riksarkivet.
SRD = Scriptores rerum Danicarum.
SRS = Scriptores rerum Suecicarum.
ST = Rydberg, Sveriges traktater.
STb = Stockholms stads tänkebok.
UB = Uppsala universitetsbibliotek.
VHAA = Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

Digitized by Google

FÖRSTA KAPITLET.

Hemming Gadhs familj. Hans första studieår och verksamhet som biskopskansler.

Hemming Gadhs släktförhållanden äro föga kända. Fadern hette Olof[1] men är för öfrigt alldeles obekant. Något mera vet man om en broder, Andreas Gadh. Denne blef liksom Hemming fostrad för det andliga ståndet och synes redan 1475 ha varit kyrkoherde i Hagebyhöga nära Vadstena,[2] på hvilken post han kvarstod till sin död den 20 dec. 1510. Med kyrkoherdebefattningen förenade han åtminstone under sina sista år ett kanonikat i Linköping.[3] Ännu en man, bärande namnet Gadh, torde med visshet kunna utpekas som Hemmings frände, nämligen en Måns G., hvilken fungerade såsom hans fogde i Hofs län i västra Östergötland under electus-tiden[4] och sedan nämnes häradshöfding i Aska härad 1515 och Lysings härad 1518.[5]

---

[1] Det framgår af fadersnamnet Olavi, som ett par gånger i påfliga handlingar tillägges Hemming. Karlssons afskr.: suppliker 18 febr. 1487 och 18 dec. 1501, RA.

[2] Den Andreas Olavi, kyrkoherde i Hagebyhöga, som 7 okt. 1475 vid 29 års ålder uppträder som vittne vid ett i Vadstena hållet förhör i den långa processen för den hel. Katarinas kanonisering (Processus canonizacionis Katherine, f. 101, KB), kan nog identifieras med den 1510 aflidne Andreas Gadh, som i bref af 1507 (se nedan) nämner sig kyrkoherde i Hagebyhöga.

[3] Link. Bibl. Handl. I, s. 97. Jfr nedan s. 91.

[4] Måns Gadh till Hemming Gadh, Hof 28 jan. 1506, och till Svante Nilsson 15 jan. 1507. SA: C, n. 1511, A IV, n. 586. Dens. till herr Svante, odat. men sannolikt skrifvet nyåret 1507. SA: A IV, n. 430. Jfr nedan s. 152.

[5] Bref af 19 febr. 1515, K. h. 53, s. 113, LSB; pergamentsbref af 8 maj 1518, RA.

Digitized by Google

Familjens hemort var Hossmo lilla församling strax sydväst om Kalmar. Om den här lefvat under bonde- eller frälsevillkor, kan ej med någon säkerhet afgöras. I adressen å ett till »her electus» ställdt bref heter det visserligen »*hedherligh och velbyrdogh herre* oc verdogh fadher»,[1] men det behöfver kanske icke bevisa något. Dock synes det ganska sannolikt, att släkten åtminstone från och med Hemmings far tillhört lågfrälset. Hemming Gadh talar nämligen själf om ett fäderneärfdt hus, som måste ha varit beläget i Vadstena[2] — där för öfrigt äfven Andreas Gadh ägde en bebyggd tomt, som han år 1507 med broderns samtycke donerade till Hagebyhöga kyrka och prästbord.[3] Att en vanlig Hossmobonde skulle ha rådt om ett hus i Vadstena, måste nog betecknas som mindre troligt.

I detta sammanhang är det vapen, som Hemming Gadh förde, icke alldeles utan intresse. Hans äldsta bevarade sigill (från sommaren 1501) synes inom skölden allenast återge ett monogram.[4] Men kort därefter uppträder det stora electus-signetet,[5] där skölden i likhet med hvad fallet är å ett mindre, vid privatbref användt sigill delas midt uti af en snedbjälke, hvarå tre kronor äro tecknade, medan de båda bjälken omgifvande fälten hvartdera utvisa tre sjöblad.

---

[1] Borgmästaren i Kalmar Larens Torbjörnsson till Hemming Gadh, Kalmar 14 maj 1507. SA: C, tr. FM, s. 310 f.

[2] HR III: 6, s. 174. Jfr nedan s. 95, 234 f.

[3] Pergamentsbref af Vadstena 25 apr. 1507, RA. Kanske var denna Andreas Gadhs Vadstenagård, till hvilken enligt brefvet åtkomsthandlingarna voro utfärdade af »nobiles possessores», densamma som Hemming kallar »domus mea paterna».

[4] Pergamentsbref af 18 aug. 1501, RA. Monogramtypen förekommer äfven senare, omväxlande dels med krono- och sjöblads-sigillet, som vanligast brukades, dels med tvenne små sigill, framställande det ena profilen af en äldre, skäggig man med [lager?]krans på hufvudet (porträtt af Gadh?) och det andra den vackra bröstbilden af en gosse. Om de sistnämnda båda sigillstamperna, hvilka helt säkert voro förvärfvade i Rom — gossebysten har en typisk renässanspräget —, torde en till denna afhandl. fogad fotogr. reproduktion (efter det i BSH IV, s. 280 f., tryckta brefvet resp. brefvet 9 juni 1504, se nedan s. 115) ge någon föreställning.

[5] Tidigast å pergamentsbref af 24 juni 1502, RA. Jfr afbildningen i Nord. Familjebok, andra uppl., art. Gadh, där dock årtalsuppgiften för nämnda bref är oriktig (1501 för 1502).

Digitized by Google

Det skulle nu tilläfventyrs kunna tänkas, att sjöbladen utgöra Gadhs egentliga vapen och att de tre kronorna tillagts endast för att gifva det hela ett förnämligare och för en electus värdigare utseende.[1] Anmärkas bör, att Måns Gadhs vapen, sådant det framträder i ett mindre, vid handskrifvelser brukadt sigill, har *ett* sjöblad.[2]

Det fanns verkligen vid midten af 1400-talet i Hemming Gadhs hemtrakt en frälseman, som i likhet med denne förde tre sjöblad. Det var »Anders Oluffsson aff vapn», hvilken den 27 dec. 1459, jämte andra småländska och öländska herrar och knapar, å Borgholm beseglade ett morgongåfvobref. Samme man hår för öfrigt med samma sigill bestyrkt ett annat bref af Borgholm den 25 jan. 1464.[3] Möjligen skulle

---

[1] Förhållandet skulle i så fall vara analogt med hvad som kan observeras vid Johannes Magnus' sigill. Dennes egentliga vapen, antaget eller nedärfdt, synes ha varit tre kornax (se HILDEBRAND, Sveriges medeltid III, s. 134), men hans ärkebiskopliga sigill (afbildadt i Nord. Familjebok, andra uppl., art. Johannes Magnus) upptar dessutom en massa emblem, såsom kronor, lejon m. m., hvilka voro ägnade att förhöja intrycket.

[2] M. Gadhs bref af 28 jan. 1506 och 15 jan. 1507.

[3] Pergamentsbr. 27 dec. 1459 och 25 jan. 1464, RA. Anders Olofssons vapen är alldeles detsamma som Sten Sture den äldres: tre sjöblad, ställda snedt öfver skölden. I själfva verket förekomma de tre sjöbladen rätt ofta å dåtida adelssigill hos olika släkter. I Danmark voro de t. o. m. särdeles vanliga (se THISET, Danske adelige Sigiller fra det XV, XVI og XVII Aarhundrede). Det är under sådana förhållanden knappast tillrådligt att godtaga MESSENII obestyrkta uppgift, att gamle herr Sten i saknad af egna arfvingar skulle ha öfverlåtit sitt sköldemärke med någon förändring på sin gode vän Hemming Gadh, hvarigenom den sistnämndes till synes något egendomliga vapen skulle finna en förklaring (MESSENIUS, Theatrum nobilitatis, s. 124). — Namnet Gadh var under medeltiden och reformationstiden icke sällsynt och bars af åtskilliga, af hvarandra helt säkert oberoende släkter. Ehuru sålunda af blotta namnlikheten ingen slutsats kan dragas, är det mycket möjligt, att, såsom ANNERSTEDT förmodar, de 1547 i Kalmar stads borgarlängd uppförda frälsemännen Måns och Håkan Gadh voro Hemmings fränder (SYLVANDER, Kalmar slotts och stads historia II: 2, s. 454; SRS III: 1, s. 44); om hans möjliga släktskap med Erik XIV:s profoss Peder Gadd se AHLQVIST, Om Sturemorden, s. 175. Hemmings egen stafning af sitt familjenamn var i regel den, som i föreliggande undersökning användes, men någon gång skref han Gaadh (så i bref till Svante Nilsson 15 sept. 1509, SA: A III, n. 1601, och i den BSH V, s. 624 ff. tryckta skrifvelsen); af hans samtida begagnades äfven stafningarna Gad och Gadd.

Digitized by Google

den gissningen kunna framställas, att nämnde Anders Olofsson tillhörde samma släkt som Hemming Gadh eller kanske rent af var dennes farfar. Namnen Anders och Olof, burna af Hemmings fader och broder, skulle i så fall vara gängse släktnamn.

Enligt en uppgift, för hvilken JOHANNES MAGNUS är den verklige hemulsmannen, var Gadh omkring 1510 sjuttioårig,[1] och han skulle sålunda ha varit född ungefär 1440. Tyvärr saknas möjligheter att kontrollera riktigheten af JOHANNES MAGNUS' notis. Men nog förefaller det, som om med hänsyn till den oerhörda kraftutveckling, hvilken kännetecknar Hemming Gadh under hans båda sista decennier, en däremot svarande ålder af 60—80 år skulle vara väl hög. Kanske tar man ej alltför mycket fel, om man fixerar hans födelse till 1450 eller åren närmast dessförinnan. Att döma af en gratulation den 13 maj 1507, kunde Gadh fira sin *födelsedag* någon gång i maj månad.[2]

Hvar den unge Hemming erhöll sin första bokliga undervisning, känner man icke. Kanske var det i Kalmar stads skola. Ungefär samtidigt med slaget vid Brunkeberg och medan ännu hans småländska hemort, »thenne fagre landendhe», som han alltid älskade,[3] var i kung Kristians händer, begaf sig Gadh emellertid på en utrikes studieresa. Det var hans afsikt att förvärfva en lärdomsgrad in artibus vid Rostocks universitet, som bland sina alumner räknat eller skulle komma att räkna så många andra dåtida svenska stormän: Jakob Ulfsson, Erik Trolle, Hans Brask och Laurentius Andreæ, för att blott nämna några af de främsta. »Henningus Gadde de Hosmis» immatrikulerades den 4 nov. 1471. På samma gång inskrefs äfven en annan svensk, Nils (Nicolaus) Gram från Linköping, och de båda ynglingarna erlade två mark hvardera i inskrifningsafgift.[4]

---

[1] JOHANNES MAGNUS, s. 755 (Oratio contra Danos).

[2] »Hustru Marieth läther helse ider nad *ok ider nadz nyar*». Kaplanen Laurens Svensson till Gadh, Kalmar 13 maj 1507, SA: C, n. 1616.

[3] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 23 maj 1508. SA: A III, n. 1598, tr. BSH V, s. 271 ff.

[4] Matrikel der Universität Rostock I, s. 173 (den enda gång, Gadhs hemort nämnes). Jakob Ulfsson, Erik Trolle och Laurentius Andreæ

Digitized by Google

De humanistiska strömningarna hade ännu icke nått den mecklenburgska högskolan. Det var först efter den vandrande humanisten Konrad Celtis' korta besök i Rostock år 1486, som den nya tidens inbrott begynte göra sig en smula märkbart. Än så länge kretsade föreläsningarna på skolastikens vis kring logiska kategorier och slutledningar enligt den på latin öfversatte Aristoteles och kring den aristoteliska fysiken, därvid moderna kompilationer till stor del fingo ersätta ett grundligare inträngande i den grekiske mästarens egna skrifter. Något grammatiskt studium af de klassiska auktorerna förekom säkerligen icke.

Eljest hade Rostocks universitet en blomstringstid just under Hemming Gadhs därvaro. Det schwerinska furstehuset lät sin nåds sol skina öfver läroanstalten, och under det att 1460-talet på det hela varit ogynnsamt för densamma och företett en svagare frekvens, steg just år 1471 antalet nyinskrifna till den höga siffran 232.[1]

Hemming Gadh fullgjorde de för baccalaureatsgraden erforderliga prestanda och blef sålunda promoverad till artium baccalaureus af dekanen magister Johannes Bremermann, sedan denne den 9 okt. 1473 tillträdt sitt ämbete.[2]

äro inskrifna resp. åren 1457, 1480, 1498 (det sista kanske blott en förnyelse af en år 1482 företagen inskrifning), a. a., s. 114, 219, 290, 228. Jfr ARNELL, Bidr. till Hans Brasks lefnadsteckning, s. 15.

[1] KRABBE, Die Universität Rostock I, s. 150 ff., 256.

[2] Matrikel der Universität Rostock I, s. 185. — Välbekant är uppgiften, att Gadh under sin Rostockstid skulle ha lefvat i förtrolig vänskap och studiegemenskap med Albrecht Kranz, som med tiden blef universitetets mest framstående lärare — hans ryktbarhet sträcker sig ju äfven till historieskrifningens och statslifvets områden. Enligt JOHANNES MAGNUS (s. 754, 768, Oratio contra Danos) skulle de båda männen under sin »societas» i Rostock ha tillsammans studerat Saxo. Utom af Johannes Magnus representeras traditionen ifråga af den bekante Rostockteologen från 1500-talet Lukas Bachmeister, enligt hvad som meddelas i SEB. BACHMEISTER, Megapoleos literatæ prodromus (E. J. v. Westfalens Monumenta rer. Germ. III, p. 1058): »Hoc quoque anno (året för Albrecht Kranz' val till Rostockuniversitetets rektor, 1482), quod testatur noster abavus D. Lucas Bacmeisterus seu in programmat. quodam funebri an. 1563 die 20 Dez. affixo, cum Rectore Crantzio in Urbis Rostoch. Academia familiariter vixit Hemmingus Gaddi Eques s. Nobilis Ostogothus». Dessa uppgifter, som i förvanskad form gå igen hos RHYZELIUS (Episcoposcopia II, s. 144), ha spelat

Digitized by Google

Förmodligen har Gadh därmed afbrutit sina studier och återvändt till fäderneslandet.

Det är emellertid först år 1477, som vi åter spörja något om honom. Han hade då blifvit kansler hos biskop Henrik Tidemansson i Linköping. Vid tillsättandet af en dylik post såg sig vederbörande stiftschef gärna om efter en man af grundligare utbildning, och utan tvifvel hade Gadhs utländska studier bidragit till hans upphöjelse. Som kansler skulle han ha vård om biskopens sigill och skrifva de utgående brefven, och den lösen, som ofta var åsatt ifrågavarande bref, utgjorde hans aflöning. Vid visitationsresor i stiftet skulle han städse åtfölja sin herre. Till hans plikter hörde jämväl att noggrant studera rikets lagar och kyrkans privilegier, så att han vid affattningen af biskopliga skrifvelser icke genom okunnighet vållade prelaten obehag.[1] Öfverhufvud var ämbetet en god skola för dem, som ville förbereda sig för mera kräfvande uppdrag i kyrkans och statens tjänst; äfven en Hans Brask, Olavus Petri och troligen jämväl Laurentius Andreæ gjorde sina lärospån som biskopskanslerer.[2]

För vår kunskap om Gadhs kanslersvärdighet ha vi väsentligen att tacka de bevarade protokollen från ett vittnesförhör, hållet å en herredag i Strängnäs juni—juli 1477 för fastslående af Katarina Ulfsdotters helgonskap. Det var på samma möte, som Uppsala universitets äldsta världsliga privilegier af riksrådet utfärdades, och bland förhandlingsärendena märktes för öfrigt besvarandet af de förslag och

en roll i diskussionen om äktheten af Oratio contra Danos (KALL RASMUSSEN's inlägg, DGAA I, Tillæg, s. 29, och L. DAAE, Om Historieskriveren Albert Kranz, NHT II: 5, s. 238 ff.; jfr E. HILDEBRAND, Hemming Gads oration mot danskarne, HT 1886, s. 235 f.). Det är möjligt, att den Bachmeisterska notisen ytterst hvilar på JOHANNES MAGNUS' — i så fall något utbroderade — berättelse såsom enda källa, men fullt säkert är det ju icke.

[1] Se Brasks föreskrifter för sina kanslerer, ARNELL, a. a., Bil., s. 8 ff., hvilka föreskrifter väl i hufvudsak voro desamma, som tillämpades under Henrik Tidemansson.

[2] Att Brask på 1490-talet varit biskop Henriks kansler, framgår af HSH XVI, s. 88 f. Om Laurentius Andreæ's sannolika kanslersskap hos Strängnäsbiskopen se nedan s. 115 f.

Digitized by Google

andragandeu, som kung Kristian och tyska orden i Livland gjorde de svenska herrarna genom å mötet närvarande sändebud. Den för Katarinas tilltänkta kanonisering förordnade undersökningskommissionen, hvars medlemmar voro Jakob Ulfsson, Henrik Tidemansson, domprosten i Linköping Simon Gudmundsson och Strängnäsbiskopens koadjutor Kort Rogge, fullbordade emellertid sitt värf, innan herredagens egentliga öfverläggningar börjat. Som introduktör vid vittnesmålens afgifvande tjänstgjorde kyrkoprästen Torkel i Hvalstad, Vadstenakonventets förtroendeman: han införde det ena vittnet efter det andra. Sist i raden kom den 30 juni »venerabilis et circumspectus vir dominus Hemingus cancellarius et secretarius episcopi Lincopensis», hvarmed icke kan afses någon annan än Hemming Gadh. Den berättelse, som Hemming nu lämnade om sin egen erfarenhet af helgonets helbrägdagörande makt, förtjänar nog att anföras, icke minst med hänsyn till det arbete för Katarinas kanonisation, som Gadh sedermera å Vadstenakonventets vägnar nedlade i Rom. I april 1477 hade han — så löd vittnesmålet — hela åtta dagar varit besvärad af de häftigaste smärtor i vänstra örat, så att han icke kunnat sofva. Äfven hörseln hade varit honom förtagen. Slutligen anropade han den heliga Katarina, gjorde henne ett löfte och kunde därefter somna in. I sömnen visade sig då för honom en kvinna, klädd i hvita kläder. Hon tillsade honom att skyndsamt draga till Vadstena för att besöka hennes graf och fullgöra sitt löfte. Ville han göra detta, skulle han bli hulpen från sin sjukdom. När Hemming vaknade, fann han sig åter fullt frisk. Uppgifternas riktighet vitsordades inför kommissionen af ett par Hemmings kamrater i biskop Henriks tjänst, köksmästaren Lindorm Mattsson (Läma) och skrifvaren Peder Mattsson.[1]

Såsom ofvan nämndes, hade Gadh att i egenskap af kansler skrifva biskopens bref. Mycket riktigt igenkänner man Gadhs karaktäristiska handstil i ett par från det biskopliga kansliet utgångna handlingar af 1477 och 1479.

[1] Processus canonizacionis Katherine, f. 159, KB. Jfr Silfverstolpe, Förhandlingarna rörande Katarina Ulfsdotters kanonisation, s. 1—19.

Digitized by Google

Båda ha tillkommit under biskopens visitationsresor och äro utfärdade, det ena brefvet i Vist omkr. den 15 nov. 1477 och det andra i Kalmar den 12 mars 1479. Det bör ha gladt Hemming Gadh mycket att i det senare aktstycket få fästa på papperet biskopens beslut att till befrämjande af tjänliga skrifőfningar i Kalmar stadsskola ur egna tillgångar anslå en årlig ränta af en gutnisk mark, för hvilket belopp hvarje år två böcker papper skulle inköpas åt djäknarna.[1]

Men efter den 12 mars 1479 kan ej Hemming Gadhs piktur spåras å något af biskop Henriks icke alltför sparsamt bevarade bref, vare sig från nämnda år eller från de närmast följande. Gadhs duglighet och begåfning hade fäst Sten Stures blickar på honom, och han afsändes till Rom för att föra Sveriges talan i den alltmera hotande processen om drottning Doroteas svenska morgongåfva. Dorotea hade redan af sin förste make Kristofer af Bajern blifvit tillerkänd Närke och Värmland såsom svenskt lifgeding, och hennes andre gemål kung Kristian I gaf tillsammans med det svenska riksrådet sin bekräftelse å denna förläning, sedan han 1457 kommit i besittning af Sveriges krona. 1464 gick emellertid Sverige förloradt för Kristian, och följaktligen miste drottningen sitt nyssnämnda lifgeding. Från denna stund gingo hennes klagomål öfver morgongåfvorofvet inför påfve, kejsare och furstar hand i

[1] Pappersbref, dat. »infra octavas Martini» 1477 och pergamentsbref af 12 mars 1479, RA. Pikturen i dessa båda bref är visserligen icke h. o. h. öfverensstämmande med den, som förekommer i Gadhs bref 1498—1520, men olikheterna äro icke större, än att de lätt kunna förklaras genom den till 20 år och däröfver uppgående tidsskillnaden. Däremot är stilen en helt annan å biskop Henriks bref af 9 april och 31 dec. 1474, 7 okt. 1479 (pergamentsbr., RA) samt af 1 sept. 1480 (pappersbr., RA), hvaraf man torde kunna draga den slutsatsen, att Gadhs verksamhet som kansler begynt tidigast 1475 och sträckt sig ett stycke in på 1479. — Brefvet af 12 mars 1479 är med hvarjehanda felaktigheter omnämndt i Hollander, Svenska undervisningsväsendets historia, s. 152 f. Under förutsättning, att den gutniska marken gällde en tredjedel af den vanliga svenska penningmarken, skulle två böcker papper enligt brefvet ha dragit en kostnad af 1 kr. i nutidens mynt eller, om man beräknar penningvärdets fall, den sex- à åttadubbla summan. Se Hildebrand, Sveriges medeltid I, s. 933, 942 och Sommarin, Arbetareförh. vid sv. bergverk, s. 50.

Digitized by Google

hand med Kristians jeremiader öfver svenskarnas upproriskhet. Det hade nu gått så långt, att påfven uppdragit åt ett par tyska prelater att afdöma ärendet och eventuellt bannlysa Sten Sture, och det var af denna anledning, som Hemming Gadh, troligen hösten 1479, på Sten Stures uppdrag reste ned till Rom.[1]

Det skulle nu visa sig, om den unge svenske klerken besatt nog kraft och smidighet för att afvärja bannstrålen eller åtminstone göra den möjligast illusorisk. I det kuriala ränkspelets irrgångar var det för nybörjaren svårt att finna sig till rätta, och en svensk diplomati i påfvestaden måste i saknad af rikare materiella resurser och af det stöd, som en mäktig konung kunde skänka sina förtroendemän, kämpa en hård kamp för att göra sig gällande.

---

[1] Carlsson, Drottning Dorotheas svenska morgongåfva, HT 1911, s. 238—246. Jfr nedan s. 19 f.

Digitized by Google

ANDRA KAPITLET.

Tjugu år i Rom.

Det var först mot 1400-talets slut, som de italienska staterna och de utomitalienska stormakterna med sina viktiga och månghundraåriga relationer till Sankt Petri stol begynte underhålla fasta ambassadörer vid kurian,[1] och någon representation af vare sig den rangen eller beständigheten kom naturligtvis från Sveriges sida aldrig till stånd. Det var stort nog, att tid efter annan, ofta med långa mellanrum, en prokurator för konungen, riksföreståndaren (vice rex) eller hela Sveriges rike (totum regnum Suecie) vistades i påfvestaden och att, om understundom denna funktion något längre innehades af samma person, prokuratorn då i mån af duglighet lyckades vinna ett mera stadgadt inflytande och gehör hos de mäktiga vid kurian. Bortsedt från Västeråsbiskopen Egisls långa och delvis politiska verksamhet i Avignon på Magnus Erikssons tid,[2] kan man under inga omständigheter tala om svenska 'ministrar' hos påfven förrän under Karl Knutsson och Sturarna. Men just denna sista period af vår medeltidshistoria har att uppvisa två så framstående diplomater i Rom som Birger Månsson och Hemming Gadh jämte tvenne andra, hvilka i betydelse komma de båda nyssnämnda ganska nära: Ragvald

[1] P. Richard, Ambassadeurs auprès du S. Siège (Dictionaire d'histoire et de géographie ecclesiastiques, publié sous la direction de M. Alfred Baudrillart IX, sp. 1016 ff.).

[2] Biskop Egisls kuriala verksamhet kommer att närmare behandlas i ett snart utkommande arbete af fil. lic. Yngve Brilioth.

Digitized by Google

Ingemundsson och Erik Svensson.[1] En jämförelse i fråga om personlig förmåga mellan dessa män och exempelvis de danska sändebuden vid kurian under samma skede utfaller i stort sedt utan tvekan till svenskarnas fördel.

Liksom det under ofvan antydda inskränkningar med en viss rätt kan sägas, att ett slags svensk ministerpost — i så fall Sveriges äldsta — existerade i Rom inemot medeltidens slut, så kan den svenska diplomatien öfverhufvud taget i Birger Månsson se en af sina föregångsmän. Bördig från Stockholm, där fadern var rådman, och tillhörande en burgen frälsesläkt,[2] blef han i tillfälle att utomlands företaga grundliga studier. Han inskrefs vid Leipzigs universitet 1438[3] men flyttade efter någon tid till Perugia,[4] där han omkr. 1448 promoverades till juris utriusque doktor. Tidigt blef han uppmärksammad af den store renässanspåfven Nikolaus V, som, då Birger senast 1448 ankom till kurian, utnämnde honom till domprost i Uppsala och, hvad mera var, till sin kammarherre (cubicularius).[5] Birger vistades nu till 1450 i Rom. I hvad mån han under denna tid uppträdde som Karl Knutssons prokurator, kan icke med säkerhet afgöras. Han synes i hvarje fall icke ha tillhört den af sedermera Västeråsbiskopen, mäster Peder Mattsson från Dalarna anförda beskickning, som i början af 1449 å Karls vägnar för påfven tillkännagaf konungens trontillträde och framförde hans obediensförsäkran.[6] Att han 1450 af Nikolaus förordnades till nuntius och generalkollektor för Norden, med undanträngande af den tidigare därtill ut-

---

[1] Om den sistnämndes verksamhet i Rom se nedan s. 205 f., 260, 262 f., 273, 275 f., 285 och ALLEN, De tre nord. Rigers Hist. II, s. 188, III: 1, s. 46.

[2] Fadern hette Måns Birgersson och modern Margit, dotter af Laurens Paling. Pergamentsbr. 18 okt. 1432, 29 juni 1465, 13 maj 1469, RA.

[3] Matrikel der Universität Leipzig, hrsgeg. v. ERLER, I, s. 124.

[4] BENZELIUS, Monum. eccl. Sueogoth., s. 108.

[5] Karlssons afskr.: supplik 8 okt. 1448, annatafgifter maj 1449; APD III, s. 156, 161 f. Jfr LINDBÆK, Pavernes forh., s. 19 f.

[6] APD III, s. 149; Dipl. dioc. Lund. III, s. 314. Jfr LINDBÆK, a. a., s. 14 f. Att Peder Mattsson är identisk med den senare Västeråsbiskopen, visa Karlssons afskr.: provisiones episcoporum 24 aug. 1453.

Digitized by Google

sedde biskop Marcellus af Skalholt, Kristian I:s gunstling,[1] behöfver icke tyda på dansk-fientliga intriger af Birger i Karl Knutssons intresse. Men han var redan nu långt ifrån någon 'persona grata' vid det danska hofvet. Därom vittnar den omständigheten, att han under sin af kollektorsvärfvet påkallade hemfärd till Sverige 1450 häktades och några månader kvarhölls af grefve Gert af Oldenburg, kung Kristians broder.[2]

Efter Birgers hemkomst blef det vid Avaskärsmötet midsommaren 1451 ändtligen fullt tydligt, att Karl Knutsson icke skulle lyckas träffa någon fredlig öfverenskommelse med kung Kristian. Nikolaus V hade anbefallt försoning och just genom Birger Månsson sökt åvägabringa bemedling af tyska ordens högmästare och ärkebiskopen af Riga,[3] men Kristian hade afböjt medlingsanbuden[4] och lät sina ombud i Avaskär uppträda så afvisande mot de svenska underhandlarna, att ingen kunde draga hans krigiska afsikter i tvifvelsmål. Karl Knutsson ansåg, att danskarna förfallit till kyrkliga straffdomar genom att icke, såsom de tidigare med ed lofvat, i Avaskär ställa sig förhandlingsvilliga, och Birger fick nu för anhängiggörande af rättegång åter bege sig till Rom, där han hädanefter officiellt fungerade som kung Karls prokurator. Hur processen aflupit, känner man icke, men hans helighet stämdes gynnsamt för Karl Knutsson, och Kristian hade inga skäl att berömma sig af påflig gunst, så länge Nikolaus lefde.[5]

Det var inte bara rättegången, som under denna förnyade Romvistelse sysselsatte Birger Månsson. Frågan om återbesättandet af den lediga ärkebiskopsstolen i Nidaros var naturligtvis af stor vikt för Sverige, i den mån Karl Knutsson ännu hyste några förhoppningar att kunna rycka

---

1 DN VI, s. 561 ff.; APD III, s. 177.

2 BSH III, inl., s. 43 f.

3 LEKUB I: 11, s. 32; BSH III, s. 33 f. Jfr Lindbæk, a. a., s. 20.

4 LEKUB I: 11, s. 80 f., 93, 105 ff.

5 DN XVII, s. 986 f. Jfr Lindbæk, a. a., s. 22 f., och E. Hildebrand, Den sv. kolonien i Rom under medeltiden, HT 1882, s. 225 f. Se äfven Höjer, Studier i Vadstena klosters och birgittinordens hist., s. 227.

Digitized by Google

Norges krona ur sin lyckligare rivals hand, och så mycket vanns, att påfven förkastade den nyssnämnde Marcellus, hvilken Kristian med synnerlig energi rekommenderade till ifrågavarande värdighet. I stället utsågs i början af 1452 en funktionär vid kurian, den tyske dominikanen Henrik Kalteisen. Birger var strax tillhands med att söka förmå denne att vid ankomsten till sitt stift verka för Karl Knutssons återinkallande; Kalteisen erbjöds t. o. m. klingande mynt för sina eventuella tjänster i bemälda riktning. Dock är det knappast troligt, att Kalteisen lät sig bevekas, äfven om Marcellus sedan beskyllde honom därför.[1]

En annan sak, som nu å kung Karls vägnar upptog Birgers tid och intresse i Rom, var förhållandet till tyska orden. Det var en af Karl Knutssons stora tankar — sedermera i mindre skala återupptagen af Sten Sture d. ä. — att han ville bereda Sverige insteg i den redan nu illa sammanhållna livländska ordensstaten. Själf medlem af tyska ordens brödraskap, hade han redan som marsk och slottsherre å Viborg sökt sätta sig fast i Wierland och Harrien, där ridderskapet synes ha omfattat honom med sympatier. Efter hans regeringstillträde hade både Ösels och Dorpats stift velat komma under Sveriges protektorat, och staden Reval umgicks med liknande planer. Ibland såg det ut, som om Karl Knutsson genom sina förbindelser med domkapitlen och med af honom gynnade biskopspretendenter skulle komma i besittning af viktiga slott och fästen, t. ex. Arensburg på Ösel. Men allt hade förhindrats af den livländske ordensmästaren, som därför var föremål för hans stora misshag. Efterhand utvidgade sig fiendskapen till självfve den preussiske högmästaren, och Birger Månsson instruerades att i Rom handla därefter. Högmästarens generalprokurator vid kurian betecknade Birger som medelpunkten för ordens vedersakare i Rom. Och delvis genom Birgers bedrifvande hos påfven hade (1453) ännu ett livländskt stift, Kurlands, så när blifvit ett svenskt skyddsområde under en

[1] Kalteisens kopibog, udg. ved A. Bugge, s. 99, 145. Äfven den mäktige kardinalen Domenico Capranica skall Birger ha frestat på samma sätt.

Digitized by Google

för tyska orden ovälkommen biskop. Dessutom stod Birger i korrespondens med det af städerna Danzig och Thorn m. fl. mot högmästaren bildade preussiska förbundet, som blef så ödesdigert för orden, och han synes verkligen på detta sätt ha åtskilligt bidragit att uppegga förbundsmedlemmarna till det kort därefter (1454) utbrytande kriget mellan högmästaren och orden å ena sidan, förbundet och Polen å den andra.

På sommaren 1453 lämnade Birger emellertid Rom, och den nyssnämnde generalprokuratorn var utom sig af förskräckelse öfver att han tilläfventyrs skulle taga vägen åt sitt kära Danzig, där man 'dyrkade honom som en gud' eller rent af utsträcka färden till biskoparna i Kurland, Dorpat och Reval, öfverallt utsående fiendskap mot orden.[1] Farhågorna må ha varit grundade eller ej, i slutet af 1453 var Birger hemma i Sverige, där han kvarstannade äfven under det följande året, åtminstone under en del af detsamma.[2] 1455 var han åter i Rom. Han blef nu föremål för den nye påfven Kalixtus III:s ynnestbevis i minst lika hög grad som förut för Nikolai, i det han tillerkändes indräktiga tyska beneficier och erhöll de smickrande värdigheterna af påfvens subdiakon samt nuntie och tiondeinsamlare i Sverige.[3] Om Birgers diplomatiska verksamhet denna gång

---

[1] Ett rikt material för kännedomen om Karl Knutssons livländska planer, i hvilka äfven hans och kung Kristians rivalitet spelade in, föreligger i LEKUB I: 10 och 11; se särskildt 10, s. 245, 337, 347, 356, 373 ff., 380 ff., 398 f., 415, 424 ff., 443 f., 495 f., och 11, s. 40, 107, 223 f., 249 f., 257. Jfr de af PH. SCHWARTZ skrifna inledningarna till de båda nämnda banden af LEKUB och vidare SERAPHIM, Geschichte Liv-, Est- und Kurlands I, s. 217, och SCHIEMANN, Russland, Polen und Livland II, s. 137. En framställning af Kristian I:s livländska politik lämnas i MOLLERUP, Danmarks Forh. til Lifland, s. 13—28.

[2] E. HILDEBRAND, a. a., s. 224, efter orig. på perg. af 16 dec. 1453, RA.; Åbo domkyrkas svartbok, ed. HAUSEN, s. 450. Jfr V. SÖDERBERG, Nicolaus Ragvaldi och Baselkonciliet, s. 25.

[3] Karlssons afskr.: supplik af 10 nov. 1455, bullor af 10 nov., 6 sept., 20 okt. och 7 dec. s. å. MESSENIUS' uppgift (Chronicon episcoporum, s. 132), att Birger innehade kanonikat i Åbo, Strängnäs, Lübeck och Merseburg, visar sig vara riktig, så när som på sistnämnda ortnamn, som fel-

Digitized by Google

känner man tyvärr föga, men att han nu lyckats tillfoga kung Kristian kännbar skada, förstår man af ett par bref från denne till påfven och till en kardinal i slutet af 1456, där konungen bl. a. kallar Birger för ett 'afskyvärdt missfoster' och hans rikes 'lumpnaste fiende'. Birger hade, säger Kristian, genom lögnfyllda skrifvelser från kurian sökt upphetsa hans egna danska undersåtar mot deras kunglige herre.[1]

Birger afreste från Rom sannolikt under loppet af år 1456.[2] Efter Karl Knutssons fall följande år hade han ej vidare något existensberättigande vid kurian och han uppehöll sig framgent i Sverige intill sin troligen 1465 inträffade död med undantag för ett kortare besök i Rom 1462—1463, då han erhöll påflig konfirmation på Västerås' biskopsdöme.[3] Mot slutet af sin lefnad hade han försonat sig med Kristian I. Icke förgäfves den lidelsefulle bokälskaren Nikolaus V:s samtida och tjänare, hade han under sin utomlandsvistelse skaffat sig ett säkerligen relativt stort och värdefullt bibliotek, som Uppsala domkyrka skyndade sig att vid hans frånfälle förvärfva af hans efterlämnade moder.[4]

---

lästs för Magdeburg — ett bevis bland många för att MESSENIUS haft tillgång till källor, hvilkas förlust de nyaste Vatikanforskningarna i någon mån reparerat.

[1] SRD VIII, s. 374 ff.

[2] Från och med okt. 1456 och ett par år framåt förekommer en mängd suppliker om hans ämbeten, hvarvid Birger uppges ha aflidit »extra Romanam curiam». Det är utan tvifvel blott meningen att, såsom ofta förekom, försäkra sig om ämbetena ifråga *i händelse af* Birgers frånfälle; något rykte, i så fall oriktigt, om hans död har säkerligen ej varit gängse vid kurian. Bland supplikanterna var äfven den Birger närstående Erik Fastesson (se nedan). Karlssons afskr.: suppliker af 12 okt. 1456, 14 okt. 1458; APD III, s. 269 f. Se äfven APD III, s. 241 f. (där dock dateringen är felaktig: 20 april för 21 april) och s. 244 f.

[3] Karlssons afskr.: bullor af 26 jan. och 27 febr. 1463, suppliker af 27 febr. 1463. Jfr E. HILDEBRAND, a. a., s. 229 f., och LINDBÆK, a. a., s. 56. Då Lydeka Abel 23 aug. 1465 utnämndes till Birgers efterträdare som biskop, anförde han på samma gång klagomål öfver att Birgers mor lagt beslag på till biskopsstolen hörande klenoder, silfverkärl och andra ägodelar. Karlssons afskr.: bullor af 23 aug. och 5 sept. 1465.

[4] Pappersbref af 10 juni 1465, RA.

Digitized by Google

Så länge Kristian I var hela Nordens härskare, kunde någon självständig svensk diplomati icke komma i fråga, och äfven efter 1464 dröjer det länge, innan man påträffar någon orator för Sverige i Rom. Föreståndaren för Birgittas hospital i påfvestaden Erik Fastesson, hvilken varit Birger Månssons trogne vapendragare mot kung Kristian, afled 1465, och den man, som 1467 efterträdde honom som hospitalsföreståndare, Peder Henriksson,[1] blef under sin nära 40-åriga tjänstetid aldrig använd i diplomatiska värf. Lika litet synes detta ha varit förhållandet med ett par i Italien studerande svenskar från senare hälften af 1460-talet: sedermera Åbobiskopen Magnus Nilsson (Stiernkors) — vistades i Rom 1465 och 1466[2] — och den blifvande ärkebiskopen Jakob Ulfsson, som den 1 april 1465 första gången nämnes vid kurian och sedan stannade därnere decenniet ut.[3] På sin höjd tjänstgjorde dessa som prokuratorer för ämbetssökande landsmän, hvilka själfva voro förhindrade att göra den långa resan till Italien.

Det var emellertid Jakob Ulfsson, som efter sitt tillträde af Uppsala ärkebiskopsstol utsände Birger Månssons egentlige efterträdare som Sveriges målsman hos den helige fadern. Hans 'sekreterare och prokurator vid den romerska kurian' Ragvald Ingemundsson framlämnar i juni 1471 sin första supplik till påfven.[4] Det är inledningen till ett tioårigt, som det synes, oafbrutet uppehåll i Rom, där Ragvald bodde i Birgittahospitalet.[5] På samma gång han här

---

[1] Enligt i Bf. I, fol. 128 ff., LSB, förekommande kopia af bref, utfärdadt från Vadstena kloster 1 okt. 1507, hade Peder Henriksson förordnats till hospitalsföreståndare år 1467. Jfr E. Hildebrand, a. a., s. 232.

[2] Karlssons afskr.: åtskilliga suppliker och bullor af 1465 och 1466. Nämnes kung Kristians kapellan.

[3] Karlssons afskr.: annater 1 apr. 1465, suppliker af 1466 och följande år.

[4] Karlssons afskr.: supplik af 10 juni 1471.

[5] Kostnaderna för hans vistelse i Rom bestredos delvis af de till 28 mark årligen uppgående intäkterna från hans Uppsala-kanonikat. Peringskiölds dipl., E. 99: »Afskrift af et i kgl. Cammer Collegio förwarat document, hwaruti finnas Extracter på åtskillige bref och Inventarier angående andelige gods och tillhörigheter».

Digitized by Google

och delvis äfven i Bologna[1] bedref studier, som vid 1470-talets slut kröntes med den kyrkorättsliga doktorsgraden,[2] hade han två viktiga uppdrag af Jakob Ulfsson att utföra. Det ena gällde förvärfvandet af kanonisationens nåd åt Katarina Ulfsdotter, en sak, hvarmed äfven Birger Månsson haft något att göra. Denna fråga, som tack vare Ragvalds energiska arbete en tid tycktes vara nära sin lösning, måste han emellertid lämna efter sig i oafgjordt skick, när han 1481 ändtligen hemreste.[3] Bättre lycka hade han i det andra värfvet, hvarmed också hans namn egentligen är förknippadt och som åsyftade grundläggningen af ett svenskt universitet. Källmaterialets ofullständighet hindrar oss att närmare följa gången af de härom förda underhandlingarna. Före själfva stiftelsebrefvet af den 27 februari 1477 och det samtidigt 'på begäran af Uppsalakaniken Ragvald' utfärdade notariatsbeviset,[4] känna vi blott en supplik i ärendet. Daterad den 19 juli 1476, hänvisar den till en ännu tidigare, som den på en punkt afser att komplettera.[5] I sin egenskap af »decretorum doctor» och (från 1479) tillika ärkedjäkne i Uppsala önskade Ragvald att själf få ägna den unga läroanstalten sin omvårdnad och utverkade därför under sina sista dagar i Rom för sig och kommande ärkedjäknar i universitetsstaden, försåvidt dessa komme att inneha doktorsgrad i dekretalerna eller utrumque ius, samma privilegier i

---

[1] Han inskrefs 1478 som student af tyska nationen i Bologna. HT 1911, s. 247, not. 3.

[2] Om Ragvalds enskilda förhållanden under Romtiden och isynnerhet hans ämbetsansökningar handla Karlssons afskr.: bullor af 25 aug. 1471 och 12 nov. 1479, suppliker af 10 juni (förut nämnd) och 28 nov. 1471, 23 maj 1472, 9 aug. 1473, 15 mars 1474, 20 dec. 1475, 12 febr. 1479, 12 okt. och 21 nov. 1480, annater 10 jan. 1476 och 3 dec. 1479, en borgensförbindelse af 1 apr. 1474 samt en särskildt förtecknad uppgift därom, att Ragvald 25 mars 1475 blef i Rom vigd till presbyter. Jfr K. H. Karlsson i KHÅ 1905, s. 27 ff., och Brilioth i KHÅ 1913, s. 214.

[3] E. Hildebrand, a. a., s. 233 ff.

[4] Annerstedt, Upsala universitets hist., Bih. I, s. 1 ff.; Spegel, Skriftel. Bewis, s. 61.

[5] Karlssons afskr.: suppliker.

Digitized by Google

förhållande till universitetet, hvilka tillkommo motsvarande prelatur i Bologna.[1]

Båda Ragvalds nyssnämnda uppgifter voro enligt tidens uppfattning af föga mindre politisk än kyrklig natur, och Ragvald var därför genom sin ofvan skisserade kuriala verksamhet det svenska *rikets*, ej blott Jakob Ulfssons, mångårige representant inför påfven — till gagnet, om också ej, såvidt kändt är, till namnet. Han gjorde för öfrigt också sitt bästa för att möta de ofta uppdykande danska intrigerna i Rom. Det är icke osannolikt, att han redan genom sitt arbete för Uppsala universitets grundande kom i konflikt med kung Kristians intressen, hvilka ju gingo ut på ett liknande lärdomssäte i Köpenhamn. Därom vet man dock ingenting. Men bevisligt är, att han träffade anstalter mot de stämplingar, som den påflige kollektorn Marinus de Fregeno år 1479 på danskt uppdrag bedref vid kurian mot Sten Sture och Sverige.[2] Och utan tvifvel var han sedan mentor och handledare åt Hemming Gadh, när denne, såsom ofvan nämnts och strax skall närmare belysas, vid öfvergången mellan 1470- och 1480-talen anlände till Rom för att gendrifva de danska bannlysningsförsöken i morgongåfvoaffären.

Efter sin hemkomst blef Ragvald Ingemundsson snart inkallad i riksrådet, hvars sammanträden han framgent ganska flitigt och ännu så sent som i slutet af 1513 besökte.[3] Gärna anlitad som liturg och predikant vid högtidliga till-

[1] Karlssons afskr.: suppliker af 21 okt. 1480, 27 jan. 1481. Ragvald framställde sin begäran med förbehåll för ärkebiskopens rättigheter, men det är under sådana förhållanden ganska svårt att begripa, hvaruti öfverensstämmelsen mellan ärkedjäknens i Uppsala och arkidiakonens i Bologna privilegier egentligen skulle bestå, ty den senare intog den ställningen till universitetet, att han var dess verklige kansler och presiderade vid promotionerna, hvarför han erhöll en högst afsevärd andel af de dryga promotionsafgifterna (Rashdall, Universities of Europe I, s. 223—232).

[2] E. Hildebrand, a. a., s. 233 ff., efter pappersbref från pingsttiden 1479, RA. Jfr HT 1911, s. 247.

[3] STb 1511—1514, s. 261 f.

Digitized by Google

fällen[1] och äfven litterärt verksam, i det han utarbetade en latinsk öfversättning af Magnus Erikssons landslag,[2] afled han vid hög ålder i Uppsala den 19 mars 1515.[3] Under sina sista lefnadsdagar synes han ha frånträdt sin ärkedjäknebefattning och slagit sig till ro i ett kloster.[4]

I likhet med Birger Månsson men i motsats till Ragvald Ingemundsson var Hemming Gadh från början utskickad till Rom af det borgerliga samhällets högste vårdare i Sverige, denna gång Sten Sture d. ä. Det bör först som sist anmärkas, att sambandet mellan hans utsändande och den farliga vändning, som morgongåfvoprocessen tagit för herr Sten under år 1479, i det att den för danska konungafamiljen partiske biskop Tilo af Merseburg då under bannlysningshot instämde riksföreståndaren för sin domstol i anledning af Doroteas klagomål,[5] *icke* framgår af de bevarade akterna från processens ifrågavarande skede. Antagandet af ett sådant samband grundar sig väsentligen på ett yttrande af Gadh själf, enligt hvilket hans diplomatiska verksamhet i Rom måste ha börjat redan på Kristian I:s tid.[6] Då man

1 Så vid den hel. Katarinas translation i Vadstena 1489 och vid det högtidliga mottagandet i Stockholms bykyrka 1514 af några den hel. Hemmings ben. SRS III: 2, s. 270, 272, jfr ibid. s. 275; STb 1511—1514, s. 321.

2 SCHLYTER, Sveriges gamla lagar X, inl., s. 56 ff.

3 BUREUS, Sumlen, s. 210 f., efter anteckning i ett af Ragvald till Bälinge kyrka testamenteradt Missale, som på BUREI tid ännu fanns i behåll.

4 Nyare da. afskr. från Vatikanen: supplik af 25 sept. 1514, då Jon Eriksson erhöll arkidiakonatet.

5 HT 1911, s. 242 ff. Det torde i detta sammanhang vara skäl att påpeka, hurusom Tilo var med i det följe, som 5 sept. 1478 bragte Kristina af Sachsen, prins Hans' utsedda gemål, till Köpenhamn. Die Ratschronik 1438—1482, s. 210 f. (Chron. deutsch. Städte: Lüb. Chron. V).

6 BSH V, s. 360. I Oratio contra Danos, hvars biografiska notiser om Gadh åtminstone få anses återge, hvad JOHANNES MAGNUS själf trodde sig veta, heter det, att G. afrest till Rom kort före Kristian I:s död. J. MAGNUS, s. 757. Jfr Linköpings gamla biskopskrönika, enligt hvilken G. »hafde rijkeno tienth i Rom och ther både ridit och renth *öfver XX aar* i rikens sake». SRS III: 2, s. 111.

Digitized by Google

dessutom vet, att Gadh ännu den 12 mars 1479 var kvar i Sverige men att hans stil sedan försvinner på bevarade bref från Henrik Tidemanssons kansli,[1] att vidare biskop Tilos stämning blef känd här på hösten 1479 och att Sten Sture omedelbart utsände en beskickning till Merseburg och Rom, så ligger det mycket nära till hands att i Gadh se en medlem af nämnda beskickning. En bestyrkande omständighet ligger nog däri, att biskop Henriks namn så nära är förknippadt med beskickningen ifråga. Det var nämligen inför honom, som Sten Sture anmälde den appell mot stämningen, hvilken sändebuden sedan medförde såsom basis för sin besvärstalan i Rom. Och det var Henrik, som jämte ärkebiskopen af Lund på sändebudens bön hos påfven och en dennes betrodde kardinal den 26 sept. 1480 förordnades att lösa herr Sten ur det under tiden iråkade bannet, som ådömts af Tilos subdelegat, biskopen af Ratzeburg. Äfvenså förtjänar det i detta sammanhang att påpekas, att Lundaprelaten genom biskop Henriks sändebud och tjänare (»nuntius et familiaris») underrättades om nämnda förordnande, fastän Henrik sedermera ensam torde ha fått verkställa Sten Stures absolution. Att just Henrik Tidemansson anlitades så starkt, kan delvis finna sin förklaring däri, att Sten Sture i okt. 1479 — den tid, då underrättelsen om stämningen bör ha ankommit — befann sig i Östergötland och då höll ett rådsmöte i Vadstena, vid hvilket af kyrkans män endast Henrik Tidemansson var närvarande.[2] Men liksom det då icke kan vara ägnadt att förvåna, om biskop Henriks kansler, isynnerhet såvidt han eljest gjort sig känd för duglighet, i den rådande brådskan utsågs till medlem af beskickningen, så blir biskopens fortsatta handläggning af målet i någon mån mera begripligt, i händelse Gadh verkligen var en af gesanterna.

Äfven enligt Johannes Messenius, hvars uppgifter icke utan vidare lära få underkännas, sammanhängde Gadhs utsändande med den från Merseburg och Halberstadt befarade bannlysningen — äfven biskopen af Halberstadt

[1] Jfr ofvan s. 8.
[2] Pergamentsbref af 11 okt. 1479, UB.

Digitized by Google

hade påfligt uppdrag att döma i ärendet, ehuru han snart afsade sig. MESSENIUS berättar vidare, att Gadh, efter att ha hemvändt från denna första beskickning, på hösten 1481 ånyo affärdats till kurian af Sten Sture för ytterligare afvärjande af danska attacker.[1] I själfva verket har det mycken sannolikhet för sig, att så också faktiskt tillgått. Redan den 8 mars 1481 hade drottning Dorotea hos påfven utverkat, att processen skulle återupptagas och för andra gången öfverlämnas åt biskopen af Ratzeburg till afdömande. Det var klart, att Sten Sture återigen måste låta bevaka sina intressen i Rom, och på nyåret 1482 berättar drottning Dorotea mycket riktigt för sin son, kung Hans, att Sten Sture nu, enligt hvad hon erfarit, på nytt sändt bud till Rom för att motverka hennes anspråk.

Så mycken sanning ligger alltså bevisligen i MESSENII notis, att något ombud för riksföreståndaren ungefär vid hösten 1481 afgått till påfven.[2] Och hans meddelande, att ombudet just varit Gadh, hvars första ankomst till Rom alltså blott skulle betydt ett kortare besök, vinner i trovärdighet genom det faktum, att Gadh först den 17 okt. 1482 är nämnd i påfliga handlingar,[3] hvarvid dock må anmärkas, att han i hvarje fall torde ha varit åsyna vittne till Bonaventuras högtidliga kanonisering, som ägde rum den 14 april s. å.[4]

Skulle man sålunda våga uttala en visserligen delvis svagt dokumenterad mening rörande de yttre dragen af Gadhs tidigaste verksamhet i Rom, komme det att bli ungefär på följande sätt. Hösten 1479 lämnade han Sverige för att inför påfven fullfölja Sten Stures appell mot biskopen i Merseburg, besökte under nedresan sistnämnda stad och anlände till Rom vid ingången af 1480 eller däromkring. Sedan han den 26 sept. 1480, ensam eller tillsammans med andra, utverkat det förutnämnda bref, i kraft af hvilket herr

---

[1] MESSENIUS, Scondia illustrata IV, s. 38, 40.

[2] DGAA IV, s. 392; jfr W. CHRISTENSEN, Missiver fra Kongerne Christiern I:s og Hans's Tid I, s. 74.

[3] Karlssons afskr.: suppliker.

[4] Jfr nedan G:s promem. för bisk. Hemmings translation 1514.

Digitized by Google

Sten skulle kunna frisägas från bannet, anträdde han hemresan. Under loppet af 1481 begynte faran för ny bannlysning bli hotande, och under hösten d. å. fick Gadh åter på riksföreståndarens uppdrag bege sig till påfvestaden, där han nu för 18 år framåt uppslog sina bopålar.[1]

Om Hemming Gadhs diplomatiska verksamhet de närmaste åren föreligga inga underrättelser. Morgongåfvoprocessen afstannade emellertid år 1482 i afvaktan på den öfverenskommelse, som genom Kalmar recess följande år verkligen uppnåddes och som t. v. bilade hela tvisten.[2] Ett stillestånd i arbetet för den hel. Katarinas upphöjelse inträdde också genom påfveskrifvelsen den 16 aug. 1482, med hvars utverkande Gadh nog haft att skaffa och som, på samma gång den för ytterligare utredning på obestämd tid uppsköt kanonisationen, meddelade Nordens folk tillåtelse att fritt och utan samvetsförebråelser fortsätta med sin dyrkan af det tilltänkta helgonet.[3]

Gadh fick sålunda god tid att syssla med sina enskilda angelägenheter, närmast sina studier. I Rostock hade han, som vi sett, blifvit baccalaureus i den filosofiska fakulteten, men efter allt att döma hade det den gången stannat vid nämnda, mera underordnade lärdomsgrad. I själfva verket är det först i början af 1490-talet, som Gadh nämnes magister,[4] och det är sålunda troligt, att det närmast var ma-

[1] I Biografiskt Lexikon, Ny Följd, art. Hemming Gadd, berättas, att Gadh vid sin resa till Rom i slutet på 1470-talet tagit vägen öfver Paris och af därvarande universitet blifvit med öfriga beskickningsmedlemmar synnerligen hedrad. Hvarifrån denna rätt tvifvelaktiga uppgift hämtats, har jag icke lyckats utröna.

[2] I ett bref från svenska riksrådet till det danska af 3 maj 1482 framhålles önskvärdheten af det möte, som sedermera i aug. s. å. hölls i Kalmar; till denna unionsdag borde morgongåfvoprocessen få hvila: Sten Sture hade visserligen nyligen låtit framställa appell — man afser tydligen det 22 febr. 1482 inlagda vadet — men på det svenska riksrådets bön afstått från att fullfölja detta vad, innan mötet vore hållet. PRIEBATSCH, Korrespondenz des Kurfürsten Albrecht Achilles III, s. 178 f., jfr HT 1911 s. 251, där brefvet ifråga genom förbiseende säges vara i *original* förvaradt i Dresdens Hauptstaatsarchiv — det är blott en samtida afskrift på tyska.

[3] DN XVI, s. 302 f. Jfr LINDBÆK, a. a., s. 97.

[4] I fullmaktskonceptet af (sannolikt) sommaren 1492, hvarom nedan

Digitized by Google

gistervärdigheten, som eftersträfvades, när den unge svensken senast 1484 men sannolikt ett par år tidigare inskref sig som studerande vid staden Roms universitet.[1] Denna af Bonifacius VIII grundade läroanstalt hade för tillfället just inga glansdagar. Efter en kort period af uppsving under Eugenius IV hade den af de följande påfvarna blifvit i hög grad försummad. Nu senast under Sixtus IV hade den stått undergången nära, men på Gadhs tid fanns där åtminstone två berömda lärare, båda »in artibus». Den kanske mest bekante af dem var den gamle, originelle Pomponius Lætus, som, i verkligheten en ättling af det furstliga huset Sanseverino, af kärlek till den romerska forntiden antagit sitt klassiskt klingande namn. I det enskilda lifvet ytterst tillbakadragen — han skötte själf som en enkel landtman sin trädgård på Eskvilinen och sin vinplantering på Kvirinalen, därvid troget efterföljande Varros och Columellas föreskrifter — föreläste han tidigt om morgnarna å universitetet för öfverfyllda salar öfver de gamla latinska auktorerna. Helt uppgående i den antika tanke- och åskådningsvärlden, saknade han sinne för den speciellt kristna kulturen, och om hierarkien lät han ofta undfalla sig hårda ord. En annan prydnad för universitetet var under Gadhs första år i Rom den lärde greken Argyropulos, som undervisade i sitt modersmål och år 1482 hade självfve Reuchlin till åhörare.[2]

s. 34, och i supplik af 3 nov. 1492, Karlssons afskr. Lärdomsprofvet måste dock, förutsatt att det som vanligt föregick de juridiska studierna, ha aflagts ganska tidigt på 1480-talet, enär den kyrkorättsliga licentiatgraden, af Gadh ernådd omkr. 1492, brukade kräfva ungefär sju år.

[1] Gadh nämnes »alme urbis Romane scolaris» i suppliker af 13 okt. 1484, 25 maj 1485 och 24 aug. 1486 (sista gången med tillägget »curialis antiquus»), Karlssons afskr. »Studium urbis» är *väl* att skilja från »studium curie», den till själfva kurian förlagda högskolan, där sedermera domprosten och biskopen i Linköping Jöns Månsson och historieskrifvaren Johannes Magnus från 1513 studerade civilrätt (nyare da. afskr. fr. Vatikanen: supplik af 2 dec. 1513, RA). Jfr Rashdall, The Universities of Europe II: 1, s. 27 ff., 38 f.

[2] Burckhardt, Die Kultur der Renaissance in Italien I, s. 228, 306 f.; Voigt, Die Wiederbelebung des class. Alterthums I, s. 370 ff.; II, s. 209 ff.; Pastor, Geschichte der Päpste II, s. 307 ff., 613; Gregorovius, Ge-

Digitized by Google

Det låter sig nu icke konstateras, om och i hvad utsträckning Hemming Gadh mottog kunskaper och påverkan af män som de båda nämnda. Men att han åhört dem, åtminstone Pomponius Lætus, torde få anses säkert. Och det lär väl ha varit under dessa studier för magistergraden, som han gjorde bekantskap — hur djup, må lämnas därhän — med auktorer som Cicero, Terentius, Horatius och Macrobius, hvilka han lärde sig värdera såsom föredömliga »in arte humanitatis aut oratoria».[1]

Efter vunnen magistergrad ägnade sig Gadh åt kyrkorättsliga studier, hvilka väl äfven de bedrefvos i Rom.[2] Han fick sålunda genomgå Gratiani Decretum, dekretalerna, de klementinska förordningarna m. m. och inte minst studera de senare dekretalisternas kommentarier. Det juridiska studiearbetet betydde för Gadh en öfning i dialektisk spetsfundighet och därjämte, då det gällde att obehindradt jonglera med en oändlighet af citat och definitioner, distinktioner och exceptioner, en god träning i minnesskärpa, hvilket allt utan tvifvel kom till pass under Gadhs senare verksamhet. Men å andra sidan måste man beklaga, att han åt denna skäligen sterila vetenskap ägnade så många

schichte der Stadt Rom VII, s. 583 f. Tyvärr har icke RENAZZI's Storia dell' università degli studj di Roma varit mig tillgänglig, men i stället har jag kunnat använda de på RENAZZI stödda framställningarna af universitetets historia i MORONI, Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica 84, s. 282—323; 85, s. 3—208, och DENIFLE, Die Universitäten des Mittelalters, s. 310—317.

[1] Gadhs tal i Lübeck 1511, 300 U. XI: 269, DSA. Det i HR III: 6, s. 168 ff., förekommande aftrycket har på det ifrågavarande stället följande namn: »Macrobium, Patonicum, Ciceronem, Therentium, Horatium Flaccum». Patonicum är emellertid felläst för *Platonicum*, som utan tvifvel hänför sig till Macrobius såsom neoplatoniker.

[2] Någon matrikel för Roms universitet från denna tid finnes, såvidt bekant, icke i behåll. Däremot existera för kännedomen om de dåtida studerande i Bologna, Padua, Siena och Pisa tämligen rika källor, som framdragits och från tysk synpunkt begagnats af A. LUSCHIN v. EBENGREUTH, på hvars författarskap prof. Ewert Wrangel haft vänligheten fästa min uppmärksamhet (LUSCHIN v. EBENGREUTH, Quellen zur Geschichte deutscher Rechtshörer in Italien, och samme förf., Vorläufige Mittheilungen über die Geschichte deutscher Rechtshörer in Italien). Ett genomforskande för svensk räkning af samma källmaterial skulle helt säkert löna sig.

Digitized by Google

år af sin Romtid, hvilka han eljest kunnat använda till grundligare inträngande i tidens humanistiska bildning.

Efter att ungefär fem år ha varit åhörare måste den som aspirerade på doktorsgrad i dekretalerna omkr. två år själf föreläsa, innan han admitterades till den »examen tremendum et rigorosum», som gjorde honom till licentiat i kanonisk rätt. På hösten 1492 hade Gadh redan nått denna värdighet.[1] Promotionen till »decretorum doctor» var nu hufvudsakligen en tom formalitet, som oftast omedelbart följde på licentiatgraden, men af den omständigheten, att Hemming tidigast 1494 mottog doktoratets insignier, ringen och »birettan» (motsv. doktorshatten),[2] torde man kunna sluta, att ekonomiska svårigheter länge varit honom i vägen. Den pompösa promotionsakten betydde nämligen en utgift på flera hundra lire.[3]

Gadh synes liksom Ragvald Ingemundsson ha tagit sin bostad å Birgittas hospital, hvars föreståndare, den ofvannämnde Peder Henriksson, var bördig från Kalmar och sålunda troligen en gammal bekantskap för Hemming. Det var då icke underligt, att Gadh från början kom att stå i liflig förbindelse och korrespondens med Vadstena kloster och dess vänner i hemlandet. Han berättade, omväxlande med herr Peder, de små nyheter, som voro att mäla från hospitalet; bland annat rörde sig hans bref om ett sändebud från birgittinordens gynnare pfalzgrefve Georg af Bajern vid namn Wilgang, som också bodde i Birgittahuset och åtminstone vid ett tillfälle (1485) var Peder Henriksson besvärlig genom att enträget, men alltjämt förgäfves, bönfalla honom om ett i hospitalet befintligt Birgittabälte, som visat sig nyttigt för barnaföderskor och besatta.[4]

---

[1] Supplik af 20 okt. 1492, Karlssons afskr.

[2] Det måste ha skett mellan 28 febr. 1494 (supplik i Karlssons afskr.) och hösten 1496 (HSH XVIII, s. 35). Första och enda gången Gadh nämner sig själf decretorum doctor är i ett bref till Danzig 11 maj 1502. 300 U. XI: 248, DSA.

[3] Luschin v. Ebengreuth, Vorläufige Mittheilungen über die Geschichte deutscher Rechtshörer in Italien, s. 72 f., 78 ff.; Rashdall, a. a. I, s. 228, 231.

[4] Pappersbref af 3 okt. 1485, RA. Jfr E. Hildebrand, a. a., s. 236 f.

Digitized by Google

Gadh fick emellertid ett tillfälle att på allvar visa birgittinerna sitt intresse, när frågan om den heliga Katarinas kanonisation 1487 blef återupptagen efter fem års hvila. Den hjälp, han enligt sitt eget vittnesmål i Strängnäs 1477 erhållit af fru Karin, gjorde honom kanske mera oförtruten i sitt arbete för henne, än hvad eljest skulle ha blifvit fallet. Huru som helst, den 14 juni 1488 utlofvade påfven, därtill föranledd af Hemming Gadhs och ett par särskildt utsända Vadstenabröders ihärdiga böner, att på alla sätt påskynda kanonisationen samt uppmanade de svenska biskoparna att förbereda både andliga och världsliga i Norden på hvad komma skulle. I ett annat bref af samma dag medgaf Innocentius VIII högtidlig skrinläggning af de heliga kvarlefvorna, hvilken ceremoni också förrättades i Vadstena den 1 aug. 1489.[1]

Samtidigt med eller t. o. m. något före kanonisationsprocessens återupptagande hade Gadh måst rikta sin uppmärksamhet på tvenne viktiga angelägenheter, hvilka berörde Sten Sture.

Först och främst var det den eviga tvisten om morgongåfvan, som nu åter brutit ut i full låga. En bannlysning, som 1482 ånyo utslungats mot Sten Sture från biskopen af Ratzeburg, synes i själfva verket icke ha blifvit formligen upphäfd under mellantiden och blef 1486 på Doroteas begäran ytterligare skärpt, äfven denna gång genom ett edikt från Ratzeburg. Inför Innocentius VIII androgs emellertid saken knappast förrän på våren 1488, då drottningen själf besvärade sig med ett besök i Rom. Här vann hon dock på långt när icke, hvad hon åsyftade. Påfvens hållning var tvärtom ganska fördelaktig för den anklagade riksföreståndaren. Och den 16 sept. s. å. utfärdade han på Sten Stures utan tvifvel genom Gadh framställda begäran — Gadh är visserligen icke nämnd i aktstycket — en bulla, som påbjöd processens afdömande af nordiska biskopar i enlighet med bestående aftal mellan de tre rikena. Därmed var målet för de närmaste åren lagdt på den bog, som Sten Sture städse

[1] Diarium Vaztenense ed. Benzelius, s. 204 f.; Munchs afskr. från Vatikanen, RA; SRS III: 2, s. 269 ff.

Digitized by Google

önskat. De förhatliga tyska prelaternas inblandning, alltjämt eftersträfvad af Dorotea, var faktiskt omintetgjord. Man kan inte undgå att vid en jämförelse mellan påfvedömets uppträdande i den segslitna tvisten nu och på 1470-talet tillerkänna Hemming Gadhs skickliga diplomati en god andel af förtjänsten i den vändning till det bättre, som saken tagit för Sverige.

Morgongåfvoprocessens vidare utveckling är i viss mån sammanflätad med den andra affär, i hvilken Gadh på Sten Stures uppdrag hade att bevaka Sveriges intressen och som i själfva verket sträckte sina rötter flera år tillbaka i tiden. Det var mellanhafvandet med Otto Brakel.

På ett möte i Tälge 1478 hade riksrådet till myntmästare antagit tysken Hans Grave, hvilken skulle ha sin verkstad i Stockholm.[1] Emellertid befanns i slutet af år 1483, att de af Grave präglade mynten ingalunda hölle måttet i fråga om silfverhalten. En lybsk köpman Otto Brakel, hvilken med en annan lübeckare Henrik Finke såsom kompanjon dref handel i Sverige, hade dels, enligt hvad det berättas, i riket infört myntförsämrande metaller till Graves behof, dels ock i Stockholm upphandlat koppar för samma syftemål. Måhända för att dölja trafiken hade Brakel uraktlåtit att förtulla sitt gods; han beskylles t. o. m. för att på egen hand ha fabricerat ett tullfrihetsbref, som han på det sätt skall ha fått beségladt, att han på smygvägar skaffat sig tillgång till Sten Stures signet.[2]

Både Grave och Brakel insattes i fängsligt förvar på Stockholms slott. Den 10 januari 1484 rannsakades i ärendet å stadens rådstuga. Myntförfalskningen hade naturligt nog väckt mycken förargelse bland borgarna, och Sten Sture, som gifvetvis var närvarande, började därför förhandlingarna

---

[1] BSH IV, inl., s. 137; Hildebrand, Sveriges Medeltid I, s. 852.

[2] För Brakels förmodade andel i myntförfalskningen finnes ingen annan sammanfattande redogörelse än den nedan s. 37 omnämnda suppliken af Heyno Cock, men då dennas uppgifter i väsentliga delar bekräftas af öfriga källor, har framställningen i texten med vederbörliga reservationer skett i enlighet med densamma. Jfr K. H. Karlsson's reseberättelse i Meddelanden från sv. riksark. V, s. 354.

Digitized by Google

med en edlig försäkran, att han själf ej hade någon skuld i myntmästarens falsarier. Sedan underkastades Brakel ett ingående förhör, därvid han medgaf, att den hos Matts Lydeke och andra Stockholmsfirmor inköpta kopparn delvis varit afsedd för Graves behof. Då det vidare af tullräkenskaperna var uppenbart, att B. ej erlagt någon tull för sina till Sverige införda handelsvaror — en försummelse, som B. själf nödgades erkänna — så afkunnade Sten Sture m. fl. rådsherrar samt Stockholms borgmästare och råd omedelbart den dom, att Brakel & Finkes samtliga handelsvaror enligt stadslagen skulle anses förverkade, hvartill komme 40 marks böter.[1] Myntförfalskningen däremot föll ytterst under riksrådet; den 17 maj utfärdade Sten Sture, troligen i samband med då pågående rådsmöte i Uppsala, lejdebref för Henrik Finke och 3 andra lybska borgare att komma in i riket samt öfvervara rättegången med de båda anklagade.[2]

Men en vacker dag var Brakel försvunnen: den 16 juni fick Kristina, Matts Lydekes hustru, med edgärdsmän fria sig för beskyllningen, att hon varit Brakel behjälplig vid flykten, hyst honom hemma hos sig eller öfverhufvud vetat något af honom, sedan han rymt från slottet. Det blef sedan kunnigt, att B. blifvit »slagin i eth storth fath», förd in på ett till Reval destineradt Stockholmsskepp och så undkommit. Men hvem som bistått honom härvid, visste man icke.[3]

När Brakels namn härnäst möter — den 19 juli, 2 och 7 augusti 1486 — är han åter i Stockholms rådstuga. Han erkände oförbehållsamt sin skuld till Matts Lydeke (890 mark) och till tre andra Stockholmsköpmän, just för obetalt koppar.[4] Denna gång spelade B. den förfördelades roll och

[1] STb 1479—1483, s. 450, 454, 470 f.

[2] STb 1479—1483, s. 478; BSH IV, s. 104.

[3] STb 1484—1488, s. 15, 21 f.

[4] STb 1484—1488, s. 230 f., 234 f. Den 13 sept. 1486 sökte Lydeke inför Lybecks råd af Finke utfå dessa 890 mark, men Finke ursäktade sig med, att det var Brakel, som köpt kopparn af Lydeke, och att han ej vore skyldig att gälda Brakels skulder, eftersom han ej vore dennes *stadigvarande* kompanjon utan endast tillfälligtvis i Sverige drifvit köpenskap tillsammans med Brakel. Anteckn. i Niederstadtbuch 1481—1488, LSA. Ännu 1492 hade Lydeke ej lyckats erhålla sina penningar af Brakel och fick det väl aldrig. Pergamentsbref 29 juni 1492, RA.

Digitized by Google

instämde Sten Sture för riksrådet med anledning af varubeslaget och häktningen. B. tycks därvid ha blifvit ålagd att till förebringande af slutlig bevisning ånyo mot lejd infinna sig i riket före den 29 juni 1487.

Men B. måtte ha fått ett starkt intryck af att han inför det svenska riksrådet hade minimala utsikter till framgång, hvarför han efter återkomsten från Sverige afreste till Rom. Han nämner sig nu clericus Lubicensis och torde sålunda ha innehaft någon kyrklig grad. Så klagade han sin nöd för påfven. Hans relation af händelseförloppet gick naturligtvis ut på att framställa beslaget af handelsvarorna, som B. själf värderade till 12,000 renfloriner, såsom beroende allenast på herr Stens vinningslystnad. Först begärde han, att processen på grund af den stora makt, herr Sten ägde i Sverige, måtte fråntagas riksrådet och med bannlysningsrätt öfverlämnas åt några prelater »in partibus». Suppliken bifölls[1] men kom af någon anledning aldrig att resultera i ett verkligt påfvebref — man torde kunna antaga, att Gadh nu varit framme och dragit ett streck öfver Brakels planer. I stället inlämnade den senare efter några dagar en ny böneskrift, som hade en väsentligen modifierad karaktär. B. begärde nu blott, att det svenska rådet af påfven skulle förmanas att inom en månad, räknadt från den dag, då anmaningen mottagits, söka i godo förlika parterna. Misslyckades då detta, skulle efter ytterligare tre månaders förlopp slutlig dom fällas, grundad på omsorgsfull pröfning. Hans Grave borde höras som vittne och för detta ändamål vara fri från fängelset, så länge vittnesförhöret varade. Men denna gång blef suppliken vid föredragningen för hans helighet något beskuren; den bifölls, blott försåvidt den åsyftade en allmän maning till förlikning eller laga dom, men om något fixerande af tidpunkterna för riksrådets olika åtgärder ville påfven ej höra talas.[2]

Detta hindrar dock ej, att B. i mars månad 1487, efter hvad det vill synas, utverkat ett breve apostolicum, grundadt på en supplik, som öfverensstämde med den senast

[1] Karlssons afskr.: supplik af 13 febr. 1487.
[2] Karlssons afskr.: supplik af 22 febr. 1487.

Digitized by Google

nämnda äfven i fråga om tidsbestämningarna men innehöll ett par förmånliga tillägg. Om ev. bannlysning var visserligen ej heller nu tal. Men den af riksrådet medgifna lejden skulle af påflig maktfullkomlighet utsträckas till omkr. den 29 sept. — Brakel riskerade att eljes ej hinna upp till Sverige — och vid försumlighet från riksrådets sida skulle saken öfverlämnas åt någon påflig auditör.[1] I samtliga supplikerna hade B. talat äfven å Finkes vägnar.

Så förlora sig spåren af Brakels manipulationer för en tid. Om han 1487 verkligen besökt Sverige, hvilket synes ovisst,[2] så har i hvarje fall någon slutgiltig dom aldrig fällts af riksrådet. På hösten nämnda år afled i sitt fängelse den man, hvars medbrottsling Brakel en gång beskyllts vara: Hans Grave. Sten Sture måtte vid tillfället ha varit på långfärd, ty det var till fru Ingeborg, Nils Sture och Kort Rogge, som Stockholms borgerskap sände bud med förfrågan, huruvida myntmästaren finge begrafvas i vigd jord eller ej.[3]

Brakel beklagade sig emellertid vidt och bredt inför furstar och städer öfver Sten Sture, och äfven vid kurian fortsatte han sin aktion mot denne. Med anledning häraf såg sig riksföreståndaren i slutet af 1489 föranlåten att utbedja sig ett intyg af Stockholms magistrat rörande varubeslagets laglighet och Brakels behandling i Sverige öfverhufvud, och han erhöll naturligtvis ett sådant intyg. Häruti framhölls, att enligt gällande stadslag insmuggladt gods vore förbrutet och att följaktligen magistraten själf genom sin 1484 afsagda, på Brakels egen bekännelse grundade dom förordnat om godsets beslagtagande. Brakels häktning var gifvetvis en kinkigare sak att försvara, men magistraten redde sig genom att åt Brakels klagomål i denna punkt försåtligt gifva den formuleringen, att »han schulle *nu siszt,*

---

[1] Karlssons afskr.: suppliker af 1 mars och 13 mars 1487.

[2] 6 aug. 1487 var Sten Sture i Stockholms rådstuga »och bödh sich i retta meth Otte Brochel — — huilkit han ey wille til swars koma pa radstune utan wille giffue sigh in fore mene Rikessens raadh, thette haffuer han swarat the budh for:ne war höffuitzman haver til hanom sent». STb 1484—1488, s. 338.

[3] STb 1484—1488, s. 355.

Digitized by Google

»*tha han her war leydet och feledh i rykit*, grepin wara, slagen och dragen i torn och i jern», hvilket sedan icke var svårt att totalt dementera.[1] För att emellertid staden skulle vara befriad från obehag för domen af år 1484, måste Sten Sture samtidigt (den 12 dec. 1489) högtidligen och under edlig förpliktelse lofva att personligen eller genom sina arfvingar göra staden skadeslös för alla efterräkningar från Brakels sida och ensam stå till svars i målet.[2] Magistratens förklaring uppsattes både på tyska och latin och skulle i den förra affattningen afsändas till Lybeck och i den senare komma till användning i Rom.

Hvad gagn Hemming Gadh för ögonblicket hade af bemälda aktstycke, är icke kändt. Morgongåfvoprocessen och affären Brakel gåfvo honom denna tid fullt upp att tänka på. Hvad den senare särskildt vidkommer, så berättade Gadh efteråt, hurusom här en mycket stor summa många år stod på spel för det svenska riksrådet: Brakel hade nämligen begärt att af påfven bli tilldömd i skadestånd och godtgörelse 36,000 gyllen.[3] Förutsatt att icke ett skriffel föreligger, torde dock Gadh härvidlag göra sig skyldig till betydlig öfverdrift, om också det af Brakel kräfda beloppet säkerligen var högt nog.

Drottning Dorotea var outtröttlig i sina försök att komma Sten Sture till lifs. Då hon ej längre lyckades vinna påfven för sina önskningar om morgongåfvoprocessens hänskjutande till tyska prelater, började hon ifrigt arbeta för, att saken skulle afdömas af någon påflig auditör. Men Sten Sture, som principiellt stod på den ståndpunkten, att kurian icke hade med tvisten att skaffa, alldenstund denna endast vore ett mellanhafvande mellan Sverige och Danmark och borde slitas af en af svenska och dansk-norska rådsherrar

[1] STb 1489—1491, s. 127 ff.

[2] En lös lapp, instucken i STb 1489—1491 vid ingången af ämbetsåret 1490.

[3] BSH V, s. 360. 36,000 gyllen motsvarar i vårt nuvarande mynt omkr. 160,000 kr., oberäknadt penningvärdets fall. En gyllen är då i enlighet med hvad denna tid var stadgadt i Stockholm (STb 1492—1494, s. 18, anteckn. för 4 juni 1492) taxerad till $1^1/_2$ mark penningar. Jfr HILDEBRAND, Sveriges Medeltid I, s. 933.

Digitized by Google

bildad skiljedomstol, lät Hemming Gadh energiskt gendrifva drottningens nya anslag. På försommaren 1490 kom prebendaten i Stockholm Mårten Jönsson ned till Rom med vissa uppdrag från riksföreståndaren,[1] och strax därpå öppnas en intensiv svensk aktion i lifgedingsfrågan vid kurian. För att beveka påfvens hjärta utlofvades honom å Sten Stures vägnar sex svenska hästar, en omständighet, som kanske verkade lika mycket som det af Hemming Gadh[2] framförda sakskälet, att Sverige låge i fejd med de skismatiska ryssarna och därför behöfde vara i fred för danska trakasserier. Äfvenså föreställde man Innocentius, att om målet hänsköttes till en påflig auditör i Rom, krig omedelbart skulle utbryta mellan rikena. Allt detta gjorde effekt, helst som under den samtidigt pågående stora korstågskongressen i Rom (3 juni—30 juli 1490) beslut fattades om gemensamt uppträdande af den rättrogna kristenheten mot turkarna och sålunda krig mellan kristna folk måste på det sorgfälligaste undvikas. Påfven uppmanade såväl Dorotea som Sten

---

[1] I en supplik af 5 juni 1490 (Karlssons afskr.) ang. reliker för Sten Stures räkning nämnes herr Mårten t. o. m. »vice regis regni Suecie orator», en titel, som icke förrän 1492 i bevarade påfvehandlingar tillägges Gadh (härom se nedan).

Mårten Jönsson var son af den å Brakels vägnar misstänkta hustru Kristina och styfson till Matts Lydeke. Under hela sitt lif var han en af Sturarnas trognaste, och därför blef också hans lik vid Stockholms blodbad af Kristian II uppgräfdt och brändt såsom en 'bannsmans' (Olavus Petri, s. 332).

[2] Den tveksamhet, hvarmed Gadhs roll i morgongåfvoprocessen åren 1488—1491 taxeras i uppsatsen om Drottning Doroteas morgongåfva (HT 1911), torde vara öfverdrifven. Just af det sannolikt 1492 hemsända fullmaktsförslaget (se nedan s. 34) framgår, att G. äfven den närmast föregående tiden bevakat Sveriges intressen i de af Dorotea och Brakel anhängiggjorda målen. Detta jämte självfva språket i den DGAA IV, s. 419 ff., tryckta bullan (härom strax nedan) och den blotta omständigheten, att G. hade sin stadigvarande uppehållsort i Rom, medan exempelvis män som Mårten Jönsson och Peder Bengtsson (se nedan s. 41; jfr HT 1911, s. 262) gjorde mera flyktiga besök och icke kunde ha samma auktoritet eller vana vid kuriala förhållanden som G., berättigar till slutsatsen, att den senare hela tiden varit den drifvande och ledande kraften vis à vis morgongåfvoprocessen liksom öfverhufvud i den svenska diplomatien i Rom.

Digitized by Google

Sture till fredlig uppgörelse, och den förras önskningar om sakens afdömande i Rom blefvo t. v. skjutna åt sidan (juli 1490).[1]

Det dröjde för öfrigt icke länge, innan påfven beslöt sig för att frikalla Sten Sture från den öfver honom alltjämt hvilande exkommunikationen af år 1482, hvilken visserligen aldrig blifvit genomförd af det svenska prästerskapet. Aflösningen påbjöds genom en bulla, som sannolikt härrör från slutet af 1490 eller början af 1491. Den för bullan till grund liggande suppliken måste ha varit affattad af Hemming Gadh, hvars färgstarka språk, klokt beräknade argumentering och böjelse för stora siffror och dimensioner man så lätt igenkänner. Sten Stures helt enkelt till självförsvar begynta fejd med ryssarna under den senaste tiden karaktäriseras här som ett utslag af kristligt förehafvande att omvända de skismatiska grannarna till den rätta tron. Riksföreståndaren hade varit nära att lyckas, då han nyligen med 60,000(!) man trängt in på ryskt område hela tolf dagsmarscher, samtidigt med att den moskovitiske 'konungen' var invecklad i ett farligt krig med tartarerna och befann sig bortåt Kasan med hela sin styrka. Men just under dessa gynnsamma omständigheter och då allt lofvade framgång, hade herr Sten i följd af Doroteas manipulationer vid kurian måst återvända till Sverige. Det var inte underligt, att en sådan — för öfrigt lindrigt sanningsenlig — framställning, ytterligare förstärkt med bloddrypande skildringar af ryssarnas framfart på svenskt område, gjorde intryck på kyrkans öfverhufvud.[2]

Men om Gadh nu väntade att för en tid bli befriad från drottningens intriger, bedrog han sig storligen. Tvärtom fann han snart, att han behöfde formligt bemyndigande af det svenska riksrådet att föra dess talan både mot drottningen och Otto Brakel. Ett sådant bemyndigande hade han nog tidigare erhållit, men sannolikt var det nu för gammalt, och dessutom ville Gadh ha någon säkerhet för, att riksrådet skulle hålla honom skadeslös för de med processerna före-

[1] HT 1911, s. 260 ff.
[2] DGAA IV, s. 419 ff. Jfr HT 1911, s. 263, och BSH IV, inl., s. 165.

Digitized by Google

nade kostnaderna. Förmodligen under Innocentius VIII:s sista dagar — han afled den 25 juli 1492 — hemsände Gadh alltså förslag till en fullmakt, som det svenska riksrådet, hvars främsta medlemmar namngifvas, skulle utfärda. Till Sveriges prokuratorer mot Dorotea och Brakel samt i öfriga ev. uppdykande processer borde i fullmakten förordnas Gadh själf, numera domprost i Linköping,[1] samt biskop Hieronymus Calagrani af Mondovi — den senare hade utan tvifvel valts på grund af sin ställning som Innocentius VIII:s förtrogne tjänare (»cubicularius secretus» och »subdiaconus»). Instrumentet skulle tillika innehålla ratifikation af Gadhs tidigare åtgärder i ofvannämnda processer jämte förbindelse att svara för de kostnader, som Gadh för utförande af sitt uppdrag måste ikläda sig.

Fullmaktsförslaget fortskaffades genom tyska resenärer till biskop Magnus Nilsson (Stiernkors) i Åbo. Denne var tydligen ej så vänligt stämd mot Gadh. Kanske misstänktes herr Hemming nu för att ha stått bakom Sten Stures ej alldeles fruktlösa, för det svenska episkopatet så djupt förhatliga försök att hos påfven erhålla presentationsrätt till biskopsstolarna i Linköping, Strängnäs och Åbo vid uppkommande ledigheter.[2] Biskop Magnus ansåg fullmaktsförslaget högst riskabelt: genom den däri ingående ansvarsförbindelsen kunde rådet i sinom tid komma i åtskillig förlägenhet. Han anmärkte t. o. m. på Gadhs latin, som han på ett ställe — just den illa sedda ansvarighetsklausulen — fann undermåligt. Och han delgaf Jakob Ulfsson sina betänkligheter i ett bref, som afsändes från Kustö sannolikt den 5 okt. 1492, därvid en afskrift af Gadhs utkast bifogades.[3]

---

[1] Se nedan s. 56.

[2] BSH IV, inl., s. 161.

[3] Fullmaktsförslaget och biskop Magnus' bref tr. HT 1911, s. 267 f.; jfr ibid., s. 264. Medan Calagrani under Innocentius' tid ständigt vistades vid kurian och vid alla möjliga tillfällen anlitades af denne påfve, hvars följeslagare i konklaven han varit 1484 (J. Burckard, Liber notarum I, s. 26, 105, 134, 140, 148, 174, 183, 264, 299, 330; jfr ibid. s. 245), nämnes han under Alexander VI:s tid icke alls af den påflige ceremonimästaren och var åtminstone i juni 1493 och allt sedan (ibid. I, s. 435, 609) borta från kurian, hvilket gifvetvis tyder på, att Gadh affärdade fullmaktsförslaget under Innocentius VIII:s lifstid.

Digitized by Google

Det måste under sådana förhållanden lämnas därhän. om Gadh erhållit ett »procuratorium» af den vidsträckta innebörd han önskade. Visserligen uppger han sedermera själf, att rådet genom beseglade bref formligen förbundit sig att hålla honom skadeslös för all 'kost och täring' såväl i morgongåfvoaffären som i Brakels process,[1] men det framgår icke klart, om härmed åsyftats de direkta processkostnaderna, såsom i fullmaktsförslaget tycks vara meningen, eller endast utgifterna för Gadhs uppehälle i Rom. I hvilket fall som helst, om den begärda fullmakten verkligen utfärdats, hade Gadh vid tiden för dess mottagande vunnit ökade möjligheter att med framgång föra Sveriges talan. Detta berodde icke endast på det anseende, hans nu förvärfvade höga examen i kyrkorätt[2] gaf honom, utan sammanhängde äfven med det inträdda påfveskiftet.

Den skamlösa simoni, som den 11 aug. 1492 bragte kardinal Rodrigo Borgia på sankt Petri stol, afpressade en af Gadhs italienska umgängesvänner, Vadstena klosters förtroendeman i Rom Latinus de Masiis, några ord af djup smärta: »O, Herre Jesus Kristus, det är för våra synders skull som din ståthållare på jorden blifvit vald så ovärdigt.»[3] Hvad syn Gadh själf haft på saken, undandrar sig vårt bedömande. Men visst är, att han, sedan valet en gång skett, bemödade sig om att vinna den nye påfvens gunst och lyckades. Ett yttre bevis därför är det förhållandet, att han redan två månader efter Alexanders pontifikatstillträde kunde berömma sig af att vara hans helighets »cubicularius»[4], en

---

[1] BSH V, s. 360.

[2] Se ofvan s. 25.

[3] Pastor, a. a. III, s. 281. Latinus kallar i bref af 10 okt. 1507 Gadh för sin »compater», hvaraf man torde kunna sluta till en nära bekantskap under Romtiden (se nedan s. 204).

[4] Karlssons afskr.: supplik af 20 okt. 1492. I en af de följande supplikerna är titulaturen något utökad: »sanctitatis vestre cubicularius et familiaris» (supplik af 3 aug. 1496, nyare da. afskr., RA), likaså i bullan af 22 juni 1496, hvarom nedan. Messenii uppgift (Chronicon episcoporum, s. 89), att Gadh varit Alexander VI:s »mathematicus», beror sannolikt på något missförstånd; i hvarje fall vinner den intet stöd i afskrifterna ur Vatikanarkivet.

Digitized by Google

värdighet, som sedan följde honom under hela hans Romtid. Det må vara sant, att de påfliga kammarherrarnas antal var ganska stort, om också icke denna tid på långt när så betydligt som under Leo X, då det steg till 68,[1] men funktionen tillhörde de högre hofchargerna och måste särskildt för en svensk anses mycket hedersam, eftersom under medeltiden knappast någon skandinav mer än Birger Månsson och Gadh bekläddes med densamma.

Tyvärr veta vi ej, vid hvilka tillfällen den nya kammarherren tjänstgjort som sådan. Att han i de processioner, hvilka under påfvens ledning anordnades på de stora kyrkliga högtidsdagarna, mer än gång tog plats bland sina kolleger och då skrudad i ämbetsdräkten: en röd »cappuccio» med hermelinsbräm,[2] torde utan vidare kunna tagas för gifvet. På närmaste håll hade han tillfälle bevittna de pikanta och ovanliga festligheter inom påfvehofvet, hvilket voro betecknande för Alexanders sätt att uppfatta sitt ämbete. Kanske var han sålunda en af de tjänstförrättande kubikularierna vid den första audiens, som någon sankt Petri efterträdare bebeviljat ett sändebud från den turkiske sultanen, eller vid Lucrezia Borgias ryktbara bröllop med Giovanni Sforza samma dag (den 12 juni 1493)[3]. Och — för att välja en högtidlighet af annat slag — man älskar tro, att han tillsammans med Alexanders öfriga »familiares» bevistade Pomponius Lætus' solenna likbegängelse sommaren 1498.[4]

Det är lätt att se den förändring i Gadhs allmänna ställning, som inträdde vid tiden för Alexander VI:s regeringstillträde. Till vittnesbörden härom torde man knappt böra hänföra den omständigheten, att han i påfliga handlingar först nu — den 27 aug. 1492 — ståtar med en titel sådan som »illustrissimi domini regis(!) regni Suetie procurator»[5] och för framtiden alltid nämnes representant för Sten Sture, »vice rex regni Suetie», och för hela Sveriges rike. Det är

[1] Pastor, a. a. IV: 1, s. 373.

[2] Jfr Moroni, Dizionario 19, s. 10.

[3] J. Burckard, Liber notarum I, s. 442 ff. Jfr Pastor, a. a. III, s. 308, not 4.

[4] Gregorovius, a. a. VII, s. 584.

[5] DN XVII, s. 640.

Digitized by Google

väl närmast en tillfällighet, som vållat, att icke dylika epitet, för hvilka han länge gjort skäl, verkligen också tillagts honom tidigare. Men en hastig blick på Gadhs framgångar i förvärfvandet af kyrkliga ämbeten eller ännu mer på de förtroendeuppdrag i kuriala angelägenheter, som gåfvos honom icke blott af svenskar utan äfven af andliga öfverhetspersoner i Norge och Danmark (härom mera nedan), visar nogsamt, att just från år 1492 hans stjärna stod betydligt högre än förut. De sparsamma underrättelser, vi äga om hans diplomatiska verksamhet under samma skede, befästa i sin mån intrycket.

Affären kontra Brakel bedrefs nu med ökad kraft. Åt den besvärlige lübeckaren måttades ett allvarligt slag, då en klerk från Schwerins stift Heyno Cock den 26 jan. 1493 inlämnade en supplik, i hvilken Brakel förklarades ovärdig sitt innehafvande kanonikat i Lübeck, som supplikanten begärde. Hans motivering utgjordes af en redogörelse för Brakels påstådda andel i myntförfalskningen, en redogörelse, som låter ana noggranna och intresserade upplysningar från Hemming Gadhs sida. Och påfven gaf sitt bifall till att saken för undersökning öfverlämnades åt en prelat »in partibus».[1]

Enligt trovärdig upplysning af Hans Brask, visserligen från så sen tid som 1526, har emellertid den svenska diplomatien i Rom gent emot Brakel tillgripit en offensiv, som ej inskränkte sig till nämnda supplik. Sten Sture skall ha uppträdt som kärande i en mot Brakel anhängiggjord process rörande myntförfalskningen. Saken har så uppdragits åt någon påflig fullmäktig men aldrig blifvit afdömd.[2] Nog af, Brakel lyckades ej komma någon vart med sina ersättningskraf vid kurian, och det ehuru han med tiden tog sin stadigvarande bostad i Rom, där han 1496 blef underordnad tjänsteman i det påfliga kansliet.[3]

---

[1] Supplik af 26 jan. 1493, Karlssons afskr.

[2] HSH XVI, s. 56.

[3] Supplik af 28 nov. 1496, APDV, s. 170. Brakel är icke upptagen på förteckningen öfver »sollicitatores apostolicarum litterarum» 1 juni 1496, men däremot återfinnes hans namn på enahanda förteckningar af 23 maj

Digitized by Google

Ehuru sakens vidare utveckling till tiden faller utanför Gadhs kuriala verksamhet, bör det kanske omnämnas, att svenska vederbörande äfven efter Brakels död, som inträffade senast 1503,[1] blefvo antastade med klagomål från hans och Finkes efterlefvande öfver varubeslaget och kräfda på ganska afsevärda skadestånd. Vid boutredningen efter gamle herr Sten och hans gemål, fru Ingeborg, nödgades man anteckna, att en Stockholmsborgare Klas Kögemester gjorde gällande en fordran hos sterbhuset å 623 mark »paa Ottä Brochils vegna».[2] Gustaf Vasa skaffade ändtligen år 1527 den då mer än fyrtioåriga tvisten ur världen genom att åt en arfvinge till Brakel och Finke förläna ett Sten Sture d. ä. fordom tillhörigt hus i Stockholm, hvarvid konungen dock uttalade, att förläningen icke skedde på grund af vunnen klarhet i själfva rättsfrågan utan närmast föranleddes af bemälde arftagares personliga förtjänster.[3]

Morgongåfvoprocessens fortsättning under Alexander VI började med en framgång för den af Gadh ledda svenska diplomatien. Under förra hälften af 1493 kunde man nämligen hemsända ett för Sten Sture förmånligt breve apostolicum i denna process, något som säkerligen i viss mån sammanhängde med den omständigheten, att påfven den 4 mars d. å. underrättats om en snart ankommande present

---

1497, 12 juni 1498 och 30 maj 1499. J. Burckard, Liber notarum I, s. 610 ff., II, s. 30, 105, 146.

[1] 15 juni 1503 öfverläto Brakels efterlämnade svåger och syster såsom hans närmaste arfvingar åt förmyndarna för likaledes aflidne Henrik Finkes dotter att äfven å deras vägnar drifva processen mot Sten Sture, vare sig inför andliga eller världsliga domstolar, och af riksföreståndaren uppbära det förmenta tillgodohafvandet. Niederstadtbuch 1501—1503, LSA.

[2] Anteckningen förekommer å f. 30 i en gamle herr Stens jordebok, som bär årtalet 1515 (kanske är det blott en 1515 gjord afskrift af en strax efter fru Ingeborgs död afslutad originaljordebok). Arf och eget: Sturegodsen, KA.

1506 erhöll Brask från Lübeck ett bref »om then gambla saak imellan nogre aff radet oc Otte Brachel», hvilket bref han då omedelbart tillställde Svante Nilsson (Brask till Svante Nilsson 3 sept. 1506, SA: A III, n. 771).

[3] GR IV, s. 344 f.

Digitized by Google

från Sten Sture, bestående af sex hästar jämte skinn af mård och hermelin.[1]

Hela lifgedingstvisten ingick emellertid snart i ett större sammanhang, i det att kung Hans' tålamod mot de svenska undersåtarna, som alltjämt förhöllo honom den faktiska besittningen af Sveriges krona, ändtligen började tryta, hvarför konungen också vände sig till påfven med bön om bannlysning och interdikt öfver Sverige. Den danska aktionen vid kurian kom sålunda nu att fortgå på tvenne linjer, därvid drottning Doroteas envist upprepade anklagelser rörande morgongåfvan betecknade den ena och kung Hans' käromål till sitt edsbrytande svenska rike den andra. Gadhs uppgift som svensk utpost i Rom skulle härigenom ha blifvit afsevärdt försvårad, om icke kung Hans själf genom sitt bundsförvantskap med Ryssland gifvit honom ett utmärkt vapen i händerna äfven till direkt offensiv.

I sitt begär efter västerländska förbindelser och sin därmed sammanhängande målmedvetna sträfvan mot Östersjön nöjde sig icke den moskovitiske storfursten Ivan III med att ha gjort sig till herre öfver Novgorod. Äfven mot delar af Finland och af den livländska ordensstaten sträckte sig hans planer. Vi ha redan haft tillfälle att se, hurusom Gadh omkring år 1490 till skydd emot Doroteas intriger hos påfven kunde hänvisa till Sveriges pågående krig med den framträngande östra grannen. Under de följande åren hade ett afbrott inträdt i de ryska härjningstågen, hvilket dock ingalunda betydde, att ryssarna voro overksamma. Alltsedan 1492, då fästet Ivangorod anlagts vid floden Narova såsom ett hot mot både Livland och Finland, voro livländarna såväl som svenskarna på det klara med, att en rysk invasion i större stil än förut var i annalkande. Intrycket af lurande fara förstärktes, då Ivan 1494 under våldsamma former lät stänga det af livländska köpmän flitigt frekventerade hansekontoret i Novgorod.

En stämning af medkänsla för de betryckta landsändarna spred sig vida omkring bland den rättrogna kristenheten. Den nyvalde romerske konungen Maximilian och

[1] HT 1911, s. 264 f. Jfr PASTOR, a. a. III, s. 286.

jämväl de å riksdagen i Worms 1495 samlade riksständerna gåfvo uttryck däråt.[1] Desto sällsammare måste Danmarks hållning förefalla. Kung Hans afslöt nämligen i nov. 1493 med Ivan ett formligt förbund, som framgent vidmakthölls genom täta beskickningar mellan Köpenhamn och Moskva, äfven sedan det ryska anfallet, dirigeradt mot Finland och närmast Viborg, blifvit en verklighet sommaren 1495.[2] Afsikten var tydlig och framgick klart af själfva förbundstraktaten: kung Hans trodde sig på detta sätt så mycket lättare kunna betvinga Sverige.

De tider voro förbi, då påfvedömet hoppats, att Zoe Paleologas giftermål med Ivan skulle föra storfursten i den allena saliggörande kyrkans sköte,[3] och under nuvarande förhållanden måste kung Hans' ryska förbindelser göra ett ofördelaktigt intryck vid kurian. Gadh försummade icke att begagna sig häraf — det är något, hvarpå man icke behöfver tvifla. I själfva verket ligger det ingen orimlighet i Johannes Magnus' berättelse, att Gadh vid ett tillfälle hållit ett tal för Alexander VI och kardinalerna, däri han på det skarpaste nagelfarit konungens förbund med Ivan och just i anledning af detta förbund kallat alla danskar utan undantag för rasande hundar.[4]

När det vid en sammankomst mellan Jakob Ulfsson och Sten Stures utskickade den 6 jan. 1495 beslöts, att man före det till nästa sommar beramade mötet med danskarna i Kalmar skulle »forverffuä pawens breff paa then commissä, som her Hemmingh heem sendhe»,[5] så sammanhänger denna »commissä» helt visst med Gadhs nyssnämnda aktion mot kung Hans i Rom. Vid ifrågavarande tidpunkt hade för öfrigt nya, för kung Hans besvärande omständigheter rörande hans förhållande till Ryssland kommit till det svenska riksrådets öron. Genom en tolk, som användts af de genom

---

[1] LEKUB II: 1, s. 184 ff.

[2] Se t. ex. LEKUB II: 1, s. 258.

[3] Jfr Pierling, La Russie et le Saint-Siège I, s. 130—175, 237 f.; Pastor, a. a. II, s. 449 f.

[4] Johannes Magnus, s. 752.

[5] HSH XVIII, s. 22.

Digitized by Google

Livland passerande danska och ryska beskickningarna till Moskva resp. Köpenhamn, hade man försport, att konungen skulle ha förespeglat sin förbundsbroder äktenskap mellan sin son och en storfurstens dotter, därvid Ivan skulle tillförsäkras Finland och Livland. Jakob Ulfsson uppmanade vid underrättelsen härom Sten Sture att skaffa sig svart på hvitt på att tolken verkligen afgifvit ett dylikt vittnesmål och att sedan kungöra det i Rom.[1] Sten Sture torde icke ha varit sen att genom Gadh verkställa offentliggörandet.

Snart föll det också på Hemming Gadhs lott att förvärfva en korstågsbulla mot ryssarna. Härigenom trodde man, att medel skulle vinnas för kriget, hvarjämte bullan skulle kasta liksom ett heligt skimmer öfver fälttåget i ännu högre grad än sankt Eriks baner, som för ändamålet lånats till Finland från Uppsala domkyrka.[2] Kanske redan år 1493 hade kyrkoherden i Värmdö Peder Bengtsson vid ett besök i påfvestaden på Sten Stures uppdrag anmodat Gadh att söka erhålla en sådan bulla.[3] Otålig öfver det dröjsmål, som ärendets behandling vid kurian gifvetvis måste föranleda, och efter att ytterligare tre à fyra gånger ha skrifvit till Rom om saken, uppdrog riksföreståndaren åt domprosten i Västerås Otto Svinhufvud att vid sin sommaren 1496 företagna Romresa gifva Gadh en slutlig påminnelse.[4]

Doktor Hemming hade då redan utverkat, hvad hans egentlige hufvudman och väl riksrådet i gemen så ifrigt önskade: den 22 juni 1496 utfärdade påfven den begärda bullan.[5] Ställd till ärkebiskop Jakob Ulfsson och biskop Magnus i Åbo, bemyndigade den dessa att i Sverige, Livland och kringliggande länder låta förkunna fullständig aflat (»plenariam omnium peccatorum remissionem») åt alla

[1] HSH XVIII, s. 13. Jfr BSH IV, inl., s. 175.

[2] BSH IV, inl., s. 190.

[3] Det är nämligen sannolikt, att ifrågavarande Peder Bengtsson är identisk med den likanämnde klerk, som 1493 befann sig i Rom (HT 1911, s. 264 f.) men sedan icke spåras därstädes.

[4] Domprost Otto befann sig i Rom under senare delen af 1496. Nyare da. afskr. från Vatikanen: suppliker af 3 aug., 13 aug. och 28 nov. 1496. Jfr BSH V, s. 360.

[5] Senast tr. i LEKUB II: 1, s. 262 f., och APD V, s. 155 f.

Digitized by Google

dem, som droge med i kriget, och en förmånlig indulgens (»semel in vita et in mortis articulo») åt dem, som pekuniärt eller eljest understödde företaget, ehuru personligen hindrade att deltaga. I den på Gadhs supplik uttryckligen grundade motiveringen heter det, att de skismatiska ryssarna, Kristi namns fiender, föregående år till ett antal af 60,000 brutit in i Finland, att brinnande kyrkor, mord och allehanda våldsdåd betecknat deras framfart men att nu Sten Sture dragit ut emot dem med 50,000(!) man,[1] hvilket allt bevekt påfvens fadershjärta att efterkomma Gadhs å svenska riksrådets vägnar gjorda anhållan.

Värdet af bullan, som för öfrigt i motsats till hvad ofta eljest var fallet icke innehöll någon begränsning af tiden för aflatens och indulgensens tillhandahållande, förringades ingalunda därigenom, att kung Hans samtidigt genom ett särskildt bref från hans helighet förmanades att ej oroa svenskarna i deras kristliga förehafvande.[2]

Stor var den vunna framgången, men den hade sina frånsidor. De utverkade påfliga aktstyckena kostade icke mindre än 880 dukater. Då Hemming Gadh ej själf hade några medel, upplånades denna summa af en florentinsk bankir i Rom, Vittorio Zelonis. För summans återgäldande inom 8 — enligt en annan uppgift 6 — månader måste Hemming tillsammans med två af kamraterna därnere, Peder Henriksson och kaniken i Åbo Henrik Venne, den 28 juni 1496 ikläda sig borgen.[3] Så kunde då påfveskrifvelserna genom bankirens försorg genast afsändas till Lübeck. Något senare anträdde Henrik Venne sin hemresa från Rom; han hade därvid sina medborgenärers uppdrag att af vederbörande i Sverige söka utfå penningar till skuldens gäldande. Helt visst hade Venne väntat, att påfveskrifvelserna före honom skulle hinna fram till Lübeck. Så hade dock ej skett vid

[1] Jfr ofvan s. 33. Äfven med själfva uttryckssättet i den där omtalade bullan erbjuder påfveskrifvelsen af 22 juni 1496 stora likheter, hvilka lätt låta förklara sig genom antagandet, att en supplik af Gadh legat till grund för den förra såväl som den senare.

[2] HSH XVIII, s. 42.

[3] FM, s. 104.

Digitized by Google

hans ankomst dit senast i början af sept. Och ännu den 17 nov. hade de viktiga handlingarna, enligt hvad han då meddelade ärkebiskopen, icke afhörts.

I Sverige begynte man, helt naturligt, att bli orolig. Jakob Ulfsson skref i bekymrade ordalag till den i Finland varande herr Sten och till biskop Magnus: han sade sig misstänka, att påfven genom påtryckning från Sveriges fiender förmåtts återkalla, hvad han utfärdat. Till biskop Magnus uttalade han dessutom tvifvelsmål, huruvida bullan numera kunde vara till någon nytta.[1] 1496 års fälttåg var till ända, och sedan Svante Nilsson, den blifvande riksföreståndaren, i augusti genom en rask kupp intagit och afbränt Ivangorod, öppnades snart fredsunderhandlingar, som i mars 1497 resulterade i ett sexårigt stillestånd.[2]

Under tiden synes Gadh på grund af den erhållna korstågsbullans fördröjda hemkomst ha anskaffat en ny. Efter all anledning var det just till denna, som han upplånade och använde 500 dukater af de medel, hvilka alltjämt innestodo i Rom för den hel. Katarinas tilltänkta kanonisering. Den nya bullan tycks emellertid i motsats till den föregående ha innehållit något om kung Hans' ingångna förbund och broderskap med ryssarna. Fördenskull blef den vid framkomsten till Sverige, i enlighet med inträdd förändring i den politiska situationen härhemma, undertryckt af ärkebiskopen — till icke ringa förtrytelse för Gadh, som ansåg, att höga värden därigenom gåfvos till spillo.[3]

---

1 HSH XVIII, s. 42, 58.

2 BSH IV, inl., s. 195 ff. Jfr LEKUB II: 1, s. 285 f., 291 f., 294 ff.

3 Till antagandet af en ny bulla ledes man dels af Henrik Vennes klagomål: »maledicta sit retardacio *prime* bulle» (brefvet af 7 febr. 1498), dels af Gadhs egen uppgift, att han i korstågssaken utverkat »twenne breff oc bulla cum uno brevi apostolico» (pergamentsbref af 18 mars 1504, RA). Jfr Gadhs bref af 4 juni 1498, som visserligen ej talar om någon bulla n:r 2; kanske undveks detta med hänsyn till, att kung Hans då fått makten i Sverige. Hvad vidkommer uppgiften, att det dansk-ryska förbundet omnämnts i en af påfveskrifvelserna, kan den ju möjligen, såsom E. Hildebrand antager (HT 1882, s. 237), syfta på bullan åtföljande skrifvelser, väl närmast den förut omnämnda till kung Hans, men snarare är den, sådan den förekommer i sitt sammanhang, ägnad att sättas i samband med en bulla n:r 2. — Bullan af 22 juni 1496 förefaller att ha blifvit gäldad genom det hos Zelonis upptagna lånet à 880 dukater och knappast

Digitized by Google

Under loppet af år 1497 försiggick i Sverige den omhvälfning, som, till stor del tack vare misshällighet mellan Sten Sture å ena sidan och ärkebiskopen m. fl. prelater och en del världsliga herrar å den andra, bragte landet i den danske konungens våld. Vid en invasion som denna plägade oldenburgarna alltid hänvända sig till påfven eller kejsaren för att erhålla ett förständigande för hanseaterna att afbryta all trafik på det upproriska Sverige. Men vare sig Hans denna gång gjort sådana försök och misslyckats eller icke, så nöjde han sig med att hos ärkebiskop Ernst af Magdeburg, med hvilken han var besvågrad, utverka de önskvärda anmaningsskrifvelserna till hanseaterna.[1] En omedelbar följd af Sveriges underkastelse blef sedermera, att processerna mot detta land vid kurian nedlades. Det skedde den 31 juli 1498 genom biskopen i Slesvig Eggert Durkop, konungens befullmäktigade ombud i Rom. Processerna lågo då, trots alla danska ansträngningar, ännu oafgjorda hos de af påfven utsedda särskilda undersökningskommissarierna — kardinal Georgius Costa hade nämligen de senare åren och, som det vill synas, äfven efter drottning Doroteas död 1495 haft morgongåfvoaffären om hand, medan kardinalen Johannes de s. Georgio intagit motsvarande ställning till den af kung Hans mot hela det svenska riksrådet, andliga som världsliga medlemmar, anhängiggjorda rättegången i afseende på Sveriges krona.[2]

Gadh nödgades svälja förtreten öfver, att kung Hans uraktlåtit att åtminstone afvakta resultatet af processerna i Rom, innan han företog sin eröfringsexpedition till Sverige.[3] Herr Hemming kunde nu icke ens hindra, att en aktion igångsattes vid kurian mot den störtade riksföreståndaren af dennes vedersakare bland de egna landsmännen.

ens till någon del af medel, som lånats ur Katarinas kanonisationskassa. —Jakob Ulfsson förnekar, att någon korstågsbulla öfverhufvud kom längre än till Lübeck på vägen till Sverige (brefvet till Vadstena kloster 17 maj 1500), men häremot står Gadhs egen bestämda uppgift (BSH V, s. 359).

[1] BSH IV, s. 221 f., LEKUB II: 1, s. 382; jfr BSH IV, inl., s. 200.

[2] APD V, s. 219 f.

[3] Jfr HSH XX, s. 17 f.

Digitized by Google

Den 10 maj 1498 registrerades en supplik från ärkebiskop Jakob Ulfsson samt Uppsala stifts domkapitel och prästerskap, hvari bittra klagomål anfördes mot herr Sten. Han hade satt sig emot kung Hans' inkallande, tagit biskoparna Henrik i Linköping och Brynjulf i Skara till fånga, slutit fördrag med de skismatiska ryssarna, därvid han afträdt svensk jord[1] samt belägrat ärkebiskopen å dennes fasta slott, för att inte tala om all annan åverkan, han och hans vapendragare gjort å ärkebiskopsstolens och kyrkans egendom. Som herr Stens medbrottslingar namngåfvos hans gemål fru Ingeborg, Erik Johansson (Vasa) och Sten Kristersson (Oxenstierna). På ärkebiskopens önskan uppdrogs saken åt kung Hans genom en bulla af samma dag. Hans borde med sig adjungera några biskopar och världsliga rådsherrar, valda i samråd med Jakob Ulfsson, och så konstituera en domstol, som skulle instämma de anklagade och under bannlysningshot förständiga dem att betala skadestånd.[2] Det var med denna bulla, som Sten Sture följande februari månad i konungens närvaro pressades till dryga förskrifningar åt Jakob Ulfsson samt Linköpings- och Skarabiskoparna.[3] Den 19 augusti 1500 upplystes det också i en supplik, att dom fallit i målet och att domen vunnit laga kraft, hvarför stadfästelse begärdes och erhölls.[4]

Trots hvad som 1497 i politiskt hänseende förefallit i Sverige, miste Gadh icke omedelbart allt existensberättigande i Rom. Det återstod honom att utverka kanonisationens nåd åt fyra svenskar från trettonde och fjortonde århundradena, biskoparna Nicolaus Hermanni i Linköping — den latinske skalden —, Brynjulf i Skara och Hemming i Åbo samt nunnan Ingrid från Skänninge. För Nicolai, Brynjulfs och Ingrids vidkommande hade saken varit uppe

---

[1] Ett sanningslöst påstående. I bullan af 10 maj säges det blott, att Sten Sture *lofvat* ryssarna vissa finska områden, hvilket äfven det förtjänar föga tilltro. Jfr BSH IV, inl., s. 199, not. 5.

[2] Karlssons afskr.: supplik af 10 maj 1498; APD V, s. 208 ff. Jfr LINDBÆK, a. a., s. 120 f.

[3] BSH IV, inl., s. 241.

[4] APD V, s. 290 f.

Digitized by Google

redan vid konciliet i Konstanz, och Brynjulf hade veterligen under Innocentius VIII medgifvits högtidlig translation, som 1492 verkställdes.[1] Biskop Hemmings helgonkandidatur åter synes ha tillkommit först mot 1400-talets slut; för hans upphöjelse intresserade sig isynnerhet biskop Magnus Nilsson, som 1495 var sysselsatt med insamlandet af uppgifter om den heliges underverk. Biskop Magnus synes ock ha ifrat för hans ihågkommande i testamenten o. d., och af sådana »oblaciones» var en hel kassa hopbragt, allt för den framtida helgonförklaringen.[2]

Redan den 16 juli 1497 förspörjes ett resultat af Gadhs verksamhet i detta afseende. Någon kanonisation kunde påfven ännu icke bevilja, men i likhet med hvad som medgifvits Karin Ulfsdotter 1488, uppdrog Alexander nämnda dag åt ärkebiskop Jakob Ulfsson och hans suffraganer i Linköpings, Skara och Åbo stift att verkställa translation af de fyras stoft till en förnämligare plats i resp. dom- och klosterkyrkor, där vederbörlig dyrkan kunde ägnas dem i afvaktan på den kommande kanonisationen — att Brynjulfs skrinläggning redan försiggått, lämnades ur räkningen.[3]

Gadh fortsatte emellertid att föra de fyra heligas talan inför påfven, och den 16 mars 1499 utfärdades ett nytt påfvebref af samma innehåll och i stor utsträckning samma affattning som 1497 års.[4] Den väsentliga skillnaden var den,

---

[1] SRS III: 2, s. 138 ff.; Diarium Vadstenense i SRS I: 1, s. 200.

[2] Arwidsson, Handl. till upplysning i Finlands häfder I, s. 154 f. Jfr samma arb., I, s. 193, HSH XVIII, s. 59.

[3] Transsumt i skrifvelse från Jakob Ulfsson, dat. Uppsala 20 maj 1506, däri ärkebiskopen uppdrager åt biskoparna Vincent i Skara, Matts i Strängnäs och Ingemar i Växjö att verkställa den hel. Ingrids translation. Skrifvelsen förekommer å ett fragment af en kopiebok för Linköpings domkyrka, A 22, RA.

[4] Peringskiölds Bullarium III, VHAA, »ex apographo antiquo». — Den 10 juli 1499 afläto Sten Sture, Svante Nilsson, Jakob Ulfsson, Kort Rogge och Henrik Tidemansson från Stockholm en skrifvelse till påfven med begäran, att den hel. Ingrid skulle inskrifvas »in albo sanctorum». Generalkonfessorn i Skänninge Laurentius Petri skulle framlämna brefvet till hans helighet. A 22: fragment af samma kopiebok som breve apostolicum 16 juli 1497. Skrifvelsen är liksom nämnda breve känd af Messenius (Scondia illustrata IV, s. 52, 56).

Digitized by Google

att påfveskrifvelsen af 1499, enligt hvad en förefintlig afskrift synes ge vid handen, hade karaktären af bulla, medan den äldre utgjorde ett breve apostolicum, en billigare men också mindre ansedd form. Åt sin namne, biskop Hemming, som alltid var föremål för hans varma intresse, utverkade Gadh dessutom särskilda gunstbevisningar.[1]

Dylika triumfer hemburos emellertid ej för intet utan bidrogo att öka de finansiella bekymmer, som fyllde Gadhs sista dagar i påfvestaden. Det uppges, att hans skuld hos Zelonis vid ett tillfälle bestigit sig till 1500 dukater.[2] Framför allt voro de 880 dukater, för hvilka Gadh, Peder Henriksson och Henrik Venne obligerat sig, alltjämt, åtminstone till stor del, obetalta. Det svenska riksrådet hade blott utanordnat 460 dukater.[3] Och att efter regementsförändringen därutöfver söka erhålla något till skuldens inbetalande fann Henrik Venne omsider lönlöst. Venne befann sig i Stockholm redan vid kung Hans' kröning den 26 november 1497 och stannade så i Sverige vintern öfver under fruktlösa försök att bearbeta de svenska herrarna. Den 7 februari 1498 skref han från Uppsala ett öfvermåttan sorgset bref till Peder Henriksson. Han beklagade, att han själf gått med i borgensförbindelsen och bad Gadh och herr Peder om befrielse från densamma. F. ö. vore intet annat att göra än att hos påfven söka utverka befrielse från förbindelsens fullgörande; ett påfligt medgifvande angående uppskof med betalningen vore däremot knappast till någon nytta.[4]

Till råga på olyckan skaffade bankiren de tre borgensmännen ett bann på halsen för deras försumlighet. Det måste under sådana förhållanden ha varit en stark frestelse

---

[1] I brefvet till Venne af 2 dec. 1500 (se nedan s. 72) talar Gadh om »graciam beati Hemingi», »literas beati Hemingi indulgenciales». FM, s. 128 f.

[2] Karlssons afskr.: supplik af 25 aug. 1500.

[3] Gadhs bref af 4 juni 1498 (se nedan). Den 13 sept. 1496 talades i riksrådet om att sända Gadh 300 renska gyllen till rikets behof. HSH XVIII, s. 35. En rensk gyllen var något mindre värd än en dukat. H. Hildebrand, Sveriges Medeltid I, s. 906 f., 910.

[4] Venne till Peder Henriksson, Uppsala 7 febr. 1498. Pappersbref, RA.

Digitized by Google

för Gadh att skaffa sig pengar från främmande håll till skuldens gäldande. Förhållandet var det, att tyska orden i Livland också sedan 1496 eftersträfvade en korstågsbulla — kriget med Ryssland syntes här, isynnerhet efter det svensk-ryska stilleståndet 1497, kunna utbryta när som helst och blef ju en verklighet vid det nya seklets början. Emellertid stod den af Gadh förvärfvade »cruciatan» genom sin utsträckning äfven öfver Livland i vägen för ordens ifrågavarande önskningar. Med anledning häraf trädde högmästarens kansler, doktor Mikael Schulteti, som i egenskap af ordens utsedde prokurator ankom till Rom i slutet af 1497, åtminstone enligt Gadhs egen uppgift i förbindelse med den svenske »oratorn» och erbjöd honom 400 dukater, om han ville förvärfva ett breve apostolicum till Preussen och Polen med samma innehåll som den svenska bullan. Men Gadh afböjde lojalt förslaget. I stället aflät han den 4 juni 1498 en bevekande skrifvelse till det svenska riksrådet och erinrade om möjligheterna för riksrådet självt att öfversända bullan till Livland, Littaven eller Preussen, där man gärna skulle betala bra för den. I hvilket fall som helst borde väl »eth cronath rike» lättare kunna gälda den iråkade skulden än tre fattiga män, som från början erhållit fagra löften af de ledande i Sverige men efter väl fullbordadt värf hemfallit åt bannlysning å rikets vägnar.[1]

Men ehuru ärkebiskopen två år tidigare haft mycket bekymmer för att »the gode men i Rom», som utverkat

---

[1] Gadh till det svenska riksrådet, Rom 4 juni 1498, efter orig. på papper i RA tr. BSH IV, s. 237 f., och, delvis i form af faksimile, Hildebrand, Sveriges Historia II, Pl. 6. Om tyska ordens försök att erhålla en korstågsbulla LEKUB II: 1, s. 253, 313, 325, 433, 562. — Efter mångårigt fruktlöst arbete lyckades orden ändtligen 15 febr. 1503 hos Alexander VI förvärfva den efterlängtade bullan, men då var det redan för sent: den tappre ordensmästaren Wolter v. Plettenberg hade efter tvåårig kamp mot moskoviten under skymfliga former nödgats utbedja sig ett vapenstillestånd, som i fortsättningen öfvergick i en mera stadigvarande fred. Användbarheten af bullan 15 febr. 1503 var begränsad till tre år. LEKUB II: 2, s. 660 ff. Jfr den af L. Arbusow skrifna inledningen till nämnda urkundssamling, s. XVII f., och Seraphim, Geschichte Liv-, Est- und Kurlands I, s. 241 ff.

Digitized by Google

bullan och gått i borgen för penningarna, ej måtte komma i svårigheter för de åtagna förbindelserna,[1] så slogo nu både Jakob Ulfsson och öfriga rådsmedlemmar döförat till.

Den 24 maj 1499 skedde emellertid i Zelonis' bank i Rom en uppgörelse med bankiren — nu, om icke förr, har säkerligen bannsaken nedlagts. Den återstående skulden utgjorde då hela 715 dukater, men i denna summa ingick också allt, som Gadh öfverhufvud var skyldig Zelonis såväl för korstågsbullornas som kanonisationernas räkning. För dessa 715 dukater tecknades ofvannämnda dag ett slags underborgen till förbindelsen den 28 juni 1496 af fyra andra nordiska kurialer, nämligen ärkedjäknen i Århus, den ifrige ämbetsjägaren Laurids Vesteni, d. v. kaniken i Linköping Hans Brask, kaniken i Uppsala Wynreich Lehusen och Linköpingsbiskopens kansler Verner Nilsson (Vernerus Nicolai). Dessa gingo i god för, att beloppet skulle vara guldet inom årets utgång. På samma gång åtog sig emellertid Hemming ensam att göra såväl de fyra nya som de båda ursprungliga medborgensmännen skadeslösa för de åtagna förbindelserna samt att ytterst stå för skulden.[2]

Det har sagts, att när Hemming Gadh ej långt därefter lämnade »den eviga staden» — den 1 juli 1499 nämnes han för sista gången som närvarande vid kurian[3] — så var det närmast som en slagen man.[4] Det berodde då icke på, att han kommit till korta som diplomat — att kung Hans blifvit Sveriges herre, var sannerligen icke hans fel — utan hade väsentligen sin grund i de alltjämt obetalta skulderna till bankiren Zelonis och till den hel. Katarinas kanonisationskassa. De 715 dukaterna blefvo visserligen efterhand en smula

---

[1] HSH XVIII, s. 39.

[2] Borgensförbindelsen tr. i FM, s. 104.

[3] DN XVII, s. 665. Två saker tyda på, att Gadh redan under år 1499 lämnat Rom: dels den omständigheten, att den 1 febr. 1500 skedda afbetalningen af skulden hos Zelonis verkställdes genom Brask och Peder Henriksson, dels ock Gadhs egen uppgift, att borgensförbindelsen af 24 maj 1499 tecknades »in recessu meo a Romana curia» (FM, s. 116). Huru Gadh sedan tillbragt tiden, till dess han 28 juni 1500 spåras i Lübeck, är ej bekant.

[4] LINDBÆK, a. a., s. 120.

Digitized by Google

reducerade. Den 1 febr. 1500 — sålunda något efter den fixerade terminen — afbetalte Gadh 150 dukater, hvilka genom Peder Henrikssons och Hans Brasks försorg öfverlämnades till bankiren.[1] Det synes ha varit Gadhs mening att sedan genom någon slug transaktion komma ifrån hela förbindelsen, för hvilket ändamål han tillställde herr Peder ytterligare 100 dukater. Men denne och Hans Brask korsade härvidlag till Gadhs synnerliga förargelse hans planer,[2] och i aug. 1500 skredo Brask och Verner Nilsson till den af Gadh högeligen ogillade åtgärden att hos påfven formligen begära uppskof med betalningen. Denna deras anhållan motiverades dels därmed, att året 1500 vore ett jubelår, dels genom påvisande af bankirens uppenbara försumlighet vid (den första) bullans befordrande till Lübeck. 12 månaders anstånd begärdes, men påfven medgaf blott 6 månader, hvilket dock senare utsträcktes till 8.[3] Sakens vidare utveckling är föga känd. Ännu så sent som 1504 deponerade Brask under sitt sista besök i Rom hos Zelonis ett belopp af 65 dukater att återställas till Brask, när bankiren blifvit godtgjord å Gadhs och Vennes vägnar.[4] Bekant är också, att just Brask m. fl. kurialer, såsom vi längre fram få se, togo Gadhs och Vennes förhållande vis à vis bankiren till intäkt för suppliker om erhållande af deras resp. ämbeten.[5] Venne var dock, tack vare sin oaflåtliga jämmer, af Gadh formligen befriad från sin förbindelse. Det skedde genom ett officiellt instrument, utfärdadt den 28 juni 1500, under det att Gadh, helt visst på hemresa, vistades i Lübeck.[6] Hvad vidkommer lånet af den hel. Katarinas 500 dukater, hade detsamma snart kommit till Vadstenakonventets kunskap. Konventet rådförde sig därför på våren 1500 med ärkebiskopen, som förklarade, att riksrådet saknade anledning att befatta sig med ifrågavarande lån, som af detsamma aldrig anbefallts. Klostret

[1] Gadh säger själf, att han för ändamålet sändt 200 dukater.
[2] Gadh till Venne 2 dec. 1500, jfr nedan s. 72.
[3] Karlssons afskr.: supplik af 25 aug. 1500.
[4] Svenska Skriftprof I, Pl. XVI.
[5] Se nedan s. 92.
[6] Tr. i FM, s. 116 f.

Digitized by Google

borde vidare akta sig att sända ytterligare medel till Rom för Katarinas räkning, innan den väntade Hemming Gadh återkommit till fäderneslandet.[1] Det är icke sista gången, som man möter skrifverier rörande denna sak.[2]

I det föregående har Gadhs förhållande till kurian tagits i betraktande, blott försåvidt det gällde hans ställning som Sveriges förespråkare. Till hans vistelse i påfvestaden knyta sig emellertid, naturligt nog, dels kommissioner, som af andra skandinaver anförtroddes den erfarne kurialen, dels ock hans egna sträfvanden att under denna ämbetsjaktens gyllene ålder själf tillskansa sig de största möjliga fördelar.

Först och främst var han Sten Stures ombud i rent privata angelägenheter. Det gällde isynnerhet det kapell och altare, som riksföreståndaren och hans maka ämnade upprätta vid Nikolai kyrka i Stockholm. Det ingick i Hemmings uppgift att förvärfva så många reliker som möjligt till denna helgedom, och härom rör sig också en intressant supplik af den 3 november 1492. Af densamma framgår, att riddar sankt Göran delade den tacksamhet, som fyllde segraren vid Brunkeberg, med den mindre kände sankt Gereon. Hemming Gadh uppgaf för påfven, att Sten Sture för utförandet af sankt Georgs (Görans) bild — den bekanta sankt Göransgruppen — utlagt mer än 4,000 mark silfver[3] och att årligen på sankt Gereons dag (den 10 okt.), årsdagen af segern, högtidlig procession till Brunkeberg anordnades af herr Sten. Det tilltänkta kapellet och altaret skulle i enlighet härmed tillägnas både Göran och Gereon, och jämväl 11,000 jungfrur skulle få vara med. Påfven tillät nu Hemming Gadh att på skilda ställen inom Italien samt i Köln förvärfva reliker efter de helgon, som sålunda skulle ge kapellet namn, och

---

[1] Jakob Ulfsson till Vadstena kloster, Almarstäk 17 maj 1500. Originalbref i Peringskiölds dipl., E 101.

[2] Jfr nedan s. 106, 203 ff.

[3] Motsvarande i nuvarande svenskt mynt, oafsedt penningvärdets fall, mer än 132,000 kronor. Får man antaga, att Gadhs lust att öfverdrifva äfven här spelat honom ett spratt?

Digitized by Google

dessutom efter flera andra (äfven i hospitalet befintliga Birgittareliker).[1] I hvad mån Hemming sedan lyckades i sitt uppdrag, må lämnas därhän; kanske stötte han på ekonomiska svårigheter. Visst är, att han den 6 febr. 1493 inlämnade en ny supplik angående sankt Georgs och sankt Gereons kapell och nu blott anhöll om reliker efter helgonen Cosmas och Damianus, inbegripna redan i suppliken af den 3 nov. 1492.[2]

Äfven medlemmar af den nordiska hierarkien togo stundom Gadhs medverkan i anspråk. Den 27 aug. 1492 fullgjorde biskop Herlaug af Oslo genom honom i Rom den »visitatio», som med regelbundna mellanrum ålåg biskoparna.[3] Nyutnämnde domprosten Matts Gregersson i Strängnäs obligerade sig genom honom den 29 november 1494 till erläggande af annatafgift.[4] Och den 1 juli 1499 fick Gadh, »orator regis Suetie», med sitt namn borga för klerken Filip Ingemarsson från Nidaros' stift, hvilken i enlighet med påfligt uppdrag utgick som kollektor till Danmark, Sverige och Norge.[5] Ett fall af de utan tvifvel många, då Hemming anlitades vid ämbetsansökningar, spårar man i det uppdrag, som påfven den 21 maj 1499 gaf åt honom och tvenne andra, att sätta mäster Wynreich Lehusen (ofvan nämnd) i besittning af ett indräktigt kanonikat i Uppsala.[6]

---

[1] Suppliken af 3 nov. 1492 är tryckt och kommenterad i HT 1901, s. 74 ff. I slutet af suppl. heter det: »Fiat ut petitur. S. Anast.» Utgifvaren i HT 1901 tolkar detta så: »Reliker begärdes af s. Jöran, s. Birgitta o. s. v., men påfven beviljade endast reliker af s. Anastasius». Förkortningen »s. Anast.» betecknar emellertid helt enkelt kardinalpresbytern »s. Anastasie» Antoniottus Pallavicinus, hvilken i allmänhet vid denna tid refererade svenska saker och kontrasignerat ifrågavarande supplik.

[2] Karlssons afskr.: supplik af 6 febr. 1493.

[3] DN XVII, s. 640.

[4] Karlssons afskr.: obligation af 29 nov. 1494.

[5] DN XVII, s. 665. Borgensförbindelsen biträddes 8 juli och 31 okt. 1499 af Laurids Westeni resp. Peder Henriksson.

[6] Bullan af 21 maj 1499 finnes i RA. Å baksidan af densamma är antecknadt: »Anno domini 1499 14 mensis Junii dominus Hemingus prepositus Lincopensis decrevit presentibus Laurentio Westeni Arusiensis et Philippo Ingemari Nidrosiensis diocesium clericis». Hvad »decrevit» kan betyda, är något tvifvelaktigt. Enligt Vocabularius Gemma Gem-

Digitized by Google

I detta sammanhang må omnämnas ett mål mellan tvenne danska helgeandskloster, i hvilket Hemming Gadh var inblandad men som visserligen icke utspelades vid själfva kurian. Priorn för helgeandsklostret i Köpenhamn Christiern Torkildsen, en man, som stått Kristian I nära, hade kommit i delo med priorn för det af honom själf grundade klostret i Malmö, Asser Ingversen. Asser hade t. o. m. blifvit af Christiern förklarad afsatt i kraft af det primat öfver Malmöklostret, som tidigare tillerkänts den senare. Den entledigade drog då till Rom för att anföra klagomål hos helgeandsordens stormästare därstädes, och Christiern Torkildsen för gammal att själf fara ned till påfvestaden, fann lämpligast att göra Hemming Gadh till sin fullmäktige i den sålunda anhängiggjorda processen. Kanske hade han sammanträffat med den svenske klerken under sitt eget besök i Rom 1480. Alltnog, när Asser den 26 dec. 1497 för stormästaren anmälde sitt missnöje med Christierns afsättningsdom, var Gadh redan följande dag färdig med att presentera sig som Köpenhamnspriorns prokurator. Vid förhandlingarnas fortsättning under nästföljande januari månad infann sig Gadh en gång (den 8 jan. 1498) hos stormästaren men synes i öfrigt ha lagt an på att genom frånvaro vid rättegångstillfällena draga ut på tiden med sakens afgörande. Det synes emellertid ha haft föga verkan: stormästaren förständigade under bannlysningshot Christiern Torkildsen att upphöra med sina trakasserier mot Asser.[1]

Slutligen är att omtala ett ärende, hvarmed Gadh i mars 1494 fick befattning och som erbjuder en liten kulturbild. En prebendat från Strängnäs vid namn Lars Man kom till Rom och anhöll om absolution för en vid honom häftande blodsskuld. Prästen hade »propter Deum» upptagit en fat-

---

narum (Hagenau 1512) är decernere liktydigt med statuere = insetzen, ufsetzen, och anteckningen skulle under sådana förhållanden möjligen kunna innebära, att Gadh sagda dag i Rom insatt Lehusen i det af honom eftersträfvade kanonikatet. Jfr Karlssons afskr.: bulla af 21 maj 1499 och supplik af s. d.

[1] Lindbæk-Stemann, De danske Helligaandsklostre, s. 155 ff., 177 ff., och det tillhörande diplomatariet, s. 96 f.

Digitized by Google

tig, af hunger utmärglad gosse till vård och uppfostran. Bl. a. tänkte han gifva pilten boklig undervisning. En dag, strax innan Man skulle gå att läsa mässan, hade han en lektion. Då gossen härunder oriktigt återgaf, hvad Lars sade före, blef prästen vred och gaf sin discipel ett så kraftigt slag i ansiktet, att gossen föll baklänges och slog hufvudet i stengolfvet. Döden följde inom två timmar. Herr Lars försvarade sig i sin supplik med gossens af hunger försvagade kroppskonstitution, som vållat, att han saknat motståndskraft mot den för disciplinens skull tilldelade agan. Hemming Gadh, som säkerligen benäget biträdde Man i hans absolutionsansökan, fick påfvens uppdrag att med åläggande af vederbörlig penitens absolvera den felande, så att han kunde återinträda i sin prästerliga tjänstgöring.[1]

De oundgängliga existensmedlen i Rom erhöll Hemming Gadh säkerligen endast i ringa mån från sin hufvudman Sten Sture. Liksom i allmänhet tidens i utlandet studerande svenskar mottog han dem framför allt från hemstiftets domkapitel. Det anger måhända ett förhållande, som redan före Gadhs Romtid varit rådande, när han 1484 nämnes »beneficiatus Lincopensis».[2] Och 1485 är han kanik i Linköping.[3] För åren 1487—1491[4] känna vi t. o. m., hvilket kanonikat han där innehade: canonicatus (l. prebenda) Margarete eller nativitatis Marie virginis, efter den i Flisby socken af Södra Vedbo härad belägna grunddomänen äfven kalladt Flydhisby. Det var stiftadt under förra hälften af 1200-talet af ingen mindre än Valdemar Sejrs frilla Helena, hvilken var svenska till börden och dotter af Knut Erikssons jarl Guttorm. Under tidernas lopp hade det förbätt-

---

[1] Karlssons afskr.: supplik af 15 mars 1494, bulla af samma dag. Att Man var prebendat i Strängnäs, framgår af ett löst bref af 29 jan. 1502, instucket i STb 1504—1507.

[2] Karlssons afskr.: supplik af 13 okt. 1484.

[3] Karlssons afskr.: supplik af 25 maj 1485.

[4] Pergamentsbref af 1 dec. 1487, RA; Karlssons afskr.: supplik af 24 aug. 1491.

Digitized by Google

rats med åtskilliga donationer,[1] men det hörde ej till de mest indräktiga i Linköping.[2] Såsom innehafvare af prebendet disponerade Gadh i stiftsstaden en tomt, hvars tillhörande kålgård vållade honom något bekymmer. Alldenstund han ända från tillträdet af kanonikatet varit i Rom och ej på ort och ställe kunde bevaka sin rätt, hade kålgården kommit att införlifvas med sakristanens bredvidliggande tomt. Förgäfves skref Gadh upprepade gånger hem och öfverklagade detta förhållande. Slutligen lyckades han 1489 erhålla intyg af biskop Henrik, som själf på sin tid innehaft prebendet, att kålgården af ålder tillhört detsamma.[3] Man får väl hoppas, att Gadh så ändtligen kom till sin rätt.

Det gällde emellertid för Gadh att vid kurian tillförsäkra sig avancement inom domkapitlet, och det var domprosteriet, som därvid till att börja med lekte honom i hågen. Dess innehafvare under hans första decennium i Rom var Simon Gudmundsson, en lärd man med kuriala antecedentia. Efter domprosten Peder Månsson Mörths död hade denne 1474 förvärfvat Sixtus IV:s bref å domprosteriet, hvarvid han förklarat intäkterna därifrån ej öfverstiga 4 mark (silfver). Han hade sålunda blifvit alldeles fri från annatafgift.[4] Hemming Gadh begagnade sig nu af detta Simons obestridliga men mycket vanliga falsarium för att få honom fråndömd sitt ämbete. I sin supplik härom af år 1486 påstod Gadh, att inkomsterna uppginge till 8 mark. Och påfven lyssnade till hans andragande samt begåfvade honom med prelaturen ifråga.

Det torde dock ha visat sig svårt att, så länge Simon lefde, sätta sig i besittning af domprosteriet. Ty följande år sökte och vann Gadh påfvens bifall till en supplik, enligt hvilken han skulle erhålla sysslan, när Simon en gång fölle ifrån.

---

[1] Om donationer till kanonikatet se DS n:ris 1328, 1515, 1995, 2165, 3909, 4409, 4574, 4590 och Registrum eccl. Linc., RA., fol. 131 ff.

[2] Se tabellen i Forssell, Sveriges inre hist. I, Bilagor, s. 64 f.

[3] Pappersbref af 21 okt. 1489, RA.

[4] Det annatfria maximum var nämligen 4 mark (silfver), motsvarande vid denna tid omkr. 44 mark penningar eller i vårt nuvarande mynt 132 kr., oberäknadt penningvärdets fall. Jfr Moltesen, De avignonske pavers forhold til Danmark, s. 60 ff., och Lindbæk, a. a., s. 165.

Digitized by Google

Detta inträffade den 12 maj 1491. Så snart dödsfallet blifvit bekant, begärdes och erhölls ny provision — det var den 21 augusti s. å. — och Gadh uppger åtminstone själf, att han af biskop Henrik och öfriga kapitulares äfven lagligen *valts* till Simons efterträdare. När Alexander VI blifvit påfve, inlämnade Gadh till yttermera visso ny anhållan om domprosteriet och vann naturligtvis åter bekräftelse. Det förtjänar antecknas, att han i supplikerna alltifrån 1487 själf ej taxerar inkomsterna högre än till 6 mark.

Gadh nöjde sig emellertid hvarken som kanik eller domprost med ämbeten i sitt eget domkapitel. När han af Alexander VI erhöll stadfästelse å sin besittning af domprosteriet, utverkade han till yttermera visso påfligt tillstånd att med den vunna prelaturen förena tvenne eljest därmed oförenliga ämbeten, om också ett af dessa tillhörde de sysslor, som kallades »majores post pontificales», d. v. s. voro episkopatet närmast i ett domkapitel.[1]

De beneficier, som han sålunda förvärfvade utom Linköpings domkyrka, synes han ej ha varit så mån om att verkligen innehafva utan afstod dem vanligen åt den kanoniskt valde eller någon annan aspirant, helt visst mot materiell erkänsla. På detta sätt erhöll han ett afsevärdt tillskott till sina inkomster, så mycket mer som han med tiden i ämbetsjaktens konst vann ett mästerskap utan like bland medeltidens alla svenska kurialer.

Af domprosterier lade Gadh först beslag på det i Lund. 1485 afled detta ämbetes innehafvare Mikkel Jensen, och i febr. följande år skaffade sig den danske kurialen Markvard Poyske påfligt bifall till en supplik om värdigheten ifråga. Men i mars var Hemming Gadh framme och utbad sig densamma. Och den som till sist blef den lycklige innehafvaren, Jens Ågesen, tvifvelsutan presenterad af konungen, måste finna sig i att ur den resignerande Hemmings hand mottaga sitt ämbete; till yttermera visso skedde denna procedur tvenne

[1] Karlssons afskr.: suppliker af 15 mars 1474, 24 aug. 1486, 18 febr. 1487, 21 aug. 1491 och 20 okt. 1492. Här liksom i det följande, när uppgiften är hämtad ur afskrifterna från Vatikanarkivet, betecknar mark alltid mark silfver.

Digitized by Google

gånger, maj 1486 och aug. 1488.[1] Gadh hade t. o. m. erhållit titeln »prepositus Lundensis» i bullan om den hel. Katarina af den 14 juni 1488.[2]

Den 1 nov. 1492 fick Gadh provision på motsvarande prelatur i Uppsala.[3] Innehafvaren af densamma Erik Andersson lefde emellertid ännu många år,[4] hvarför provisionen i själfva verket var och förblef fiktiv.

En prepositur, som Gadh vid tvenne olika ledigheter erhöll, var den i Västerås. 1487 var dess gamle innehafvare Bengt Jönsson (Benedictus Johannis) död. Den 16 febr. d. å. fick Tymme Svinhufvud från Västerås' stift påflig provision, men redan den 20 i samma månad blef Hemming Gadh delaktig af samma förmån. Han måtte emellertid ha tyckt, att den uppgift, han därvid lämnat om ämbetets intäkter: 12 mark — Tymmo Svinhufvud angaf 8 à 10 mark — skulle vålla honom alltför dryga utgifter i den påfliga kammaren, hvarför han följande dag nedsatte den uppgifna inkomsten till 6 mark. Men en månad senare uppträdde den kanoniskt valde, kaniken i Västerås Anders Olsson, som bedref studier i Köln. Denne erhöll då bekräftelse på sitt val, och det nämnes därvid intet om Gadhs tidigare utnämning. Kanske hjälpte det, att Anders Olsson taxerade inkomsterna till 16 mark, och det blef sålunda han, som fick taga ämbetet i besittning.[5]

När denne domprost Anders aflidit, erhöll Gadh ånyo den 16 maj 1496 ämbetet ifråga men afstod det ett par månader senare till den kanoniskt valde Otto Svinhufvud,[6] som också kom i faktisk besittning af domprosteriet. Två år tidigare hade Gadh äfvenledes skaffat sig provision på prepositure̊n i Strängnäs, som han dock genom supplik af 16 nov. 1494 öf-

[1] Karlssons afskr.: suppliker af 8 mars, 13 april och 20 maj 1486, 3 aug. 1488. Jfr Lindbæk, Pavernes forh., s. 210.

[2] Benzelius, Diar. Vazst., s. 205.

[3] Karlssons afskr.: supplik af 1 nov. 1492.

[4] Han lefde åtminstone ännu 1497. BSH IV, s. 228.

[5] Karlssons afskr.: bulla af 16 febr. 1487, suppliker af 16 febr., 20 febr., 21 febr. och 26 mars s. å.

[6] Karlssons afskr.: supplik af 16 maj 1496. Nyare da. afskr. fr. Vatikanen: suppliker af 3 aug. och 13 aug. 1496.

Digitized by Google

verlämnade till Matts Gregersson.[1] Det förtjänar observeras, att både Otto och Matts sedermera såsom biskopar i Västerås och Strängnäs framträdde som Gadhs fiender. Kanske deras fientlighet ytterst gick tillbaka på den omständigheten, att de, efter allt att döma, en gång fått köpa sina domprosterier af Gadh.

Den 17 maj 1496 providerades Gadh med det högt ansedda dekanatet i Uppsala,[2] hvilket han dock troligen aldrig innehade. Han intresserade sig äfven för mindre förnämliga beneficier. 1482 erhöll han ett efter Marinus de Fregeno ledigt kanonikat i Strängnäs. Marinus hade dött i Rom och var dessutom enligt uppgift i suppliken kardinal Stefan Nardinis »familiaris», hvarför det efter rådande kutym var alldeles i sin ordning, att påfven bortgaf hans ämbeten. Efter några få månader cederade Gadh emellertid till förmån för Strängnäskaniken Kristofer Jönsson (Cristoforus Johannis).[3] I Åbo erhöll Gadh 1484 »prebendam sancte Katherine» och 1485 »prebendam sanctorum Johannis baptiste et evangeliste». Åtminstone det förra afstod han inom kort till sedermera biskopen i Åbo Lars Suräpä.[4] I Växjö fick han 1494 ett efter biskop Ingemar ledigt kanonikat med tillhörande Väckelsångs, Uråsa och Jäts församlingar; huruvida han behållit detta, är ovisst.[5]

Vidare må i kuriositetens intresse omnämnas en supplik, som Gadh 1495 inlämnade rörande Skänninge kyrkoherdegäll. Dess innehafvare, en viss Sten Evertsson (Steno Effrardi), hade, uppgaf Hemming, en i ett träkors förvarad benbit, som han påstod vara en relik af Kristi sanna lekamen för att därmed locka enfaldigt folk till Skänninge och få uppbära allehanda offergåfvor. Knepet hade, åtminstone i någon mån, krönts med framgång. Sten anställde sålunda riktiga folkspektakel, därvid en tvetydig person vid namn Roscher, lejd af Sten, offentligt förkunnade och demonstre-

---

[1] Karlssons afskr.: supplik af 16 nov. 1494.
[2] Karlssons afskr.: supplik af 17 maj 1496.
[3] Karlssons afskr.: suppliker af 17 okt. 1482, 27 maj 1483.
[4] Karlssons afskr.: suppliker af 13 okt. 1484, 25 maj och 30 maj 1485.
[5] Karlssons afskr.: suppliker af 26 febr. och 28 febr. 1494.

Digitized by Google

rade det underbara med benstycket. Mycket mera, ännu vidunderligare, berättas i suppliken om Sten och hans kompanjon. Gadh utverkade nu påfvens resolution, att undersökning måtte verkställas af »probi viri in partibus». Befunnes anklagelserna ha fog för sig, skulle Hemming naturligtvis själf få pastoratet, hvars taxering uppgafs till ej mindre än 6 mark[1].

Af alla de triumfer, som Gadh i ämbetsväg vann vid kurian, är emellertid presentationen till Linköpings biskopsdöme den förnämsta. I sin appellationsskrift af år 1507 uppger han nämligen själf, att han af Alexander VI erhållit en sådan »in forma brevis».[2] Påståendet har af en senare tid betviflats[3] men dementerades veterligen aldrig af samtiden, och utom det att det öfverensstämmer med Gadhs vid andra tillfällen gjorda uttalanden,[4] vitsordas det af Linköpings gamla biskopskrönika, som är skrifven i antagonisten Hans Brasks anda.[5] Med detta breve apostolicum på fickan kunde Gadh vid återvändandet till fäderneslandet icke för egen del anse Romavistelsen alldeles förgäfves. Henrik Tidemansson var gammal, och hans frånfälle skulle rimligtvis ej låta vänta på sig alltför länge.

En fråga, som gör sig själf vid tanken på Gadhs långa vistelse i Rom, är den, om och i hvad mån han därunder blef påverkad af renässansen och humanismen. Det har ofvan framhållits, att han knappast kan ha undgått att vid staden Roms universitet göra bekantskap med de nya kulturströmningarna men att också de tidsödande juridiska studierna kunna antagas ha hämmat hans humanistiska

---

[1] Karlssons afskr.: supplik af 24 okt. 1495.

[2] HSH XX, s. 21.

[3] Allen, De tre nord. Rigers Hist. I, s. 389, jfr dock BSH V, inl., s. 89.

[4] BSH IV, s. 257, och i brefvet af 17 sept. 1500, tr. som Bil. I till denna afhandling.

[5] SRS III: 2, s. 111. Det heter här, att Gadh fick stiftet »mäd påfuens bref och herra bööns».

Digitized by Google

fostran.[1] En tredje omständighet, värd att räkna med, är påfvehofvets ställning till renässansen under den tid, Hemming Gadh stod kurian nära.

Därmed förhöll sig så, att visserligen äfven under Innocentius VIII och Alexander VI Rom vid sidan af Florens var en medelpunkt för renässansen men att denna rörelse icke, åtminstone om man bortser från konstens gebit, var föremål för ett innerligare, personligt intresse från de nämnda påfvarnas sida. Speciellt Alexander VI:s läggning pekade ju åt helt andra håll. Det är under sådana förhållanden icke alltför öfverraskande, att, såsom så ofta plägar anföras, exempelvis en Johan Burckard kunde framlefva 20 år vid kurian och det på den framskjutna posten som påflig öfverhofceremonimästare, utan att, som det synes, ens i formellt afseende bli en renässansman, ännu mindre förändra sin från Tyskland medförda, medeltida åskådning.

Skulle man vilja bedöma Hemming Gadhs delaktighet af humanistisk bildning efter hans sätt att behandla romarspråket — i självfva verket det enda mått, som står till buds, då ju några af honom uppräknade klassiska auktorsnamn i och för sig ha ringa vittneskraft[2] — så må det först och främst konstateras, att brefstilen i hans sparsamt förekommande latinska skrifvelser är starkt individuell, ofta slarfvig och öfverhufvud föga formad efter klassiska mönster. Detta gäller särskildt sådana fall, där adressatens bildningsgrad icke ålade brefskrifvaren större förpliktelser som stilist. Åtskilligt annorlunda är förhållandet med det i Lübeck 1511 hållna tal, som ensamt af många gått till eftervärlden och som längre fram skall ur innehållssynpunkt närmare skärskådas.[3]

Det är alldeles oriktigt att med D. Schäfer[4] stämpla latinet i denna oration såsom ett monstrum af undermålighet. Tvärtom förtjänar just talets inledning att ställas vid

[1] Se ofvan s. 22 ff.
[2] Jfr ofvan s. 24.
[3] Se nedan kap. VI.
[4] HR III: 6, s. 84, 168 (not 1).

Digitized by Google

sidan af Kort Rogges bekanta anförande i Perugia 1460[1] såsom ett tidigt exempel på svensk mans relativa herravälde öfver den humanistiska fraseologien. På sina ställen, isynnerhet där oratorn gör sina rent retoriska utflykter, får äfven fortsättningen af talet en liknande prägel, hvarvid det dock icke skall nekas, att andra partier göra ett ur ifrågavarande synpunkt mindre gynnsamt intryck, till någon del beroende därpå, att talet tyvärr föreligger endast i en ganska dålig afskrift.

Innan slutsatser dragas, bör man göra klart för sig, att Gadh just på språkbehandlingens område varit utsatt för direkt oförmånligt inflytande från det dåliga juristlatinet.[2] När hans stil icke desto mindre, då han verkligen bemödade sig, kunde uppnå en viss elegans, så tyder detta onekligen på, att renässanskulturen icke lämnat honom alldeles oberörd. Men å andra sidan torde man ha grundade skäl för den förmodan, att hans humanistiska skolning icke trängt alltför djupt ned under själfva ytan, och det är endast med stora förbehåll, att döma af hittills framkommet källmaterial, som han kan betecknas såsom en härold för de nya bildningsidealen i vårt land.[3]

Att i öfrigt taxera Romtidens betydelse för Gadhs personliga utveckling måste af naturliga skäl bli mycket vanskligt. Det är möjligt, att det fria utrymme åt individualiteten, som var typiskt för renässansen, utgör en af förutsättningarna för den ovanligt egenartade och självständiga karaktär, hvilken vi känna såsom Hemming Gadhs under hans båda sista decennier. Ett annat, för mannen mycket betecknande drag, nämligen hans starka verklighetssinne och hans ständiga inriktning på närliggande, praktiska syftemål,

---

[1] Tr. Benzelius, Monumenta eccl. Sueogoth., s. 106 ff. Jfr Schück, Svensk litteraturhist. I, s. 139.

[2] Om juristernas »barbariska» latin och humanisternas så ofta yttrade förtrytelse däröfver, se bl. a. Kaser, Deutsche Geschichte im Ausgange des Mittelalters, s. 251 f. Det berättas om Bartolus, den berömde rättslärde från 1300-talet, hvilken jämte Baldus af Gadh prisas som den fina argumenteringens mästare (HR III: 6, s. 170), att han plägade säga: »de verbibus (sic) non curat jurisconsultus».

[3] Jfr Lindbæk, Pavernes forh., s. 202 f.

Digitized by Google

kan tänkas ha fått sin utdaning i en Alexander VI:s omgifning. Den förmåga som talare, hvilken sedermera i lifvet sällan förfelade att göra intryck på åhörarna, och den smidighet, hvarmed han ofta i kritiska ögonblick förstod att vinna dem han hade bruk för, kunde endast befordras af hans vistelse vid Borgiapåfvens hof.

Å andra sidan torde man nog kunna peka på mindre lyckliga karaktärsegenskaper, hvilka tilläfventyrs utformat sig just genom umgänget i påfliga och jämväl humanistiska kretsar. Särskildt måste den kuriala atmosfären ha verkat upplösande på herr Hemmings religiösa och sedliga begrepp.[1]

Med allt detta var det dock utan tvifvel de tjugu åren i det fjärran »Valland», som skänkte Hemming Gadh den mognad och världserfarenhet, hvilken sedan kom honom så väl till pass för den väntande ledareställningen i hemlandet.

[1] Det är icke osannolikt, att det just är på G:s förvillelser i den vägen, som en skrifvelse från Vadstena kloster, troligen i början af 1496, syftar (ett kopiehäfte på fyra sidor bland Odat. pappersdokument från medeltiden, RA). Den härrör från f. d. kyrkoherden i Gränna Torsten Jönsson (Torstanus Johannis), hvilken på gamla dagar inträdt i klostret, och utgör en uppmaning till en (onämnd) svensk, som stod i begrepp att afresa till Rom eller nyss anländt dit, att af några kardinaler förvärfva indulgensbref åt Gränna kyrka. Herr Torsten nämner därvid, att han egentligen tänkt tillskrifva »dominus H.» om samma sak men uppgifvit tanken i följd af de afskyvärda rykten, som voro i svang om denne. Torsten hänvisar med anledning häraf till Kristi liknelse om grandet och bjälken och till Frälsarens ord om synderskan: »Den som är utan synd, kaste första stenen!», hvarvid han uttalar den förhoppningen, att den så illa beryktade skulle förmå att bevisa sin oskuld. Beteckningen »Dominus H.» passar i själfva verket icke in på några andra medlemmar af den dåtida svenska kolonien i Rom än Hemming Gadh och den förutnämnde finske klerken Henrik Venne, hvilken knappast kan vara den åsyftade. Vid utverkandet af indulgensen låg det ju a priori närmast till hands att anlita herr Hemming, som var den utan jämförelse inflytelserikaste svenske kurialen och därtill själf domprost i stiftet. Jfr Silfverstolpes Archivexcerpt II, RA.

Digitized by Google

TREDJE KAPITLET.

Biskopsvalet. Gadh och 1501 års revolution. Hans vidare samverkan med Sten Sture den äldre.

Bland de världsliga herrar i Sverige, hvilka jämte prelaterna af fiendskap till Sten Sture spelat den svenska kronan i kung Hans' händer år 1497, hade ingen mera grundade anspråk på tacksamhet från konungens sida än Svante Nilsson. Son af herr Stens gamle vapenbroder Nils Sture och själf redan en bepröfvad fältherre, hade han genom sitt affall från riksföreståndaren i hög grad bidragit att sänka vågskålen till konungens fördel. Men just därför blef det af stor betydelse, att han snart kom att ångra sin tjänstvilliga medverkan vid regeringsmaktens uppdragande åt kung Hans.

Orsaken var väl närmast den, att monarken oklokt nog icke belönade herr Svante så, som denne ansåg sig förtjäna. Han erhöll visserligen titeln marsk och hugnades 1499 omsider med Stäkeborgs slott, dock endast i utbyte mot tidigare innehafda förläningar.[1] Men hans senare upprepade gånger framställda begäran att till Stäkeborgs län få lägga städerna Norrköping och Söderköping möttes med halfva löften, hvilka icke infriades. Lika litet gjorde Hans allvar af sina utfästelser om gäldande af de skulder, som herr Svante 1497 måst iklädа sig för att kunna ställa trupper till konungens förfogande.

Redan på hösten 1499 tycks marsken sålunda ha lagt i dagen en viss bristande lojalitet mot sin kunglige herre. Det var den tid, då Knut Alfssons uppträdande som norsk magnat väckt Hans' ovilja. Trots detta blef herr Knut vid sin

---

[1] BSH IV, inl., s. 234, 238 f., 243.

Digitized by Google

ankomst till Sverige (senast vid midsommaren 1499)[1] på det hjärtligaste mottagen af slottsherren till Stäkeborg, som framgent erbjöd honom och hans familj ett hem hos sig. Denna vänlighet mot konungens fiende framkallade mycken oro bland de svenska herrarna. Härom vittnar med all tydlighet ett bref till Svante, som hans granne och stridskamrat från 1497, Bengt Ryning på Ål, tillskref honom troligen under hösten 1499. Rådsherrar i Uppsverige hade bedt Ryning säga, att exempelvis ärkebiskopen och Sten Sture gärna ville meddela sig med Svante rörande rikets högviktiga värf men på grund af dennes umgängelse med herr Knut icke vågade. Bengt föreställde därför sin »käre sälle», hur skadlig den öfverklagade förbindelsen vore för riket i gemen och hur nedsättande för herr Svante själf.[2]

Marsken fortsatte emellertid på den inslagna vägen. I själfva verket framträdde efterhand allvarliga anledningar till missnöje öfver det nya regeringssystemet öfverhufvudtaget. En af de förnämsta voro de danska fogdar, som konungen insatt här och hvar i de svenska länen och hvilkas förvaltningsmetoder lämnade åtskilligt öfrigt att önska. En annan sådan anledning var kung Hans' ryska politik. Långt ifrån att bryta sitt förbund med Ivan vidmakthöll han allt-

---

[1] Knut Alfsson satt för rätta i Stockholms rådstuga tillsammans med Sten Sture, Svante Nilsson och andra rådsherrar 6 juli 1499 (STb 1498—1499, s. 145), beseglade ett bref i Söderköping 16 sept. s. å. och satt för rätta i Strängnäs vid rådsmöte 5 jan. 1500 (BSH IV, inl., s. 264, not 2). Om herr Knuts och fru Mättas vistelse å Stäkeborg antydes i Mårten Ryaners bref af 15 april 1500 (hvarom se nedan s. 66).

[2] SA: A II, n. 830. Brefvet är odateradt men kan, då det talar om en förestående vinter, icke gärna hänföras till någon annan tidpunkt än till senare delen af år 1499. Under sommaren 1500 hade ju förhållandet mellan Sten Sture och Svante Nilsson blifvit såpass intimt, att en reserverad hållning gentemot marsken af den art, som brefvet tillägger herr Sten, icke då är tänkbar. Vid den tidpunkten var säkerligen också Bengt Ryning, som stod herr Svante nära, både vunnen för den senares ändrade politiska uppfattning och invigd i det mellan Svante Nilsson och Sten Sture uppnådda samförståndet. Man torde jämväl böra erinra sig, att Sten Sture från medio af maj till omkr. 1 okt. 1500 icke befann sig i Uppsverige, såsom fallet måste ha varit vid tiden för Rynings bref, utan i Finland (LEKUB II: 1, s. 749 f., jfr nedan s. 68).

Digitized by Google

jämt de vänskapliga förbindelserna med storfursten genom årliga beskickningar. Detta förhållande måste i Sverige göra ett så mycket egendomligare intryck, som ryssarna under åren 1499 och 1500 företogo nya härjningståg på finskt område. Vidare var konungens beteende mot den af moskoviterna så starkt hotade livländske ordensmästaren synnerligen tvetydigt. Efter att på mötet i Stockholm vid midsommaren 1499 i närvaro af bl. a. Sten Sture och Svante Nilsson ha försäkrat livländska sändebud om sin redobogenhet till en livländsk-skandinavisk allians mot Ryssland, uppställde han senare på året så oantagliga förbundsvillkor för ordensmästarens fullmäktige, när dessa med stöd af Stockholmsförhandlingarna anlände till Flensborg, att det hela närmast synes ha varit ett rent spegelfäkteri från konungens sida. Sina intima relationer till storfursten var han tydligen i grund och botten besluten att icke släppa.[1]

Hos Svante Nilsson var allt detta — om kung Hans' östeuropeiska förbindelser hade de svenska herrarna säkerligen via Finland ganska god kännedom — ägnadt att underhålla oppositionsandan. Under tiden hade hans förhållande till Sten Sture blifvit förbättradt. Redan 1499 förekom dem emellan en brefväxling, som i stället för fientlighet utvisar en korrekt och åtminstone till det yttre vänskaplig ton.[2] Det gemensamma missnöjet, som å Sten Stures sida anknöt sig till en säkerligen aldrig i hjärtat utplånad fiendskap mot konungen men visserligen icke nu synes ha kommit till uttryck lika tidigt som hos herr Svante, förde dem så småningom ännu närmare hvarandra. Troligen i början af april 1500 träffades vid ett herr Svantes besök hos Sten Sture å Nyköpingshus vissa aftal, som lade grunden till deras nya politiska samgående. Det var betecknande nog just dagarna efter det att underrättelsen om kung Hans' svåra nederlag i Ditmarsken den 17 febr. 1500 anländt till Sverige.[3]

---

[1] LEKUB II: 1, s. 588 f., 592 f., 600 f., 607, 612 ff., 615, 623, 633 ff., 645 ff., 661 ff., 675 f., 691, 801; 2, s. 294 f. Jfr BSH IV, inl., s. 246 ff., och Mollerup, Danmarks Forhold till Lifland, s. 31 ff.

[2] BSH IV, s. 243 f., 246 f.; FM, s. 114.

[3] Herr Stens yttrande i brefvet af omkr. 20 april 1500 om de löften, han gjort Svante Nilsson »i systhens», jämförda med brefvet af 16 april

Digitized by Google

Emellertid är det kanske icke rådligt att i det sålunda träffade aftalet mellan marsken och herr Sten inlägga något mera än en öfverenskommelse att gemensamt göra sina åsikter gällande inför konungen och eventuellt också tala för honom till hvarandras bästa. Åtminstone lämna herr Svantes bref till Sten Sture och till Hans under de närmaste månaderna intet bevis för något därutöfver.[1] Tvärtom vittna de till det yttre om trohet mot konungen. Man får dock därvid komma ihåg, att vederbörande naturligtvis hade klart för sig, hur lätt ett förgripligt bref kunde bli uppsnappadt af kung Hans' hejdukar.

Det är blott vid ett enda tillfälle, som herr Svante i någon ringa mån tar bladet från munnen, nämligen i ett bref till konungen själf på högsommaren 1500. Och då gäller hans klander just de ryska sändebud, som på sin väg från Danmark befunno sig i riket och som fritt fingo fara omkring och utspionera landets förhållanden, oaktadt ryska härjningar samtidigt pågingo i Finland. Herr Svante gör sig till tolk för menige mans allvarliga bekymmer öfver denna konungens flathet.[2]

Vid en tidpunkt, då sålunda den annalkande politiska

1500 om Svantes nyss aflagda besök å Nyköpingshus och med marskens under hösten 1500 gjorda påminnelser till herr Sten om »the ordh, som wij loffuadhä och sagde hwar annän paa Nyköpijngh», ange tidpunkten för Nyköpingsaftalet med önskvärd tydlighet. BSH IV, s. 248 ff.; FM, s. 115. Styffe synes vilja hänföra det till sommaren 1499, BSH IV, inl., s. 256. — Stockholmsborgaren Mårten Ryaners bref till herr Svante om de kringlöpande ryktena angående marskens begynnande otrohet mot konungen, tr. FM, s. 122 f. med dateringen 7 april 1501, måste i själfva verket vara skrifvet 15 april 1500. Detta dels på grund däraf, att kung Hans 1501 befann sig i Sverige, och med hänsyn till innehållet för öfrigt, dels i följd af uttrycket: »Mo i wete, kiere Swantte, at her Sten Sture sende strax sin egen swen Brömss tel min herre om Kastelholm oc Angermannelandh oc wil haffuet», hvilket afgjordt tyder på tiden närmast efter nämnda förläningars innehafvare Knut Posses frånfälle 25 mars 1500 (BSH IV, inl., s. 315). Att Sten Sture redan i dec. 1500 innehaft Kastellholm, förefaller troligt af Gadhs nedan s. 72 citerade bref till Venne af 2 dec. d. å.

[1] Reuterdahl, Svenska kyrkans hist. III: 2, s. 553 f. (bref från mars eller april 1500); det ofvan citerade brefvet af omkr. 20 april 1500; FM, s. 90 f. (juni—augusti 1500).

[2] DGAA IV, s. 294 f. (för dateringen jfr BSH IV, inl., s. 247).

Digitized by Google

krisen begynte kasta sin slagskugga framför sig, utan att ännu dess blifvande omfattning stod klar för någon, uppträdde Hemming Gadh på skådeplatsen. Från Lübeck[1] synes han ha styrt kosan direkt till Stäkeborg, utan tvifvel i förhoppning att där träffa herr Svante. Men marsken var för tillfället borta. Han deltog nämligen i det rådsmöte, som i början af sept. öppnats i Tälge för beslut i anledning af krigstillståndet i de finsk-ryska gränstrakterna.[2] Doktor Hemming blef i stället välkomnad af Svantes fogde å slottet, Sander Arendsson, hvilken mottog honom som en »mektigh landis herra» och å sin husbondes vägnar på bästa sätt undfägnade honom. Från Stäkeborg seglade Gadh vidare till Söderköping, och här aflät han den 17 sept. 1500 sitt första bref till herr Svante efter hemkomsten. Han tackade marsken för den välvilja, denne alltid bevisat honom under hans frånvaro, och utgöt sig i varma vänskapsbetygelser. Hufvudärendet gällde emellertid Linköpings biskopsstol. Han hade visserligen af påfven i denna sak utverkat mycket, som han vid första sammanträffande med herr Svante ville i förtroende nämna. Men det återstod honom att för sig vinna inte bara den gamle biskop Henrik — han ville tydligen redan under dennes lifstid göra sig försäkrad om episkopatet, kanske rent af blifva något slags koadjutor — utan äfven öfriga kapitulares, och därvidlag utbad han sig Svantes bemedling, när marsken återkomme till Östergötland. Han förklarade sig ogärna vilja taga det höga ämbetet i anspråk, om han inte lyckades förvärfva domkapitlets enhälliga bifall.[3]

Hemming torde så ha begifvit sig till Linköping. När Svante Nilsson kort därefter anlände till Stäkeborg, lagade han så, att han sammanträffade med Henrik Tidemansson och Gadh. Han tog sig från början an den senare, ehuru han väl visste, att denne var en för konungen ganska misshaglig person. Det förefaller, som om det nu under de

[1] Jfr ofvan s. 50.

[2] I SA: A I (n. 1426) finns koncept till ett bref, utfärdadt från Tälge 9 sept. 1500 af ärkebiskopen, biskoparna Kort och Henrik, Svante Nilsson, Nils Klasson och Erik Trolle. Jfr FM, s. 115.

[3] Bil. I.

tre männens öfverläggningar visat sig, att något motstånd mot Gadhs biskopskandidatur icke behöfde befaras från Henrik Tidemansson. Men att icke alla domkapitelsmedlemmarna voro lika villiga, framgår af de anstalter, som ytterligare syntes böra vidtagas i Gadhs intresse. Man beslöt, att Gadh skulle fara upp till Sten Sture, som just vid det laget återkommit till Sverige från ett längre uppehåll i Finland. Herr Sten skulle förmås att öfva påtryckning på kapitulares, och Hemming fick för ändamålet med sig en särskild rekommendationsskrifvelse från Svante till Sten Sture. Herr Svante förklarade däri, att Hemming Gadhs hittillsvarande verksamhet ländt Sveriges rike till evigt gagn. Han förtjänade därför allas tacksamhet, och det vore af vikt, att han finge ersättning för sin stora »koost oc tärning» samt att något åtgjordes för att han skulle kunna stanna kvar i riket och ställa sin goda kraft till dess förfogande. Det vore sannerligen skäl att »älske saadana godhä män», som med allvar arbetade på fosterlandets »forbätring», hvilket just nu vore särdeles angeläget.[1]

Äfven Henrik Tidemansson synes genom Gadh ha afsändt några »articler oc punctä» till herr Sten, men i hvad mån dessa rörde Gadhs angelägenhet eller biskopens eget mellanhafvande med kung Hans' höfvitsman i Kalmar län Abraham Eriksson (Gyllenstierna) — denne hade gjort prelatens fogde i sagda län hvarjehanda förfång —, kan icke med säkerhet afgöras.[2]

Gadh fick emellertid jämväl en politisk mission att utföra på sin resa. I sin nyssnämnda rekommendationsskrifvelse förklarar marsken, att han anbefallt doktor Hemming »nogra wärff» att muntligen framföra till herr Sten å Svantes vägnar och att Sten därvid kunde sätta fullkomlig tro till doktorns ord. Man torde utan vidare kunna förutsätta, att dessa värf, utöfver syftet att knyta vänskapsbandet med herr Sten än fastare, just gått ut på de förlikningar med

---

[1] Svante Nilsson till Sten Sture (odateradt koncept). SA: A I, n. 129 b.

[2] Svante Nilsson till Henrik Tidemansson (odat. koncept). SA: A I, n. 129 c.

Digitized by Google

Uppsala- och Strängnäsbiskoparna, hvilka Sten Sture sedan lät Gadh bemedla. Herr Svante själf hade vid Tälgemötet i Sten Stures frånvaro sökt förbereda en dylik uppgörelse, och Jakob Ulfsson hade då också lofvat att låta all ovänskap mot herr Sten fara, blott han finge sina penningar enligt 1499 års öfverenskommelse.[1]

Svante Nilsson tycks sålunda äfven nu ha varit initiativtagaren. I själfva verket hade nog hans stora aktivitet vid just denna tidpunkt sina bestämda skäl. Efter all sannolikhet räknade man i Sverige med kung Hans' nära förestående ankomst till riket. För att Sten Sture och Svante Nilsson då med tillräcklig pondus skulle kunna andraga sina privata och rent politiska besvär, måste enigheten bland de svenska rådsherrarna vara någorlunda återställd. Det låter äfven tänka sig, att Svante Nilsson fann den utrikespolitiska situationen gynnsam för en mera positiv och agressiv hållning gent emot konungen. Sten Sture hade efter sin återkomst från Finland meddelat marsken, att förhållandena där ej längre gåfvo anledning till farhågor, detta tack vare den uppseglade konflikten mellan Ivan III och hans måg, storfurst Alexander af Littaven.[2] Och man kan förmoda, att Gadh från sin vistelse i Lübeck medfört underrättelser om den ömsesidiga misstämning, som redan röjt sig i förhållandet mellan konungen och de vendiska städerna.[3] Därtill kom ju alltid tanken på nederlaget i Ditmarsken och på konungens därigenom försvagade prestige.

Omkring den 10 okt. anlände Gadh till Gripsholm, där herr Sten nu vistades. Då den gamle riddersmannen sporde, att Gadh var i annalkande, gick han lång väg emot honom, »mik fattig man umfangandes, som jach haffde warith en stor landes herra», säger Hemming själf. Han tillägger, att de hälsade hvarandra »med gratande tara» och togo hvarandra i famn under stark rörelse. Sedan gingo de upp i herr

---

[1] FM, s. 115. Jfr ofvan s. 45.

[2] FM, s. 89 f. Jfr SCHIEMANN, a. a. I, s. 347 ff. och LEKUB II: 1, s. 753 f., 776 f., 799 ff.

[3] LEKUB II: 1, s. 702; jfr HR III: 4, s. 407 f. och 5, s. 398. Se äfven ALLEN, a. a. I, s. 168 f.

Digitized by Google

Stens gemak, där de samtalade i fem timmar, utan tvifvel både om gången tid och kommande. Samspråket var af den art, att Gadh ej ville anförtro det åt det bref till Svante Nilsson, hvarur den här gifna relationen är hämtad,[1] utan beslöt spara det till dess han finge personligen träffa marsken. Blott så mycket kunde han säga, att herr Stens vänskapliga känslor för Svante Nilsson voro fast grundade; intet skulle kunna skilja dem, »fadhren och sonen», från hvarandra.

I tre dagar och nätter stannade Gadh sedan på Gripsholm. De härunder hållna öfverläggningarna resulterade i ett beslut, att Gadh skulle fara åstad till biskop Kort och ärkebiskopen för att söka åvägabringa försoning mellan dem och Sten Sture. Uppdraget visar, att Gadhs aktier hos de de båda prelaterna trots allt ansågos stå ganska högt.

Den planerade färden var nog icke utan faror. Det är karaktäristiskt för det begynnande osäkerhetstillståndet i landet[2] och väl äfven för konungens och hans trognas ovilja mot Gadh, att Sten Sture fann sig föranlåten att till skydd mot öfverfall gifva honom en eskort af 11 svenner, bland dem Nils Eskilsson (Banér), som tjugu år senare blef Hemmings kamrat på stupstocken.

Gadh var emellertid vid godt mod. Han var viss om, att biskoparna skulle ge med sig — »göre the anders, haffwe sin hath oppa och se huru the sigh beskydda kunno.»[3] Den 16 okt. var han i Strängnäs till tals med biskop Kort, säkert med godt resultat. Så drog han vidare till Jakob Ulfsson. Äfven han visade sig tillmötesgående, och mellan honom och Gadh såsom Sten Stures ombud träffades en formlig förlikning med åtföljande vänskapsförsäkringar. Herr Sten skulle betala sin traktatsenliga skuld till Jakob Ulfsson, men denne lofvade söka utverka, att Sten hölls skadeslös på annat håll,

---

[1] Gadh till Svante Nilsson, Strängnäs 16 okt. 1500. SA: A III, n. 1490, tr. BSH IV, s. 251 f.

[2] Jfr BSH IV, s. 254 (brefvet af 7 nov. 1500).

[3] Styffes »haffwe sin *hals* oppa ath se» etc. beror på felläsning. Jfr Söderwall, Ordbok öfver sv. medeltidsspråket, art. hatter, enligt hvilken uttrycket 'hafve de sin hatt uppå' skulle betyda: 'må det ske på deras eget ansvar', 'de få själfva sörja för' e. d.

Digitized by Google

tydligen af konungen. Någon närmare politisk samverkan var det nog knappast tal om, och om en öfverenskommelse i den vägen träffats — det är sannolikt, att äfven Jakob Ulfsson hade betänkligheter mot de danska fogdarnas regemente —, så var den i hvarje fall icke af någon vidtgående natur. Därom vittnar ärkebiskopens senare hållning.

Under den tid Gadh var i Strängnäs hos Kort Rogge, dröjde Sten Sture kvar på det närbelägna Gripsholm, men när Hemming sedan begaf sig till ärkebiskopen, följde Sten efter till Svartsjö. Han ville nämligen vara till hands, om hans personliga deltagande i förhandlingarna visade sig behöfligt, hvilket dock icke torde ha blifvit fallet. När nu Gadh något före den 7 november anlände till Svartsjö från Jakob Ulfsson efter väl förrättadt värf, blef herr Sten mycket glad och uttalade sin lifligaste tillfredsställelse. Gud allsvåldig hade »medh then helge andes inskiutelse» sändt riket domprost Hemming, denne förträfflige man, som ägde förmågan att åter ena de söndrade.

Sten Sture ämnade nu, som billigt var, befordra Gadhs egna önskemål beträffande östgötastiftet. Och han ville därför i domprostens sällskap fara ned till Linköping och söka påverka vederbörande till Gadhs favör. Under färden nedåt hoppades herr Sten tillika få tillfälle att med Svante resonera om rikets angelägenheter.[1]

Om resan blifvit af, är ovisst, men på ett sammanträffande mellan marsken och herr Sten skulle den omständigheten kunna tyda, att någon skriftväxling mellan Sten Sture och Gadh å ena sidan, Svante å den andra ej vidare låter skönja sig förrän i början af dec. I samma riktning pekar måhända ett bref till Svante från dennes fogde å Eksjöhofgård Peder Månsson (Stierna), dateradt den 15 nov. 1500. Med anledning af kung Hans' omedelbart väntade ankomst till riket uppmanar brefskrifvaren sin herre att endast i sällskap med herr Sten och omgifven af det största möjliga följe rida Hans till mötes i Vadstena; själf ville Peder infinna sig i Jönkö-

[1] Sten Sture till Svante Nilsson, Svartsjö 7 nov. 1500. SA: A V, tr. BSH IV, s. 253 f. Brefvet har af STYFFE delvis missuppfattats (se den öfverskrift, hvarmed det blifvit af honom försedt, och BSH IV, inl., s. 257).

Digitized by Google

ping, när konungen komme dit, och redan därifrån ge Svante nödiga underrättelser, allt för att det ej måtte gå Svante, som det gick hans morbroder Tord Bonde i tiden.[1]

Den 2 dec. äro i hvarje fall Gadh och herr Sten å Gripsholm, dit de just då återvändt från ett förmodligen tillfälligt besök i Strängnäs. Emellertid meddelar den förre i ett sagda dag afsändt bref till Henrik Venne, att han från Östergötland med det snaraste ville sända Venne de påfliga brefven rörande den hel. Hemming.[2] Sten Sture affärdade honom också få dagar senare som sitt fullmyndiga bud till Svante Nilsson — den 9 dec. var Gadh på vägen dit ned.[3] Hemming kom sålunda att ånyo gästa Stäkeborg. Han befäste därvid den vänskap med marsken och dennes husfolk, han redan vid tidigare sammanträffanden knutit. Nu gjorde han här också bekantskap med Knut Alfsson och dennes gemål fru Mätta. Gadhs ärende å herr Stens vägnar rörde troligen dels det ännu ej inträffade kungabesöket, dels ock det rådsmöte, som marsken och Sten Sture gemensamt föreslagit ärkebiskopen och som Jakob Ulfsson sedermera på grund af en från konungen ankommen skrifvelse utlyste att hållas i Strängnäs den 30 dec. 1500—1 jan. 1501.[4]

Emellertid afled biskop Henrik Tidemansson den 20 dec. 1500. Det visade sig nu på allvar, att kapitulares i Linköping ej voro så särdeles angelägna att taga Gadh till sin förman i den dödes ställe. Domkyrkan var fattig, och just år 1500, medan Henrik ännu lefde, hade vederbörande kassaförvaltare anmält i kapitlet, att det ej fanns ett enda gyllen kvar i penninggömmorna. Och dock skulle skulptörerna och

---

[1] SA: A IV, n. 284. Att Henrik Tidemansson en längre tid i nov. och intill december månads ingång i Vadstena väntat på konungen, tycks framgå af bref från Johan Bese till Svante Nilsson, Söderköping 1 dec. 1500, SA: A III, n. 270.

[2] Gadh till Venne, Gripsholm 2 dec. (1500). FM, s. 128 f. Af Grönblad med orätt dateradt till 1501.

[3] Sten Sture till Svante Nilsson, Nyköping 9 dec. 1500. SA: A V, tr. BSH IV, s. 254 f. Skrifvet s. Anne dag, sålunda ej 6 dec., såsom Styffe i öfverskriften anger.

[4] Jakob Ulfsson till Sten Sture och Svante Nilsson, Uppsala 21 dec. 1500. SA: A III, n. 1427.

Digitized by Google

murarne vid det i gång varande restaureringsarbetet å domkyrkan ha betalt för guld, som medförts från Köln, och byggnadsverket måste ligga nere af brist på medel. Biskop Henrik var då visserligen i den lyckliga situation att för de tillfälliga behofven kunna skänka domkyrkan 100 gyllen.[1] Man hade nu helt visst förnummit om Gadhs i Rom gjorda skulder, hvilka tilläfventyrs förstorats af ryktet: traditionen inom domkapitlet synes ha uppgifvit dem till 6,000 dukater. Kapitulares sägas därför ha befarat, att domkyrkan, om doktor Hemming valdes, skulle få sitta emellan för sin gäldbundne biskop.[2]

I hvarje fall underrättade domherrarna såväl kung Hans som dennes fogde öfver Hofs län Hans Clausson om biskop Henriks död, förmodligen i afsikt att få förhållningsregler. Emellertid ingrepo Hemmings goda vänner till hans förmån. Det är högst sannolikt, att ett besök, som Sten Sture verkligen aflade i Östergötland vid själfva jultiden, sammanhängde med biskop Henriks frånfälle och Gadhs sträfvan att fortast möjligt bli vald till efterträdare.[3] Och på rådsmötet i Strängnäs öfverenskom man att stödja hans val; att äfven Jakob Ulfsson och biskop Kort deltagit i detta beslut, finnes ingen anledning att betvifla. På grund häraf utfärdade Sten Sture från Nyköping den 4 jan. 1501 enligt uppgift en skrifvelse till en Linköpingskanik, hvari denne ombads att befordra Gadhs utkorelse.[4]

Otroligt är ej, att Gadh själf var med vid Strängnäsmötet. I medio af jan. hade han dock anländt till Linköping. Han var uppenbarligen angelägen om att valet skulle ske, innan kung Hans blandat sig i saken. Gadh föreställde kanikerna, att det stred mot Kalmar recess, att konungen tog

---

[1] Anteckning i Registrum ecclesie Linc., fol. 2, RA.

[2] Linköpings gamla biskopskrönika, SRS III: 2, s. 111.

[3] Sten Sture till Svante Nilsson, Norrköping 24 dec. 1500. SA: A V, tr. BSH IV, s. 255. Svante Nilsson till Sten Sture, Stäkeborg 25 dec. 1500. SA: A I, n. 166 a, koncept (visar, att Sten Sture på väg uppåt landet skilts från marsken julafton).

[4] Rasmus Ludvigssons anteckn., SRS III: 1, s. 84, där adressaten uppges ha varit kaniken mäster Hans Arnoldi, tilläfventyrs identisk med magister Johannes Ulff (om hvilken se Link. Bibl. Handl. I, s. 96).

Digitized by Google

någon befattning med biskopsvalen; rikets råd ämnade i den punkten ej göra någon eftergift. Han erinrade vidare om hvad påfven tillförsäkrat honom och framställde den 15 jan. den fordran, att afgörandet skulle ske under morgondagens lopp. Härå tog han till yttermera visso notariatsbevis, medveten som han var om sin rätt till ämbetet. Samma dag skref Gadh till Svante Nilsson ett bref, genomandadt af de bästa förhoppningar angående den nära förestående utgången. Det rådde splittring inom domkapitlet; medlemmarna hängde ej så ihop som förr. Dock funnes skäl antaga, att valet skulle bli enhälligt, hvilket ju vore bäst. Komme Gadh sålunda »fram bethre i skipith», lofvade han också att exempelvis vid tillsättning af prästerliga sysslor i stiftet befordra Svantes önskningar.[1] Förmodligen har valet skett påföljande dag, den 16 januari 1501: i skrifvelse till Svante af den 23 s. m. kunde Gadh utbyta underskriftens »idher capellan» mot det bättre klingande »electus Lincopensis».

Såsom innehafvare af rikets näst ärkebiskopsvärdigheten mest ansedda episkopat[2] blef han hädanefter i rådet och eljest ett synnerligen kraftigt stöd för Sturarna. Den inre krisen nådde snart sin höjdpunkt i samband med konungens ankomst till Sverige. Förmodligen på Strängnäsmötet hade riksrådet sändt konungen en skrifvelse, att det skickade Arvid Trolle honom till mötes vid gränsen. Brefvet inhändigades af Hans den 16 jan. 1501, troligen i Hälsingborg.[3] Och så drog han upp i Sverige. Ännu den 15 jan. visste Gadh blott berätta, att enligt somligas mening konungen ej alls skulle komma under året. Men han fick snart höra andra tidender. Den 23 jan. tycks Hans ha varit i Jönköping på resa till Vadstena. Gadh stod denna tid i fli-

[1] Gadh till Svante Nilsson, Linköping 15 jan. 1501. SA: A III, n. 1491, tr. BSH IV, s. 257 f., där dock Peder Flemings uppgift om kung Hans, att han var »ny opstandhin aff krankhet», felaktigt återgifves med: »ey opstandhin aff krankheten».

[2] Linköpings stift var som bekant under medeltiden betydligt större än nu och omfattade då äfven nuvarande Kalmar och Visby stift och af nuvarande Växjö stift Tveta, Vista, Östra, Västra, Sunnerbo, Östbo och Västbo härader.

[3] DN XVIII, s. 168 f.

Digitized by Google

tig korrespondens både med Sten Sture, som den 23 jan. ännu var i trakten af Nyköping, och med marsken å Stäkeborg. Han försummade ej att meddela Svante, hur förgrymmad konungen nu sades vara på denne.

Då rådsherrarna hvar i sin stad skyndade Hans till mötes, blef det ett bekymmer för Gadh, huruvida han skulle kunna göra detsamma. Naturligtvis måste han göra majestätet sin reverens, men å andra sidan vågade han ej infinna sig utan lejd. Gadh fordrade därför Hans' och rådets lejdebref.[1] Han lär ha erhållit ett sådant och kunde så från Linköping bege sig till Stäkeborg, sedan den höge gästen tagit in därstädes. Men konungen affordrade honom vid ankomsten 200 gyllen, hvarmed Gadh skulle 'köpa sig in i sitt fädernerike'. Genom att skänka konungens följeslagare Claus Krummedige en häst till 24 gyllens värde förmådde han dock kung Hans att nedsätta sina anspråk till 100 gyllen, hvarå Hemming utfärdade skuldebref.[2] Kanske var det i sammanhang med denna uppgörelse, som Gadh utverkade de rekommendationsskrifvelser i afseende på Linköpings biskopsdöme, hvilka Hans uppges ha för Gadhs räkning aflåtit till påfven och kardinalerna.[3]

Ej långt därefter samlades riksrådet inför konungen i Stockholm. Gadh var också med.[4] Han sammanträffade nu för första gången efter sitt val med de biskopliga kollegerna: Jakob Ulfsson och Kort Rogge samt Brynjulf af Skara och den utvalde biskopen Otto Svinhufvud i Västerås. Just under mötet (den 19 mars 1501) uppsatte de fem prelaterna, kanske på Gadhs anmälan, en gemensam skrifvelse till det danska klerus, som därigenom erinrades om bullan af 16 aug. 1482 angående rättighet för Nordens folk

[1] Två bref från Gadh till Svante Nilsson, Linköping 23 jan. 1501. SA: A III, n. 1493, 1492, tr. BSH IV, s. 259 f.

[2] Hadorph, Rijmkrönikor II, s. 381.

[3] Uppgiften förekommer dels i Gadhs appellationsskrift af 14 febr. 1507 (HSH XX, s. 21), dels i riksrådets projekterade garantibref hösten 1501 (se nedan s. 83).

[4] Han deltog exempelvis 1 mars i afkunnandet af en dom om Lurön i Vänern. Pergamentsbref, RA.

Digitized by Google

att dyrka den hel. Katarina.[1] Mötesförhandlingarna voro dock väsentligen af helt annan art. Såsom ett resultat delvis af Gadhs försoningsverk får man betrakta de försök, som Jakob Ulfsson och herr Svante med olika framgång nu gjorde att af konungen få ersättning för sina fordringar hos Sten Sture.[2] Äfven fogdeförvaltningen var på tal, och bl. a. synes den gamle biskop Kort, hvilken kort därpå träffades af döden, ha uppträdt som kärande inför konungen mot den förhatade ämbetsmannen i Örebro län Jens Falster.[3] Kung Hans gaf ett löst löfte att ersätta de danska fogdarna med infödda män, men åt själfva anklagelserna påstås han icke ha ägnat mycken uppmärksamhet.

Mötets mest uppseendeväckande episod utgjordes af de andraganden, som några till Stockholm anlända ryska sändebud en dag i mars månad framställde för konungen i riksrådets närvaro. Det framgick däraf för det första, att de ryska infallen i Finland de båda sista åren sammanhängde med de dansk-ryska förbundstraktaterna och underhandlingarna, genom hvilka Ivan ansåg sig ha blifvit tillförsäkrad finska gränstrakter af afsevärd utsträckning. Vidare klargjorde den ryska framställningen, i hvilket nära samförstånd med kung Hans som det ryska anfallskriget 1495—1496 bedrifvits. Slutligen gaf den moskovitiska beskickningen en viss bekräftelse åt ett numera gängse rykte, att kung Hans genom sitt sändebud till Moskva 1499—1500, Jens Andersen Beldenak, skulle ha förespeglat Ivan ett giftermål mellan storfurstens son Vasili och Hans' dotter Elisabet.[4]

Allt detta skar i svenska öron, och då den af ryssarna upplästa noten på något sätt kom i Gadhs och hans närmaste meningsfränders händer, fingo de så mycket rikare tillfälle att studera den. Och såsom vi skola se, etsade den sig för framtiden med alla detaljer djupt in i Hemmings minne. Man torde i själfva verket icke misstaga sig alltför

---

[1] DN XVI, s. 377 ff. Jfr ofvan s. 22.

[2] Spegel, Skriftel. Bewis, s. 69 f.; HSH XIX, s. 43 ff.

[3] Se nedan s. 232 f., 235.

[4] BSH IV, s. 262 ff. med rättelser i HR III: 4, s. 475, not 4. Jfr FM, s. 117 f., och BSH IV, inl., s. 247, 261 f.

Digitized by Google

mycket, om man antager, att det var under intrycket af berörda tilldragelse, som upprorstanken föddes.

När kung Hans, åtföljd af sin drottning och jämväl beledsagad af Sten Sture, i slutet af mars lämnade Stockholm för att landvägen återvända till Danmark, hade han icke hunnit särdeles långt, förrän ryktet nådde honom om ett af Sten Kristersson (Oxenstierna) anstiftadt upplopp i norra Uppland. Sten Kristersson var en af Sten Stures närmaste vänner och anhängare,[1] och det är högst sannolikt, att han äfven nu handlade i samförstånd med denne och att Sten Sture, Svante Nilsson och Hemming Gadh endast spelade komedi, då de ännu en tid togo afstånd från och fördömde Sten Kristerssons tilltag.[2]

Hans återvände strax till Stockholm, dit han ånyo sammankallade riksrådet — han uppgaf senare, att han skulle ha fallit offer för ett af Sten Sture utlagdt försåt, om han endast ett par dagar till fortsatt resan söderut.[3] Drottning Kristina åter for ej omedelbart tillbaka till den svenska hufvudstaden utan gjorde först ett besök i sitt lifgeding, Örebro län med tillhörande områden. Det har möjligen varit härunder, som någon Gadhs fogde eller eljest hans underlydande öfverfallit och gripit några drottningens tjänare och beröfvat dem deras drottningen tillhöriga hästar. Häröfver anförde Kristina genast klagomål hos Svante Nilsson, som lofvade tala med Gadh om saken.[4]

I slutet af maj återkom det samlade riksrådet, äfven Gadh, till Stockholm. Han och öfriga medlemmar af den egentliga oppositionen — ty en sådan framträdde nu öppet organiserad under Sten Stures, Svante Nilssons och Gadhs ledning, om också ännu, som nämndt, i en viss (förmodligen

[1] Jfr ofvan s. 45.

[2] Se härom BSH IV, s. 272. Om de uppträden, som under konungens nedresa skola ha förefallit mellan honom och Sten Sture, äfvensom om Sten Kristerssons revolt finnas intressanta, tyvärr svårkontrollerade upplysningar från början af maj af Stockholmsborgare och sjöfarande, som denna tid från Stockholm anländt till Reval. LEKUB II: 2, s. 70 f. Jfr Reimer Kocks visserligen mycket virriga framställning, SRS III: 1, s. 247.

[3] BSH IV, inl., s. 263.

[4] DGAA IV, s. 296. Jfr BSH IV, inl., s. 262, not 7.

Digitized by Google

endast skenbar) motsättning mot Sten Kristersson — hade mött upp med stora följen. De kommo sedan under mötet att intaga en särställning bland rådet, vågade ej utan lejd infinna sig på slottet och anförde hvarjehanda klagomål. Som majoriteten af dem hade sin stadiga eller tillfälliga hemort i Östergötland, kommo där gjorda erfarenheter af fogdeöfvergrepp att särskildt bli poängterade. Så var förhållandet ifråga om Jens Falsters mellanhafvande med Vadstena borgare, äfvensom med tvisten mellan Gadh och Hans Clausson på Hof. I det senare fallet tog konungen borgen af fogden Hans att stå »her electus» till svars. Men liksom förra gången trodde man ej på konungens ärliga afsikter i fogdefrågan, och slutligen inlämnades en skrift, hvari man sade sig ej kunna svara för sin besvurna kungatrohet, utan att svenska län i enlighet med recessen förvaltades af svenske män. Bland skriftens utfärdare märktes äfven ärkebiskopen; eljest yppade sig nog redan nu en bestämd motsats mellan honom och Sturepartiet, i det att det senare fordrade de danska fogdarnas omedelbara aflägsnande, medan Jakob Ulfsson med kung Hans aftalade ett blifvande möte, intill hvilket fogdarna skulle få kvarstanna.

Omkr. den 9 juli 1501 afreste Gadh och hans meningsfränder i riksrådet (Sten Sture, Svante Nilsson, Knut Alfsson och Bengt Ryning) återigen från Stockholm.[1] Denna gång styrde samtliga, äfven Sten Sture, kosan mot Östergötland. Under vägen brefväxlade de med den i hufvudstaden kvarvarande konungen. Den 27 juli hade de hunnit till Söderköping, därifrån de sände Hans ett bref, fullt af anklagelsepunkter. Bl. a. hade Hans Clausson vägrat att möta Gadh inför laga domstol.[2] Både han och Jens Falster voro emellertid på kunglig befallning af Svante Nilsson instämda till Vadstena den 1 aug. Å nämnda ort och tid infunno sig också Sturepartiets förutnämnda fem höfdingar, förstärkta med Nils Klasson till Vik och Johan Bese, men de båda fogdarna synas ha lyst med sin frånvaro. Redan samma dag, den 1 aug. 1501, ingicks då det förbund, som

[1] SRS I: 1, s. 79. Jfr FM, s. 131 ff.
[2] BSH IV, s. 269 ff.

Digitized by Google

blef signalen till allmän resning mot kung Hans. Öfverenskommelsen mellan de sju herrarna innebar bl. a., att de danska fogdarna skulle förjagas och de så vunna länen delas mellan de förbundna. Till riksföreståndare skulle antingen Sten Sture eller herr Svante väljas. Den af förbundsbröderna, som sveke, skulle anklagas inför påfven och kejsaren.[1]

Från samma dag förskrifver sig, af dateringen att döma, en till Danzig ställd skrifvelse — förmodligen har äfven till Lübeck aflåtits en sådan —, i hvilken tvisten mellan det svenska riksrådet och konungen samt de viktigaste klagopunkterna skisserades. Däri omtalas äfven den ofvannämnda rådsskrift, som vid det sista Stockholmsmötet aflämnats till Hans, och som dess hemulsmän uppräknas ärkebiskop Jakob Ulfsson, Gadh, de utvalda biskoparna i Strängnäs och Västerås Matts Gregersson och Otto Svinhufvud, vidare Sten Sture, Svante Nilsson, Knut Alfsson, Otte Mattsen, David Fenkelär (Senkelär?)[2] — de tre sistnämnda som representanter för det norska ridderskapet —, Nils Klasson, Erik Eriksson (Gyllenstierna), Sten Kristersson, Bengt Ryning, Peder Turesson (Bielke) och Johan Bese. Samtliga dessa få nu också skylta som utfärdare af brefvet till Danzig, men för detta brefs syfte att vinna hjälp mot konungen eller att i hvarje fall motverka en befarad dansk hemställan om afbrytandet af handelsförbindelserna med Sverige var det förvisso otjänligt, att skrifvelsen ifråga endast beseglades med sex sigill; man har tydligen haft brådtom och dessutom har åtminstone Jakob Ulfsson säkerligen vägrat besegla, om han blifvit ombedd.[3] Hemming Gadh, Sturepartiets främsta penna, torde ha affattat detta aktstycke såväl som de följande, till tyska furstar och städer afsända.[4]

---

[1] HSH XIX, s. 5 ff. Jfr närmare om sammansvärjningen BSH IV, inl., s. 266 ff.

[2] Jfr HSH XVI, s. 95.

[3] HR III: 4, s. 470 ff. Man torde observera, att hädanefter Sten Kristersson är öppet erkänd som Sturarnas meningsfrände. Om en skrifvelse till det danska riksrådet se de danska rådsherrarnas svar 26 okt. 1501, kopia i Sverige A, DRA, tr. Christensen, Missiver II, s. 169 f.

[4] Sådana skrifvelser äro de i BSH IV, s. 283 ff., och HR III: 4, s. 472 f., tryckta eller registrerade.

Digitized by Google

När så förbundsbröderna skingrade sig åt olika håll för att hvar i sin stad exekvera aftalet och sprida resningen, stannade Gadh kvar i Vadstena. Kanske hans därvaro nödvändiggjordes af den med framgång krönta aktionen mot Hans Clausson: Hofs län öfvergick nu i Gadhs händer. Hans svenner ha tydligen farit mindre varligt fram, och det ej blott i fråga om Hof.[1] Under denna våldets tid togo de sig jämväl orådet före att öfverfalla en hos fru Birgitta på Åkerö, Åke Jönssons (Svante skånings) änka, tjänande sven, gripa och plundra honom samt beslagtaga ett parti fru Birgitta tillhörigt smör i Vadstena — Gadh måste senare härför lämna skadeersättning.[2] Naturligtvis stod Hemming alltjämt i liflig korrespondens med sina medsammansvurna, till hvars framgångar han genom sitt ämbetes auktoritet bidrog. Tillika ägde han icke obetydliga militära maktmedel, och fru Ingeborg, Sten Stures gemål, som rådde för Nyköpingshus, räknade på honom vid sidan af herr Svante, när det gällde att försvara slottet mot den sjöledes hemfarande konungen.[3] Han delade med Sturarna förtjänsten om Peder Turessons anslutning till revolutionen och gjorde sitt bästa för att vinna Nils Bosson (Grip) till Vinäs, det sista dock utan framgång.[4] Man kan vara tämligen säker på, att han ej förde fridens språk till skydd för dem, som på grund af sin motspänstighet drabbades af de förbundnas hämnd. Och dock hände det, att man därvid vädjade till den andlige mannens mellankomst för att få sitta i ro. Så var t. ex.

---

[1] Det var förmodligen under denna tid, som kung Hans i bref till Svante klagade öfver att Hof blifvit skinnadt. DGAA IV, s. 295 f.

[2] Electus Matts i Strängnäs, fru Birgittas broder, bönföll Gadh därom under första tiden af Stockholms belägring. Matts till fru Birgitta, Stockholm 28 nov. 1501, pappersbref, RA; Gadh till fru Birgitta samma dag och ort, pappersbref, RA, tr. BSH IV, s. 290.

[3] Fru Ingeborg till Svante Nilsson, Nyköping 16 aug. 1501. SA: A III, tr. BSH IV, s. 277 f.

[4] Peder Turesson till Svante Nilsson, Stäkeholm 14 aug. 1501. SA: A IV, tr. BSH IV, s. 276 f. Svenska riksrådet till Nils Klasson, Stockholm 7 nov. 1501. Schröder, Monum. dipl., s. 56 ff.

Digitized by Google

fallet med Arvid Trolle, som å Bergkvara belägrades af Svante Nilssons folk.[1]

Emellertid sysslade Gadh i Birgittastaden äfven med rent biskopliga ärenden. Den 18 aug. bekräftade han Nils Ragvaldssons val till generalkonfessor. Under denna tid var det kanske också, som han konfirmerade Anna Fickesdotter i hennes ställning som abbedissa, hvartill hon valts den 20 februari.[2]

Omkr. den 20 aug. har Gadh lämnat Vadstena: den 25 s. m. finna vi både honom och herr Svante i Söderköping, hvarifrån de gemensamt utfärdade ett öppet bref till Uppvidinge och Norrvidinge härader i Småland med uppmaning att ej lyda kung Hans' fogdar utan den ofvannämnde Peder Månsson (Stierna), som här ledde upproret.[3] Vid hemkomsten till Linköping den 31 aug. mottog Gadh ändtligen Erik Erikssons (Gyllenstierna) tillkännagifvande, att denne ville ansluta sig till de förbundna.[4] Herr Erik hade länge vacklat, och det var beslutadt, att Nils Klasson skulle angripa och plundra Eriks ärfda gård Fågelvik. Planen inhiberades emellertid vid nyssnämnda underrättelse men kom längre fram till utförande genom Nils Klassons försorg;[5] det är sannolikt, att Gadh, som misstrodde Erik Eriksson, hade ett finger med i detta illdåd.[6]

Resningen var nu i full gång. Bl. a. hade Sten Sture i Dalarna samlat en bondehär och kom med densamma antågande mot Stockholm. Under tiden tillskref han Gadh och herr Svante både från Mora och Tuna. Han bad dem komma honom till mötes i Örebro, dit han ville hinna strax efter den 8 sept. Att Gadh verkligen anlände till nämnda stad och där

---

[1] Arvid Trolle till Gadh, Bergkvara 22 aug. 1501. SA: C, n. 1494, tr. BSH IV, s. 278.

[2] Pergamentsbref af 18 aug. 1501, RA; SRS I: 1, s. 205.

[3] SA: A I, n. 1495. Jfr ofvan s. 71 f.

[4] Gadh till Svante Nilsson, Linköping 1 sept. 1501. SA: A III, n. 1496, tr. BSH IV, s. 280 f.

[5] Nils Klasson till Svante Nilsson, Stäkeholm 31 aug. 1501. SA: A IV, n. 333. Jfr riksrådets ofvan citerade skrifvelse till Nils Klasson af 7 nov. 1501.

[6] Jfr nedan s. 257.

Digitized by Google

sammanträffade med herr Sten, är bevisligt, och det är troligt, att här också mot månadens slut det möte blef hållet, som bevistades både af Gadh och herr Svante och bland deltagarna f. ö. räknade Skara- och Växjöbiskoparna samt Otto Svinhufvud, hvilka nu öppet tillkännagåfvo sin anslutning till revolutionen. Därvid afsändes den 27 sept. ett slags ultimatum till Stockholms borgerskap med anmaning att öppna portarna.[1] Herr Sten hade emellertid länge önskat att sammanträffa med ärkebiskopen, och troligen därför styrde nu de samlade herrarna kosan till Uppsala.[2] Om de ev. förhandlingarna med Jakob Ulfsson känner man intet; den sluge prelaten ville emellertid alltfort iakttaga trohet mot den konung, han krönt och varit med om att inkalla.

Så begaf man sig mot Stockholm, dit man enligt uppgift ankom den 10 okt. Inom kort föll staden i belägringshärens händer, hvarpå slottet inneslöts. Drottning Kristina, som af konungen kvarlämnats, synes ha blifvit erbjuden att med passande följe draga hem till Danmark men vägrat.[3]

Just under denna tid erhöll Gadh underrättelse om det svåra slag, som måttades åt honom med afseende på Linköpings biskopsdöme och som hotade att undergräfva hans ekonomiska basis. Gadh hade försummat att i laga tid fullfölja sitt val vid kurian; själf skyllde han därvid på den stora lifsfara, som i följd af rådande misshällighet med konungen var förenad med en Romfärd. Den 3 sept. förordnade påfven sålunda den spanske kardinalen Jacobus Serra, vanligen kallad Arborensis, till stiftets administrator.[4] Gadh hyste den bestämda uppfattningen, att denna Alexander VI:s åtgärd hade sin grund i danska intriger: konungen hade sändt bud och bref därom till Rom. Var denna misstanke riktig, så måste Hans' budskickning ha ägt rum före den 1 aug.

---

[1] FM, s. 124 ff.; REUTERDAHL, Svenska kyrkans historia III: 2, s. 554 f.; HADORPH II, s. 379 ff.; BSH IV, s. 290.

[2] Jfr nästa sida.

[3] BSH IV, inl., s. 274 f.

[4] Nyare da. afskr. från Vatikanen: bulla af 3 sept. 1501. Redan 27 okt. s. å. hade kardinalens utnämning kommit till kung Hans' kännedom. DM III: 2, s. 39.

Digitized by Google

Kanske hade Gadh redan under marschen mot Stockholm erhållit kännedom om den hotande olyckan; åtminstone fingo både Sten Sture och herr Svante på Långängen utanför Uppsala utfästa sig till att sörja för hans uppehälle.[1] Och förmodligen under den första tiden i Stockholm gjordes försök att af det samlade rådet, som ju dagligen såge Gadhs »förstandh, snille och troheth», erhålla en försäkran, att de ville förhjälpa Gadh till hans konfirmation och »kröning» och aldrig gifva någon annan tillträde till biskopsvärdigheten. Ett formligt rådsbref af detta innehåll är också utskrifvet[2] — som utfärdare äro, utom Sten Sture och Svante Nilsson, bl. a. biskoparna Brynjulf och Ingemar samt electi Matts och Otto nämnde — men då intet spår af besegling därå förekommer, kan det ju vara möjligt, att brefvet i sista stund inhiberats.

Må vara, att en Romresa för Hemming vid denna tid skulle ha varit förenad med en viss fara, man har dock svårt att förstå, hvarför han ej tog risken. Det är så mycket mera märkvärdigt, som han själf allt fortfarande hade den största tilltro till sin prestige i Rom: när det i början af 1502 hette, att kung Hans sändt bud till Rom för att utverka bannlysning öfver Sverige, lät Hemming förstå, att det skulle vara riket värdt »en summe gull», om han hade tillfälle att en enda månad vistas i påfvestaden.[3]

En förklaringsgrund till det anmärkta förhållandet ligger väl däri, att Gadh var så strängt upptagen af sin verksamhet i Stockholm. Det blef närmast på honom, som omsorgen om belägringen kom att hvila, i det att både Svante och Sten Sture endast mera sporadiskt uppehöllo sig i hufvudstaden. I det rent militära befälet hade han visserligen understöd af Knut Eskilsson (Banér) och andra, men Gadh bar ansvaret för det hela. Så hade han ett hårdt arbete med att

---

[1] Gadh till Svante Nilsson 22 aug. 1504. SA: A III, n. 1506, tr. BSH V, s. 26.

[2] Odaterade pergamentsbref fr. o. m. femtonde årh., I, RA. Jfr Styffe (BSH V, inl., s. 89, not 1), som känner detta bref genom en hos Örnhielm befintlig afskrift.

[3] FM, s. 134.

Digitized by Google

sammanhålla och disciplinera de tämligen heterogena trupperna. Därvid kunde det hända, att han nödgades straffa själfve herr Svantes svenner — han erbjöd sig då visserligen att stå till rätta för sin åtgärd, om den ansågs obefogad. En annan svårighet låg däri, att ett par af borgmästarna ådagalade rebelliska tendenser.[1] Men framför allt gällde det för Gadh att förekomma en brytning mellan Sten Sture och Svante Nilsson. Sedan den förre i nov. blifvit vald till riksföreståndare, var förhållandet de båda herrarna emellan icke utan slitningar. Så hände det, att marsken ville hemkalla sitt folk från belägringen — han synes visserligen ha återtagit sin därom gifna order, men först efter Gadhs och herr Stens enträgna föreställningar.[2] Mars månad 1502, då herr Sten vistades i Stockholm, var isynnerhet kritisk. På föranstaltande af Bengt Ryning, herr Svantes handgångne man, hade förberedelser igångsatts för ett slags sammansvärjning mot riksföreståndaren till Svantes favör. Vid personligt sammanträffande mellan Bengt och Sten Sture i Stockholm blef stämningen mycket kylig. Då ingrep Gadh med kraftig hand. Vördnaden för den gamle herr Sten tillät honom ej att låta denne skjutas åt sidan för Svante Nilsson, med hvilken Gadh dock var förbunden i innerlig vänskap. Han förmådde herr Sten att ställa slottslofven för alla innehafvande slott både härhemma och i Finland på herr Svante och tre andra rådsherrar. Och så skref Gadh den 19 mars ett bref till marsken, däri han bevekande bad denne ge sig till tåls, tills den gamle föll ifrån, hvilket ju kunde ske hvilken dag som helst. Gadh besvor sin vän att icke låta någon »hakka nogoth hundha har» mellan sig och sin »fadher»; herr Svante borde följa Guds vilja och ej taga råd af världsmänniskor. Riksföreståndaren skulle, så länge Gadh lefde, ej företaga

[1] Gadh till Svante Nilsson, Stockholm 6 dec. 1501. SA: A III, n. 1497, tr. BSH IV, s. 294 ff. Jfr nedan citerade bref till Svante Nilsson 19 mars 1502.

[2] Knut skrifvare till herr Svante, Stockholm 1 jan. 1502. SA: A IV, n. 245.

Digitized by Google

något, som vore Svante emot.[1] — Så lyckades det att någorlunda återställa enigheten.

Belägringen fortgick. Understundom gjorde slottsbesättningen utfall men blef då tillbakaslagen. Gadh gjorde sig också all möjlig möda att noggrant upprätthålla afspärrningen. Försvararna öppnade därför redan tidigt underhandlingar: den 15 dec. gingo sex deras ombud, däraf två af svensk, två af dansk och lika många af tysk nationalitet, ned till Gadh och öfriga belägringsledare i Storkyrkan, medan belägringshären uppsände 6 man som gisslan till slottet.[2] De nu hållna öfverläggningarna ledde emellertid icke till något afgörande resultat. Fram i jan. började brist på allehanda förnödenheter göra sig gällande å slottet. Bl. a. saknade drottningen vin och använde vid sin bön därom ärkebiskopen som sin taleman inför fienderna. Förmodligen afslogs hennes ifrågavarande begäran såväl som hennes uttalade önskan att få komma ned i staden. Gadh ansåg nämligen, att hon numera ej borde få några lättnader, utan att slottet uppgåfves; något borde hon väl lida för att hon från början afvisat anbudet att bli beledsagad hem till Danmark.[3] Ungefär samtidigt anlände skrifvelse från det danska riksrådet med anhållan om ett möte. Svaret blef, att man ej vore obenägen för en sammankomst med de danska i Vadstena, men tidpunktens fixerande lämnades med afsikt t. v. därhän, så att Gadh hoppades att kunna före mötet betvinga Stockholms slott.[4] Gadh synes ha varit svarsbrefvets spiritus rector.

I april fick belägringshären förstärkning genom ett bondeuppbåd af 3,000 man,[5] och så skedde den 29 april 1502

---

[1] Gadh till Svante Nilsson, Stockholm 19 mars 1502. SA: A III, n. 1591, tr. FM, s. 129 f. Jfr BSH IV, s. 305 f.

[2] Knut skrifvare till Svante Nilsson, Stockholm 15 dec. 1501. SA: A IV, n. 760.

[3] Gadh till Svante Nilsson, Stockholm 30 jan. 1502. SA: A III, tr. BSH IV, s. 304.

[4] Gadh till Svante Nilsson, Stockholm 25 jan. 1502 eller de närmast följande dagarna. SA: A III, n. 1498, tr. FM, s. 131 ff.

[5] Sten Kristersson till herr Svante, Nyköping säkerligen i april 1502. SA: A V, n. 445.

Digitized by Google

under Knut Eskilssons befäl en afgörande stormning[1] med påföljd, att slottsförsvararna inledde underhandlingar om kapitulation. Sten Sture var för tillfället i Dalarna, och jämväl herr Svante var borta, hvarför Gadh i deras ställe fick afsluta öfverenskommelsen. Den 6 maj hölls en sammankomst i Storkyrkan mellan honom, Knut Eskilsson, Sten Kristersson, Nils Klasson och Erik Johansson (Vasa) å ena sidan samt drottningens ombud, bland dem Ture Jönsson (Tre rosor) och hennes lifläkare Karl Egem å den andra. I enlighet med därvid fattadt beslut skedde kapitulationen den 9 maj 1502, därvid drottning Kristina drog ut till stadens svartbrödrakloster och i likhet med slottsbesättningen ålades att kvarstanna i Stockholm, tills riksrådet närmare bestämt om afresan till Danmark. Slottets nycklar öfverlämnades till Hemming Gadh.[2]

Det var verkligen hög tid, att kungaborgen kom i belägringshärens våld, ty redan den 10 maj anlände konungen med en flotta till Stockholmsskären.[3] Farhågan för danska anfall från sjösidan hade också veckorna närmast före kapitulationen verkat irriterande på Sturepartiets chefer. Bl. a. hade Måns Gadh, Hemmings fogde å Hof, i slutet af april fått bud från de i Vinässkären liggande kungliga befälhafvarna Jens Holgersen (Ulfstand) och Nils Bosson (Grip), att de inom åtta dagar ville 'äta med honom' på Hof.[4]

Kung Hans insåg det lönlösa i att kvardröja utanför Stockholm, och utan att ha kommit i förbindelse med sin

---

[1] BSH IV, s. 320 f.

[2] SRS III: 1, s. 85; det ST III, s. 490 ff., efter orig. i Sverige, n:r 149, DRA, tryckta kapitulationsinstrumentet med Gadhs egenhändiga marginalanteckning. — Om Karl Egem och hans promotion till med. doktor i Pavia 1495 finnes en upplysning i LUSCHIN V. EBENGREUTH, Vorläufige Mittheilungen über die Geschichte deutscher Rechtshörer, s. 81.

[3] BSH IV, inl., s. 284.

[4] Mårten Kempe till Svante Nilsson, Ulfåsa 20 eller 27 april (»odensd. nest s. Marci dagh»); staden Vadstena till herr Svante 23 april. SA: A IV, n. 237 och A V, n. 305. Att de båda brefven, å hvilka året ej är utsatt, härröra från 1502 och icke från 1503, framgår bl. a. däraf, att Svante Nilsson vid tiden för brefvens afsändande tydligen befunnit sig i Sverige, medan han 1503 vid motsvarande tidpunkt var i Norge (BSH IV, inl., s. 299).

Digitized by Google

drottning eller de öfriga i staden kvarhållna danskarna begaf han sig snart, mörk i hågen, tillbaka till Köpenhamn. Under tiden drog Gadh försorg om att slottets fall blef kungjordt för hansestäderna. Den 11 maj afsände han sålunda å riksrådets vägnar ett ännu bevaradt bref till Danzig med den glädjande underrättelsen.[1] Han måtte samtidigt ha tyckt, att Sten Stures hofstat nu var i behof af ökning, sedan den gamle riksföreståndaren återigen kommit till välmakt, ty nämnda dag skref han också ett enskildt bref till Danzigs magistrat med begäran att snarast sända fyra à sex goda trumpetare till Sten Stures behof.[2]

Under belägringens senare del hade öppen misshällighet inträdt mellan Sturepartiet och ärkebiskopen. Ungefär i början af dec. hade de i Stockholm samlade herrarna skrifvit till Uppsala domkapitel och bedt om dess medverkan till Stäkets öfverlämnande åt rådet; tredskades ärkebiskopen därvidlag, skulle rådet sända en sin medlem att för rikets behof inkassera domkyrkans och ärkebiskopsbordets uppbörd.[3] Kanske tyckte man, att det ringa afståndet mellan Stäket och det belägrade Stockholm nödvändiggjorde besittningen af det förra. Det till domkapitlet ställda brefvet var beségladt af bl. a. Gadh och Matts Gregersson.

När ärkebiskopen fick kännedom om detta bref, uppehöll han sig just å Stäket. Därifrån skref han genast ett förmanings- och varningsbref till sina suffraganer, de båda electi, och fäste deras uppmärksamhet på hur kränkande för kyrkan hotet om uppbördens beslagtagande vore. Matts och Hemming vore ännu nya i sitt ämbete (»novelli»); själf ville han nu ur sin långa erfarenhet undervisa dem. Han mindes, hvad biskoparna Lydeka i Västerås (död 1487) och Hans i Strängnäs (död 1479), hvilka båda gjort sina lärospån i kung Eriks kansli, haft för uppfattning om biskoparnas förhållande till den världsliga myndigheten. De hade menat, att episkopatet,

---

[1] BSH IV, s. 322. Jfr HR III: 4, s. 478.

[2] Gadh till Danzig, Stockholm 11 maj 1502. 300 U. XI: 248, DSA. Gadh säger här uttryckligen, att Sten Sture fortfarande var i Dalarna (jfr BSH IV, inl., s. 284).

[3] BSH IV, s. 295, 302.

Digitized by Google

såvidt inga kronolän därmed vore förenade, saknade skyldighet att deltaga i rikets onera. I konsekvens härmed hade Lydeka, hvilken ej innehade några kronoförläningar, aldrig låtit någon sin »familiaris» användas i beskickning å rikets vägnar; ej heller hade han allenast på riksföreståndarens kallelse infunnit sig till riks- eller rådsmöten utan i stället alltid först afvaktat sin ärkebiskops order. Hvad nu skattskyldigheten vidkomme, var det också enligt Jakob Ulfssons förmenande alldeles klart, att de svenska biskoparna ej voro förpliktade att deltaga i kronogärder för sina rent kyrkliga gods och intäkter. Deltoge de ändå, blefve det ju ej längre af nöden för regeringsmakten att tilldela dem regala län. Dessa vore f. ö. i Sverige alltid rent personliga; annorlunda förhölle det sig exempelvis i Danmark, där kronolän för beständigt hörde tillsammans med självfva biskopsämbetena. — Sveriges historia gåfve rika vittnesbörd om hur illa det ginge dem, som trampade kyrkans rätt under fötterna. Arend Klementsson och Torlef, som efter hvarandra på kung Eriks tillskyndelse frånhändt den rätte ärkebiskopen Olof Larsson hans ämbetes intäkter, hade blifvit exkommunicerade; den förstnämnde inkräktaren hade ej fått kyrklig begrafning utan låg nu jordad i trädgården på Arnö, Torlef blef som biskop i Bergen ihjälslagen af hanseaterna. Magnus Smek hade begått liknande öfvervåld mot d. v. biskopen i Linköping — han drunknade, bannlyst, i Norge. Detsamma skulle vederfaras dem, som nu ämnade uttaga tvångsgärd af Jakob Ulfsson, om de framhärdade. Ärkebiskopen hoppades emellertid, att de båda electi vid närmare besinning icke skulle vilja vansläktas från sina närmaste företrädare på resp. biskopsstolar, hvilka i förening med brefskrifvaren afvärjt de attentat, som under deras tid gjorts mot svenska kyrkan från den världsliga maktens sida — tvifvelsutan syftar Jakob Ulfsson på Sten Stures förut omnämnda försök att få sig medgifven presentationsrätt till bl. a. just Linköpings och Strängnäs' biskopsdömen.[1]

[1] Jakob Ulfsson till Gadh och Matts Gregersson, Stäket utan datum, tr. Styffe, Bidr. till den katolska hierarkiens hist. i Sverige, s. 60 ff.,

Digitized by Google

Huruvida detta bref på Gadh gjort något synnerligt intryck, må lämnas därhän, likaså frågan, om något beslag af ärkebiskopens uppbörd verkligen skedde. Den slutliga förlikningen mellan ärkebiskopen och det segrande revolutionspartiet ägde rum först en tid efter Stockholms slotts fall. Sten Sture hade ändtligen kommit ned från Dalarna med en stor bondehär, som leddes af silfverbergsfogden Stig Hansson och Jon Jönsson till Gladö. Dalamännen fingo, då intet annat återstod att utföra, följa med till Näs' kyrka invid Stäket, där Sten Sture jämte Gadh och biskop Matts begärde och erhöll ett samtal med Jakob Ulfsson den 5 juni 1502. Man träffade nu en uppgörelse, som för den sistnämnde betecknade ett afgjordt nederlag. Han öfvergaf kung Hans' sak. Och därjämte annullerade han alla domar angående den gamla fordran från 1497 och lämnade det i riksföreståndarens fria skön, hvad han ville betala. Gadh antyder sedermera med förnöjelse, att dalkarlarna genom sitt uppträdande kraftigt bidragit till ärkebiskopens eftergifvenhet.[1] Hvad Hemming själf vidkommer, kan möjligen hans hållning under denna kontrovers ha bidragit att för framtiden stämma Jakob Ulfsson oblidt mot honom.

Gadhs glädje öfver Sturepartiets fullständiga seger — vid sommarens slut återstodo blott Kalmar och Öland att eröfra — grumlades åtskilligt af egna vedervärdigheter. De danska intressena i Rom voro nämligen icke tillfredsställda med kardinalens utnämning till Linköpings stifts administrator. Det gällde att få en formlig dom öfver Gadh. Måhända i förkänning häraf, hade Linköpingskanikerna redan i slutet af 1501 affordrat sin electus en förklaring, att denne

---

Hist. Handl. VIII, och tidigare i [LAGER]BRING-THOLANDER, De episcopo principe, s. 18 ff. Om Sten Stures försök att få presentationsrätt se ofvan s. 34.

[1] BSH IV, s. 324 ff., V, s. 273. Jfr a. a. IV, inl., s. 285 f. Vid boutredningen efter Sten Sture och fru Ingeborg upptogs ärkebiskopens fordran, hvilken ursprungligen belupit sig till minst 4,000 mark (BSH IV, inl., s. 241), till 1,500 mark (penningar). Arf och eget: Sturegodsen, KA.

Digitized by Google

af egen drift och utan att rådföra sig med sitt kapitel satt sig upp emot konungen. Och i ett officiellt tillkännagifvande af den 4 dec. 1501 hade Gadh meddelat kapitlet den begärda ansvarsbefrielsen.[1]

Två månader därefter (den 1 febr. 1502) utfärdade påfven en förmaningsskrifvelse till Gadh själf och till dennes beskyddare, de båda Sturarna, af innehåll, att de måtte ge kardinalen tillträde till biskopsdömet. Prästerskapet i stiftet jämte biskopens landbor tillhöllos också att hädanefter anse kardinalen för sin ende rätte herre. Maningarna, hvilka om möjligt borde uppspikas å domkyrkodörrarna i Linköping, skärptes genom hot om exkommunikation och interdikt såsom sista straffpåföljd, och till exekutorer förordnades ärkebiskopen af Ragusa Joannes de Sacchis samt biskoparna Didrik af Lübeck och Johan Jepsen Ravensberg af Roskilde. Anmärkningsvärd är den i påfveskrifvelsen lämnade uppgiften, att hans helighet redan under Henrik Tidemanssons lifstid för sig reserverat provisionen å biskopsdömet.[2]

Bullan synes icke denna gång ha ledt till någon åtgärd från exekutorernas sida men kan ryktesvis ha blifvit känd i Sverige, exempelvis genom Hans Brask, som vid densammas utfärdande vistades i Rom. Denne man upptog Gadhs mantel i påfvestaden såsom den förnämste svenske kurialen: han blef anställd vid den påfliga kammaren och nämnde sig Alexander VI:s »familiaris».[3] Under hans samvaro med Gadh vid kurian synes de båda landsmännens inbördes förhållande ha varit godt. Brask var ju en af borgensmännen för skulden hos Zelonis; Gadh återigen synes ha gått Brasks ärenden i dennes vid kurian anhängiggjorda rättegång med borgmästaren i Linköping Lasse Nilsson, hvilken 1499 eller 1500 i Lübeck delgafs Brasks stämning i närvaro af den från Rom återvändande d. v. domprosten.[4] Sedan kom där visserligen

---

[1] Hadorph II, s. 382 f.

[2] Bullan af 1 febr. 1502 är in extenso intagen i den af 20 aug. 1506. Jfr nedan s. 155.

[3] Nyare da. afskr. från Vatikanen: supplik af 23 okt. 1500.

[4] HSH XVI, s. 95; jfr Arnell, Bidr. till Hans Brasks lefnadsteckning, s. 20.

Digitized by Google

en fnurra på tråden, i det att Brask och Peder Henriksson år 1500, såsom ofvan nämnts, bröto Gadhs instruktioner rörande mellanhafvandet med bankiren.[1] Men det torde vara förhastadt att, såsom nyare forskare i regeln gjort,[2] misstänkliggöra Brask såsom den där motarbetat Gadhs intressen vid kurian och kraftigt bidragit att spela biskopsdömet honom ur händerna. Man har därvid stödt sig på Brasks suppliker om det efter Hemming lediga domprosteriet i Linköping. Men detta hade Gadh själf redan den 10 april 1501 på grund af sitt biskopsval afträdt i kraft af en officiell deklaration, som å hans vägnar inför domkapitlet afgifvits af hans broder Andreas Gadh. Samma dag hade Brask, troligen närvarande i kapitlet och tillfälligt hemkommen från Rom, fått investitur till domprostvärdigheten.[3] Sedan anhöll han naturligtvis hos påfven om bekräftelse, och detta ej mindre än tre särskilda gånger (23 nov. och 18 dec. 1501 samt 30 apr. 1502), hvilket utan tvifvel berodde därpå, att medtäflare ej saknades. Och medan Brask själf grundade sin ansökan uteslutande på Gadhs fria afsägelse eller på den närmast föregående innehafvaren Simon Gudmundssons frånfälle — ty Gadhs val till biskop var ju ännu ej af påfven stadfästadt — anförde hans omsider distanserade medsökande Petrus Venoti, klerk från Lyons stift, som skäl för sin den 14 febr. 1502 inlämnade supplik om domprosteriet, att Gadh genom en mångfald förbrytelser gjort sig detsamma ovärdig. Så t. ex. hade han deltagit i krigiska värf, gjort sig skyldig

[1] Se ofvan s. 50. På den obehagliga erfarenhet af borgensförbindelser, som Brask i denna affär gjorde, syftar utan tvifvel hans varning af år 1524 till en i Rom varande svensk för att obligera sig »för nogon in banco in forma camere. Vi haffuom vadit thet vatnet». HSH XIII, s. 115.

[2] K. H. Karlssons reseberättelse i Meddel. fr. svenska riksark. V, s. 353; Arnell, a. a., s. 28 f.; Lindbæk, a. a., s. 121 ff.

[3] Anteckning i Linköpings papperskodex (K. h. 54), s. 323. Här antydes ej med ett ord, att Brask vid tillfället skulle ha varit frånvarande från kapitlet. Det framgår f. ö. tydligen af Brasks egen berättelse i HSH XVI, s. 95 f., att han varit hemma under Knut Alfssons och David Senkelärs vistelse i Sverige (närmare bestämdt Östergötland) år 1501. Den ungefärliga tiden för hans bortovaro från Rom betecknas af supplikerna 23 okt. 1500 och 23 nov. 1501, mellan hvilka ingen supplik af honom synes vara registrerad vid kurian. Jfr Arnell, s. 20 f.

Digitized by Google

till subordinationsbrott — tydligen afses upproret mot kung Hans — samt i flera år öppet hållit sig med konkubin.

Venoti omnämnde också, hurusom Gadh brustit i fullgörandet af sina förpliktelser till Zelonis. I det fallet häftar också en uppenbar fläck vid Brask, visserligen ej i hans förhållande till Gadh: den 11 febr. 1502 inlämnade han en supplik angående Henrik Vennes innehafvande domprosteri i Åbo och motiverade då sin anhållan med Vennes försumlighet i meranämnda affär.[1]

Under sommaren och hösten 1502 uppehöll sig Hemming Gadh i Stockholm. Han öfvervar sålunda det vid midsommartiden hållna rådsmötet därstädes och deltog i riksrådets den 24 juni verkställda ratifikation af förlikningen vid Näs' kyrka.[2] Han torde jämväl ha lagt hand vid den skrifvelse, som den 28 juni affärdades till tyska ordens högmästare Fredrik af Sachsen. Denne var en frände till drottning Kristina och kunde som sådan tänkas hysa ovilja mot svenskarna å hennes vägnar. Man gjorde därför sitt bästa att, i likhet med hvad Gadh framgent brukade,[3] framställa Kristina såsom försummad af sin gemål. Kung Hans hade 1501 varit pliktförgäten nog att lämna henne kvar i det affallna Sverige och själf draga hem med en frilla (den bekanta fru Edele). Naturligtvis upprepades vidare den vanliga läxan om konungens broderskap med ryssarna och om de moskovitiska sändebudens andraganden i Stockholm våren 1501.[4]

Kort efter mötet gjorde riksföreståndaren en längre resa till Finland, och medan rådsherrarna jämväl för öfrigt skingrades, fick Gadh kvarstanna i hufvudstaden och bevaka herr Stens intressen där. Först och främst hade han att öfva

[1] Karlssons afskr.: suppliker af 23 nov. och 18 dec. 1501, 11 febr., 14 febr. och 30 apr. 1502. Supplikanten af 18 dec. 1501, »Johannes Petri, cler. Linc., magister artium, decretorum licenciatus», är nämligen utan ringaste tvifvel identisk med Brask. Jfr Lindbæk, a. a., s. 122.

[2] BSH IV, s. 324 ff.

[3] Jfr nedan s. 157, 234.

[4] BSH IV, s. 326 ff. I Lübeck var samma berättelse gängse om kung Hans' och fru Edeles afresa från Stockholm. SRS III: 1, s. 247.

Digitized by Google

tillsyn öfver drottningen och hennes svit. Riksrådet hade nämligen icke kunnat besluta sig för att sända Kristina hem till Danmark utan lät t. v. kvarhålla henne i Stockholm, där hon efter en tid öfverflyttade från svartbrödra- till franciskanklostret.

I augusti månad hade Gadh så nöjet att i Stockholm mottaga en lybsk flottilj af fem eller sex stora, bevärade fartyg, hvilka förde en last af krigs- och andra förnödenheter för svenskarnas behof. Lübeckarna ville på detta sätt öppet trotsa konungens förbud mot handel på Sverige och gifva uttryck åt sin fiendskap mot Danmark i anledning af de trakasserier, som konungens uteliggare redan före det svenska upprorets utbrott[1] igångsatt mot den lybska sjöfarten. Gadh visade nu å riksföreståndarens vägnar vederbörlig erkänsla mot de ankomna lübeckarna genom den största gästfrihet och hvarjehanda skänker.[2] Det är mycket möjligt, att just vid detta tillfälle förberedande underhandlingar fördes om ett närmare förbund mellan de vendiska städerna och Sverige, hvilket förbund genom senare på året ankomna bref från Lübeck syntes stå förverkligandet nära.[3]

Sedan Sten Sture återkommit, hölls vid tomasmässan den 21 dec. ånyo ett rådsmöte i Stockholm för öfverläggning om förhållandet till Danmark. Ett försök till återupptagande af de förhandlingar med danskarna, som under våren 1502 pågått men snart afstannat, hade resulterat i ett bestämdt besked från dansk sida, att det icke kunde bli tal om någon 'dagtingan', så länge drottningen ännu befunne sig i Sverige. Svenskarna ville emellertid genom drottningens person tilltvinga sig hvarjehanda fördelar i en eventuell uppgörelse, och för närvarande var det alltså icke att tänka på annat än fortsättande af kriget. Utom från de vendiska städerna ansåg man sig behöfva understöd jämväl från Danzig och Livland, och Gadh ställde för ändamålet sin egen kansler, den från Rom återkomne Verner Nilsson, till rikets förfogande. Herr Verner och tysken Otto Borke affärdades af mötet som

[1] HR III: 4, s. 407 f.
[2] SRS III: 1, s. 248. Jfr Olavus Petri, s. 300.
[3] Jfr BSH IV, inl., s. 302.

Digitized by Google

svenska sändebud till Preussen och Livland.[1] Det kan i förbigående nämnas, att det svenska riksrådet i sina ifrågavarande sträfvanden biträddes af den nye polske konungen Alexander — densamme som vi förut lärt känna såsom storfurste af Littaven — och att denne, som ifrade för ett svenskt-polskt-hanseatiskt förbund mot Ryssland och Danmark, den 31 maj 1503 afsände en fullmäktig legat till Sverige för åvägabringande af det eftertraktade förbundet.[2]

Tidigt på våren 1503 finna vi Hemming Gadh i Kalmar. I ett land med den färska hågkomsten af ärkebiskop Jöns Bengtsson (Oxenstierna) och biskop Kettil Karlsson (Vasa) synes ingen ha tagit anstöt af att Gadh deltog i militära värf, och med sin erfarenhet från Stockholms betvingande ansågs han lämplig att den 12 mars tillsammans med riksföreståndaren öppna belägringen af den viktiga staden vid Kalmarsund. Då herr Sten snart måste lämna orten, blef det här liksom utanför Stockholm »her electus», som fick omhänderha belägringens ledning. Den 9 maj — på dagen ett år efter Stockholms slotts fall — hade han ock glädjen att få Kalmar stad i sitt våld.[3] Gadh dröjde emellertid kvar i förhoppning att också kunna ta slottet.

Under tiden hade lübeckarna i anledning af kardinal Raimund Peraudis fredsbemedling slutit fördrag med kung Hans den 29 april 1503[4] och som en följd af den uppnådda förlikningen dels för sommaren afbrutit sin handelstrafik på Sverige, dels utfäst sig till att i konungens intresse afsända en beskickning till Sverige. Beskickningen skulle söka utverka tillstånd af det svenska riksrådet att få taga drottningen med på sitt skepp för vidare befordran till Danmark och jämväl intressera svenskarna för deltagande i en till den 10 aug. 1503

[1] BSH IV, s. 332 f., jfr ibid., s. 341. LEKUB II: 2, s. 392.

[2] Seraphim, Preussische Urkunden in Russland, s. 70; Caro, Geschichte Polens V, s. 915, 918; LEKUB II: 2, s. 363 f. De tämligen nära förbindelserna mellan Sverige och den vidtfamnande Alexander skulle förtjäna en närmare undersökning.

[3] SRS III: 1, s. 85.

[4] Se härom Schäfer, Zum lübisch-dänischen Vertrage vom 29. April 1503, som utgör en skarp och säkerligen berättigad kritik af Allens framställning.

Digitized by Google

beramad fredskongress i Stralsund, där ombud för Danmark, de vendiska städerna och Danzig skulle infinna sig. Vid midsommartiden 1503 affärdades alltså rådmännen Herman Messmann och Bernd Bomhouwer samt stadssekreteraren Johan Rode från Lübeck till Stockholm.[1] I början af juli nådde de bestämmelseorten och hade där ett samtal med Sten Sture den 7 juli. Just vid nämnda tidpunkt hade från Kalmar underrättelser ingått om en befarad dansk expedition för slottets undsättning och stadens återeröfring. Riksföreståndaren såg sig sålunda nödsakad att omedelbart fara ned till Kalmar med förstärkning och bad de lybska sändebuden kvardröja i Stockholm till hans återkomst, hvilken han hoppades skulle inträffa inom två eller tre veckor. Efter väl fullbordadt värf i Kalmar ville han nämligen ofördröjligen tillsammans med Hemming Gadh bege sig till Vadstena för att afhämta drottningen — denna hade under vintern flyttats till Birgittastaden, där hon synes ha bott i ett Gadh tillhörigt hus[2] —, hvarpå alla tre skulle genom dag och natt skynda till Stockholm.[3]

Under sådana förhållanden lofvade sändebuden att

---

[1] SRS III: 1, s. 248 f.

[2] Gadh uppger själf i sitt Lübecktal 1511 (se nedan s. 234 f.), att drottningen ett helt år bott i hans fäderneärfda hus. Är denna uppgift öfverhufvud riktig — och den kunde ju kontrolleras af de 1511 ännu lefvande lybska sändebuden, af hvilka den latinkunnige Johan Rode var närvarande vid den hansedag, då talet hölls (HR III: 6, s. 130) —, måste den gälla ett hus i Vadstena. Ty dels är det bekant, att drottningens härbärgen i Stockholm voro svartbrödra- och gråbrödraklostren, dels kan hennes uppehåll i hufvudstaden efter slottets kapitulation ej ha omfattat ett helt år. Detta är däremot sannolikt i fråga om Vadstenavistelsen. Sista gången Kristina betygas vara i Stockholm är 12 okt. 1502 (ALLEN, a. a. I, s. 305, 657), första gången i Vadstena återigen 19 mars 1503 (SRS I: 1, s. 205). Men hon kan ju ha lämnat Stockholm kort efter förstnämnda datum. Dessutom uppger rimkrönikan, att hon kvarhållits i Vadstena mer än ett år (RK III, s. 184). — Den äfven hos STYFFE (BSH IV, inl., s. 301) förekommande notisen, att drottningen under sin Vadstenavistelse bott i birgittinklostret, har intet stöd i svenska källor utan grundar sig på ALB. KRANZ och REIMER KOCK (SRS III: 1, s. 248, 283). Om Kristina verkligen tagit in i Vadstena kloster, borde det väl vara nämndt i klosterdiariet, hvilket ju ingalunda är fallet.

[3] HR III: 4, s. 612 ff.

Digitized by Google

stanna. Vid sin ankomst till Kalmar synes emellertid Sten Sture ha fått vänta en tid, innan det bebådade danska anfallet verkligen lät höra af sig. Först fram i augusti torde konungen ha visat sig i sundet med tolf skepp, sekunderad af Jens Holgersens gottländska flottafdelning. Staden blef nu beskjuten men höll sig utmärkt, så att konungen (troligen före ingången af sept.) fann lämpligt att segla tillbaka till Danmark. Gadh gladde sig mycket öfver att Hans denna gång inhöstat lika liten ära som utanför Stockholm 1502. Enligt Hemmings berättelse hade han tagit med sig större delen af slottsbesättningen, och de kvarvarande skulle nog snart i sin öfvergifna belägenhet sätta eld på fästningen och själfva stiga till skepps.

Det fanns sålunda goda förhoppningar för belägringens fortsättning, och omedelbart efter konungens afresa sågo sig Sten Sture och Hemming Gadh oförhindrade att lämna staden och bege sig till Stockholm. De åtföljdes af rikets kansler, biskop Matts, som en tid varit hos dem i Kalmar och väl deltagit i de där hållna öfverläggningarna om det planerade förbundet med den livländska ordensstaten — genom beskickningen af tomasmässan 1502 hade man redan i berörda afseende kommit ett stycke på väg, i det man tillåtits i Livland värfva ett antal krigsknektar, af hvilka somliga just ungefär vid denna tidpunkt placerades i Kalmar.[1]

Sten Sture och de båda prelaterna voro på resan uppåt i sällskap med en viss »doctor», förmodligen ingen annan än den legat, som kardinal Peraudi bevisligen afsändt till Sverige i och för drottningens frigifvande.[2] Hunna till Mörlunda (norra Småland) skilde sig Gadh och doktorn från sina medresande, hvilka i fortsättningen torde ha farit sjövägen till Stockholm, och begåfvo sig till Vadstena för att där tala

---

[1] Se LEKUB II: 2, s. 392 och nedan s. 101 f., 104 f. Ett sändebud affärdades under sommaren 1503 från Kalmar till Livland för åvägabringande af förbund men blef mördadt under vägen. Ett nytt bref i samma syfte till ordensmästaren från riksrådet 31 mars 1504 erhöll ett ganska kyligt mottagande, och hela planen gick om intet (Akten u. Rezesse der livl. Ständetage III, s. 109, 111, 116; BSH IV, s. 349).

[2] HR III: 5, s. 221; SRS III: 1, s. 249, 283.

Digitized by Google

med drottningen om hennes hemfärd. Kristina torde ha gifvit Gadh det beskedet, att hon icke vid den sena årstiden ville företaga en sjöresa och sålunda icke heller nu medfölja till Stockholm. I stället önskade hon från Vadstena bli ledsagad landvägen ned till gränsen.

Gadh och väl äfven kardinalens sändebud, som dock i de följande underhandlingarna lär ha spelat en undanskjuten roll i jämförelse med de lybska gesanterna, fortsatte så till Stockholm. Då Hemming därvid befann sig på genomresa i Söderköping den 8 sept., skref han ett bref till den i Stockholm väntande herr Svante och bad honom förmå lübeckarna att stanna, tills rådet hunnit samlas. Det vore otjänligt, att de reste sin väg, innan man förhört dem, om deras instruktioner innehölle något för riket gagneligt.[1]

Den 20 sept. hade de svenska herrarna samlats i Stockholm och förhandlingarna med lübeckarna fortskridit så långt, att man kunde fatta ett beslut. Tiden för Stralsundskongressen var längesedan förbi, men svenskarna förbundo sig nu att besöka en ny sådan kongress i Kalmar eller någonstädes på den tyska sidan, exempelvis i Lübeck. Lübeckarna bemyndigades att med konungen öfverenskomma om tiden.[2] Samtidigt synes man emellertid ha planerat en mindre högtidlig sammankomst mellan svenska och danska rådsombud i Linköping.[3] I ettdera eller båda fallen skulle Hemming Gadh vara Sveriges representant, förmodligen såsom den främste af flera.[4] Vidare aftalades, att drottningen enligt

[1] Gadh till Svante Nilsson, Söderköping 8 sept. 1503. SA: A III, n. 1600. Nils Klasson till herr Svante, Stäkeholm 28 aug. 1503. SA: A IV, tr. BSH IV, s. 347.

[2] HR III: 4, s. 617 f.

[3] BSH IV, inl., s. 304, not 6.

[4] I de skånska rådsherrarnas bref till Gadh af 10 apr. 1504 (jfr nedan s. 110 f.) säges uttryckligen, att Gadh var »tiil förende tiltagen aff mene Sverigis riches raadh» (näml. till svensk delegerad vid de blifvande underhandlingarna), hvilket icke kan ha skett vid något annat rådsmöte än det i Stockholm sept.—okt. 1503. Själf antyder Gadh också något dylikt i brefvet till herr Svante 15 dec. 1503 (SA: A III, n. 1501, tr. BSH IV, s. 351 f.): »I haffwe nu seth, hwarth jach skikkad är, nar wij fa bodh aff Danmark igen. Tha giffwer jach mik försth til talss medh idher, som warth samtall war tha wij sisth ath skildoms. Thet war tha otänkth (ej, som Styffe

egen önskan skulle hemsändas landvägen till Danmark och att Sten Sture, Hemming Gadh, de båda andra götalandsbiskoparna och de tre lybska sändebuden skulle vara hennes följeslagare. Lübeckarna hade förestållt de svenska herrarna, hurusom genom drottningens och kung Hans' egna släktskapsförbindelser hvarjehanda obehag kunde drabba Sverige, om Kristina alltfort kvarhölles.

Rådsmötet pågick ännu en god tid, och det dröjde åtminstone till omkr. den 10 okt., innan afresan till Vadstena anträddes.[1] Hemming fick härunder och sedan under själfva färden tillfälle att knyta en för framtiden värdefull bekantskap med lübeckarnas sändebud. Det kan nämnas, att i Gadhs och herr Svantes närvaro en ekonomisk uppgörelse träffades mellan Herman Messmann och Sten Sture, därvid riksföreståndaren erkände sig häfta i en gammal skuld till lübeckaren,[2] men att fru Ingeborg sedan påstod, att den sålunda skedda öfverenskommelsen vore ogiltig såsom tillkommen i festligt lag och medan herr Sten var något beskänkt.[3]

När sändebuden och de till eskort åt drottningen utsedda svenska rådsherrarna ankommo till Vadstena, befanns det lämpligt att högtidlighålla drottningens förestående affärd genom en i klostret förrättad mässa, vid hvilken Sten Sture på den högra och Gadh på vänstra sidan skola ha ledt henne »till offerss».[4] Det var utan tvifvel under nu följande nedresa mot landamäret, som Gadh från Jönköping den 18 nov. utfärdade en skrifvelse, hvari han uppträdde med makt och myndighet som stiftschef. Den var ställd till präster och kyrkovärdar i Alseda, Nye, Myresjö, Näfvelsjö, Lannaskede och Lämnhults socknar af Östra härad i Njudung och förständigade dem att som förr om åren till abboten i Ny-

läser: otienlith), thet (Sten Stures död) skulle sa hasteligan skee». I ett bref till svenska riksrådet från de skånska herrarna 10 apr. 1504 talas om det möte som »tilforen forammet waar» med Gadh. DGAA IV, s. 315.

[1] BSH IV s. 348 ff.

[2] Sannolikt från den tid, då Messmann varit bofast i Stockholm (jfr HT 1914, s. 158).

[3] Herman Messmann till Svante Nilsson 1 sept. 1504. SA: A III, n. 668.

[4] RK III, s. 187.

Digitized by Google

dala utbetala biskopstionden utom sedvanlig munkaskäppa; eljest kunde klostertjänsten ej upprätthållas. Det förskott å bemälda tionde för nästkommande år, som Gadh några dagar tidigare för sina Kalmartruppers räkning erhållit ur kyrkokassorna såväl i de nämnda socknarna som i öfriga till Kalmar län hörande församlingar, finge icke hindra, att tionden, när den verkligen inflöte från de tiondepliktiga, komme abboten till godo. De sex Östrahäradskyrkorna skulle naturligtvis i alla fall få ersättning för förskottet.[1]

Vid Hallandsgränsen anförtroddes drottning Kristina åt lübeckarna för vidare befordran till Halmstad. Riksföreståndaren och Gadh återvände uppåt Småland. Denna färd blef herr Stens sista: han träffades nu af den sjukdom, som efter de båda herrarnas ankomst till Jönköping ändade hans lif den 14 dec. 1503. Gadh fick sålunda stå vid sin vördade väns bår. Det lider intet tvifvel, att han kände saknaden tung efter den store, gamle man, som han i ett kvarts sekel tjänat och hvars närmaste stöd han varit alltsedan sin återkomst från Rom. Men för tillfället fingo alla andra känslor vika för önskemålet att försäkra Svante Nilsson om den ledigvordna främsta platsen i riksstyrelsen. Härför hade ju Gadh på förhand i viss mån gått i borgen.

[1] BSH IV, s. 350 f. Abbotens häfdvunna rätt till biskopstionden gällde endast de socknar, som representerades af brefvets adressater, icke Kalmar län i sin helhet.

Digitized by Google

FJÄRDE KAPITLET.

Hemming Gadh biträder Svante Nilsson vid regeringstillträdet och blir hans högra hand i riksstyrelsen.

Hemming Gadhs första åtgärd efter Sten Stures död var att vidtaga mått och steg för dödsfallets hemlighållande. Han öfvertalade stadsfogden i Jönköping, Sten Stures värd, att frakta liket vidare, insvept i en mängd hudar, så att det hela skulle se ut som en vanlig köpmanstransport. Själf fortsatte Gadh resan, som om ingenting händt. I en täcksläde placerade han en den dödes sven, Lasse Birgersson, hvilken lär ha något liknat herr Sten. Lasse fick påtaga sig den aflidnes kläder, ringar och riddarkedja och så föreställa riksföreståndaren lifslefvande. För att icke det hela skulle kunna genomskådas, lär Gadh ha föregifvit, att Sten Sture var sjuk och icke tålde att samtala med folk. Redan den 15 dec. hade det maskerade likföljet hunnit Gränna. Härifrån aflät då Gadh en notifikationsskrifvelse till Svante Nilsson, däri han äfven omtalade sitt fyndiga arrangemang och under häntydningar på det kritiska i situationen uppmanade herr Svante att iaktta den största möjliga tystlåtenhet; det skulle nog gå att fördölja hvad som timat, om det så vore ett halft år.[1]

[1] Gadh till Svante Nilsson, Gränna 15 dec. 1503. SA: A III, n. 1501, n. tr. BSH IV, s. 351 f. Lasse Birgersson — vilseledd af rimkrönikan (RK III, s. 189), nämner Styffe honom Pelle Birgersson — är förmodligen identisk med frälsemannen Larens Bergesson, hvilken i bref till herr Svante 5 maj 1504 (SA: A IV, n. 495, jfr nedan s. 109) erinrar om sin långa trotjänst hos Sten Sture och ber den nye riksföreståndaren om en förläning därför. Larens synes ha haft sin hemort i Södermanland. — Aftrycket hos Styffe af brefvet 15 dec. 1503 är ganska bristfälligt. Meningsstörande är, utom

Digitized by Google

Till att hemlighålla dödsfallet har Gadh enligt STYFFES mening drifvits af fruktan för att danskarna genom herr Stens bortgång skulle »få tillfälle att anfalla, medan riket var utan styrelse, och inverka på frågan om en efterträdare».[1] Och att något af det momentet spelat in, är nog säkert. När kung Hans längre fram fick kunskap om herr Stens frånfälle, uppsatte han den 4 febr. 1504 i Köpenhamn en skrifvelse till Sveriges riksråd[2] med uppmaning att ånyo hylla honom, eftersom svenskarna ej vidare vore »trängde eller nödde» af Sten Sture. Detta visar åtminstone, att riksföreståndarens död ingaf konungen vissa förhoppningar.

Men utan tvifvel fanns det äfven andra bevekelsegrunder för Hemming Gadhs taktik. Efter den gamle riksföreståndarens död framträdde en bestämd motsättning mellan Svante Nilsson och Sten Stures närmaste. Så kunde det hända, att en herr Stens trotjänare som Nils Bröms i början ej var särdeles villig att träda i herr Svantes tjänst.[3] Och framför allt skönjes berörda förhållande i fråga om fru Ingeborg själf. Hela året 1504 är upptaget af besvärligheter, som herr Svante från hennes sida hade att dragas med, i det hon speciellt från de finska slotten sökte smussla undan så mycket som möjligt af lifsförnödenheter, krigsmateriel m. m., innan hon — och det med öppet framträdande motspänstighet — afstod bemälda slott till Svante Nilsson. I dessa »stämplinger», hvilka på det högsta förargade Svante, var hon troget understödd af herr Stens finska svenner. Vidare var det så, att Sten Sture ej utbetalt lönen åt de livländska legotrupper, som han den sista tiden hållit i Stockholm och Kalmar under befäl af resp. Ernst van Minden och Hemming Passow. Och Svante måste sedermera skaffa sig

det ofvan s. 97 f. påpekade felet, Styffes läsning af orden: »Her är komin Bertill Quass med IIII^{m} mark til Kalmara *skulle*» såsom Her är komin — — — til Kalmara *slotted*.

[1] BSH IV, inl., s. 305.

[2] Känd genom det svenska riksrådets svar, däri hänvisas till det förhållandet, att biskop Matts och Bengt Ryning affärdats i beskickning till Danmark — före deras återkomst kunde intet besked lämnas. Kopia i Christian II 45: 3, DRA, odaterad. Jfr DGAA IV, s. 311.

[3] BSH V, s. 304. Jfr nedan s. 107.

Digitized by Google

riksrådets dom på fru Ingeborg att gälda de 13,000 mark, han för herr Stens tid fick utanordna till tyskarna.[1] Ett motiv n:r 2 till dödsfallets hemlighållande torde sålunda vara att söka däri, att man ej ville ge den dödes änka och vänner tid till besvärande motdrag, när det gällde att afvinna dem i första hand Stockholms slott och Kalmar samt att af herr Stens egna medel få legotrupperna besoldade.[2]

I denna riktning peka säkerligen några yttranden i Gadhs ofvannämnda bref till Svante Nilsson den 15 dec. Han säger däri, att en Bertil Quass hade kommit i hans väg, medförande 4,000 mark, som voro afsedda för Kalmar, men att denne, när Sten Sture berättades vara sjuk, strax hade stuckit sig undan. Han var utsänd uppifrån landet, från »henne» — Gadh nämner ej fru Ingeborgs namn, men det måste vara hon, som åsyftas —, och det låge nu makt uppå, att han ej med innehafda medel återvände till afgångsorten. Svante borde för detta ändamål genskjuta honom i Norrköpingstrakten, ty kommo icke pengarna till användning för legotrupperna, kunde Kalmar stad gå förlorad. Om Ingeborg själf komme att färdas fram i Stäkeborgstrakten — Gadh synes räkna med möjligheten, att hon ville skynda sin herre och man till mötes —, borde Svante af orsaker, som brefskrifvaren ansåg sig ej behöfva närmare utveckla, »fara medh henne» på bästa sätt.

Den 18 eller 19 dec. torde Gadh med följe ha hunnit fram till Stäkeborg, om allt gått efter beräkning. Han och marsken fingo då tillfälle att samråda i anledning af den inträdda situationen. Kanske voro också vid tomasmässetiden (den 21 dec.) andra herrar af Svantes närmaste vänner här samlade till rådplägning.[3] Så drog man vidare mot

---

[1] Se härom bl. a. HSH XIX, s. 19 ff., 81 ff.

[2] Jfr Johannes Magnus, s. 748: »Cum enim Steno — — animam exhalaret, aderat ipse Gaddus Lincopensis Electus, qui mox præsentibus militibus sub poena capitis comminatus est, ne cuiquam eam Principis mortem patefacerent, donec ad regiam Stocholmensem peruenissent. Si enim fama eos præueniret, non solum a Regia arce secluderentur, sed omnium præteritorum annorum stipendio priuarentur».

[3] Nils Klasson till herr Svante, Stäkeholm 20 dec. 1503. SA: A IV, n. 310. Brefvet utgör svar på en dagen förut ankommen skrifvelse med uppmaning att 21 dec. infinna sig å Stäkeborg »ffor nagre merkelige

Digitized by Google

Stockholm. Här kröntes Gadhs och marskens förenade bemödanden med framgång. Den 21 jan. 1504 korades Svante Nilsson af ett antal rådsherrar till riksföreståndare i den aflidnes ställe, och få dagar senare kunde han också ur fru Ingeborgs hand mottaga Stockholms slott.[1] Gadh stod naturligtvis städse vid herr Svantes sida. Rådsmedlemmarna kvarblefvo en tid i Stockholm i afvaktan på herr Stens begrafning och för att inaugurera den nya ordningen. Härunder uppsatte Gadh å herr Svantes vägnar lejde- och inbjudningsbref till Erik Turesson (Bielke) på Viborg att komma till Stockholm och förhandla med rådet, en åtgärd vidtagen för att knyta Finland till Svante Nilsson och få kännedom om ställningen till Ryssland.[2] Vidare föredrogs frågan om underhandlingar med danskarna. Vi ha sett, att Gadh tidigare blifvit utsedd till svensk delegerad, och i slutet af 1503 tycks han ha väntat att när som helst få göra sig beredd att företaga resan till det blifvande fredsmötet.[3] Nu var emellertid denna tanke, synes det, öfvergifven, och den 11 febr. 1504 utfärdades fullmakt för biskop Matts och Bengt Ryning såsom svenska underhandlare.[4]

Kort därpå begåfvo sig de samlade herrarna till Mariefred för att fira Sten Stures likbegängelse, hvilken ägde rum i Gripsholm i medio af febr. Vid denna tid ankom från Lund en skrifvelse från de skånska rådsherrarna af den 20 jan., hvarigenom Gadh erhöll lejd för att med två andra riksråd,

ärendhe ssom edher (herr Svante) vare ffore kommen ffran Kalmarne». Nils Klasson hade, då han skref detta bref, ännu ej fått några underrättelser från Sten Stures resa med drottningen, utlåter sig därför en smula klandrande om herr Stens försumlighet att tillskrifva honom och begär upplysningar af marsken. Att Svante återigen vid affärdandet af *sitt* bref mottagit Gadhs notifikation om dödsfallet men afsiktligt förtegat detta för Nils Klasson, är icke osannolikt.

[1] Jfr BSH V, inl., s. 12 f., där STYFFE uttalar en förmodan, att Gadh 2 jan. 1504 varit med i Uppsala, då riksföreståndarvalet utlystes. Det torde dock vara ovisst.

[2] FM, s. 154 f. Gadh är också antecknad som medutfärdare af rådets kungörelse om valet till Kopparberget 30 jan. 1504. HSH XIX, s. 3 ff.

[3] Jfr ofvan s. 97.

[4] ST III, s. 499 f., efter orig. i Sverige n:r 152, DRA.

Digitized by Google

andliga eller världsliga, och ett följe af 30 man möta danska underhandlare i Halmstad. Ville Gadh då också komma till tals med konungen, skulle samma lejd, som f. ö. gafs utan tidsbegränsning, gälla för en färd till denne.[1] Det i Mariefred pågående rådsmötet såg sig i anledning af skrifvelsen föranlåtet att den 17 febr. affärda Gadhs förutnämnde kansler Verner Nilsson till Danmark för att begära lejd åt biskop Matts och Bengt Ryning i stället för åt Gadh. Verner skulle äfven såsom doktor Hemmings personliga bud göra dennes ursäkt och vederbörligen klargöra de omständigheter, som ovillkorligen påkallade Gadhs oafbrutna vistelse i fäderneslandet.

Det äger sin riktighet, att herr Svante i hög grad var hänvisad till Gadhs medverkan inom Sveriges gränser vid regeringstillträdet. Men Hemmings nu visade motvilja mot sändebudsvärfvet hade nog djupare skäl. Vid det tillfälle, då han af det svenska riksrådet utsetts till underhandlare, hade det ju varit tal om en tysk eller svensk mötesplats. När nu danskarna fordrade, att mötet skulle äga rum i Danmark, rann Knut Alfssons olycksöde honom i minnet — herr Knut hade trots gifven lejd blifvit med konungens gillande mördad utanför Akershus 1502. Och han beslöt att icke af några påtryckningar låta beveka sig att fara ned till Danmark.

Förmodligen var det redan i Mariefred aftaladt, att herr Svante tillsammans med Gadh skulle bege sig till Kalmar, taga därvarande landsända i besittning och pådrifva slottets belägring. En kraftig anledning till resan tillkom, medan de båda följeslagarna i början af mars vistades i Örebro. Här ankom nämligen en borgare i Kalmar med underrättelse om hotande anfall från Blekingesidan, hvilka åsyftade att åter bringa Kalmar stad i danskt våld och i hvarje fall göra slottet välbehöflig tillförsel. Samtidigt försporde om ett blodigt krakel mellan de af Hemming Passow kommenderade tyska knektarna i Kalmar och Gadhs därstädes garnisonerade svenner. Det vill synas, som om Hemmings folk börjat bråket — vi ha förut sett prof på mindre hedersamt upp-

[1] Hadorph II, s. 387 f.

förande från det hållet —, men i så fall tog motparten en grym hämnd. 14 af Gadhs svenner blefvo ihjälslagna, hvarefter legoknektarna plundrade de döda på deras egendom. T. o. m. 14 uppredda sängar, hvilka Gadh lånat i bygden och hvari svennerna legat, blefvo segrarnas byte. Bland de omkomna var äfven en Gadhs kusin på mödernet.[1]

Den 11 mars voro herr Svante och Gadh redan på väg från Örebro. De befunno sig sagda dag omkr. två mil söder om staden, nämligen i Södra Folkavi i Kräklinge socken, där Svante i Gadhs närvaro utfärdade ett dombref.[2] Den 17 mars hade de hunnit Vadstena. Det var troligen här, som herr Svante, nu omgifven af ett för Kalmar afsedt frälseuppbåd från mellersta Sverige, lät Gadh uppsätta en skrifvelse till allmogen i (åtminstone östra) Småland med förmaning att fjorton dagar efter påsk, den 21 april, inställa sig till krigstjänst i Kalmar med kost och vapen. I motiveringen talas det naturligtvis om ryssarna, åt hvilka konungen ville upplåta hela riket till fri besittning, och därjämte om det illvilliga förtal, som kung Hans utspridt öfver Danmark och Tyskland med afseende på svenskarnas »käre dödhe herra» Sten Sture — allt väl anlagdt på att framkalla fosterländsk harm hos de »böndher och bokarla», som voro adressater.[3]

De livländska höfvitsmännen i Kalmar, Hemming Passow och Henning Quede, hvilka, af deras upprepade skrifvelser att döma, fruktade Gadhs vrede men ej synas ha haft stor respekt med sig bland de underlydande, erhöllo samtidigt en order, att de skulle söka afvinna sina män, hvad dessa röfvat från de ihjälslagna svennerna. Sedan

---

[1] Hemming Passow och Henning Quede till herr Svante, Kalmar 25 febr. 1504. SA: A V, tr. BSH V, s. 1 f. Svante Nilsson till de tyska knektarna i Kalmar, Örebro senast 10 mars 1504. Odat. koncept af Gadhs hand, SA: A I, tr. BSH V, s. 2 f. Jfr HSH XX, s. 89.

[2] Pappersbref 11 mars 1504, RA.

[3] SA: A I, n. 1609 (odat. koncept af Gadhs hand), tr. med oriktig datering FM, s. 231 ff. Jfr BSH V, inl., s. 28, 41 (den på förstnämnda ställe gjorda rättelsen af GRÖNBLADS text är oriktig.)

Digitized by Google

skulle nog saken kunna ordnas; att några knektar i hastigt mod bragts om lifvet, hade händt förr.[1]

Då nu lägligt tillfälle erbjöd sig i följd af Gadhs och riksföreståndarens vistelse i Vadstena, passade birgittinkonventet på att kräfva Gadh för de olycksaliga 500 dukater, som han lånat i Rom. Han betonade, att skulden vore rikets, men utfäste sig genom förbindelse af den 18 mars att, dock först sedan fred inträdt, af riksföreståndaren och rådet söka utverka full betalning åt klostret.[2] Ännu ett ärende fingo Svante och hans vän här att ombesörja. Nunneklostret i Kalmar, tillhörande dominikanorden, hade under fejderna därnere blifvit plundradt och skinnadt, och då ytterligare krigsoroligheter kunde väntas, ansågo klostermyndigheterna med prior provincialis i spetsen, att någon förändring borde vidtagas. Jakob Ulfsson och öfriga riksrådet hade också förordnat, att nunneklostret ifråga skulle sammanslås med det i Skänninge af samma orden och att Kalmarsystrarna skulle öfverflytta dit. Å detta rådsbeslut utfärdade nu Svante Nilsson, Gadh och den äfvenledes i Vadstena varande Erik Trolle den 20 mars skriftligt bevis. Och som en konsekvens af rådsbeslutet påbjödo Gadh och Svante, den förre väl i sin egenskap af stiftschef och den senare som det borgerliga samhällets högste representant, att Kalmarnunnornas landbor hädanefter skulle hörsamma och skatta till Skänninge systrakonvents priorissa och syssloman. Svante Nilsson riktade dessutom ensam en appell till fogdarna och de borgerliga ämbetsmännen att ej göra Skänninge kloster förfång i hvad som hittills tillhört Kalmarklostret.[3]

Från Vadstena, där äfven den till Danmark afresande biskop Matts för tillfället befann sig,[4] hade Gadh och herr Svante redan den 22 mars hunnit till Säby i norra Småland,

[1] Herr Svante till Passow och Quede, Vadstena 17 mars 1504. SA: A I, n. 734.

[2] Pergamentsbref 18 mars 1504, RA.

[3] Pergamentsbref 20 mars 1504, RA (skrifvet med samma handstil som brefvet af 18 mars).

[4] Biskopen erinrade sedan herr Svante om ett samtal, han haft med denne mellan Hof och Vadstena. FM, s. 186.

Digitized by Google

och två dagar senare kunde de resande taga in på Eksjöhofgård, Svante Nilssons gamla stamgods.[1] När de så på vägen mot Kalmar kommit till Alseda, nådde dem klagomål från Stockholm, att äfven de här förlagda livländska legoknektarna uppträdde våldsamt och odisciplineradt. De synas ha skattat väl mycket åt bägaren och anställde slagsmål med borgerskapet, hvarjämte de bröto upp dörrarna i bostadshusen för att komma åt hvarjehanda förnödenheter. Hela staden lär ha varit gripen af förbittring öfver deras uppförande. Gadh uppsatte emellertid nu i Svantes namn ett bref till deras befälhafvare Ernst van Minden och sökte däri på bästa sätt lugna knektarna, hvilka delvis synas ha drifvits af lifsmedelsbrist. Herr Svante komme snart tillbaka till Stockholm och skulle då ställa allt till rätta.[2]

I Kronobäck mötte Nils Bröms, som förmodligen varit höfvitsman för Sten Stures folk i Kalmar. Bröms hyste uppenbarligen ej så stor kärlek till sin döde herres efterträdare, och Gadh hade mycken möda att förmå honom till att lofva Svante sin tjänst. Han visade sig sedan särdeles nyttig som mäklare med de tyska Kalmarknektarna.[3] Dessa hade under tiden huserat vildt i staden, på Öland och i Möre och bjödo nu Svante öppet trots. Några deras sändebud mötte de antågande på vägen, och underhandlingar begyntes särskildt rörande den sold, de hade att fordra sedan herr Stens tid. Ehuru Svante synes ha varit eftergifven, ansågo sig de utskickade ej ha fått klart besked och återvände misslynta till sina kamrater. I synnerhet voro de förbittrade på Gadh,

---

[1] DGAA IV, s. 313 f., BSH V, s. 3 f. I Säby skref Svante 22 mars ett bref till Nils Bosson, numera kung Hans' befallningsman på Borgholm, därvid han öfversände ett riksrådets lejdebref, hvarom herr Nils förut gjort anhållan, och med anledning däraf inbjöd Nils Bosson till möte med honom under hans resa till Kalmar, antingen i Skäggenäs, Högsby, Pata eller Ålem. SA: A I, n. 1633.

[2] Svante Nilsson till Ernst van Minden, Alseda utan datum. Koncept af Gadhs hand, SA: A I, n. 135. Ernst v. Minden hade varit höfvitsman för staden Revals trupper i kriget mot Ryssland 1502 och som sådan uppfört sig berömvärdt. LEKUB II: 2, s. 266.

[3] BSH V, s. 304.

Digitized by Google

som låtit undfalla sig hånfulla och giftiga ord, tydligen med hänsyn till mordet på hans svenner.[1]

Vid framkomsten till Kalmar omkring början af april tillställde tyskarna ett formligt myteri. Staden var fullständigt i deras våld, och de nöjde sig ej med att vägra riksföreståndaren och hans trupper tillträde, de riktade t. o. m. kanonerna mot dem och hotade att slå ihjäl Kalmar stads invånare, män, kvinnor och barn, såframt de ej senast följande dag erhöllo 4,000 mark, utgörande resterande sold m. m. I denna kritiska situation ingicks emellertid en öfverenskommelse, hvarigenom Svante lofvade att erlägga den begärda summan, mot det att han återfick staden. Å andra sidan skulle Hemming Passow före sin afresa från riket på ett eller annat sätt göra Gadh skadeslös för meraberörda öfvervåld.[2]

Svantes vistelse i Kalmar varade ej så länge; han reste i medio af april för att närvara vid ett beslutadt rådsmöte i Stockholm och sedan öfverfara till Finland. Han antvardade då Kalmar stad i slottslofven åt Gadh, Nils Klasson, Peder Turesson och ännu en frälseman.[3] På Gadhs lott kom det sålunda återigen att leda belägringen. Som ersättning härför lofvade Svante honom före sin afresa Kalmar län. Den 17 april, dagen efter skilsmässan från riksföreståndaren, sände Gadh efter denne sin sven Anders Månsson, hvilken han förordnat till sin fogde i länet. Anders skulle åt sig själf och sin herre anhålla om riksföreståndarens förord hos länets allmoge. Svantes hittillsvarande fogde därstädes Sven Knutsson borde entlediga och skickas ned till Kalmar.[4] Riksföreståndaren gaf Gadh den 20 april från Hagelsrum ett lugnande svar, men, som det synes, hållet i allmänna ordalag. När detta den 2 maj nådde sin adressat, hade Hemming fått veta, att Svante oförklarligt nog gifvit äfven Sven Knutsson bref

[1] Svante Nilsson till Passow och Quede, ungefär vid ingången af april 1504. Odat. koncept af Gadhs hand, SA: A I, tr. BSH V, s. 4 ff.

[2] HSH XX, s. 87, 89.

[3] BSH V, s. 21.

[4] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 17 april 1504. SA: A III, n. 1502, tr. BSH V, s. 7 f.

Digitized by Google

på länet — med tillsägelse att bestrida förvaltningen intill riksföreståndarens återkomst, enligt hvad Sven själf uppgaf. Följden hade blifvit den, att Sven Knutsson förbjöd allmogen hörsamma Gadh och att inte en enda man från länet mötte upp i Kalmar för fullgörande af krigstjänst. Förgäfves hade Gadh bedt honom att antingen komma ned till staden för att inträda i den fyrmänningsrote, han var tilldelad, eller ock rida upp till herr Svante. Återigen skref då Gadh till riksföreståndaren och bönföll denne att befria honom från den besvärlige fogden; han kunde nu icke längre tåla en dylik »tömare» i länet.[1]

Äfven oafsedt denna affär var Gadhs verksamhet i Kalmar full af besvärligheter. Tillgången på krigsfolk var ringa: det var så tunt »opumme banereth», att Gadh »hisnadhe». Det torde hufvudsakligen ha varit Gadhs och herr Svantes egna svenner, som fingo sköta bevakningen. Den 17 april underhandlade »her electus» med stadens råd och menighet om hur mycket folk man därifrån skulle kunna uppsätta och kom till ett nedslående resultat: högst 100 fullt vapenföra. Och från länet var tack vare Sven Knutsson ingenting att vänta. Samtidigt foro tyskarna sin väg. Vid sin afresa gjorde de åtskillig skada genom att vidt och bredt utsprida det f. ö. sannfärdiga förhållandet, att Svante från kyrkorna i Kalmartrakten upplånat monstranser och kalkar för att gälda deras sold. Sådana rykten vållade mycken oro bland allmogen.[2] Dessutom hade Gadh åtskilligt att anmärka mot det sätt, hvarpå legoknektarna fyllt sin militära uppgift: tack vare deras overksamhet hade hamnen under vinterns lopp ej afspärrats, ehuru tillfället varit så gynnsamt.[3] Och för svennernas mord och det därmed sammanhängande rånet fick Gadh förgäfves vänta på godtgörelse. Han häm-

[1] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 2 maj 1504. SA: A III, n. 1503.

[2] Larens Bergesson till Svante Nilsson, Eskilstuna 5 maj 1504. SA: A IV, n. 495. Såväl af detta bref som af andra uppgifter (BSH V, s. 11: »the rytters sist her up foro» och s. 17 öfverst) synes framgå, att tyskarna från Kalmar tagit landvägen uppåt och någon tid varit inkvarterade i Södermanland, innan de begåfvo sig till sjös och liksom Ernst v. Mindens folk hemreste.

[3] BSH V, s. 12.

Digitized by Google

nades genom att mellan Jungfrun, en klippö utanför Öland, och Borgholm beslagtaga ett Passow tillhörigt skepp, som ansågs lastadt med i Kalmar röfvade varor, utom krigsmateriel äfven t. ex. kvinnokläder, och som troddes vara på väg till det af fienden behärskade Gottland. Äfven en annan af livländarna, Georg Schermer, synes ha frånröfvats en båt af Gadh, som var ifrig att taga sig rätt, om han inte på annat sätt kunde få sådan.[1]

Både före och efter herr Svantes afresa från Kalmar inlöpte till honom och Gadh underrättelser från den i Skåne ännu kvardröjande Verner Nilsson. Samma natt som denne anländt till Lund hade de skånska herrarna också af en händelse infunnit sig där till ett möte, och Verner kom strax till tals med dem. Han fann ärkebiskop Birger och de öfriga, åtminstone af deras tal att döma, synnerligen benägna för fredlig öfverenskommelse, och de sände ett bud både till kung Hans och till dennes unge son, den blifvande Kristian II, med anhållan om lejd för biskop Matts och Bengt Ryning. Konungens lejdebref blef så utfärdadt i Köpenhamn den 25 mars. Det fastställde mötesplatsen till Åhus, där biskopens och herr Bengts öfverläggningar med det danska riksrådet skulle äga rum någon gång före pingst (den 26 maj).

Budet, som förde lejdebrefvet till Lund, hade emellertid vid sin ankomst dit den 3 april ett muntligt meddelande till ärkebiskop Birger från konungen, däri den senare uttryckte sin ledsnad öfver att Gadh icke velat åtaga sig värfvet som svensk delegerad. Konungen ansåg nämligen, att Gadh vore i besittning af »maior auctoritas» än de båda nu tilltänkta underhandlarna. Han torde därmed ha menat, att hvad som tilläfventyrs kunde öfverenskommas med Gadh i självfva verket hade större värde och större utsikter att äga bestånd än ett aftal utan honom.

I öfverensstämmelse med en sådan tankegång afläto den 10 april ärkebiskop Birger, marsken Eskil Giöe och tre andra i Lund samlade rådsherrar dels en skrifvelse till det svenska riksrådet och dels ett personligt bref till Gadh, hvilka

---

[1] HSH XX, s. 84, 88 ff.; LEKUB II: 2, s. 636 efter ett bref i SA, där »her Legtes» utan tvifvel betecknar Gadh (»her electus»).

Digitized by Google

båda gingo ut på att få Gadh med till Åhus jämte Ryning och Matts Gregersson. Denna åstundan framträder så lifligt, att det nästan förefaller, som om man ansett mötet ändamålslöst, såvida icke »her electus» komme dit. Han vore »fastt befaren i alle ærinde» och skulle genom sin närvaro mycket bidraga till att »then store iemmer oc ynkelighet nu før øgon ær» blefve afhjälpt. Vore han ej nöjd med den honom tidigare utlofvade lejden, skulle han vid gränsen få hvad »førwaring» han önskade.

Skåneherrarna utfärdade emellertid, likaledes den 10 april, ett lejdebref för biskop Matts och Bengt Ryning af samma lydelse som konungens, och Verner Nilsson kunde så efter fullbordadt uppdrag återvända uppåt Småland till Bergkvara, där Matts Gregersson väntade honom. Det var ingalunda med lätt sinne, som biskopen nu gjorde sig beredd att öfverskrida gränsen mot Danmark. Han var nämligen djupt bedröfvad öfver danskarnas ifriga rop på Hemming Gadh, trodde sig själf vara af dem föraktad och grämde sig öfver hela resan. I ett under färden från Kalmar skrifvet bref måste då herr Svante tala tröstens ord till honom och söka stärka hans kurage. Han förklarade därvid, att Gadh var oumbärlig som höfvitsman i Kalmar och icke kunde tänka på att deltaga i Åhusmötet.

Själf tycks Gadh icke ett ögonblick ha lyssnat till de danska locktonerna. Han var så mycket mindre frestad därtill, som han genom Verner Nilsson försporde, hurusom kung Hans återigen sökte hämnas på honom och öfriga motspänstiga svenska herrar genom kyrkliga straff. Under sin Skånevistelse erfor Verner — han såg det delvis själf —, att en bannlysningsdom öfver Sten Sture, Gadh, Nils Klasson och Sten Kristersson var uppspikad å kyrkdörrarna öfver hela Danmark. Domen grundade sig på den omständigheten, att drottningen kvarhållits, och innefattade äfven ett interdikt, gällande för de orter, där de utpekade vid hvarje särskild tidpunkt uppehölle sig. Herr Hemming själf omtalades i ediktet såsom den där olagligt satt sig i besittning af sin biskopsstol. Visserligen voro vederbörande nog hänsynsfulla att åtminstone i Lund efter Verners ankomst dit taga

Digitized by Google

ned bannlysningsplakaten. Vidare gjorde Verner sitt bästa att förtaga deras verkan genom att för hvem han träffade därnere förklara domen ogiltig, enär den offentliggjorts utan att de anklagade förut varit instämda eller öfverhufvud underrättats om hvad som var å bane. Och kanslern sökte lugna sin chef med några ord, att skadan icke var obotlig (»neque est infirmitas ad mortem, quin illi poterit efficax medela exhiberi»). Det är emellertid lätt att tänka sig, hvilken förbittring Gadh måste ha känt öfver att på detta sätt bli skandaliserad icke blott i Norden utan jämväl i Tyskland — ty äfven där skall bannlysningen ha förkunnats.[1]

Det dröjde ända till den 7 maj, innan Gadh nedskref sitt svar på de skånska herrarnas inbjudan. Afböjandet inlindades på vederbörligt sätt i allmänna försäkringar om medverkan till »frijd oc rolighet» mellan rikena. Men på samma gång talade Gadh i nog hätska ordalag om de vilda strandhugg på svenskt land, som Jens Holgersen gjort från sina fåtaliga, illa bemannade skepp under seglats genom Kalmar sund. Ännu hade Gadh icke öfverordnades tillåtelse att hämnas genom ett anfall mot Avaskär och Lyckå, hvilket eljest lätteligen kunde utföras; men finge han blott lof, skulle han nog på det sättet kvittera Jens' härjningar, »naar Gud saa föger oc alle helge Sweriges patroner» — såvidt nu ej den danska regeringen, som han hoppades, erlade något skadestånd.[2] I sanning, danskarna borde ej ha beklagat sig öfver att slippa en så sinnad underhandlare.

Samtidigt skref Gadh till de svenska delegerade, att ställningen vid Kalmar vore den yppersta; god tillgång funnes på folk, krigsmateriel och lifsförnödenheter. »Jach

---

[1] Verner Nilsson till Gadh, Lund 3 april 1504; ärkebiskop Birger, Eskil Giöe, Roskildedomprosten Niels Stigsen Thott, riddaren Oluf Stigsen och väpnaren Niels Hach till Gadh, Lund 10 april 1504. Det förra brefvet orig., det senare troligen samtida afskr., SA: C. De skånska rådsmedlemmarna till Sveriges riksråd, Lund 10 april 1504, DGAA IV, s. 315 f. Biskop Matts till herr Svante, Bergkvara 13 april 1504, BSH V, s. 6 f. Svante Nilsson till biskop Matts, Högsby något efter 15 april 1504, FM, s. 184 ff. Se äfven HADORPH II, s. 388 ff.

[2] Gadh till de skånska riksråden, Kalmar 7 maj 1504, DGAA IV, s. 317 f.

Digitized by Google

skreff oss hawa VII, ther wij hade inthe» — berättade han sedan för Svante Nilsson. Just då voro nämligen belägringsförhållandena i verkligheten som mest förtviflade. De alltför fåtaliga belägringstrupperna måste vaka dag och natt med tom mage. Icke de enklaste lifsförnödenheter funnos att tillgå. Nu senast hade tyskarna tagit allt, hvad staden och Möre haft öfrigt. Till följd häraf begynte disciplinen bli dålig. Bristen på bly, järn och salpeter hämmade krigsföretagen. En bom, som satts för hamninloppet, sprängdes af de påträngande danskarna, hvarför också slottet blef på nytt bespisadt och fick sin besättning förstärkt.

Emellertid hoppades Gadh på snar undsättning uppifrån landet; nog vore »Sweriges riches mact saa mectug», att det lät sig göra.[1] Då inträffade något, som förändrade alltsammans: de svenska sändebuden läto i Köpenhamn, dit förhandlingarna flyttats från Åhus, förmå sig till dagtingan med de danska. Till en början hade de, tack vare Gadhs och äfven riksföreståndarens hoppgifvande tidender, yrkat på återfående af Borgholms och Kalmar slott såsom ett condicio sine qua non. Men så hemkommo danskar, hvilka deltagit i bomsprängningen utanför Kalmar, och de af dem lämnade underrättelserna vållade en afprutning på de svenska krafven. Härom bär också den traktat vittnesbörd, som den 18 maj undertecknades af biskop Matts och Bengt Ryning. Det bestämdes, att ett unionsmöte skulle hållas i Kalmar 14 dagar före midsommar 1505, därvid alla tre rikenas råd och äfven kung Hans, eller vid förfall för denne sonen Kristian, skulle närvara. Där skulle då tvistefrågorna slitas. Under tiden skulle det råda stillestånd med början den 17 juni 1504. Riddaren Nils Gedda, en svensk man men numera i dansk tjänst, skulle, så länge vapenhvilan räckte, inneha hela Kalmar län och därvid hålla slottet till kung Hans', staden och själfva landsbygden till svenska rådets hand.

---

[1] De i Kalmar samlade riksråden jämte stadens magistrat och menighet till det svenska rådet, Kalmar 12 maj 1504. SA: A V, tr. BSH V, s. 11 ff. Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 12 maj 1504. SA: A III, n. 1615, tr. BSH V, s. 13 f. [i stället för STYFFES: »the haffwe ju sath panth for farthen(?)» bör läsas: the haffwe ju sath panth for *farith*].

Digitized by Google

Borgholm borde Nils Bosson (Grip), konungens befallningsman därstädes, få behålla.

Den första underrättelsen om fördraget torde Gadh ha erhållit genom Bengt Ryning, som från Malmö tillskref honom därom den 21 maj.[1] I början af juni kom biskop Matts själf till Kalmar, tydligen åtföljd af Nils Gedda. Han fann då Gadh och de öfriga därvarande herrarna ej särdeles benägna att effektuera traktaten. I ifvern att fullfölja sitt fredsverk sökte biskopen vinna dem genom en kompromiss, som synes ha gått ut därpå, att Nils Gedda genast skulle få tillträde till slottet i enlighet med traktaten och Gadh och hans kolleger sålunda i princip acceptera denna men att med staden och länet skulle anstå, tills Gedda inställt sig hos rådet för träffande af närmare aftal. Förslaget afvisades emellertid: Gadh och Nils Klasson fordrade, att Gedda först af allt skulle fara upp till herr Svante och rådet i Stockholm. Matts nödgades sålunda att i bref från Kalmar den 6 juni hos riksföreståndaren anhålla om åläggande för de motsträfviga att ställa sig traktaten till efterrättelse. Saken brådskade ju, enär stilleståndsdagen var så nära förestående.[2]

Gadhs vägran att ingå äfven på biskopens måttligaste fordringar berodde utan tvifvel på motvilja mot fördraget öfverhufvud: han ville vinna rådrum för att i sista stund kunna öfvertyga herr Svante om dess förkastlighet. Och i ett bref till riksföreståndaren af den 10 juni gjorde han verkligen sitt bästa därvidlag. Han framhöll, att man i hvarje fall icke kunde antaga fördraget utan vidare, ty det innehölle ju ej någon begränsning i den danske konungens följe vid det blifvande Kalmarmötet. Ett sådant fixerande vore dock oundgängligt, dels för landsändans fattigdom, dels ock för herr Svantes och de öfriga svenska mötesdeltagarnas egen säkerhet. Ställningen i belägringsstaden var icke så förtviflad, att man ej kunde fortsätta striden: Ebbe Koppe, en tapper fribytarhöfding från trakten, hade lofvat Gadh sitt understöd, medan sommaren varade.

[1] SRS III: 1, s. 85.

[2] Biskop Matts till Svante Nilsson, Kalmar 6 juni 1504. BSH V, s. 18 f.

Digitized by Google

När Gadh vidare förehåller herr Svante det betänkliga uti att öfvergifva sina gamla förbundsbröder och arbeta dem i händerna, som tidigare stått på kung Hans' sida, och när han utbrister i lamentationer som denna: »Jach weth mik inghen radh i wärdhen, alth thet jach pa hopades och til sakth war, är mik i fra wänth»,[1] så är det inte utan, att man däri skymtar en bekräftelse på biskop Matts' förstuckna insinuation, att Gadhs motstånd mot traktaten till god del dikterades af personliga motiv: blefve dagtingan genomförd, komme alla hans förhoppningar om Kalmar län att bli grusade. I samma riktning pekar en Gadhs skrifvelse till Jakob Andersson, riksföreståndarens kansler, af den 9 juni. Jämsides med lifliga betänkligheter rörande traktaten förekomma här klagomål öfver den ringa glädje, han tack vare Sven Knutssons manipulationer och icke utan Svantes förvållande hittills haft af sitt bref på länet; ej så mycket som en bönas värde hade influtit därifrån.[2] — Vid denna tid hade dock Sven efter all sannolikhet omsider afgått från sitt fögderi. Af Svante förelagd det alternativ, Gadh tidigare uppställt, uttryckte han sin önskan att få rida upp till riksföreståndaren, och därvid lär det väl ha blifvit.[3]

Innan Gadhs bref af den 10 juni kan ha nått riksföreståndaren, var biskop Matts redan i Stockholm. Han hade begifvit sig från Kalmar ditupp för att personligen påverka vederbörande. Och så utfärdade rådet den 15 juni order till Gadh och de öfriga, som voro i slottslofven i Kalmar, att enligt fördraget upplåta stad och län åt Nils Gedda.[4]

---

[1] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 10 juni 1504. SA: A III, n. 1500, tr. BSH V, s. 19 f.

[2] Gadh till Jakob Andersson, Kalmar 9 juni 1504. SA: A III, n. 1504.

[3] Odat. bref från Sven Knutsson till herr Svante, SA: A V, n. 519.

[4] Riksrådets bref är efter koncept i SA: A I, n. 95, tryckt BSH V, s. 21 f., därvid dock en å baksidan af konceptet gjord anteckning af samma hand icke medtagits. Anteckningen är af följande lydelse: »Domino magistro Johanni. Non habeo pergamenum pro literis istis faciendis secundum istum tenorem, nisi dominus Johannes vester nimis habeat ad agendum, supplicans quod iuvaret me scribendo istas literas in pergameno, sum gravatus in scribendis multis aliis literis, bene sollicitabo ego ipse sigilla. Laurencius Andree». Det är så godt som säkert, att skrifvaren

Digitized by Google

Denne afgaf sedan i Kalmar den 10 juli en förbindelse att hålla sina underlydande inom det honom anförtrodda området vid Sveriges lag och goda gamla sedvänjor och att i öfrigt efterlefva traktaten.[1] Så torde han ha trädt i funktion.

Gadhs verksamhet i Kalmar var därigenom till ända. Redan innan han lämnade staden, hade han besvärats af skörbjugg och böstvärk, och sjukdomen följde honom på återfärden till Östergötland. När han omkring den 20 juli anlände till biskopsslottet Rönö (på Vikbolandet), måste han äfven där lägga sig till sängs. Ännu på sjukbädden tänkte han, trots stilleståndet, allt annat än försonliga tankar om kung Hans. Han hade hört rykten, att denne skulle vara föremål för mycken ovilja af sin egen broder, hertig Fredrik, och adelsmännen i Holstein, hvilka, enligt hvad Gadh erfarit, riskerade att såsom konungens borgensmän vid fördraget med Lübeck 1503 få före mikaelsmässan utbetala 300,000 gyllen. »Gaffue Gud, at saa i saningen vore», var Gadhs fromma önskan.[2]

Något senare beslöt Gadh att bege sig till Linköping. Han hann emellertid blott till Söderköping, där det onda tvang honom att afbryta färden. I sistnämnda stad mottog han den 22 augusti ett bref från den i Finland varande Svante Nilsson. Riksföreståndaren berättade om sina finska erfarenheter och inbjöd Gadh till ett förestående möte i Stockholm, där hans råd behöfdes. Han yttrade också något om att Gadh kunde vara lugn för sin »persones uphellilse oc velferdh».

Brefvet gjorde tydligen ett mycket uppmuntrande intryck på den sjuke, förmodligen därför att det innebar ett återknytande af den på våren gifvetvis något brutna förtroligheten. Gadh afllät genast en svarsskrifvelse, uppfylld af de varmaste trohetsförsäkringar. Han bekände, att han verk-

icke är någon annan än den berömde reformatorn, som sålunda i egenskap af biskop Matts' tjänsteman (förmodligen kansler) skulle ha deltagit i utskrifvandet af de från mötet utgångna brefven.

[1] HSH XIX, s. 62 f.

[2] Gadh till Jon Jönsson (numera slottsfogde i Stockholm), Rönö 29 juli 1504. SA: C, n. 1505, tr. BSH V, s. 23. Jfr Allen, a. a. I, s. 326—332.

Digitized by Google

ligen hyst stora farhågor rörande de finska slotten och nu med desto större tillfredsställelse af herr Svante hörde, hurusom äfven de vunnits. De knep och illfundigheter, som därvid kommit i dagen — Gadh åsyftade efter all sannolikhet fru Ingeborg och hennes vänner —, kunde väl i sinom tid gengäldas. Till rådsmötet vore Gadh hindrad att infinna sig, sjuk som han var »oc Gudz fange». Men han hoppades, att mötet ville beakta de synpunkter, för hvilka han, som nämndt, tidigare gjort sig till tolk och som åsyftade större trygghet åt svenskarna under det beslutade unionsmötet. Hos danska riksrådet borde nämligen föreslås, att icke de tre rikenas råd in corpore skulle samlas i Kalmar, ej heller konungen personligen få tillträde utan blott några få fullmäktige ditsändas från ömse sidor.[1]

I slutet af sept. samlades riksrådet i Stockholm till det utlysta mötet, som sedan pågick i tvenne månader. Gadh saknades i kretsen, alldeles som han på förhand meddelat. Det beslöts, att unionsmötet skulle besökas i enlighet med fördragets ordalydelse — Gadhs betänkligheter lämnades sålunda utan afseende, åtminstone af majoriteten.[2] Hemming blef till på köpet personligen ett icke afundsvärdt föremål för rådets öfverläggningar. De goda herrarna funno det nu vara på tiden, att något åtgjordes för att få slut på det oefterrättlighetstillstånd, som rådde med afseende på Linköpings biskopsdöme. Den 24 nov. utfärdades ett bref till Gadh och domkapitlet i gemen, hvari man först beklagade, att »her electus» icke kunnat deltaga i detta och det närmast föregående mötet (i juni) eller komma till orda med sina medbröder i rådet om sin konfirmation såsom biskop. Genom det afslutna stilleståndet vore det numera enhvar medgifvet att resa hvart som helst i sina lofliga ärenden, hvarför ock domkapitlet och Gadh själf kunde och borde sörja för konfirma-

---

[1] Gadh till Svante Nilsson, Söderköping 22 aug. 1504. SA: A III, n. 1506, tr. BSH V, s. 26 f. Uttrycket: »i thet nesta haffwer tagit alla mina redha, som jag vill bade giffua oc taga» skall enligt Th. Hjelmqvist betyda, att han så när genom självkommunion tagit dödssakramentet (ANF, N. F. 19, s. 342 f.).

[2] HSH XIX, s. 18; FM, s. 212 f.

Digitized by Google

tionens förvärfvande. Enligt vunna upplysningar förefunnes starkt missnöje bland stiftets befolkning däröfver, att genom rådande förhållanden dess rättigheter som kristna lede intrång, ehuru skatterna till biskopen som vanligt utbetaltes. En förändring måste nu enligt riksrådets mening ske härutinnan, men hur det än ginge, kunde Gadh vara viss om att bli försörjd med någon förläning af rikets ränta.[1]

Skrifvelsen, som herr Svante själf nog försökt men ej lyckats hindra, hade väl närmast sin grund i begynnande personlig ovilja mot Gadh från några rådsmedlemmars sida. Det är emellertid uppenbart, att bakom rådets åtgärd verkligen låg en mer eller mindre stark oro bland allmoge och klerus i stiftet öfver att vara i afsaknad af en biskop, som, för att välja ett par af dennes åligganden, kunde »färma» (konfirmera) den uppväxande ungdomen — det var nämligen biskopen förbehållet — och på skärtorsdagen inviga den heliga krisman (en blandning af olivolja och balsam),[2] hvilken var oundgänglig bl. a. för inom stiftet förekommande dop. Krisman måste nu hämtas från grannstiften, och för »färmilsen» måste man likaledes anlita de kringboende biskoparna, hvilka dock ofta voro svårbedda och tillräckligt sysselsatta inom egna ämbetsområden. I en Linköpings domkyrka tillhörig papperskodex har också någon vid domkyrkan eller kapitlet anställd klerk omkring år 1504 nedtecknat sitt beklagande af att kapitulares vore utan hufvud, i det att doktor Hemming nu i tre års tid uppskjutit att söka bekräftelse på sitt val. Ett sådant tillstånd kunde genom sina följder förorsaka hårda straffdomar af Gud och nedkalla pest, hunger och svärd öfver östgötabygden.[3]

Om nyssnämnda rådsbref betecknade ett nederlag och en förödmjukelse för Hemming Gadh, så inneburo återigen förhållandena vid Kalmar och i dithörande län, hvilket Gadh nyss med så stor saknad lämnat ifrån sig, ett slags triumf för den mening, han vid fördragets afslutande häfdat. Nils Gedda vidtog nämligen en del åtgärder, som ansågos strida

[1] HSH XIX, s. 68 f.
[2] Jfr HSH XX, s. 118 f.
[3] K. h. 54, s. 20, LSB.

Digitized by Google

mot fördragets stadgande, att han vid stilleståndstidens slut skulle lämna ifrån sig staden i samma skick som vid tillträdet. Han uppref sålunda de träförskansningar ('skärmar'), som svenskarna byggt under belägringen, och undanskaffade de små anstalter till hamnens afspärrning — genom stenkistor e. d. —, hvilka förefunnos sedan Gadhs tid. Men till gengäld mötte Gedda hos länets befolkning det segaste passiva motstånd. Förgäfves voro alla hans ansträngningar att af densamma utfå någon skatt eller kostgärd för underhåll af slottets besättning, såsom traktaten föreskref. Det är möjligt, att fattigdom och missväxt härvid var den mäktigaste orsaken; men det är å andra sidan säkert, att något af fiendskap mot en kung Hans' fogde också spelade in. Man märker det bäst af en skrifvelse från det till Kalmar län hörande Östra härad i Njudung, aflåten till herr Svante med anledning af dennes och rådets anmaning, att inbyggarna skulle skatta till Nils Gedda och vara honom lydiga. Östraháradsborna förklarade, att de ej ämnade efterkomma anmaningen; däremot ville de gärna utgöra skatt till Svantes troman, den ofvannämnde Peder Månsson (Stierna), och lystra till hans ord. Det kändes bittert för dem att ha blifvit utlämnade åt fienden, skrefvo de.

Och ju längre det led, dess mindre nöjd blef man äfven inom Sveriges ledande kretsar med fördraget, sådant det i verkligheten tedde sig, och med de danskas sätt att uppfatta detsamma. Biskop Matts, stilleståndets ifrige tillskyndare, var särskildt förgrymmad öfver skärmarnas upprifvande. Snart anlände ock rykten om att konungen i samband med det beramade unionsmötet ämnade komma med stort uppbåd både från Danmark och Norge, och då därtill kom, att Gedda och Nils Bosson rundtom i landet utsände uppfordringar angående affall till Hans, begynte man fatta misstankar. Ett förrädiskt danskt öfverfall å en västsvensk frälseman, Nils Ragvaldsson, på självfva julafton 1504 ställde danskarnas respekt för tro och lofven i en ännu mer tvifvelaktig dager.

På nyåret synes riksföreståndaren ha hållit ett möte med dalallmogen, hvarvid det beslöts, att om kung Hans,

Digitized by Google

som väntadt var, med härsmakt bröte in i riket, så skulle man samfälldt värja sig mot honom. Och den 22 jan. 1505 utfärdade Svante i kraft af denna dalkarlarnas förklaring från Örebro en skriftlig uppfordran till Smålands och Kalmar läns befolkning att ej sätta tro till Gedda och Nils Bosson utan hörsamma Peder Månsson.[1]

Hemming Gadhs synpunkter kunde sålunda åter göra sig gällande på det rådsmöte, som hölls i Vadstena något före midten af febr. Däri deltog nu Gadh och jämte honom biskoparna Otto och Ingemar samt af världsliga råd, förutom riksföreståndaren, bl. a. äfven Bengt Ryning. Det gällde närmast att behandla en det danska rådets begäran, att man kraftigt skulle tillhålla Kalmar län att skatta till Gedda. Detta hade riksföreståndaren och rådet förut vid upprepade tillfällen gjort; nu tog man däremot i sin svarsskrifvelse till Danmark den 11 febr. snarast allmogens parti, i det man som grund för dess försumlighet angaf inte blott fattigdomen utan äfven det misstroende, som Nils Ragvaldssons öde väckt. Härtill anknötos uttalanden om det beslutade unionsmötet, hvilka både genom formulering och innebörd synas skvallra om att brefvet uppsatts af Gadh. Landsändan omkring Kalmar vore utarmad ända upp mot Holaveden, hvarför den omöjligt kunde mottaga så mycket folk, som unionsmötet fordrade — nära nog ordagrant lika argumentering hade Hemming i brefvet till herr Svante af den 22 augusti 1504 föreslagit såsom lämplig. Därför hemställdes, att unionsmötet måtte uppskjutas något år och i stället någon »god man», andlig eller världslig, affärdas från Danmark till Sverige för vidare underhandlingar. Lejdebref utfärdades också den 14 febr. för »nokraa fulmyndoge sendingebudh» med ett följe af högst 10 personer.[2]

I Vadstena upplöstes själfva rådssammankomsten, men Svante Nilsson, Gadh, biskop Otto m. fl. hade sällskap ett stycke på vägen uppåt och utfärdade i Söderköping den 1 mars ett dombref.[3] Det är ovisst, huruvida Gadh sedan

---

[1] BSH V, s. 24, 33 f.; jfr ibid., inl., s. 53 ff.
[2] HSH XIX, s. 70 ff.
[3] SA: A I.

Digitized by Google

deltog i det vid pingsttiden (11 maj) hållna Stockholmsmöte, som med anledning af danskarnas afböjande svar på uppskofsförslaget definitivt beslöt, att unionsmötet äfven från svensk sida men med största möjliga härsmakt skulle besökas. Man var tydligtvis på det klara med att kriget vid stilleståndets utlöpande skulle bryta ut på nytt, och Svante afsände den 31 maj en skrifvelse till Riga med begäran om legoknektar.[1] De uppsvenska herrarna inskeppade sig sedan i Stockholmsskären för att, när de hunno till Östergötland, göra ett afbrott i sin resa. Från Linköping tillstötte här nya deltagare i expeditionen — kanske Gadh var med bland dem.[2] Hur det var, blef emellertid seglatsen mot mötesstaden fördröjd — i följd af motvind, sades det —, och så hunno svenskarna ej fram under den till förhandlingarna afsedda tiden den 10 juni—1 juli. Sistnämnda dag var enligt traktaten stilleståndet till ända, hvarför konungen då också i närvaro af flera utländska sändebud lät afkunna en högtidlig dom, hvarigenom han själf tillerkändes Sveriges rike och 10 svenska herrar af lekmannastånd, däribland äfven den aflidne Sten Sture, förklarades skyldiga till majestätsbrott. 24 närvarande danska och norska riksråd hade konstituerat sig som unionsdomstol.[3]

Med hänsyn till de tios uppräknande i domsurkunden har Styffe anmärkt, att »namnlistan påtagligen är upprättad med afseende på de däri upptagna herrars egenskap som godsägare i Danmark, icke på deras brottslighet». Och naturligtvis afsågs med domen äfven att vinna ett stöd för den i allmänhet redan skedda sekvestreringen af svenska herrars gods i Danmark. Men domens egentliga syftemål var tvifvelsutan vinnandet af en moralisk-diplomatisk seger öfver det Sverige, som mot tro och lofven utestängde Hans från kungadömet. För den förbrytelsen fingo nu de 10, hvilka samtliga tillhörde det mot kung Hans upproriska partiet, framstå som målsmän, den kostade omsider samma män och namne-

[1] LEKUB II: 2, s. 594 f. (med oriktig datering).
[2] ST III, s. 513; BSH V, s. 52.
[3] Se Styffes framställning i BSH V, inl., s. 58 ff.

Digitized by Google

ligen inga andra kejserlig riksakt.[1] Men då gör sig det spörsmålet självt, hvarför ej Hemming Gadh är med bland de angifna, ehuru konungen personligen i honom såg sin verksammaste motståndare. Det är så mycket underligare, som frågan om drottning Kristinas morgongåfva äfven beröres i Kalmardomen, utan att ens härvidlag andra brottsliga än de 10 nämnas, medan drottningen själf följande år inför påfven anklagade allenast Hemming Gadh jämte den aflidne Sten Sture som lifgedingsstöldens föröfvare. I verkligheten var Gadh också i konungens tankar under vistelsen i Kalmar, ty i bref därifrån den 2 juli till norrmännen sunnanfjälls uppgaf han, att domen gällt Svante Nilsson, Hemming Gadh, Nils Klasson, Sten Kristersson och Åke Hansson (Tott).[2] Namnet Hemming Gadhs frånvaro i domsurkunden och de därå baserade kejserliga aktstyckena torde då icke kunna förklaras på annat sätt, än att man hyst vissa juridiska betänkligheter mot att låta en andlig man som Gadh fällas af världslig domstol. Aktionen mot honom skulle, som det strax visade sig, drifvas på ett helt annat sätt.

Någon vecka efter domens afkunnande lämnade emellertid kung Hans och hans betydande krigsmakt Sverige, sedan dock först blodig hämnd utkräfts på Kalmar stads oskyldiga borgerskap. Vid underrättelsen härom afbröto svenskarna sin seglats och lade skeppen för ankar i trakten mellan Mönsterås och Pataholm. Öfverläggningar höllos dels i Kronobäck, dels i Gäddenäs (en udde nära Strömsrum). På sistnämnda plats har man tydligen dryftat kung Hans' sedan så beryktade tre förlikningsalternativ (hans eget eller endera af hans söners 'intagande' eller någon årlig tribut från Sverige till den danske konungen).[3] Från detta tillfälle äger man tvenne koncept af Hemming Gadhs hand, det ena utgörande en skrifvelse till kringliggande landsorter med relaterande af hvad som passerat, det andra innehållande förslag till instruktion för de sändebud, som man ämnade

---

[1] ST III, s. 527 f.

[2] Hadorph II, s. 397 f. Om morgongåfvan se nedan s. 155.

[3] Se härom BSH V, inl., s. 69 och Allen, a. a. I, s. 666. Ännu 7 juli 1505 var Hans kvar i Kalmar. LEKUB II: 2, s. 613 f.

Digitized by Google

affärda till Danmark för anknytande af nya underhandlingar — denna beskickning blef sedermera ej af, enär lejd icke i rätt tid erhölls. Ofvannämnda instruktionsförslag ordar just »om konungh Hansses intagilse eller och then ungge herren eller och then andre Franciscus eller och then wedherkennilse»,[1] hvarvid sändebuden anmanas att hänskjuta frågan till ett blifvande möte för att pröfva, hvilket af dessa stycken som för rikena vore förmånligast. F. ö. frapperar hela utkastet genom den långt gående eftergifvenhet, som präglar detsamma; t. o. m. den illa sedde Joakim Trolle — en son till Arvid Trolle, numera i dansk tjänst — borde förordas som interimsbefälhafvare i Kalmar, om nämligen fredsunderhandlingarna eljest hotade att gå sönder.[2] Kung Hans' dramatiska domstillställning hade tydligen gjort åsyftad, deprimerande verkan.

Men efterhand inträdde en lugnare stämning, och sedan mötet i Gäddenäs—Kronobäck upplösts, blef det, efter allt att döma, icke vidare tal om de tre 'villkoren' från svensk sida. På hösten höllos rådssammankomster i Örebro och

---

[1] Benämningen »wedherkennilse» om tributen ger vid handen, att denna skulle innebära ett erkännande af kung Hans' rätt till Sverige. — Kung Hans' yngre son hette Frans.

[2] De båda Gadhska koncepten äro tryckta i BSH V, s. 52 ff., 72 ff. Instruktionsförslaget sätter Styffe i samband med beskickningen af jan. 1506 (se nedan). Men häremot svär icke blott den omständigheten, att de tre villkoren just voro på tal vid mötet i Gäddenäs utan att, efter hvad det vill synas, vid något senare svenskt möte ifrågakomma (HSH XIX, s. 146). Det finns äfven andra vittnesbörd i samma riktning. Af instruktionsförslagets bestämmelse, »at tesse ware äre fulmectige med thöm aff Danmark och *Norge* berame om stadin och tidhin» för det tilltänkta mötet, hänvisas man att tänka på den tid, då de norska rådsherrarna ännu ej kunde väntas ha hemrest från Köpenhamn efter Kalmarexpeditionen 1505, alltså i juli eller augusti; liknande förhållanden förekommo ej vid 1506 års beskickning. Vidare erbjuder uttrycket: »Ok äre wij gansth ther aff bekymbradhe ——redebone» en slående likhet med motsvarande passus i den ofvan citerade kungörelsen till Kalmar län och Småland af juli 1505 (BSH V, s. 52 nederst och s. 53 öfverst) — en likhet, som knappast finner tillräcklig förklaring i koncipistens identitet utan synes antyda samhörighet till tiden. Slutligen finns det ju ett annat instruktionsförslag af Gadhs hand, hvilket just har afseende på 1506 års beskickning (se nedan s. 125).

Digitized by Google

Stockholm. Det senare mötet pågick under september—november. Man beslöt här, att Svante Nilsson på nyåret skulle draga ned mot Kalmar och landamäret. Något efter den misslyckade unionskongressen vid midsommar hade den omtvistade småländska staden jämte slottet af kung Hans öfverlämnats till Joakim Trolle, hvaremot själfva länet af svenska riksrådet uppdragits åt Sten Kristersson (Oxenstierna). Det var sålunda herr Sten, som genom riksföreståndarens tilltänkta Kalmarexpedition skulle erhålla förstärkning af mellansvenska trupper.[1]

Gadh hade varit med vid Stockholmsmötet[2] och kvarstannade hos herr Svante längre än de öfriga deltagarna. Under tiden ingingo meddelanden om att Nils Klasson och Bengt Ryning gått hädan, och då Johan Bese redan i början af år 1505 aflidit, voro Gadh och herr Svante sålunda de enda öfverlefvande af 1501 års förbundsbröder. Förlusten af Nils Klasson beklagades förvisso djupt af Gadh, som haft stor aktning för Stäkeholmsherrens rådklokhet (»han haffwer en dyupa hetthe i brysth radh»).[3] Till Bengt Ryning återigen synes förhållandet från Gadhs och herr Svantes sida på sistone ha blifvit kyligare, kanske just på grund af herr Bengts medskyldighet i det numera äfven af riksföreståndaren omildt bedömda Köpenhamnsfördraget 1504. Åtminstone vill det synas, som om de icke kunnat förmå sig att låta änkan, fru Filippa, behålla den förläning, Allbo härad i Värend, som Bengt tack vare Vadstenaförbundet vunnit från Arvid Trolle. När man å fru Filippas vägnar åberopade sammansvärjningsdokumentet, enligt hvilket förbundsbrödernas efterlefvande kunde tyckas ha rätt till deras län, i händelse de själfva bortrycktes, så gaf Gadh i herr Svantes namn ett undvikande svar och insinuerade, att

[1] BSH V, inl., s. 64 f. Om Örebromötet HSH XIX, s. 120. Till tiden för Stockholmsmötet hör ett bref från Svante Nilsson angående en seger, som vunnits öfver kung Hans' flotta med Svantes skepp, de där bemannats med bl. a. Gadhs tjänare. FM, s. 281 f., där det dock med orätt hänföres till 1506; jfr BSH V, s. 58.

[2] HSH XIX, s. 50; pergamentsbref 9 nov. 1505, RA.

[3] BSH V, s. 20.

Digitized by Google

förbundsbrefvet blifvit »aff nagre» på ett ganska otillfredsställande sätt »hallith och fulth giorth».[1]

Någon gång vid jultiden for Gadh ned till Östergötland. Den 10 jan. 1506 var han i Vadstena och ämnade därifrån via Hof bege sig till Västergötland i och för ett tillfälligt besök.[2] Om resan blifvit af, var den i hvarje fall kortvarig, ty herr Svante hade redan under årets första dagar dragit åstad från Uppsverige på sin expedition mot Kalmar och anlände före medio af jan. till Vadstena, där han träffade Gadh. I samråd med denne och öfriga närvarande rådsherrar beslöt riksföreståndaren att uppsätta slutlig fullmakt och instruktion för de svenska fredsunderhandlare, som nu skulle affärdas till Danmark. Man sökte först förmå biskop Matts och den nyutnämnde biskop Vincent af Skara att infinna sig i Vadstena och deltaga i öfverläggningarna.[3] Men då afböjande svar ingingo, blef det Gadh och den relativt obetydlige Ingemar af Växjö, som å mötet fingo representera biskoparna.[4]

Man kan lätt tänka sig, hvilket starkt inflytande Hemming Gadh under sådana förhållanden måste få på besluten. Instruktionerna uppsattes just af honom och erhöllo en kraftig svenskt-nationell affattning, fastän de i formellt afseende nära anslöto sig till hans förutnämnda utkast från sommaren 1505.[5]

---

[1] Svante Nilsson till Sten Kristersson, troligen i dec. 1505. Odat. konc. af Gadhs hand, SA: A I, n. 1623. För dateringen är det bestämmande, att brefvet af innehållet att döma är skrifvet efter Stockholmsmötet men utgör svar på ett bref af Sten Kristersson, hvilket uppenbarligen föregått det BSH V, s. 70 f. tryckta af 12 dec. 1505. Jfr BSH V, s. 69 f., 128. Om Allbo såsom förläning åt Arvid Trolle HSH XVIII, s. 185.

[2] Gadh till Svante Nilsson, Vadstena 10 jan. 1506. SA: A III, n. 1510, tr. BSH V, s. 75.

[3] HSH XIX, s. 121 f. Det med Gadhs stil skrifna konceptet föreligger i SA: A I, n. 1509.

[4] Om biskop Ingemars närvaro i Vadstena se SRS I: 1, s. 206.

[5] Instruktionerna, sådana de föreligga i Gadhs tydligen antagna förslag, äro tryckta i HSH XIX, s. 131 ff. Hvad grund Styffe har att antaga någon biskop Matts' öfverarbetning å detta förslag (BSH V, inl., s. 68, not 6), förstår jag ej. — Det instruktionsutkast, som berättas ha förvarats hos Matts (HSH XIX, s. 121 f.), är möjligen identiskt med det

Digitized by Google

Utom instruktionerna medförde de utsedda sändebuden: Sten Turesson (Bielke), Ture Jönsson, Bengt Åbjörnsson till Händelö (Östergötland) och den från Rom år 1504 återkomne Hans Brask en fullmakt att afsluta eventuellt fördrag, hvilken i förväg beseglats af de frånvarande biskoparna men hvars användbarhet till dessas förargelse blef illusorisk genom herr Svantes nu muntligt gifna order, att den ej fick framlämnas, innan förlikning redan uppnåtts.[1] Säkerligen bär Gadh till god del ansvaret äfven för denna åtgärd, som sedermera gjorde förlikningen om intet och sålunda blef så ödesdiger för den skandinaviska frågans vidare utveckling.

I Vadstena, om icke förr, blef det beslutadt, att Gadh skulle åtfölja riksföreståndaren till Kalmar län. Den 23 jan. lämnade man Birgittastaden,[2] och under förra hälften af febr. uppnåddes bestämmelseorten. Det visade sig, att ingen synnerlig framgång för tillfället stod att vinna mot Joakim Trolle. Emellertid gick Gadh med en del af krigsfolket öfver till Öland och tingade med allmogen, som därvid uttalade sina sympatier för herr Svante: så höll han ting i Algutsrum den 14 febr. Gadh ämnade vid denna tid belägra Nils Bosson å Borgholm. I sitt uppsåt hindrades han ej litet af den uppstudsighet, som mötte honom från hans underlydande, ärkebiskopens, biskop Ottos och några frälsemäns svenner.[3] Snart synes också hela belägringsplanen ha öfvergifvits; dock lyckades det att tillfångatага några Nils Bossons män.

För den närmaste tiden känner man om Gadh föga. Den 23 febr. är han antecknad som medutfärdare af ett rådsbref från Ljungby (vid Kalmar) till de fyra svenska sändebuden i Skåne, hvilka uppmanades att, om förlikning ej redan uppnåtts, genast afbryta förhandlingarna och fara

i BSH V, s. 54 f. tryckta, hvilket Styffe anser utgånget från denne biskop själf; det har, om det nu öfverhufvud varit tillgängligt vid Vadstenamötet, säkerligen icke vunnit stort beaktande där.

[1] BSH V, inl., s. 67.

[2] Laurens Pedersson till herr Svante 28 jan. 1506. SA: A IV.

[3] Gadh till Svante Nilsson, Algutsrum 14 febr. 1506. SA: A III, n. 1619, tr. BSH V, s. 80 f.

Digitized by Google

hem, ehuru lejdetiden ej utlupit.[1] Och vid vårfrudagstiden var han med Svante och andra rådsherrar i Växjö, där nämnda sändebud mötte. Han uppsatte nu en skrifvelse från riksföreståndaren till Dalarna öfver underhandlingarnas misslyckande, hvari kung Hans beskylldes för list och ränker och hans försök att genomdrifva ett af de tre villkoren på det häftigaste klandrades.[2] Den 26 mars fälldes i Växjö äfvenledes rådsdom i tvist mellan Bengt Åbjörnsson, kärande, och Gadh rörande en gård i Sunnerbo.[3]

Hemming torde vidare i riksföreståndarens sällskap ha företagit resan norrut öfver Nydala och Jönköping. I hvarje fall var han med vid ankomsten till Örebro vid påsktiden (medio af april). Här kom en Hemming Passows sven och fordrade att återfå det Passow tillhöriga skepp, som Gadh våren 1504 beslagtagit. Passow beräknade värdet af detsamma och af därå förda effekter till den relativt höga summan af 500 lybska mark. Skeppet låg för tillfället vid Rönö. Gadh uttryckte sin beredvillighet att stå Passow till svars, men något vidare blef det ej. Hemming hade ju goda kvittningsmöjligheter i rånmordet å svennerna. Äfven den följande tiden framträder denna tvist med kraf och motkraf, men, som det tyckes, alltjämt utan positivt resultat för någondera parten.[4] Passows hämndlystnad tog sig emellertid uttryck däri, att han för Gadhs skull på allt sätt trakasserade Verner Nilsson, när denne, stadd på resa till Polen såsom svenskt sändebud i enlighet med inbjudan från den förbundsifrande konung Alexander, under senhösten 1506 passerade Livland.[5]

Återkommen till Rönö i maj månad, mottog Gadh underrättelser från Kalmar län, hvilka nogsamt visade, att hans och herr Svantes vistelse därnere alltför tidigt afbrutits. När Jens Holgersen försport, att den uppsvenska undsättningskåren redan dragit bort, var han icke sen att

---

[1] HSH XIX, s. 141 f.
[2] SA: A I, tr. BSH V, s. 82 ff.
[3] SA: A I, n. 776.
[4] HSH XX, s. 82 ff. Jfr nedan s. 157 f.
[5] FM, s. 287. Jfr nedan s. 135.

Digitized by Google

genom landstigning från flottan med rof och brand hemsöka den småländska kusten. Möreborna blefvo så uppskrämda, att de underkastade sig Joakim Trolle. Det var blott en enda punkt därnere, som icke föll i fiendehand, nämligen Hemming Gadhs gamla sockenkyrka Hossmo. Dess konstruktion gjorde den ägnad till ett slags fästning, och den lämnade sålunda skydd åt ett antal under Sten Kristersson lydande knektar. Till Möröböndernas affall hade det utan tvifvel bidragit, att herr Sten själf i slutet af april eller början af maj aflägsnat sig från landsändan och sedan inte kunde förmås att återvända.[1]

Att Gadh haft den olyckliga fäderneprovinsen i sina tankar, är självklart. Han höll eget krigsfolk samladt å Rönö för alla eventualiteter och synes också ha sörjt för uppbådandet af manskapskontingenter från de kringliggande städerna.[2] Men ännu var hans tid icke kommen. Herrarna i Uppsverige samlades till rådsmöte i Stockholm vid midsommartiden och lyckades, troligen mot herr Svantes vilja — Gadh var ej tillstädes —, genomdrifva, att den förutnämnde Peder Månsson förordnades till Sten Kristerssons efterträdare i Kalmar län. Valet af en såpass obetydlig Smålandsknape till länsinnehafvare och krigsherre tydde knappast på fast beslutsamhet hos riksrådet att göra allt för stadens och Mores återvinnande. Och det var naturligt nog, att det icke blef någon fart öfver verkställigheten

---

[1] BSH V, s. 85 f., 90, 91, 95—98.

[2] Gadh till Svante Nilsson, Söderköping 21 maj 1506. SA: A III, n. 1634, tr. BSH V, s. 90 f. (jfr till rättelse af STYFFES text HJELMQVIST i ANF, N. F. 19, s. 343 f.). Gadh till Svante Nilsson, Rönö 12 juni 1506. SA: A III, n. 1513, tr. BSH V, s. 92 f. Ordet »sollenäre», som Gadh brukar i detta bref, är, såvidt jag förstår, af STYFFE missuppfattadt (BSH V, inl., s. 76) och åsyftar sannolikt de från någon eller några östgötastäder utskrifna truppkontingenterna. I en sådan betydelse förekommer uttrycket mycket ofta i Stockholms skottebok 1502—1510, utg. af H. HILDEBRAND, just på tal om det till Kalmar från hufvudstaden utsända folket. Jfr RK III, s. 138, BSH V, s. 168, 214 f. Förmodligen bestodo städernas 'soldenärer', åtminstone ofta, af redan i fredstid utsedda stadsinvånare, hvilka underhöllos och väl delvis aflönades (däraf namnet) af staden eller de olika skråna. Om förhållandena i Danmark i detta afseende se CHRISTENSEN, Dansk Statsforvaltn., s. 336 ff.

Digitized by Google

af mötets samtidigt utgångna order till en del prelater, frälsemän och köpstäder angående afsändandet af vederbörligt antal svenner till den betryckta landsändan. Gadh var själf bland dem, som töfvade att efterkomma anmaningen.[1]

Då tog herr Svante saken i egen hand. Han fattade någon gång i juli månad sitt beslut att uppdraga Kalmar län och den militära ledningen därstädes åt den bepröfvade belägringschefen från Stockholm 1502 och från Kalmar 1503 och 1504: Hemming Gadh. Då han notificerade denna sin åtgärd för en deltagare i det upplösta rådsmötet (Sten Kristersson), anförde han likasom till sin ursäkt, att han icke kunde få någon »bäter ther till uthan honum (Gadh) ath drage then almuge i Möre till richet igen, efter ty han haffuer sinä egne prester ther nedrä».[2] Den närmaste framtiden skulle ådagalägga, att riksföreståndarens val inte minst i det afseende, han sålunda angifvit, fallit på rätt person.

Hemming Gadh å sin sida mottog uppdraget så mycket hellre, som han i egenskap af Kalmar läns höfvitsman skulle få uppbära därifrån inflytande skatter och sålunda komma i åtnjutande af de förmåner, hvilka två år tidigare för ett kort ögonblick vinkat. Electus-värdigheten ingaf honom icke några betänkligheter mot en fortsatt utöfning af krigiska värf. Tvärtom kunde någon tids förflyttning till Kalmar vara honom en lättnad med hänsyn till det obehag, som hans samarbete med Linköpings domkapitel och öfverhufvud hans verksamhet som stiftschef under den senaste tiden beredt honom.

---

[1] Svenska riksrådet till Gadh, [Stockholm] vid midsommaren 1506. SA: A I, tr. BSH V, s. 98 f. Jfr BSH V, s. 104. Det enda fixa datum, som påträffats för rådsmötet, är ett af herr Svante och en hel del öfriga mötesmedlemmar aflagdt besök i Stockholms rådstuga 1 juli 1506. STb 1504—1507, s. 218.

[2] Svante Nilsson till Sten Kristersson, Köping 2 aug. 1506. HSH XX, s. 38 f.

Digitized by Google

Vi ha ofvan sett, att bland allmoge och väl isynnerhet prästerskap inom Linköpings stift bekymmer yppat sig öfver att Gadh icke erhållit biskoplig vigning och sålunda icke heller kunde förrätta de med ämbetet förenade heliga handlingarna. Men föga mindre oro vållades af de ämbetsåtgärder, som doktor Hemming verkligen i egenskap af electus ansåg sig kunna vidtaga och som dels gingo ut på tillvaratagande af biskopsvärdighetens ekonomiska fördelar, dels rörde tjänstetillsättningar inom stiftet. På båda områdena fanns det godt om konfliktanledningar.

Att Gadh år efter år uppbar de ordinarie episkopala inkomsterna utan att egentligen vara biskop till gagnet, var redan det ägnadt att väcka betänkligheter, hvilka dock ännu knappast utlöste sig i öppen opposition inom stiftet. Men han mötte det kraftigaste motstånd, när han dessutom gjorde anspråk på att i sådana fall, där testamente ej fanns uppgjordt, taga arf efter underlydande kaniker och klerker — visserligen saknade han därvidlag icke stöd i en härhemma liksom utomlands tämligen inrotad, fastän alltid från icke-biskopligt håll bekämpad praxis.[1] Hans första kända sammanstötning med Hans Brask och kapitulares i öfrigt inträffade, då kaniken Johannes Stache den 21 maj 1505 aflidit i Linköping och Gadhs fogde å biskopsgården påföljande dag sökte lägga beslag på den dödes egendom. Fogden, som gifvetvis handlade på Gadhs order, kunde endast genom bannlysningshot från domkapitlets sida afhållas från sitt uppsåt.[2] Så torde Gadh denna gång ha fått ge vika.

Under Hemmings korta vistelse i Östergötland sommaren 1506 blef hans ställning inom domkapitlet hart när olidlig. Hans värste vedersakare där var succentorn mäster Henrik Nilsson (Henricus Nicolai). Gadh blef, då han deltog i kapitlets sammanträden, på Henriks tillskyndelse föremål för formligt »skall» för det lån af kyrksilfver, som

---

[1] Sägmüller, Kirchenrecht, s. 884; Bååth, Bidr. till den kanoniska rättens hist. i Sverige, s. 195 ff. Om biskop Otto Svinhufvuds försök år 1508 att få ärfva en kyrkoherde i Köping se BSH V, s. 322.

[2] Samtida anteckning i K. h. 54, s. 324, LSB.

Digitized by Google

herr Svante i samråd med Hemming upptagit i Kalmartrakten på våren 1504[1] och sedan lämnat oguldet. Ett annat tvisteämne var återbesättandet af det lediga dekanatet. Kapitulares ville nämligen ej acceptera Gadhs kandidat Erik Svensson, oaktadt denne i följd af ämbetets regala natur blef af herr Svante presenterad. Domkapitlet torde ha önskat den lärde dekanen i Strängnäs Nils Östgöte. Under de närmaste åren hölls Erik Svensson af domkapitlet utestängd från sitt ämbetes utöfning, hvaremot han genom Gadh lyckades komma i besittning af dekanatets hufvudsakliga inkomster.[2]

Äfven utom kapitlet hade Gadh en hätsk fiende i förre kyrkoherden i Kuddby på Vikbolandet, Jon Storkarsson. Herr Jon synes på Gadhs initiativ ha måst afstå sitt pastorat till Hemmings troman och kapellan, Simon Pedersson, och kunde icke glömma denna verkliga eller förmenta oförrätt.

Gadhs vedersakare bland de underlydande i stiftet behöfde emellertid icke ha skadat honom så mycket, om de icke erhållit ett mäktigt stöd i självfve ärkebiskopen, Jakob Ulfsson. Denne upptog i sitt särskilda hägn både Henrik Nilsson och Jon Storkarsson, liksom han gjort med en annan fiende till Hemming, nämligen prebendaten i Uppsala, doktor Jöns Pedersson Ek, hvilken varit Gadhs samtida i Rom på 1490-talet och kanske redan då kommit i delo med honom.[3]

---

[1] Se ofvan s. 109.

[2] Gadh till herr Svante, Rönö 12 juni 1506. SA: A III, n. 1513, tr. BSH V, s. 92 f. (jfr ANF, N. F. 19, s. 344 f.). Erik Svensson till herr Svante, Västervik 7 juni 1506, och till kanslern Peder Jakobsson samma dag. SA: A II, tr. FM, s. 268, och A V, n. 1392. Dekanen Nils i Strängnäs till fru Mätta, Strängnäs 12 sept. 1506. SA: A V, n. 739. »Mester Henrich» har jag ansett mig kunna identifiera med succentorn mäster Henricus Nicolai, som i sagda ämbete efterträdde Brask, när denne 1501 blef domprost (K. h. 54, s. 323). »Mäster Henrik kanik i Linkopungh» nämnes äfven i bref af Linköping 26 mars 1504, UB. — Linköpings dekanat var patronellt under svenska kronan, senast i kraft af påfvens medgifvande åt Kristian I 1474 (Lindbæk, Pavernes forh., s. 124).

[3] HSH XX, s. 31 f. Om Eks Romvistelse finnas åtskilliga suppliker bland Karlssons afskr.

Digitized by Google

Att Jakob Ulfsson sålunda bestämdt tog ställning mot Gadh, skulle komma att visa sig ödesdigert jämväl för doktor Hemmings verksamhet i rikets angelägna värf. Detta så mycket mer som ärkebiskopen drog med sig de båda andra uppsvenska biskoparna och alltid kunde påräkna medverkan från resterna af det gamla unionspartiet.

Digitized by Google

FEMTE KAPITLET.

Hemming Gadh som höfvitsman och belägringschef i Kalmar hösten 1506—våren 1509.

Under sommaren och hösten 1506 var den politiska situationen i Nordeuropa synnerligen kritisk. För att få de 'upproriska' svenskarna uteständga från hvarje möjlighet till understöd från kontinenten hade man från danskt håll alltsedan det misslyckade Kalmarmötet 1505 på allt sätt sökt öfva påtryckning på hansestäderna i nämnda riktning. Frankrike och Skottland bisprungo härvidlag kung Hans, och Danmarks gamla förbindelser med kejsardömet öppnade utsikter äfven åt detta håll. Tio år tidigare (1496) hade det spörsmålet varit uppe, huruvida icke Hans borde vända sig till den romerske konungen för att af honom få dom på svenskarna. Tvenne rådfrågade tyska jurister hade då uttalat, att konungen af Danmark icke i det världsliga borde erkänna någon som sin öfverherre och att för öfrigt inte heller svenskarna skulle komma att respektera den romerske konungens påbud såsom för sig bindande.[1] Och därvid fick det den gången bero. Nu var ställningen en annan. Åren 1505 och 1506 nådde Maximilians maktställning sin kulmen: striden om det bajerska arfvet hade i hög grad ökat hans prestige, kurfurst Bertholds af Mainz frånfälle hade beröfvat riksoppositionen dess ledare, och sonen Filip satt på Kastiliens tron.[2] Under sådana förhållanden måste ett ingripande från hans sida få ökadt värde

[1] BSH IV, s. 203.

[2] Filip den sköne afled dock som bekant 25 sept. 1506, och hans bortgång blef för faderns nyvunna makt den första, svåra stöten.

Digitized by Google

och betydelse, något som för kung Hans väl uppvägde den lilla förödmjukelsen att i viss mån ställa sig under annans domvärjo. Redan i nov. 1505 utverkades alltså af Maximilian ett mandat, som med stadfästande af Kalmardomen befallde hanseaterna att afbryta sin handel på Sverige. Kort därpå förbjöd Hans sina undersåtar all samfärdsel med Östersjöstäderna.

Bland hanseaterna uppväckte allt detta mycken oro. En hansedag utlystes till Lübeck och öppnades den 21 maj 1506. Förhandlingarna buro vittne om den största fiendskap mot konungen, och man begynte planera och rusta för krig. En från hansedagen utsänd deputation till det af kung Hans i stadsfientligt syfte åvägabragta furstemötet i Kiel måste återvända, utan att förlikning uppnåtts; konungen uppställde nämligen det krafvet, att förbindelserna med Sverige skulle afbrytas på obestämd tid eller ända till dess den fulla underkastelsen inträffat, och härpå ansåg man sig icke kunna ingå. Att de hanseatiska sändebuden i Kiel blefvo utsatta för en förolämpande behandling från dansk sida, bidrog att öka förbittringen. Den alltför fåtaligt besökta hansedagen upplöstes emellertid utan att i ärendet ha fattat annat beslut, än att förbindelserna med Sverige skulle upprätthållas. Frågan om krig eller fred måste uppskjutas till en ny dag, som skulle sammanträda följande år.[1]

Gadh hade hela tiden hållit sig underrättad om stämningen i Lübeck, och den 21 maj — just samma dag hansedagen öppnades — hade han meddelat herr Svante, att, enligt hvad han från hanseatiskt håll erfarit, lübeckarna voro kung Hans »undher ögon». När han åtog sig höfvitsmannaskapet, gjorde han sig räkning på att konungens krafter genom konflikten med Lübeck skulle bli försvagade och att Kalmar slott, stad och län så mycket lättare skulle kunna vinnas.[2] Kanske hoppades han också att själf genom energiskt uppträdande som krigsherre kunna inverka på

[1] HR III: 5, s. 152 ff.

[2] Gadhs ofvan s. 128 citerade bref till herr Svante af 21 maj 1506; Stockholms magistrat till herr Svante 4 aug. 1506, BSH V, s. 107; fru Mätta till Svante Nilsson, Vadstena 16 april 1506, SA: A IV, n. 215.

Digitized by Google

det beslut, de alltid betänksamma köpmännen till sist skulle komma att fatta.

Ytterligare en källa till förhoppningar var det förbund, som kung Alexander af Polen genom ett under våren till Stockholm ankommet sändebud, magister Leonard Heredianus, ånyo erbjöd det svenska riksrådet. En närmare förbindelse med Polen kunde bli till gagn icke blott mot ryssarna utan äfven i förhållande till Danzig, som stod under den polske konungens öfverhöghet och hvars hållning — jämte Lübecks — var af synnerlig betydelse för det svensk-tyska varuutbytets lugna fortgång under rådande situation. För att bringa alliansen närmare sin fullbordan fick Verner Nilsson, såsom redan antydts, på senhösten medfölja mäster Leonard till Polen.[1]

Vid mottagandet af uppdraget som höfvitsman och af riksföreståndarens förläningsbref å Kalmar län hade Gadh nog personligen varit på besök hos herr Svante, och det hade då öfverenskommits, att Hemming omedelbart skulle draga ned till sitt ämbetsområde.[2] Men något hinder mellankom. Ännu i början af augusti synes Gadh ha befunnit sig i Stockholm[3] — herr Svante var samtidigt i Västmanland —, och först den 17 aug. spåras han så i Kohamn (i Stockholmsskären), där han väl inskeppade sig.[4] På resan söderut stannade han en längre tid i Östergötland: den 11 sept. finner man honom i Söderköping på väg till Munkeboda, den bekanta biskopsgården. Han var fortfarande sysselsatt med allehanda förberedelser för sin resa.

Under tiden hade den till Stockholm ankomne riksföreståndaren en mera uppseendeväckande affär att klarera. En af Stockholms borgmästare, Nils Skrifvare, var Hem-

---

[1] Utom de BSH V, inl., s. 73 f. citerade källorna må nämnas ett ganska intressant bref från Verner Nilsson till herr Svante, skrifvet i Reval 16 nov. 1506, SA: A V, n. 1605 (saknar underskrift, men Verner Nilssons piktur är omisskännlig). Jfr ofvan s. 127.

[2] HSH XX, s. 38 f.

[3] BSH V, s. 107.

[4] Bil. II.

Digitized by Google

mings personlige fiende och beredde denne hvarjehanda obehag. Så tycks han ha brutit sig in i Gadhs Stockholmshus och med hugg och slag trakterat den där boende tjänstekvinnan, som dock hade herr Svantes eget skyddsbref. På detta våldsdåd hade Gadh från Kohamn gjort Svante Nilsson uppmärksam. Sedan hade det emellertid kommit i dagen, att borgmästaren likaledes stämplat mot riksföreståndaren och begagnat sig af herr Svantes frånvaro för att söka uppvigla borgerskapet till oroligheter. Till den ändan hade han velat förmå menigheten att lofva honom sitt bistånd och beskydd, föreläst upprorsbref m. m. I närvaro af herr Svante och åtskilliga andra rådsherrar konstituerades nu den 31 aug. en utomordentlig rannsakningsdomstol med en mängd borgare som bisittare. Tyvärr känner man ej beskaffenheten af den fällda domen, men Nils Skrifvare var för framtiden en fallen man.

Vid underrättelsen om hvad som sålunda förefallit i hufvudstaden blef Gadh säkerligen mycket glad öfver att hans ovän nu fick näpst men varnade herr Svante för att lämna Stockholms slott, innan nödiga försäkringsmått blifvit träffade; han var nämligen öfvertygad om att borgmästare Nils hade medbrottslingar.[1]

När Gadh den 15 sept. var på väg att lämna Munkeboda, mötte honom Peder Månsson och gaf en svartmålning af förhållandena i Kalmar län, enkannerligen å Hossmo kyrka, där, som vi sett, ett antal svenner voro garnisonerade. Folket fordrade nu enligt Peders relation ogulden sold och beklädnad för två år tillbaka i tiden. Om Peder Månsson med sin framställning afsåg att i eget rivalitetsintresse inge Gadh betänkligheter mot länets öfvertagande, så vann han, skenbart åtminstone, sitt mål, ty Gadh förklarade i bref till herr Svante, att han under sådana förhållanden ej kunde mottaga det erhållna uppdraget: den som hittills haft skatten och uppbörden — det var Sten Kristersson — borde ock för sin tid löna folket. Gadh fruktade f. ö., att Hossmo-

[1] STb 1504—1507, s. 230 ff. Byfogden i Söderköping Tord Persson till herr Svante, Söderköping 11 sept. 1506. SA: A V, n. 756.

Digitized by Google

besättningen med anledning af Sten Kristerssons ifrågavarande försumlighet skulle gå öfver till fienden.[1]

Emellertid hade Gadh själf sändt tvenne bud till Hossmo, genom hvilka direkta underrättelser inträffade de närmaste dagarna. En af Gadhs utskickade var Matts Jönsson, som den 9 sept. besökte kyrkan-fästningen. När han kom, var befälhafvaren för svennerna, Hans Öriansson, besluten att afbränna kyrkan, ty han såg ingen utväg att få lifsmedel: från kringliggande landsbygd erhölls icke det ringaste. Matts Jönsson medförde emellertid någon spisning, hvadan svennerna lofvade att hålla sig kvar till mikaelitid. Då hoppades man, att Gadh skulle sända nytt folk till deras aflösning, såframt han ej själf kunde komma så tidigt.[2]

Något senare erhöll Gadh också en den 14 sept. daterad förbindelse från Hans Öriansson och dennes kamrater att dröja i garnison till den 29 sept. Komme Gadh själf till den tiden eller sände folk, funnes utsikter för honom att få skatten från landsändan; eljest ginge den till Kalmar. Hans Öriansson tillade för sin del, att Gadh borde komma oväntadt och söka vinna staden genom öfverrumpling. Många af stadsinvånarna skulle hjälpa till, och tiden vore gynnsam, ty Joakim Trolle var i Danmark efter truppförstärkning.[3]

Af sådana tidender torde Gadh ha fått de bästa förhoppningar om sin beramade Kalmarexpedition, och under de sista veckorna af sept. drog han i spetsen för herr Svantes och egna svenner åstad mot söder. Vägen gick genom Njudung, där allmogen lofvade att i riksföreståndarens intresse lyda och bistå Gadh. Här möttes emellertid denne snart af en första motighet. Knappt hade han lämnat Njudung, förrän Peder Månsson, hvilken bodde å Säby i Bäckaby socken af nämnda landsända, tillsade allmogen att icke hör-

---

[1] Gadh till Svante Nilsson, Munkeboda 15 sept. 1506. SA: A III, n. 1516, tr. BSH V, s. 112 f.

[2] Matts Jönsson till Gadh, Högsby prästgård 11 sept. 1506. SA: C, n. 1515. Brefvet innehåller vilda rykten om ett nederlag, som kung Hans nyss skulle ha lidit i Ditmarsken: han hade därvid mist 4,000 man, och ingen visste, om han själf sluppit undan med lifvet.

[3] Hans Öriansson och de öfriga svennerna å Hossmo kyrka till Gadh 14 sept. 1506. SA: C, n. 751, tr. BSH V, s. 111 f.

Digitized by Google

samma någon annan än honom.[1] Peder hade också lagt beslag på åtskilligt af länets uppbörd. Gadh blef mäkta förbittrad och hemställde till riksföreståndaren, om det var rätt, att Peder låg »ther oppe hoss sin hustru», stämplande mot Gadh, och likväl innehade hälften af länet, medan Gadh själf fick mödan och omkostnaderna på sin lott samt i rikets tjänst vedervågade sitt lif.

När Gadh kom längre ned på sin resa, vid ankomsten till Högsby, mötte honom märkliga underrättelser från Möre. Jens Holgersen hade åter landstigit därnere med sina vilda skaror samt nattetid låtit gripa prosten i Ljungby och kyrkoprästen Gudmund i Dörby. Då syftet var att främja stadens bespisning, fordrade Jens af de båda prästernas församlingsbor resp. 100 och 60 oxar till lösen. Hela Möres befolkning höll sig till danskarna både af fruktan och emedan Joakim Trolle förstått att genom sina landbor inverka på menige man till sin favör.

Hemming tappade emellertid ingalunda modet. Först skickade han naturligtvis folk till Hossmo kyrka, hvarigenom den gamla besättningen aflöstes. Befälhafvare blef nu dekanen Erik Svensson — man förstår, att denne var en man efter Gadhs sinne, då han lämpade sig för dylika uppdrag. När vidare underrättelsen om Gadhs annalkande hunnit sprida sig till Möre, blef därvarande allmoges dansksinne strax åtskilligt mindre. Emellertid hade Sten Kristersson gjort sig så innerligt hatad, och förra vinterns inkvarteringar, till hvilka Gadh ansågs medskyldig, hade varit så besvärliga, att Gadh möttes af den största misstänksamhet: han komme att göra som de andra, hette det, äta med befolkningen under vintern samt upptaga skatten men så till våren prisgifva allmogen åt fienderna. Snart fick Gadh också höra det ryktet, att prosten i Ljungby i hågkomst af nyssnämnda inkvarteringar frivilligt låtit gripa sig, då han sporde Gadhs

[1] Åtminstone Östra härad borde vid denna tid enligt regeln tillhöra Kalmar län, hvarför Gadh med skäl kunde känna sig förfördelad. STYFFE, Skandinavien under unionstiden, 3 uppl., s. 208. Jfr BSH V, s. 130, där Västra men ej Östra härad nämnes skildt från Kalmar län. Jfr ofvan s. 98 f.

Digitized by Google

ankomst, och att han af samma anledning låtit föra alla sina penningar och värdesaker i säkerhet till Kalmar.[1] Hemming Gadh hade tvifvelsutan rätt, då han sade, att det skulle ha blifvit än svårare för honom, om han ej varit så väl känd i landsändan. Nu gick det i själfva verket allt bättre och bättre. Efter en tid kom där bud från Madesjö sockenbor i Södra Möre, att de ville gå man ur huse. Gadh fann vidare ett värdefullt stöd i väpnaren Påvel Kyle å Barkerstorp i Norra Möre, hvilken redan under 1504 års belägring gjort sig förtjänt af hans tacksamhet.

Ännu den 5 oktober var Gadh i Högsby. Han skref då till Svante ett bref, hvari han bl. a. bad denne om humle, salt och järn (»giffwer mik eth fath järn for Gudhz skull ath skyta en Dän i hell») och framhöll nödvändigheten af en svensk flottas ankomst till sundet, för att ej Öland måtte bespisa staden. Samma dag torde Gadh i Påvel Kyles sällskap ha fortsatt nedemot Ålem. Där skulle bli kyrkmässa[2] den 7 oktober, och för att vid detta tillfälle förhöra sig om allmogens stämning hade Gadh i förväg sändt dit sin fodermarsk med 80 man. En känd borgare i Kalmar Gudmund Jonsson medföljde också. Fodermarsken skulle öfverlämna ett bref från Gadh, däri denne lofvade att lefva och dö med allmogen och att ej öfvergifva den, så länge fejden varade. Antagligen fann nu Hemming vid sin ankomst till Ålem, att beskickningen lyckats väl. Bönderna trodde — det omtalar Gadh med en viss förnöjelse —, att han hade med sig 3,000 à 4,000 man, och han hade af Jens Holgersens skrytsamma och därigenom framgångsrika uppträdande lärt sig, hur mycket det kom an på skenet.[3]

Från Ålem drog så Gadh ned till Möre. Under vägen vållade honom tidender, att där boende allmoge ingalunda kunde väntas komma till tings eller sluta sig till honom,

---

[1] Styffe har felaktigt läst: »*Jach* sadhe, jach weth hwilken winther jach haffde i fiordh» i st. f. »*och* sadhe Jach weth» etc.

[2] En fest, som årligen till åminnelse af resp. kyrkas invigning firades på den dag, då invigningen en gång skett.

[3] Gadh till Svante Nilsson, Högsby 5 okt. 1506. SA: A III, n. 1518, tr. BSH V, s. 114 ff. Jfr BSH V, s. 119.

Digitized by Google

»hiertans sorgh och wedhermödhe». Han utlyste emellertid ett möte med Möreborna till den 14 oktober, troligen, såsom STYFFE antagit, i Dörby.[1] Och de kommo talrikt samman. Gadh måste uppbjuda all sin öfvertalningsförmåga, men när man så hållit på att resonera från ömse sidor i ej mindre än 7 timmar och Påvel Kyle satt all sin i Möre varande egendom i pant på, att »her electus» under fejdens fortgång ej skulle öfvergifva landsändan, gåfvo bönderna ändtligen med sig. De lofvade med uppräckta händer »hulskap oc manskap», och Gadh för sin del betygade under korskyssning, att han ville blifva när dem i nöd och lust.

Gadh var naturligtvis mycket glad. »Jach rädz inghen uthan Gudh och idher, myn rettha herra, medhan almogen är gangen til handha» — så skref han i ett bref, som han följande dag från Hossmo tillsände herr Svante.[2]

Den förhoppning, han samtidigt uttalade, att snart kunna bringa glada budskap om Kalmar stad, kom icke på skam, ty redan efter en vecka var staden hans. Det ingick i öfverenskommelsen med Möreborna, att Gadh skulle innesluta Kalmar både till lands och sjös. Han ansåg därför ingen tid vara att förlora utan företog i daggryningen den 23 okt. en stormning. Gadhs folk besteg muren vid Garpatornet, vann efter en hård strid öfverhanden och beredde sig tillträde till staden. Många stupade å ömse sidor; ej så få af konungens män tillfångatogos. Strax efter intåget i staden skildrade Gadh i bref till Svante, hvad som passerat.[3]

I segerglädjen sände Hemming fyra dagar senare sin tjänare Kempe upp till riksföreståndaren med begäran, att ärkebiskopen och alla hans suffraganbiskopar skulle anmodas att hålla tacksägelsegudstjänster i sina domkyrkor. Utsikten till att de mot honom illasinnade kollegerna på detta sätt skulle nödgas förhärliga hans bedrifter måste ha tilltalat honom.[4] Om några lofmässor sedan verkligen

---

[1] BSH V, inl., s. 79.

[2] Gadh till herr Svante, Hossmo 15 okt. 1506. SA: A III, n. 1519, tr. BSH V, s. 118 f. Jfr BSH V, s. 124 f.

[3] Gadh till herr Svante, Kalmar 23 okt. 1506. HSH XX, s. 56 ff.

[4] Ifrågavarande bref finnes i orig. i SA: A III, n. 1521; äfven infördt i Svantes kopiebok HSH XX, s. 59.

Digitized by Google

hållits, är väl tvifvelaktigt, men åtminstone biskop Matts uttalade för Svante i högst krigiska ordalag sin synnerliga tillfredsställelse med Gadhs bragd.[1]

Emellertid fick Gadh snart åter erfara ärkebiskopens m. fl. hans fienders omtanka för honom, i synnerhet vis à vis Linköpings stift. Den 3 nov. konstaterade han i bref till Svante, att han kunde »gissa, somme tycke illa wara, jach bor K. Hans for när eller Her Nielss Boson». Men han ville verka, skrifver han, där han vore ställd, lefva och dö som kung Hans' ovän. Och den som ville drifva honom från Linköping, finge jämväl taga hans lif. För egen del sade sig Gadh f. ö. ej mycket fråga efter, att han var föremål för allas hat, blott herr Svante själf kunde föra ett lyckosamt regemente.[2]

När Gadh skref detta, hade han troligen genom privatbref från herr Svante redan hört något om ett till honom själf adresseradt rådsbref, utfärdadt den 5 okt. Den tiden hade nämligen i Stockholm hållits ett herremöte, där ett under bildning varande oppositionsparti rest sitt hufvud mot riksföreståndaren personligen[3] och naturligtvis med glädje gripit ett tillfälle att komma äfven Gadh till lifs. Snart inhändigade denne också själfva rådsskrifvelsen. Bengt Åbjörnsson hade sändts ned till Kalmar för att öfverbringa den och anlände just vid ett tillfälle, då Gadh höll på att skicka ut båtar för att hindra det af fienderna ännu innehafda slottets bespisning från sjösidan. Alltsedan stadens eröfring hade han nämligen inriktat sin energi på att innesluta slottet, och han hade därför igångsatt skeppsbyggeri, som också under loppet af nov. möjliggjorde en fullständig afspärrning.

Rådsskrifvelsen anger som sina utfärdare främst ärkebiskopen och biskop Matts men dessutom åtskilliga af dem man kunde tro vara Gadhs vänner, t. o. m. herr Svante själf.

---

[1] HSH XX, s. 68 ff.

[2] Gadh till herr Svante, Kalmar 3 nov. 1506. SA: A III, n. 1522, tr. BSH V, s. 121 ff.

[3] BSH V, s. 138.

Digitized by Google

Då originalet gått förloradt, kan det dock numera inte afgöras, om riksföreståndaren verkligen med sitt signet bidragit till beseglingen. Vid en jämförelse mellan rådets bref af den 24 nov. 1504[1] och det här förevarande märker man en afsevärd skillnad. Där talades i sista hand och på ett försynt sätt om eventualiteten af Gadhs försörjning med någon kronoförläning till ersättnig för biskopsdömet. Här återigen är det utan vidare fråga om att afstänga honom från episkopatet. Rådet hade, heter det, dels genom tvenne tidigare skrifvelser, af hvilka den ena är för eftervärlden okänd, dels muntligen tillhållit Gadh att söka konfirmation, och denne hade då gång efter annan lofvat att inom en viss termin ha allt klart. Men regelbundet hade fatalierna försuttits. Därför borde han nu helt enkelt öfverenskomma med sitt kapitel om en lämplig man att upphöja till biskopsvärdigheten — rådet förutsatte sålunda och med all rätt, att den spanske kardinalen icke skulle göra några svårigheter, blott en ev. aspirant på stiftet mötte hans anspråk med tillräckligt af klingande mynt. Intill dess en efterträdare insatts, borde vidare biskopsdömets ränta uppbäras af domkapitlets fullmäktige; Gadh finge ingalunda taga någon befattning med densamma, ej heller framgent utöfva någon myndighet öfver stiftets präster. Till ersättning ställdes fortfarande i utsikt försörjning af kronomedel, men som en extra krydda passade rådet på att tala om de många, särdeles graverande klagomål mot Gadh, som ideligen ingingo.

Den 27 nov. afgaf Gadh sitt svar. Han började med att omtala, hurusom Bengt Åbjörnsson anländt med rådsbrefvet just under det han själf utförde en fosterländsk gärning. Och tydligen för att ytterligare förstärka kontrastverkan mellan å ena sidan rådets ovänlighet och å den andra hans egen möda och lifsfara i rikets tjänst berättade han, att han nu vid svarets uppsättande stod i begrepp att med 200 beväpnade män fara öfver till Öland för proviantering; då han ville ha svaret skrifvet före affärden, vore formuleringen kanske i brådskan icke så

[1] Se ofvan s. 117 f.

Digitized by Google

väl hopkommen. Innehållet är för öfrigt ganska bittert. Han lofvade än en gång att fullfölja sin sak i Rom, så snart det för krigets skull blef möjligt — och utsikterna till fred hade ju ökats genom stadens eröfring. Det hittillsvarande dröjsmålet hade berott på kung Hans' intriger vid kurian. Vid rådets hemställan, att han skulle afsäga sig stiftet, uppehöll han sig icke alls. — Ehuru det strängt taget icke hörde till saken, nekade sig Gadh icke nöjet att vederbörligen påpeka sitt nära förhållande till de lägre befolkningsskikten. Dalkarlar, koppar- och silfverbergsmän, köpstadsmän och allmogen i Uppland, Småland, Östergötland och Möre uppskattade hans trogna tjänst under Sten Sture och Svante Nilsson. Sedan finge andra tycka hvad de ville. Hvad de enligt rådets uppgift mot honom inlöpande klagomålen vidkomme, kunde de föras tillbaka till ärkebiskop Jakob och hans protegéer, men han ville gärna inför rådet stå till svars för dem.[1]

I bref till Svante personligen några dagar senare, då Kempe återvändt, gjorde Gadh riksföreståndaren några erinringar i anledning af rådsbrefvet. Han föreställde sin vän, hurusom denne just inte kunde vänta sig bättre dagar, när Gadh vore »forderffwath»; tilläfventyrs skulle han någon gång komma att sakna honom. Därför stode Gadhs hopp alltjämt till herr Svante och menige man i Sverige, att de ej måtte låta två eller tre personer förgöra honom, en fattig »knöppelskyttha»,[2] för hans trotjänst. Gadhs bedröfvelse tar sig f. ö. i brefvet starka uttryck: »Jach sage gerna, jach ware dödh, medhan the ga mik sa epther medh en skardog

---

[1] HSH XX, s. 26—33. Allen uppger (a. a. I, s. 385 f.), att Gadh i flera veckor förhalat med besvarandet af rådets skrifvelse och begagnat mellantiden till att storma Kalmar stad, för att han så måtte erhålla en bättre position vid svarets affattande. Hur oriktigt detta påstående är, framgår redan af det faktum, att Bengt Åbjörnsson ännu den 14 okt. befann sig i Stockholm (STb 1504—1507, s. 240 f.) och sålunda omöjligen kunde ha framkommit till Kalmar före stormningen den 23 okt. Och af Gadhs bref den 3 nov. kan med tämligen stor säkerhet slutas, att rådets skrifvelse då ännu ej kommit honom tillhanda.

[2] Så är den riktiga läsningen. Torde i enlighet med Söderwalls förmodan (Ordbok öfver sv. medeltidsspråket) betyda »värnlös man» e. d.

Digitized by Google

(= naggad) kniff, thet thöm Gud forlate. I annar land plege the fara well, thet mene besta wetha wilia mer än sit egith.»[1]

Under tiden bedref Gadh med kraft sitt värf utanför Kalmar. När staden stormades, förfogade han öfver en ganska fåtalig skara, hufvudsakligen blott sina egna trupper och uppbådade Mörebönder; därutöfver torde på sin höjd ett mindre antal af Svantes och andra herrars svenner ha varit närvarande. Efter stormningen blef besättningen i Hossmo öfverflödig och kunde indragas till Kalmar. Vidare kommo där snart allmogetrupper från mera aflägsna bygder. Från Sevede härad exempelvis hade Gadh inkallat hvar tredje man, men häradsborna förklarade sig till Gadhs glädje vilja gå man ur huse. I slutet af nov. anlände från Stockholm af riksföreståndaren värfvade tyska knektar under Jakob van Nürenbergs befäl. Gadh hade ej varit så angelägen om dessa — en dyrköpt erfarenhet hade lärt honom, att »rytterne göre saa snart eth forredilsse som eth gangn» — utan i stället bedt Svante om köpstadsmän och bergsmän. Riksföreståndaren beaktade emellertid äfven detta önskemål och affärdade något senare af Stockholms borgerskap uppsatt manskap jämte egna svenner. Denna kontingent anlände till Kalmar den 3 december.

Belägringstruppernas numerär var sålunda ganska afsevärd och mer än tillräcklig för att afvärja utfall från slottet och upprätthålla bevakningstjänsten på postställena ('hållen'). Men i samma mån som belägringsfolkets antal tillväxte, gjorde sig lifsmedelsbristen alltmera gällande. I Kalmar fanns naturligt nog föga eller intet att tillgå: halfva staden, däribland kyrkan och dominikanklostret, var afbränd efter stormningen och borgerskapets belägenhet öfverhufvud ömklig. Särskildt de tyska ryttarnas ankomst ökade provianteringsbekymren. Gadh lät dem först göra en lifsmedelsexpedition till Öland, af hvars tillgångar de så lifnärdes de närmaste dagarna — det var tydligen samma expedition, som omnämndes i svarsbrefvet till rådet den

[1] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 8 dec. 1506. SA: A III, n. 1525, tr. BSH V, s. 132 ff.

Digitized by Google

27 nov., men ovisst är, om Gadh, såsom han från början tycks ha ämnat, själf följt med. Den som egentligen på grund af riksföreståndarens order skulle sörja för tyskarnas förplägnad, var Peder Månsson. Men först och främst försummade Peder att, såsom han var befalld, möta dem på vägen och ledsaga dem till Kalmar.[1] När han några dagar senare verkligen anlände till staden, torde han ha vållat Gadh åtskillig förtret genom att vidhålla sina pretentioner på Östra härad, hvarförutom han enligt egen uppgift förfogade öfver Västra härad, Södra Vedbo och Uppvidinge. Emellertid öfverenskommo nu Gadh och han, att för herr Svantes folk (tyskarna inberäknade) en kostgärd skulle utgå från Tuna, Stäkeholms och Kalmar län samt Peder Månssons uppgifna förvaltningsområde. I egenskap af länsinnehafvare hade Gadh därjämte redan i okt. och nov. upptagit den ordinarie skatten i Möre, hvarvid det vållade någon svårighet, att Sten Kristersson tagit uppbördslängderna med sig och ej tycktes villig att återlämna dem — såsom vi längre fram skola se, stod Gadh numera i fullt så spändt förhållande till herr Sten som till Peder Månsson.

På egentliga krigsmaterialier rådde i början stor brist. Särskildt gällde detta krut och för pilar behöfligt järn. Det sistnämnda anskaffades emellertid genom att bryta loss, hvad som var användbart å de brända husen. Krutförråd, som de den 3 dec. anlända trupperna medhaft, befunnos genast otillräckliga; ett gladare mottagande fingo nog två tunnor lax, som fru Mätta — efter Knut Alfssons död hade hon 1504 blifvit gemål åt sin gästvänlige värd, herr Svante — samtidigt förärade Gadh med tillönskan att snart låta sig väl smaka. En anmaning, som Gadh tidigare riktat till Svante, att förmå ärkebiskopen och biskop Matts att donera en tunna krut hvar, ledde väl knappt till något resultat. Gadh fann emellertid på råd. Han upprättade helt enkelt en krutstamp, där han sedan »bakade poluer» af hjärtans lust.

[1] BSH V, s. 126. Själfva ordern tycks i koncept föreligga i SA: A I, n. 149 b.

De inspärrade slottsförsvararnas läge blef så småningom ganska dåligt. Redan den 3 nov. uttalade Gadh den förhoppningen, att »the skulo faa en traang dör här pa slottet innan julen», såvida man finge ha fred från Blekingesidan. Gadh hade då tvenne gånger uppfordrat slottet att kapitulera men fått afslag, enligt Gadhs mening under påverkan af en Bengt Stunt, som 1504 varit byfogde i Söderköping och då anställt ett formligt upplopp mot riksföreståndarens fogde å Stäkeborg Sander Arendsson. Han hade därefter begifvit sig till rikets fiender.[1]

Före afspärrningens genomförande torde Joakim Trolle ha återkommit till slottet. Enligt de underrättelser, Gadh i början af dec. erhöll, var Trolle synnerligen bekymrad öfver ställningen däruppe. Brist begynte visa sig på hvarjehanda; folket var svårhandterligt och hade f. ö. smält ihop. Trolle hade därför, om man får tro Gadhs sagesman, ställt i ordning en båt för sin egen räkning för att vid lägligt tillfälle kunna rymma ifrån alltsammans.

Emellertid hade Gadh beslutat att ej företaga någon stormning mot slottet, förrän sjön tillfrusit. Han ville då göra sitt anlopp mot bagaregården för att sedan vid brygghuset[2] hugga upp muren åt sjösidan och så släppa in »gästerna» (de tyska knektarna). Det skulle bli ett »bondasous»,[3] så att man aldrig sett maken.

När detta skett, ville Gadh gå öfver sundet och belägra Nils Bosson å Borgholm. Herr Nils hade tagit Gadhs framgångar illa vid sig. Dessutom var han i december månad ganska svårt angripen af kopporna. Vid en blifvande be-

---

[1] Fru Mätta Ivarsdotter till herr Svante, Svartsjö i aug. 1504. SA: A IV, n. 218. Anders Stunt till dens., Öland 26 mars 1505. SA: A II, n. 723. Söderköpings magistrat till Svante 26 sept. 1504. SA: A V, n. 491. Herr Svante till Anders Stunt, Västerås 25 apr. 1507. SA: A I, n. 1769. Anders Stunt var Bengts broder och hade följt honom i landsflykten.

[2] Jfr Sylvander, Kalmar slotts och stads historia I, åttonde och elfte afteckningarna jämte förklaringen s. 10 f. Brygghuset är kanske detsamma, som hos Sylvander kallas stegerhuset.

[3] Enligt Söderwalls förmodan = bondkalas.

Digitized by Google

lägring af hans slott trodde sig Hemming kunna få mycken hjälp af Ölandsbönderna, som voro synnerligen välsinnade.[1]

Medan Gadh uppgjorde dessa planer, var herr Svante uppe i Dalarna. Som ofvan nämnts, hade stämningen på den senaste allmänna herredagen varit ogunstig mot Svante Nilsson lika väl som mot Hemming Gadh, och det får väl anses symptomatiskt, att innehafvaren af Stäkeholms län Peder Turessons fogde och andra frälsemän däromkring efter mötet utspridde det ryktet, att Svante Nilsson vore afsatt från riksföreståndarskapet, liksom Gadh från biskopsvärdigheten.[2] Svante Nilsson ansåg sig under sådana förhållanden behöfva understöd från dalkarlarna, till hvilka han var knuten redan genom sin fader Nils Bosson Stures minne. Den 6 dec. höll han ting med dem på Tuna kyrkovall. De församlade svuro då att icke vilja veta af någon annan herre och höfvitsman: ville någon 'lekt eller lärd, inrikes eller utrikes, på konung Hans' tillskyndan med bref eller någon stämpling' åstadkomma split i riket, så skulle dalabönderna med lif och makt bistå riksföreståndaren i en sådan mans afstraffande androm till varnagel.[3]

Men Svante Nilsson glömde ej heller att tala med dalkarlarna om Hemming Gadhs belägenhet. Och de förklarade sig ej kunna tillstädja, att Gadh gåfves tillspillo. Han borde i stället hållas i välmakt, som den där, en ny biskop Kettil, troget afvärjt rikets skada och fördärf.[4]

Sålunda stärkt i sin ställning, ville Svante Nilsson nu företaga ett krigståg till Gadhs understöd. Ursprungligen tänkte han sig detta i formen af ett anfall på Skåne. Så skref han till Gadh redan i slutet af okt. eller början af nov.[5]

---

[1] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 26 okt. 1506. SA: A III, n. 1520, tr. efter ofullständig kopia HSH XX, s. 60. Gadh till herr Svante, Kalmar 3 nov., 30 nov., 6 dec. och 8 dec. 1506. SA: A III, n. 1522, 1523, 1524, 1525, tr. BSH V, s. 121 ff., 129 f., 130 ff., 132 ff. Jfr BSH V, inl., s. 81 ff.

[2] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 8 jan. 1507. SA: A III, n. 1529, tr. BSH V, s. 139.

[3] HSH XX, s. 70—75.

[4] HSH XX, s. 34.

[5] BSH V, s. 121. Med planen på krigståget sammanhänger måhända det lån af 1260 mark, Svante på vintern upptog af Erik Turesson (HSH

Digitized by Google

Och när Kempe den 7 dec. återkom från Svante, medförde han bref om samma afsikt tillika med anhållan att få del af Hemmings tankar i frågan. Denne gillade företaget på det högsta, såsom framgår i synnerhet af Gadhs svarsbref af den 8 dec. Man får där det intrycket, att Gadh blott fruktade, att Skåneresan ej skulle bli af. »Sätter then skaneske resan ingelundh aff», heter det gång på gång.[1] Och i hosföljande skrifvelse s. d. till riksföreståndarens kansler Peder Jakobsson tillhåller han denne att ej låta sin herre släppa »illam resam» ur sina tankar, enär däraf berodde all de svenskes välfärd för den följande sommaren.[2] För själfva nedmarschen framlade Gadh en detaljerad plan. Svante borde hålla jul å Örebrohus och därefter samla allt folket i Vadstena — riksföreståndaren hade vid underrättelsen om Kalmar stads eröfring tillsagt frälset i Uppland och Södermanland samt köpstäderna Enköping, Sigtuna, Västerås, Arboga och Uppsala att vara redo för ifrågavarande expedition. Så skulle enligt Gadhs förslag två kårer bildas. Den ena, förd af herr Svante själf, borde draga fram genom västra Sverige för att förstärka sig med Västergötlands höfvitsman Åke Hansson och hans folk. Den andra kåren, bestående af det uppsvenska frälset, skulle öfver Jönköping draga ned åt Finnveden för att resa därvarande allmoge, hvarefter de båda arméerna på lämpligt ställe kunde förena sig med hvarandra och rycka in i Skåne. Hela anordningen skulle, menade Gadh, ha det goda med sig, att det hårdt

XX, s. 130); det var förmodligen detta lån, på hvilket Hemming Gadh alluderade, när han 8 dec. 1506 skref till kanslern Peder Jakobsson: »Gracias ago vobis immortales de bonis novitatibus de domino Erico Turesson designatis, tantum de hiis gaudeo prout de prosperitate propria et plus, cum de universali bono agitur, unde nobis subditis gloria erit atque victoria sempiterna». SA: AV, n 1526.

[1] Gadh till Svante, Kalmar 8 dec. 1506. Det bref, Kempe medförde från Svante, var nog dennes skrifvelse af Svartsjö 22 nov. 1506 (HSH XX, s. 60 ff.), i hvilken Gadh vederbörligen aftackades för stadens eröfring.

[2] »Kempo familiaris meus apportabat litteras domini gubernatoris mihi et communitati iocundissimas, potissime cum Scaniam intrare desiderat, rapinas, incendia atque homicidia suorum subditorum vindicaturus. Suadete, ut omnino illam resam non dimittat, quoniam ab illa tota salus Suecorum dependet estate futura».

Digitized by Google

pröfvade Kalmar län icke betungades genom inkvartering och fodring, hvarifrån däremot Finnvedshäradena i åratal varit förskonade. Vore då Kalmar slott också i Gadhs våld, skulle denne sända 2,000 man på en diversion till Bleking. — Sistnämnda landsända, för hvilken Nils Gedda nu rådde, hade Gadh f. ö. hela hösten haft i vänlig åtanke: den 3 nov. hade han sagt sig med det snaraste vilja se, hvad han förmådde mot »then träkaaken» Avaskär och Lyckå; kunde han framtränga så långt som till Ronneby, vore det så mycket bättre.[1]

Emellertid borde riksföreståndaren före inbrottet i Göinge genom bref till Lundaprelaten och de skånska herrarna föreslå en tjuguårig fred, hvarigenom åtminstone den skånska allmogen kunde väntas blifva villig att befordra fredens sak.

Med Gadhs ifver för den skånska resan sammanhänga de goda förhoppningar, han alltjämt hade om slottets snara eröfring, hvarför han den 8 dec. öfverhufvud ej tyckes önska någon nämnvärd numerär förstärkning. Han undanbad sig uttryckligen mera 'hoffolk' (beridna trupper), såvida ej slottsförsvararna blefve undsatta. Men fara härför yppade sig snart. Flera danska skepp ankommo till sundet med afsevärda truppstyrkor. Och i bref af den 12 dec. till Svante har Gadh därför redan slagit ned modet. Till råga på olyckan gåfvo de tyska knektarna anledning till oro. De sutto på sin ölstuga och förde »selsynt tall»; f. ö. lefde de ej i bästa sämja med sina svenska kamrater. Levererade fienderna under sådana förhållanden en batalj, ansåg sig Gadh ha att frukta det värsta. Han bad nu åter om förstärkning af köpstadsmän från Uppsverige.[2] — Därmed afbrytas våra underrättelser om Gadh och belägringen för nära en månad.

Hösten 1506 inträdde emellertid i förhållandet mellan Danmark och Lübeck en förändring, som måste få den största betydelse för Sverige. Kung Hans hade af den romerske

---

[1] Se härom BSH V, s. 122.

[2] Gadhs bref till herr Svante 6 och 8 dec. 1506 (se ofvan). Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 12 dec. 1506. SA: A III, n. 1527, tr. BSH V, s. 135.

Digitized by Google

konungen lyckats förvärfva en aktsförklaring öfver svenskarna för deras affällighet.[1] Samtidigt utfärdade Maximilian ett exekutorialbref å riksaktsförklaringen, därvid förbudet mot umgängelse med svenskarna i stränga ordalag förnyades. Då därtill kom, att lübeckarna i de mecklenburgska hertigarna fått besvärliga fiender på halsen och Danzig alls icke visade någon beredvillighet att stödja Lübeck, öppnades i Segeberg den 7 dec. nya underhandlingar mellan kung Hans och Travestadens representanter. Förlikningen var strax uppgjord. Lübeckarna utfäste sig att afbryta alla handelsförbindelser med svenskarna, tills dessa underkastat sig den danske härskaren, och att under tiden på öfvertalningens väg söka återföra dem till lydnad. Få dagar senare, lät Hans lübeckarna veta, att Svante Nilsson aflidit(!), hvarför det vore lämpligt att genast sätta i gång med fredsbemedlingen.[2]

När vi fram på nyåret 1507 åter få höra något om Gadh, tycks denne ännu ej ha erhållit kännedom om hvad som förefallit i Segeberg. Han är helt upptagen af de närmast liggande bekymren, hvilka till stor del vållades af det inhemska oppositions- och fredspartiets intriger. Själf trakasserades han alltjämt af sina kapitulares, som öfverallt stämplade mot honom. Ryktena om herr Svantes och hans egen afsättning från resp. ämbeten höllo i sig, och af personer ur oppositionspartiets krets uppmanades allmogen att negligera Svantes och Gadhs skrifvelser. Allt detta inverkade ogynnsamt på böndernas beredvillighet att understödja belägringen. Så t. ex. hade Gadh sändt bud till Högsby och Ålems socknar efter folk att aflösa från andra håll komna allmogemän, som sedan en tid tillbaka legat utanför slottet. Men där kom inte så mycket som ett barn! Särskildt voro Högsby socknemän motspänstiga. Och i Västra härad var förhållandet enahanda, så att man trots riksföreståndarens egen skrifvelse vägrade att gå till Kalmar. Äfvenså tredskades man i hela Peder Månssons område — icke blott i Västra härad utan äfven i hans öfriga tre härader — med att utgöra

[1] ST III, s. 527 ff. Jfr ofvan s. 122.
[2] HR III: 5, s. 246 ff.

Digitized by Google

den resterande hälften af den i början af dec. ålagda kostgärden. Att detta vållade Gadh allvarliga svårigheter, bekymrade nog Peder Månsson ganska litet; tvärtom tyckes han i bref till riksföreståndaren vilja lägga ansvaret på Gadh för den omständigheten, att herr Svantes i Kalmar varande folk fingo pröfva på »stor hunger» och hvarjehanda vedervärdigheter. Det bör dock rättvisligen nämnas, att han samtidigt bad om ett anmaningsbref från Svante Nilsson till vederbörande häradsbor angående kostgärdens erläggande.

Man tycker sig nu i Gadhs bref märka en viss, under dessa omständigheter ganska förklarlig misstämning mot Svante Nilsson, som lät sig själf och Gadh så trampas, som det skett vid sista herredagen och genom de kringlöpande afsättningsryktena. Och det gällde att intala riksföreståndaren mera kurage, helst som denne i sin dystra sinnesförfattning visade sig benägen att afgå från riksföreståndarskapet: »Sither i högsätith och byuder ower andra, ä medhan i kunne bestrida en hästh. Biudhe the thetta til, medhan i äre höffuitzman och i idhre welmakth, hwath skulo the göra, om i sielffue idher fornidra och lathe annan biudha ower idher?»

Tyvärr ville det inte lyckas att taga slottet, »thenne förbannade kaak», såsom Gadh kallar den. Det blef en ovanligt blid vinter detta år, och det efterlängtade tillfälle, då det skulle frysa till så starkt i sundet, att isen bar rundtom slottet, kom i själfva verket aldrig. I början af jan. hade Gadh ännu något hopp att trots allt kunna företaga en stormning, blott herr Svante ofördröjligen skickade folk till undsättning. Gadhs entusiasm för den skånska expeditionen hade nu uppenbarligen svalnat. Han tycktes mena, att vinterns blidhet lade hinder i vägen för detta företag, och begynte i stället i bref till herr Svante den 8 jan. tala om ett anfall på Bleking. Följande dag synes han mera intresserad för en aktion mot Nils Bosson; till en sådan borde största delen af tillgängliga trupper användas, sedan en stormning mot Kalmar slott företagits, vare sig denna utfallit lyck-

Digitized by Google

ligt eller icke. F. ö. började Gadh redan misstänka, att Nils Bosson ej var så alldeles obenägen att skifta parti.[1]

Emellertid hade riksföreståndaren brutit upp från Västerås på sin planerade hjälpexpedition till de södra gränstrakterna. Gadhs bref af den 8 och 9 jan. tyckas ha nått honom i Linköping, där han veterligen befann sig den 20 jan.[2] I den staden och ej i Vadstena blef det tydligen, som den stora hären samlades. Troligen hölls också landskapsmöte med östgötarna, ty Svante hade på förhand beordrat Måns Gadh på Hof att infinna sig i Linköping på ett sådant möte den 17 jan. Måns tillsade 4 fullmäktiga bönder från hvarje härad att jämte länsmännen förfoga sig dit, men själf synes han ej ha kommit trots upprepade kallelser. Han skyllde dels på sjukdom, dels på ett bref från Hemming, som beordrade honom att från Hof begifva sig till Rönö och se till »electi» och de i Kalmar varande svennernas hästar. Ett uppdrag af Hemming ansåg Måns vara förfall nog, »for thy hanom lygher nu makth ther upa i sin frawara, han hawer ey manghe, hans besthe wyle wethe — — han ghörs nu ghod wenerz hyelp behoff».[3]

Genom ett bud, som på sin resa från Lübeck tagit vägen öfver Danmark, mottog Svante i Linköping den 20 jan. en skrifvelse från Lübecks magistrat med tillkännagifvande, att staden under förhandlingar i Segeberg lofvat kung Hans att mäkla fred mellan honom och svenskarna. Brefvet ville också vara ett första steg i denna riktning. Om karaktären af den dansk-lybska öfverenskommelsen i Segeberg för öfrigt hade hvarken brefvet eller budet något att förtälja. Så mycket var emellertid af budets berättelser klart, att konungen gjorde sina skepp i ordning, hvarför den förmodan låg nära till hands, att han nu kände sig fri för en aktion

[1] Tvenne bref från Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 8 jan. 1507. SA: A III, n. 1529, 1530, tryckta (i felaktig ordning) BSH V, s. 139 f., 137 f. Gadh till herr Svante, Kalmar 9 jan. 1507. SA: A III, n. 1507, tr. BSH V, s. 140 f. Herr Svante till Västra härad i april 1507. SA: A I, n. 103. Peder Månsson till herr Svante, Säby 13 jan. 1507. SA: A IV, n. 357.

[2] HSH XX, s. 93—97.

[3] Två bref från Måns Gadh till Svante Nilsson, af hvilka det ena är dateradt Hof 15 jan. SA: A IV, n. 430, 586.

Digitized by Google

mot Kalmar. Då dessutom Gadhs bref innehöllo så starka uppfordringar angående skyndsam undsättning, beslöt Svante att med trupperna bege sig till belägringsstaden och slå Skåneplanerna ur hågen.

Under tiden lät han Gadh taga del af det lybska brefvets innehåll. De reflexioner, Hemming efter genomläsandet nedskref, bevisa bättre än något, att detta var första gången, han hörde något om Segebergsfördraget, hvarför han ännu icke till fullo insåg dess för Sverige ogynnsamma innebörd. Hvad han uppfattade af brefvet och de med öfverbringandet förknippade omständigheterna var endast, »at konungen oc hans wener haffwa thet latet förwerffwa, oppa thet at thet motte komma i dagh mellan konungen oc edher» (herr Svante). Denna danska benägenhet för fredlig uppgörelse borde nu herr Svante enligt Gadhs råd ytterligare förstärka genom ett infall i Bleking för att på detta sätt drifva de skånska herrarna att genom bud hos riksföreståndaren söka vapenhvila.[1] Om Gadh sålunda motsåg en för Sverige hederlig förlikning med kung Hans under den närmaste framtiden, skulle det tyvärr snart visa sig, att hans beräkningar varit alltför optimistiska.

Gadh hoppades också på slottets snara fall. Visserligen gick sundet öppet, och belägringsfolket hade misslyckats i sitt försök att sänka en skuta i hamnen, hvarmed man åsyftat att få blockaden af Kalmarhus bekvämare och äfven mera effektiv än genom i sundet opererande småbåtar. Men Gadh gjorde sig räkning på att de belägrade, kanske utan strid, skulle gifva sig, blott herr Svante anlände, innan några undsättningsskepp visade sig i sjön. Bittida och sent hördes från slottet sådana rop som detta: »naar komber then gode herre, her Swante, vaare han framme, funnes her anner radh».[2] Det var f. ö. något, som riksföreståndaren äfven från annat håll hörde, att slottsförsvararna icke gärna ville

[1] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 1 febr. 1507. BSH V, s. 143 ff.

[2] Gadh till herr Svante, Kalmar 11 febr. 1507. SA: A III, n. 1533, tr. BSH V, s. 146 f.

Digitized by Google

dagtinga med någon annan än honom själf.[1] Riksföreståndaren befann sig nu i stadens omedelbara närhet. Vid sin resa genom Högsby hade han nog inte försummat att i enlighet med Gadhs uppmaning förehålla sockenborna deras ohörsamhet och straffa dem genom att låta sina hästar ligga där på fodring några dagar. Svante hade velat, att Gadh skulle fara honom till mötes, men denne afböjde på grund af sin oumbärlighet i Kalmar. I stället sände han Påvel Kyle. Herr Svante å sin sida skickade Nils Bröms i förväg till Kalmar. Bröms visste då berätta, att hjälpsändningen misshagade åtskilliga — det är ej svårt att gissa hvilka. Gadh uttryckte sin synnerliga förundran häröfver, helst som det ej var sitt eget fäderne eller möderne, han försvarade.[2]

Den 12 eller 13 febr. torde Svante ha anländt till Kalmar. Gadh hade genast ett ärende att andraga, som rörde de danska intrigerna i Rom.

Alexander VI:s edikt af den 1 febr. 1502 mot Hemming Gadh för oberättigadt besittningstagande af Linköpings biskopsstol och mot Sten Sture och Svante Nilsson såsom medbrottslingar blef aldrig exekveradt. Emellertid återkommo både kung Hans' och kardinal Jakobs klagomål öfver förhållandet ifråga, sedan Julius II bestigit påfvestolen. Den 20 maj 1505 utfärdade Julius en rekommendationsskrifvelse för johannitriddaren Jakob de Clipelle, som på uppdrag af kardinalen skulle göra en resa till Norden och å sin hufvudmans vägnar taga Linköpings stift i besittning. Påfven utbad sig konungens bistånd åt denne riddare.[3]

Kung Hans' prokurator i Rom var sedan slutet af 1490-talet den från Perugia stammande Leander de Pellagallis,[4] hvilken äfven vid flera tillfällen skötte de svenska prela-

[1] Jon Jönsson, slottsfogde å Stockholm, till herr Svante, utan datum. SA: A III, n. 524 (måste vara samtidigt med ett annat bref af Jon Jönsson till samme adressat af 20 jan. 1507, SA: A III, n. 819).

[2] Gadhs bref till herr Svante 1 febr., 3 febr. (SA: A III, n. 1532, tr. BSH V, s. 145) och 11 febr. 1507.

[3] DN VI, s. 668.

[4] Om denne se LINDBÆK, Pavernes forh., passim.

Digitized by Google

ternas affärer därnere.[1] Det var utan tvifvel denne, som i det Gadhska målet uppträdde å konungens vägnar. Till ersättning tycks han ha betingat sig kung Hans' rekommendation till erhållande af Linköpings stift i händelse af kardinalens frånfälle, och en sådan rekommendation erhöll han också i skrifvelser, som konungen den 10 okt. 1506 afsände till påfven och kardinalkollegiet.[2]

I augusti månad 1506 var den danska diplomatien vid kurian som allra flitigast. Först inlämnades å drottning Kristinas vägnar en supplik, hvari hon beklagade sig öfver att ha blifvit beröfvad sitt svenska lifgeding, ett brott, till hvilket den numera aflidne riddaren Sten Sture och en viss Hemming Gadh, »qui se gerit pro preposito Lincopensi», främst vore skyldiga. Hon ordade äfven om fångenskapen i Sverige och om skatter och klenoder, som i samband därmed skulle ha beröfvats henne. Påfven lyssnade till suppliken och uppdrog den 14 aug. åt ärkebiskoparna i Lund och Uppsala att kalla inför sig Gadh och Sten Stures arfvingar samt sedan rannsaka och döma i ärendet.[3]

Sex dagar senare förmådde man påfven Julius att förnya bullan af den 1 febr. 1502.[4] Följande dag öfverlämnade kardinal Jakob åt kung Hans att å kardinalens vägnar drifva den blifvande processen, hvilken sålunda h. o. h. kom i konungens händer. Och den 22 aug. utfärdade en af de tre exekutorerna, ärkebiskop Julianus Maffei från Ragusa, hvilken sedan gammalt uppehöll sig vid kurian, ett formligt exekutorialbref mot Gadh, med stadgande bl. a. om ambulatoriskt interdikt som en af bestraffningsgraderna. Af Gadhs medhjälpare nämnes ingen vid namn, ej ens herr Svante.[5]

---

[1] Karlssons afskr.: obligationer.

[2] DGAA I, s. 3 f.

[3] Karlssons afskr.: bulla af 14 aug. 1506.

[4] DGAA IV, s. 300—305.

[5] DGAA IV, s. 324—330. Bullan af år 1506 stadfäster till alla delar den af 1502, och därmed har tydligen följt, att också exekutorerna skulle vara desamma. Emellertid är här det egendomliga förhållandet, att två af 1502 års trenne exekutorer vid den nya bullans utfärdande voro döda; biskop Didriks af Lübeck frånfälle inträffade visserligen så sent som

Digitized by Google

När bullan af den 20 aug. nådde Danmark, öfverlämnade konungen den till ärkebiskop Birger i Lund, som befordrade den till trycket. Det var meningen, att den så skulle uppspikas på kyrkdörrarna, och det var väl hufvudsakligen därför, som den försågs med en till menige mans tjänst på nordiskt tungomål affattad resumé, så lydande: »Här forkynnes Hemmingh Gad och Swante Nielsen i Pawens band, och alle theris mädhhiälpere saa ath hwaar the ere, maa änge mässe eller Gudz thiänesthe haallis aabenbare oc ey i thre daue effther the affare.»[1]

Så kom ryktet om den hotande bannlysningen till Kalmar. Det hette därvid, att biskopen af Lübeck — den posten bekläddes sedan slutet af förra året af Wilhelm Westfal — var den utsedde domaren. Såsom ofvan antydts, vidtogo Hemming Gadh och herr Svante genast en åtgärd till attentatets afvärjande. Det skedde genom en i bådas namn uppsatt appellationsskrifvelse, som den 14 febr. 1507 på Kalmar stads rådhus af Gadh öfverlämnades till notarius publikus, prästmannen från Linköpings stift Peder Elafsson. Svante var också närvarande vid tillfället.

Denna Gadhs skrift har varit föremål för mycken diskussion och från danskt håll alltid häftigt antastats. Senast omnämner Lindbæk[2] den med ett så ampert epitet som »overordentlig usandfærdig». Emellertid torde det vara svårt att i skriftens innehåll upptäcka en enda bevislig

---

16 aug. 1506 (Eubel, Hierarchia catholica II, s. 199), hvadan det ej kunde vara bekant i Rom 4 dagar senare. Men åtminstone i detta fall har uppdraget, som f. ö. helt enkelt ställts på »archiepiscopus Ragusinus, episcopus Lubicensis» etc., ansetts följa ämbetet. Detta visar sig ej blott i fråga om Julianus Maffei, utan äfven med afseende på den nye biskopen af Lübeck Wilhelm Westfal (se texten). — Julianus Maffei var den tredje Ragusaprelaten å rad, som befullmäktigades att vara exekutor i svensk angelägenhet — det berodde väl på den tillfälligheten, att alla de ifrågavarande ärkebiskoparna, Joannes Veneris, Joannes de Sacchis och Julianus, voro kurialer (jfr HT 1911, s. 243).

[1] ST III, s. 704 f., där dock för den tidigare bullan den oriktiga dateringen 1 febr. *1501* förekommer.

[2] Pavernes forh., s. 123.

Digitized by Google

bosanning.[1] Kung Hans' förhållande till fru Edele är väl bestyrkt, likaså de danska fogdarnas i Sverige framfart. Hvad konungens ställning till Ryssland angår, stöder sig appellationsskrifvelsen tydligen på de ryska sändebudens andraganden inför kung Hans i svenska riksrådets närvaro mars 1501, däri både det dansk-ryska förbundet mot Sverige, afträdandet af svensk jord i Finland till storfursten och förslaget om giftermål mellan dennes son och konungens dotter omnämnas.[2] Det måtte väl vara i hög grad förklarligt, om de svenska herrarna satte tro till hvad sändebuden hade att berätta om den ingångna ententen, och det lär åtminstone icke kunna ledas i bevis, att dessa berättelser h. o. h. voro gripna ur luften. — Gadhs samtidigt lämnade uppgifter angående vunnen påflig presentation »in forma brevis» till Linköpings biskopsstol och om rekommendationsskrifvelser, som kung Hans i samma syfte affärdat för hans räkning till Rom, äro ofvan berörda.

Skrifvelsen utmynnar i högtidligt vad till påfven från kung Hans, kardinal Jakob och biskopen af Lübeck. Gadh för sin del lofvade att inlåta sig i underhandlingar med kardinal Jakobs fullmäktige, när helst sådana med styrkt befogenhet uppsökte honom.[3]

Svante fick kort därefter handlägga ännu ett par ärenden, som rörde Hemming Gadh personligen. Först var det skrifvelser från Hemming Passow och den livländske ordensmästaren angående de skuldfordringar, Passow ansåg sig hafva i Sverige, därvid krafvet på ersättning för det af Gadh beslagtagna skeppet intog en framskjuten plats. Skrifvelserna voro ställda till Stockholms borgmästare och råd, hvilka den 5 jan. afsände dem till Svante för inhämtande af dennes utlåtande. Riksföreståndaren i sin tur synes

[1] Som ett minnesfel måste det betecknas, när Gadh i appellationsskriften gör gällande, att i den kuriala processen på 1490-talet mellan kung Hans och det svenska riksrådet angående Sveriges krona kardinalen Georgius Costa varit den af påfven utsedde domaren — i verkligheten hade ju kardinalen Johannes de s. Georgio innehaft det nämnda uppdraget (se ofvan s. 44).

[2] Jfr ofvan s. 76.

[3] HSH XX, s. 17—26.

Digitized by Google

med afsikt ha uppskjutit skrifvelsernas behandling, till dess han ankommit till Kalmar och sammanträffat med Gadh. Först den 17 febr. affärdades så till Stockholms magistrat ett svar, ej särdeles gynnsamt för Passow. I fråga om kontroversen Gadh-Passow skref Svante, att Gadh fortfarande ville stå Passow till svars — det ifrågavarande skeppet låge ännu i Söderköping — men att Gadh i så fall hade åtskilliga motkraf, t. ex. för sina svenner, som 1504 ihjälslogos i Kalmar af Passows folk.[1]

Vidare hade Svante vid sitt besök i Linköping å domkapitlets vägnar uppvaktats af domprosten Hans Brask, ärkedjäknen Hans Ganzow och kaniken Peder Godskalksson, som meddelat sin afsikt att fråntaga Hemming Gadh biskopstionden i stiftet — sålunda i öfverensstämmelse med rådsbrefvet den 5 okt. 1506. Svante tyckes ej vid tillfället ha definitivt yttrat sin mening, men sedan han rådfört sig med Gadh, var hans beslut fattadt. Den 1 mars utfärdade han en skrifvelse till kapitlet, som nu förbjöds att bringa den tillämnade åtgärden i verkställighet. Som skäl anfördes framför allt de stora omkostnader, Gadh för rikets skull åsamkat sig i Kalmar. Dessutom hänvisades till dalkarlarnas bestämda uttalande om Gadh vid det af Svante nyligen hållna landstinget. Både riksföreståndaren och Hemming Gadh ville emellertid vinnlägga sig om att domkyrkan komme »til en godh stadge», blott fred inträdde.[2]

Hvad vidkommer de militära operationerna under herr Svantes Kalmarbesök, så företogs först en af Erik Trolle och Nils Bröms ledd expedition till Öland. Bröms hade redan den 8 jan. af Gadh framhållits som den bäste befälhafvare, man i hela riket hade att tillgå vid ett dylikt företag, detta närmast på grund af hans ovanliga förmåga att rycka de underlydande med sig och vinna deras öra. Efter ankomsten till ön förlades de bl. a. af herr Svantes och mälarprelaternas svenner bestående trupperna å det intill Borgholm belägna Kolstad i utgångsställning för en formlig belägring

[1] HSH XX, s. 79—91. Jfr ofvan s. 104 f., 127.
[2] HSH XX, s. 33 ff. Om landstinget i Dalarna se ofvan s. 147.

Digitized by Google

af slottet. För att en sådan skulle kunna komma till stånd, funno emellertid befälhafvarna snart, att Gadhs närvaro var högeligen önskvärd. Om han komme med »bisser oc verger», skulle den öländska allmogen gärna deltaga i belägringen samt förse belägringsfolket med allsköns lifsmedel. Komme Gadh återigen icke, ville allmogen ej skänka sitt understöd, ej heller tålde sig trupperna då med att ligga kvar på ön, skilda från sina på Kalmarkusten kvarlämnade hästar.[1]

Emellertid hade en belägring af Borgholm från början icke varit hufvudsyftet för Trolles och Bröms' öfverfart till Öland, för hvilken i stället i enlighet med Gadhs tidigare gifna råd just provianteringshänsynen varit bestämmande. Gadh och herr Svante tyckas ha ämnat att, sedan proviant sålunda erhållits, ändtligen slå det stora slaget för att få Kalmar slott i sitt våld. Men få dagar efter Ölandsexpeditionens afgång hade deras förhoppningar i denna riktning blifvit grusade, i det att fyra kung Hans' skepp kommo in i hamnen och efter en häftig strid lyckades undsätta slottet med allehanda lifsmedel.[2]

Bröms och Erik Trolle fingo nu återvända från Öland för att kort därpå bege sig till Bleking, som blef föremål för ett mera vidlyftigt krigsföretag. Svenskarna hade här vissa framgångar, och Lyckå slott och stad förhärjades. Men långt ifrån att härigenom lyckas förmå de skånska herrarna att begära stillestånd, beslöt Svante nu själf att med danskarna öppna underhandlingar, vid hvilka man säkerligen menade, att de i Bleking vunna segrarna dock skulle ge en för Sverige gynnsam basis. Till sändebud utsågs dekanen Erik Svensson, som i medhafda bref och instruktioner bl. a. skulle framföra Gadhs gamla önskemål om ett svenskt-danskt möte med »nogre faa fulmectoge paa baade syder».[3]

[1] Trolle och Bröms till herr Svante, Kolstad 18 febr. 1507. BSH V, s. 148 f. Västerslätt, där åtminstone en del af hästarna voro förlagda, är ej, såsom Styffe i registret anger, beläget å Öland utan i Kläckeberga socken n. om Kalmar — detta framgår f. ö. äfven af sammanhanget.

[2] Erik Trolle och Nils Bröms till Svante Nilsson, Kolstad 19 febr. 1507, BSH V, s. 149 ff. Jfr HSH XX, s. 99 ff.

[3] HSH XX, s. 101, 102 ff., 108 f.

Digitized by Google

Samtidigt med att dekanen på sin beskickning till Danmark afreste från Linköping (något före midten af mars),[1] voro Erik Trolle och Bröms återigen öfver på Öland, där denna gång en allvarlig belägring af Borgholms slott tillämnades. Äfven några Gadhs svenner deltogo, men enligt Trolles och herr Holger Karlssons (Gera) berättelse uppförde de sig ganska själfsvåldigt och synas bokstafligen ha tagit öl för ärende. Den 11 mars var man redo för en allmän stormning. Vare sig en sådan sedermera försöktes eller icke, beslöt man snart att återvända till fastlandet, därvid dock de från ön i form af kostgärd medförda lifsmedlen i någon mån rättfärdigade den för öfrigt misslyckade expeditionen. Ty i militärt afseende synes resultatet ha inskränkt sig till några uppbrända stallar utanför Borgholms slott.[2]

I sista stund hade Gadh sökt hindra företagets afstannande. Han for själf till Öland, men när han i medio af mars ankom till Rälla i Högsrums socken på öns västkust, fann han där ej, såsom han väntat, hela den svenska styrkan. Folket hade nämligen då i allmänhet redan hunnit öfver till andra sidan sundet. Gadh nödgades återvända, men vid hans ankomst till Ryssby (på Kalmarsidan midtemot Rälla) inställde sig skarpare köld, hvadan man kunde hoppas, att isen skulle komma att bära öfver sundet — i så fall väl den enda gången denna olycksaliga blidvinter. Gadh blef nu mycket benägen för en ny expedition mot Nils Bosson, och i bref från Ryssby bad han riksföreståndaren att få förfoga öfver ett trettiotal af dennes svenner; han ville då själf med dem och sina 60, de där gärna följde honom, än en gång pröfva lyckan. Öfriga från Öland återkomna frälsetrupper kunde han till sin stora förtrytelse ej få med sig; de fruktade alltför mycket att utsätta sig och sina hästar för verklig fara. Efter allt att döma voro biskopssvennerna icke de minst motspänstiga, och det är tilläfventyrs öfver just *deras* bristande stridsvillighet, Gadh så lifligt beklagar sig för herr Svante.[3] Gadh synes emellertid icke ha fått till-

[1] BSH V, s. 173.
[2] BSH V, s. 154 f., 156; HSH XX, s. 124.
[3] Gadh till herr Svante, Ryssby medio af mars 1507. SA: A III, n.

fälle att aftvå den skamfläck, som öns utrymmande enligt hans mening innebar, ty hans nya Ölandsplan torde aldrig ha blifvit satt i verket, förmodligen därför att kölden ej höll i sig.

Senast omkring den 11 april hade herr Svante väntat Erik Svensson tillbaka, men denne dröjde längre än man tänkt. Ställningen utanför Kalmar var nu ytterligare försämrad, i det att Jens Holgersen och danska riksrådet Anders Bilde den 9 april anländt till sundet med en kunglig flotta och, visserligen med stora förluster, förskaffat sig tillträde till slottet, som förstärkts med folk och lifsmedel. Det gick dessutom rykten, att konungen samlade en större styrka för att allvarligt kunna hota svenskarnas ställning i staden. Riksföreståndaren beslöt därför att ej vänta längre på dekanen utan omedelbart draga upp till Stockholm för att där samla mera folk till Gadhs undsättning. — Det hade den sista tiden varit mycket tal om att det lybska sändebud, som träffat herr Svante i Linköping och sedan kvarhållits i Uppsverige, skulle komma ned till Kalmar för att af Svante och Gadh få ett svarsbref med till Lübeck, men eftersom hanseaterna senare klaga öfver, att budet aldrig fick något svar, har väl det hela på något sätt blifvit om intet.[1] Kanske denna vederbörandes nonchalans får fattas som utslag af ringaktning för den hanseatiska politiken, sådan man nu börjat genomskåda den.

Herr Svante lämnade Kalmar i midten af april. Under uppresan skildrade han i en till Dalarna ställd proklamation de stämplingar, för hvilka Gadh var utsatt. Kung Hans gjorde, hvad han kunde, för att drifva honom från biskops-

1624, tr. BSH V, s. 157 f. Gadh säger bl. a., att många gåfvo sitt folk »klädhe och peningha och sköne hestha; tha the skulo nogoth göra, tha äre the gansth imfötthe. —Mik sadis i ögon: thesse hestha sta gull och peningha och forförass the, wij withe ey, ho oss nagoth giffwer igen. Jach swaradhe: then herre i thiäne, han är thess plictog, och haller thet laghin, om i thöm misthe for hans skull. Thet halp inthe». Försiktigtvis förság Gadh brefvet med påskrift, att herr Svante borde läsa det i enrum.

[1] HSH XX, s. 117, 121, 124 f., 194; BSH V, s. 172; riksföreståndarens ofvan citerade kungörelse till Västra härad af april 1507. Jfr Hildebrand, Sveriges medeltid II, s. 466 efter orig. i SA: A IV.

Digitized by Google

dömet och sätta en tysk(!) i hans ställe. Men Svante hade fortfarande det hoppet till Dalarnas allmoge, att den ej skulle tillåta något sådant mot den man, som så troget tjänat både gamle herr Sten och honom själf.[1]

Den 19 april, sålunda få dagar efter Svantes afresa, företogs från Kalmar slott ett kraftigare utfall, kombineradt med landstigningsförsök från danska skepp i hamnen. Lyckligtvis blef det trots rådande brist på krut afvärjdt, delvis genom Kempes tapperhet. Medan striden ännu rasade, kom dekanen tillbaka från sin resa, och Gadh säger med anledning häraf, att han gärna skulle ha släppt till »örath aff swarta katthen», om Svante då varit kvar. Erik Svensson medförde en skrifvelse från det danska riksrådet, daterad Lund den 7 april. Enligt uppdrag af Svante bröt Gadh strax brefvet i närvaro af den samtidigt anlände biskop Ingemar. Det framhölls däri som ett numera oeftergifligt villkor, att kung Hans återinsattes i sitt rike. Till den ändan borde svenska sändebud komma till ett vid midsommar beramadt danskt herremöte i Nykjöbing å Falster eller ock 3 à 4 veckor senare till Malmö. Man erinrade naturligtvis om, att svenskarna som ett kristligt folk borde betänka, hvad som kunde bli följden af den påfliga bannlysning och kejserliga aktsförklaring, hvilka nu tryckte Sverige.[2] Bland de många muntliga underrättelser, dekanen tillika medförde, var äfven ett yttrande af ärkebiskop Birger, att Gadh ingalunda kunde klandras, om han förde kriget i sitt fosterlands intresse, utan i så fall blott handlade som en kristen danneman. Gadh annoterade detta, säkerligen med icke ringa tillfredsställelse.

Doktor Hemming meddelade strax herr Svante sina tankar om det danska brefvet, som genom sitt hårdnackade fasthållande af de gamla krafven i någon mån förvånade honom. Han ville ej afråda utsändandet af något bud till Nykjöbingsmötet, men detta bud skulle hufvudsakligen ha till uppgift att förhöra sig om stämningen därnere och, såsom meningen tycks vara, mera för syns skull få något

[1] BSH V, s. 172 ff.
[2] HSH XX, s. 131 ff.

Digitized by Google

värf att andraga. I fråga om konungens 'intagande' i riket vidhöll Gadh sin tidigare uttalade uppfattning och var mycket rädd, att riksföreståndaren skulle låta förnedra sig till »drawantth» eller »fotganghare» och »stiga aff hästhen» för att låta en annan, konungen, rida: Svante vore ju dock »saa ädle oc staalth en herre» i spetsen för ett helt konungarike och hade intet, som tvingade honom att ge vika. Och hvad bann och akt vidkomme, så skulle »fänin» förbjuda danskarna att genom sådant vinna Sverige; kunde Gadh blott under sommaren försvara Kalmar stad, ville han vara med om att till vintern »banna» dem, »saa at hönsen skole gala i them». Enligt hvad som berättades, skulle herrarna i Uppsverige vara benägna att ingå på de danska fordringarna, men herr Svante borde då säga nej, stödjande sig på dem, som stodo »utan dörena», d. v. s. menige man; man skulle då få se, hvilket votum som betydde mest: »folka landzting är mektykt».[1]

Följande dag uppsatte Gadh en ny skrifvelse till riksföreståndaren, beseglad af biskop Ingemar, honom själf och fyra i Kalmar ännu kvarvarande frälsemän (bland dem Bröms). Den meningen uttalades, att danskarna, om de ej nu lyckades genomdrifva kung Hans' återinsättande, längre fram säkert skulle göra ett försök med de två andra villkoren. I nuvarande kasus funnes det för svenskarna blott två alternativ att välja på: antingen att besöka de af danska riksrådet annonserade mötena eller också oförtöfvadt sätta landsändan omkring Kalmar i det bästa försvarsskick, så att alla konungens anfall under sommaren kunde afvärjas, hvarefter

[1] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 20 apr. 1507. SA: A III, n. 1534, tr. BSH V, s. 167 ff. Den vanskliga meningen: »Äre the beradde» etc. torde icke kunna tolkas på annat sätt än härofvan skett. Svårigheten ligger egentligen i ordet »beradde». Men med hänsyn därtill, att det i föregående mening är taladt om de danskas sträfvanden att genom fördrag få Sverige i sitt våld, att vidare i Gadhs ordalag på detta ställe ett bestämdt motsatsförhållande tycks förefinnas mellan »thee ther oppe» å ena sidan och herr Svante »medh them, utan dörena staa» å den andra och att det både i detta och andra bref af Gadhs hand från denna tid antydes om mäktiga svenska herrars danska sympatier, måste »beradde» trots sin absoluta ställning antas betyda ungefär 'beslutna för eftergift mot Danmark'.

Digitized by Google

vintern utan tvifvel skulle återge Kalmar slott och Borgholm åt Sverige. Föredroges den sista utvägen, vore det ej svårt att svara på det danska brefvet. Själfva lofvade brefskrifvarna att efter yttersta förmåga fullgöra sin plikt i Kalmar.[1]

Vid denna tid begynte sundet att öfversvämmas af danska fartyg, från hvilka genom smärre båtar ständiga förbindelser med slottet underhöllos. Att vid anblicken häraf icke kunna skada fienderna eller hindra deras trafik var något, som i hög grad harmade Gadh; hade han blott haft krut, skulle det blifvit annat! Den totala bristen på »polwer» är därför jämte det danska brefvet föremålet för hans korrespondens med riksföreståndaren dessa dagar. Han fann t. o. m. på att bedja fru Mätta lägga ett godt ord hos sin man i denna sak. Krut sökte han äfven erhålla af själfve ärkebiskopen, som han till den ändan för ovanlighetens skull tillskref. Gadh talar f. ö. vid denna tid om Jakob Ulfsson i något mjukare ordalag än eljest, förmodligen af fruktan, att bannlysningen genom Jakobs försorg skulle bli publicerad i de svenska stiften; han ville, att herr Svante, när denne nu komme att sammanträffa med ärkebiskopen, skulle söka öfvertala prelaten att åter skänka Gadh sin ynnest. Han kunde dock ej afhålla sig från att ge sina biskopliga kolleger en liten snärt, då han relaterade, att de danska fartygen i sundet voro bemannade med trupper från bl. a. Själlands biskop, priorn i Antvorskov och abboten i Sorö. Han frågar nämligen därvid, hur mycket folk som väl ställts till riksföreståndarens förfogande af prelaterna här i Sverige.[2]

Emellertid hade dekanen fortsatt vägen uppåt och i Örebro hunnit Svante Nilsson. Denne aflät strax en skrifvelse till Gadh, däri han beträffande det danska brefvet uttalade, att den svenska allmogen, efter hvad han erfarit om den rådande stämningen, vore alldeles obenägen att villfara kung Hans' pretentioner. Han hoppades därför, att dessa

---

[1] Biskop Ingemar, Gadh och fyra frälsemän till herr Svante, Kalmar 21 april 1507. SA: A V, n. 1669.

[2] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 22 april 1507, till fru Mätta, Kalmar 21 april s. å. SA: A III, n. 1536, tr. BSH V, s. 170 f., A V, n. 1535, tr. ibid., s. 169 f.

Digitized by Google

aldrig skulle bli uppfyllda. Med Erik Svenssons sätt att sköta sitt sändebudsvärf var han emellertid belåten och bad Gadh ge dekanen Kläckeberga kyrka, som af ålder legat under Kalmar kyrka och därmed tillhört dekanatet i Linköping.[1]

Ungefär samtidigt sände Svante Påvel Kyle tillbaka till Gadh med order, att han måtte hålla landsting med Möreborna för att erhålla deras yttrande om konungens eller hans söners hyllande i Sverige eller »then wedherkänning». Gadh sammankallade då i sin egenskap af länets höfvitsman vederbörande till möte i Mortorp (ett par mil sydväst om Kalmar) vid korsmässan den 3 maj. När dagen ingick, visade det sig, att ej blott Möreborna utan äfven invånarna i Aspeland, Handbörd, Sevede och Njudung voro representerade; äfven från andra sidan gränsen i Bleking och från gränstrakterna åt Skåne och Halland till kom där folk. Själf hade Gadh med sig Påvel Kyle och Svantes fodermarsk Bengt Eriksson. Gadh relaterade för de församlade det danska svarsbrefvets innehåll, och de läto kyrkoherde Matts i Mortorp och länsmannen i Madesjö uppsätta ett betänkande i saken till alla de gode herrar, köpstadsmän och menige allmoge, som samlades vid Eriksmässan i Uppsala. Ordalagen och argumenteringen i denna skrifvelse påminna så mycket om Gadh, att denne nog med allt skäl gaf sig själf skulden, om i brefvet något var förgätet. Bönderna förklarade sig vilja lefva och dö med herr Svante samt hörsamma Gadh, som särskildt genom stadens eröfring i handling visat sitt nit för deras bästa. Adressaterna ombådos att aldrig vidare bringa på tal frågan om 'intagandet' af kung Hans eller hans afföda eller om den svenska allmogens utlämnande till ett främmande rike som skattskyldiga bönder. Fritt hade de ärft sitt land af fäderna, fritt ville de lämna det efter sig. Till sist framhölls, hur väl Kalmar stad och den omgifvande bygden tarfvade undsättning mot en åter hotande dansk invasion. I förbigående gafs också offentlighet åt det ryktet,

[1] Svante Nilsson till Gadh, Örebro utan datum. SA: A I, n. 54. Genom kungl. bref af 4 maj 1278 hade Kalmar kyrka lagts under dekanatet i Linköping (DS, n. 644).

Digitized by Google

att kung Hans satte sin lit till tre goda vänner, som han ägde i Sverige — »i thenne landzända skulo the ey finnas». Enligt Gadhs uppgift bekräftade biskop Ingemar, som vid tillfället var närvarande, den allmänna förekomsten af ett dylikt rykte.[1]

Den 6 maj sände Gadh med Kempe och Nils Bröms proklamationen upp till herr Svante. Få dagar senare anträdde han själf en resa till trakterna norr om Kalmar för att samtala med bönderna om den politiska situationen alldeles som i Mortorp. Under resan utspred han på fri hand till allmänhetens uppmuntran ett rykte, att Erik Turesson med flera finska frälsemän vore på väg till Sverige med undsättning af skepp och folk; ja, han aktade ej för rof att meddela detsamma till tvenne i Kalmar kvarvarande förtroendemän, Bengt Eriksson och borgmästaren därstädes Larens Torbjörnsson. Och dessa båda svarade mycket riktigt med en from önskan, att herr Erik i så fall måtte taga vägen åt Kalmar. Gadh hoppades, enligt hvad han tillskref herr Svante, att hans påhitt snart skulle bli sanning, om det ej var det — »swicke honom Gudh i hymerike, om han idher swiker, ä ho han är». Tyvärr kom denna Gadhs förhoppning på skam, dock, som det synes, utan Erik Turessons förvållande.

Af Bengt Eriksson hade Gadh uppdrag att i bygderna anskaffa trävirke, behöfligt för förskansningar, hvilkas uppförande påkallades ej minst af den genom de många fiendeskeppens ankomst lurande faran. Just under Hemmings frånvaro tillgrepo danskarna en offensiv i syfte att bemäktiga sig en på Systraholmen befintlig, under byggnad varande pråm, hvarmed belägringstrupperna hoppades kunna återigen tillspärra hamnen. Lyckligtvis blefvo jutarna denna gång tillbakaslagna, hvarvid det krut kom väl till pass, som herr Svante under uppresan ändtligen afsändt.

Anländ till Högsby, höll Gadh där ting med allmogen den 17 maj. Såsom vi förut ha sett, var folket i nämnda soc-

[1] Proklamationen från Mortorp 3 maj 1507, BSH V, s. 174 ff. Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 6 maj 1507. SA: A III, n. 1538, tr. BSH V, s. 177 ff.

Digitized by Google

ken motsträfvigt, och Gadh hade godt bruk för sin öfvertalningsförmåga. Menigheten var fortfarande i skadlig riktning påverkad af Peder Turessons fogde, hvars agitationsmetoder dock enligt Gadhs utsago voro så grofva, att herr Peder själf ej kunde tänkas stå bakom dem. Emellertid motarbetades Gadh äfven nu vid tinget af Peder Turessons och Erik Trolles landbor m. fl. onda »tilskyndare». Till sist vann dock Hemming allmogens öra, och det beslöts, att om hädanefter någon bedrefve onda stämplingar eller sutte hemma, när Gadh kallade på honom, så skulle ingen skonsamhet förekomma, vare sig till lif eller gods, och man lofvade att på Gadhs order gå man ur huse. Hemming var glad öfver att själf ha farit ditupp, ty eljest trodde han ej, att ett så godt resultat kunnat vinnas. Den danska faran var dock ej så fjärran från de goda Handbördsborna, ty fientliga skepp visade sig just vid denna tid i Döderhultsskären, där Gadh för resten hade en sin jakt förankrad, till hvars skydd han från Högsby den 16 maj utsände 12 af sina svenner.[1]

Emellertid hade natten till Kristi himmelsfärdsdag den 13 maj det påfliga bannbrefvet hemligen uppspikats på domkyrkodörrarna i Linköping. Domkapitlet lät taga ned det, innan särdeles talrik menighet på morgonen hunnit samlas. I bref, som Hans Brask och öfriga kapitulares den 14 maj tillställde Svante angående det timade, uppgåfvo de skälet för nedrifvandet allenast vara det, att Svante omnämndes i bullan. Med Gadh hade de tydligen föga förbarmande och upprepa blott den vanliga jämmern öfver hans försummelse att söka konfirmation. Bullan ifråga behölle domkapitlet, dock ej i annat syfte, än för att den ej skulle genera herr Svante.[2]

Redan förut hade rykten om bannlysningen begynt bli gängse i landet. I bref till Svante den 14 april hade fru

---

[1] Bengt Eriksson och Larens Torbjörnsson till Gadh, Kalmar 13 resp. 14 maj 1507. SA: C, n. 1539, 1540, tr. FM, s. 309 ff. Prästen Larens Svensson och Bengt Eriksson till Gadh, Kalmar 13 resp. 15 maj 1507. SA: C, n. 1616, 1541. Tvenne bref af Gadh till herr Svante, Högsby 17 maj 1507. SA: A III, n. 1558, 1542, tr. BSH V, s. 182 ff.

[2] BSH V, s. 181 f.

Digitized by Google

Mätta omtalat, hurusom en djäkne utspridt i Östgötabygderna, att det skulle ha kommit bannsbref på Gadh »och at her skulle ekkä crestnas barn, vijas brudh eller presther her i biiskopzdömmet, for her komme annen bijsp». Fru Mätta tillade, att hon icke trodde på ryktena.[1] Till henne skref också Gadh den 2 juni efter återkomsten till Kalmar och beklagade sig öfver, att ärkebiskopen sades vilja bannlysa honom för konungens och dennes kardinals skull. Men Gadh förklarade med halft skämtsamma, halft bittra ord, att han med nöje motsåge ett personligt besök af konungen och kardinalen i syfte att »banna» honom, där han stode vid sina skärmar; han ville då för konungens äras skull gifva dem ett svar, »saa thee scolo faa eth M diwell». Det starka uttrycket ursäktades med att han på sista tiden, fjärran från fru Mättas hof, blifvit så bondaktig, att han ej kunde säga något annat än sitt hjärtas mening. Ärkebiskopen kunde ej, menade han, göra kung Hans större tjänst än genom att bannlysa dem, som tjänade riket och herr Svante. Gadh åberopade också sin appell, som han ville fullfölja hos hans helighet vid fredens första inträdande.[2]

Vid denna tid fick Gadh också färska underrättelser från Rom om de danska stämplingarna. Det var genom vadstenabrodern Jöns Nilsson Rääff, som år 1505 afrest till påfvestolen i klostrets ärenden. Jöns hade då tagit vägen öfver Danmark och där råkat i fångenskap. Efter någon tid hade han emellertid fått bege sig till sin bestämmelseort. Nu återkom han därifrån via Öland, dit han färdats med en Nils Bossons tjänare, till Kalmar. Han hade nämligen hoppats att i belägringsstaden få träffa riksföreståndaren. I stället fick Gadh, efter hvad det vill synas, mottaga hans rapport om huru han med formlig lifsfara sökt gendrifva de många danskar, som i Rom och annorstädes å konungens vägnar på det orättfärdigaste sätt beljögo Gadh och herr Svante. Hvad aktsförklaringen och bannet vidkomme,

---

[1] Mätta till herr Svante, Kumla (nära Vadstena) 14 april 1507. SA: A IV, n. 208, tr. DN XV, s. 113 f.

[2] Gadh till fru Mätta, Kalmar 2 juni 1507. SA: A V, n. 1543, tr. BSH V, s. 184 ff.

borde man enligt broder Jöns' mening icke lägga sådant vid sig; felet vore blott, att påfven ej underrättades om verkliga förhållandet rörande den svensk-danska konflikten. Gadhs konfirmation i biskopsvärdigheten skulle ej möta något hinder, blott han till Rom afsände tillräckligt af penningar.[1]

Gadh hade af den danska inbjudan för svenska ombud att komma till Malmö så sent som fram i juli genast dragit den, som det visade sig, riktiga slutsatsen, att konungen först på höstsidan trodde sig få hela sin makt samlad för ett angrepp på Sverige. Hemming var sålunda under sommaren tämligen fredad för fientliga anfall, om det också å andra sidan ej var möjligt att eröfra slottet. Danska fartygs förekomst i sundet innebar naturligtvis alltjämt en viss fara — smärre landstigningsförsök gjordes faktiskt —, och de belägrade erhöllo genom dem undsättning. Belägringsfolket åter var betydligt decimeradt. »Saaldenärene», hvarmed torde åsyftas de af köpstäderna utskrifna kontingenterna, sprungo sin väg och deras höfvitsmän likaså.[2] Frälsesvennerna drogo bort under våren, »fältflyktiga fran riksens baner», och äfven herr Svante lät kalla bort sitt inhemska folk, tvärt emot de löften, han vid afresan i Kalmar stadsport gifvit Gadh. Af frälsemännen själfva kvarstannade ingen mer än Bengt Eriksson, denne på Svantes uttryckliga maning för att liksom tidigare Peder Månsson sörja för de tyska svennernas underhåll. Det kunde hända, att Gadh vid tanken på, att alla andra gåfvo sig i väg, lät undfalla sig ord om att snart icke heller hans egna stöflar längre kunde vara osmorda.

Svante hade utfäst sig till att 8 dagar efter pingstdagen, alltså före maj månads utgång, sända förstärkning af folk, penningar och lifsmedel, men härpå fick Gadh förgäfves vänta. Bl. a. skulle de tyska knektarna, som på senaste tiden uppträdt oklanderligt, vid detta tillfälle ha sin sold på grund af betalningsterminens utlöpande. Då solden dröjde, begynte de hålla möten för dryftande af den saken.

---

[1] Jöns Nilsson till herr Svante, Vadstena 15 juli. SA: A III, n. 326. Året är icke utsatt men kan genom brefvet i Bf I, fol. 128 ff. (se ofvan s. 16) bestämmas till 1507.

[2] BSH V, s. 168. Jfr ofvan s. 128.

Digitized by Google

Till sist inbjödo de Gadh och Bengt Eriksson till ett sådant möte, hvarvid de fordrade att antingen få fara sin väg när som helst, då deras tjänstetid i och med besoldningens uteblifvande nu vore slut, eller ock blifva tillgodosedda af Gadhs och Bengt Erikssons egna medel. Intetdera ansågs acceptabelt, och till sist lyckades Gadh utverka en frist af 14 dagar, som han på det sättet använde, att han tillskref fru Mätta om saken — Gadh som så många andra anlitade denna resoluta kvinna, när han ville utverka något särdeles viktigt af herr Svante. Men när Gadh nedskref detta bref, afsändes redan de efterlängtade pengarna från Stockholm af riksföreståndaren. Och klädet, som också ingick i tyskarnas aflöning, hade herr Svante då beställt i Lübeck och väntade det till Stockholm vid midsommartiden — han fruktade tydligen inte, att Segebergsfördraget skulle lägga några hinder i vägen. Så stannade tyskarna. För belägringen var detta gifvetvis ett lifsvillkor.

Den försenade undsättningen af lifsmedel vållade åtskilliga svårigheter, som redan den 15 maj föranledde ett uttalande af Bengt Eriksson, att »synnerlige rätter vancke her ecke uten daglige lod och piil». Och i brefvet till fru Mätta den 2 juni säger Gadh några mustiga ord om huru ingen »nötha klöff» varit i hans mun sedan Svantes afresa, man hade blott haft tillgång till små bockar, och kattor hade man ej torts äta. Längre fram lyckades man få åtskilligt på Öland, som nog hårdt skattlades, allt under det att Nils Bossons danska nit som höfvitsman å Borgholm alltmer och mer slappades. Tillförseln till Kalmar slott kunde Gadh nu återigen väsentligen hindra genom en bestyckad pråm, hvilken, såsom ofvan omtalats, länge varit under byggnad. Den 22 juni verkställdes dess anbringande utanför de åt sjösidan vettande lönnportarna å slottet. Det var en ganska betydande framgång, som herr Svante icke underlät att vederbörligen kungöra.[1]

---

[1] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 2 juli 1507. SA: A III, n. 1544, tr. BSH V, s. 189 ff. Svante Nilsson till Bengt Eriksson, Stockholm omkr. 1 juni, och till biskop Matts i juli 1507. SA: A I, n. 162, 79. Jfr de ofvan citerade brefven af Gadh 2 juni och Bengt Eriksson 15 maj 1507.

Digitized by Google

Någon gång i juli månad företog Gadh ånyo en längre resa utåt landsbygden. Bengt Eriksson var härunder den ledande mannen i staden. Den 21 juli hölls å grafbacken utanför slottet ett samtal mellan Bengt och 5 andra svenskar å ena sidan samt 6 ombud för de belägrade å den andra. Det visade sig, att slottsförsvararna till det yttersta ville vara kung Hans trogna och hålla fästet denne tillhanda. Men till sist sprang en af slottets deputerade Mårten Fromme öfver till de svenska skansarna och dolde sig där bland belägringstrupperna. När detta varseblefs från slottsmurarna, ropade de däruppe vaktande, att förrädaren skulle utlämnas, en uppmaning, som dock ej åtlyddes. I enlighet med de uppgifter, som nu erhöllos genom Mårten Fromme, kunde Bengt Eriksson i bref af den 22 juli meddela Gadh, att besättningen lede af skörbjugg och vore urståndsatt till aktion för de närmaste tre veckorna; det funnes f. ö. däruppe icke mer än 50 vapenföra män, af hvilka ytterligare några vid första lägliga tillfälle ämnade gå öfver till belägringstrupperna. Men af proviant vore där tillräckligt ända till mikaelitid, då kung Hans väntades komma till undsättning.

Svenskarna å sin sida fingo den 22 juli en smula förstärkning af folk och lifsmedel. Då kommo nämligen tvenne skutor och en jakt, utsända från Stockholm af herr Svante med mjöl, malt och ved samt 60 man ombord — det var, hvad Svante kallade »et gantzske skönt tall folk». Bristen speciellt på malt hade emellertid länge varit svår, och Bengt Eriksson hade fått låna upp sådant, hvar han kunnat. Därför räckte de nu anlända förnödenheterna ej stort längre än att återgälda hvad som lånats.[1]

Gadhs resa ute i landsbygden afsåg bland annat att få ett allmogeuppbåd med till Kalmar, och redan före återkomsten dit meddelade han herr Svante, att han »opresth en ganske skön hop medh gode skijtter». Men väl framkommen med folket — som det uppges, i början af augusti —, synes han ha måst lämna alla planer att nu verkligen kunna uträtta något. Nils Bosson berättar nämligen i bref till

[1] Bengt Eriksson till Gadh, Kalmar 22 juli 1507. SA: C, n. 1560. Jfr BSH V, s. 199.

Digitized by Google

kung Hans, att bönderna, hvilkas antal han beräknar till 800 à 900 man, i afgörandets stund vägrat deltaga i någon stormning och så till största delen gått sin väg.[1] Emellertid började underrättelser inflyta från riksföreståndaren angående den marsch, som han nu i spetsen för en samlad här anträdt från Uppsverige. Den 11 augusti, medan Gadh befann sig utom staden på väg mellan Dörby kyrka och Ebbetorp i samma socken, kom Påvel Kyle med ett bref från den antågande, utfärdadt från Vadstena,[2] tillika med kopia af en skrifvelse från Stockholms borgerskap. Denna senare skrifvelse berörde ett från Åland ingånget sorgebud: Kastellholm var taget och brändt af danskarna — Gadh uttalade med anledning häraf skarpt klander mot kommendanten Sten Turesson, som genom sin vid tillfället visade försummelse ådagalagt så ringa aktning för sitt sköldemärke. Stockholmsbrefvet meddelade tillika gängse rykten om den stora härsmakt, hvaröfver konungen komme att förfoga vid det väntade anfallet mot det egentliga Sverige: bl. a. hade han förvärfvat en kontingent af de fruktade skotska knektarna.[3]

Herr Svante hade tydligen öfverfallits af en icke ringa oro vid underrättelsen om dessa rykten, och då man ännu icke visste annat än att den danska krigsmakten skulle komma landvägen, hade Påvel Kyle riksföreståndarens order att tala med Gadh om upphuggandet af bråtar mot Blekingegränsen, ett önskemål, som Gadh naturligtvis skyndade sig att uppfylla. Men han ville ej, att Svante skulle taga alltför illa vid sig för meranämnda rykten. »Then mildha modher Maria möö», som sju år tidigare hjälpt sju kyrksocknar i Ditmarsken, hon skulle nog också veta att skydda ett helt konungarike. Men det vore af vikt, att Svante

[1] Svante Nilsson till Gadh, troligen 3 augusti 1507. SA: A I, n. 59. Nils Bosson till kung Hans, Borgholm 13 aug. 1507, BSH V, s. 199 f.

[2] Svante Nilsson till Gadh, Vadstena 4 aug. 1507. SA: A I, n. 72. Jfr FM, s. 331.

[3] Herr Svantes svar till Stockholm på detta bref är tvifvelsutan just det i FM, s. 329 f., tryckta, hvilket sålunda ej torde ha varit ställdt till slottslofven utan till borgerskapet i hufvudstaden. De i slottslofven förordnade synas f. ö. ej ha varit närvarande i Stockholm vid underrättelsen om den åländska olyckan, jfr BSH V, inl., s. 100 och FM, s. 326 f.

Digitized by Google

komme så fort som möjligt; af danskarnas rop om nätterna hade Gadh dragit den slutsatsen, att de gärna ville dagtinga med herr Svante, men också blott med honom, och att villkoren skulle från svensk synpunkt bli desto fördelaktigare, ju förr riksföreståndaren komme.[1]

Någon af de närmaste dagarna anlände kanslern Peder Jakobsson. Den 15 aug. föranstaltade Gadh om ett samtal mellan denne, Jakob van Nürenberg, den äfvenledes redan ankomne Nils Bröms m. fl. å den svenska sidan samt kommendanten — det var i hvarje fall ej längre Joakim Trolle[2] — å den danska. Det var naturligtvis fråga om kapitulation, men något faktiskt resultat förspörjes icke.[3]

Själf kom herr Svante omkring den 19 augusti. Förmodligen mötte honom Gadh ett stycke på vägen.[4] Då den under riksföreståndaren lydande hären åtminstone i början af sept. att döma af hans egna uppgifter torde ha räknat ett par tusen man, bestående af frälsetrupper, köpstadsmän samt i Östergötland och Småland uppbådade bönder, kunde man väntat, att en stormning skulle försökts. Men Svante lånade dem sitt öra, som afstyrkte en sådan. Och så blef detta det gynnsammaste tillfället under hela Gadhs Kalmartid till dennes och hans vänners stora förargelse försuttet.[5] I stället inriktade sig herr Svante på hamnens tillspärrning i syfte att så småningom uthungra de belägrade. Inloppet gjordes i möjligaste mån otillgängligt genom stora stenkistor, och

---

[1] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 11 aug. 1507. SA: A III, n. 1545, tr. FM, s. 332 f.

[2] HSH XX, s. 183 f.

[3] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 15 aug. 1507. SA: A III, n. 1546, tr. BSH V, s. 201.

[4] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 18 aug. 1507. SA: A III, n. 844, tr. BSH V, s. 202.

[5] Dekanen Erik Svenssons yttrande 12 febr. 1509: »förlate them Gud som aff stördet i höstes eth aar sidan, at thet ecke tha bestormedes. Haffdet tha skedt, tha waar tiidh» och sannolikt äfven Gadhs egna ord 11 febr. s. å.: »Her är fast olikth saadan tillfälle nu som i fiordh waaro ath bestorma Calmarna sloth» syfta härpå. Med hänsyn till Erik Svenssons tidsbestämning: »i höstes eth aar sidan» må anmärkas, att hösten enligt gammal svensk uppfattning ansågs inträda Symforians dag (22 aug.). Jfr nedan s. 197.

Digitized by Google

man anbringade ännu en pråm framför lönnportarna. Svante fann snart, att de från Stockholm meddelade ryktena om det blifvande danska anfallet varit onödigt skrämmande. Budskickningar in i Bleking öfvertygade honom om, att fienden ej ämnade komma landvägen; man hade blott att motse ett anfall till sjös. Det kom till Svantes kännedom, att en ny fabel var gängse i Stockholm, innehållande, att konungen hade återtagit Kalmar stad, därvid Gadh ihjälslagits, och att Svante själf ej dristat sig längre ned än till Vimmerby. Riksföreståndaren blef häröfver mäkta förargad — det falska ryktet skulle ju kunna sprida sig till hansestäderna — och gick i författning om att hans fogde i Stockholm Mickel Eriksson skulle söka gripa utspridarna af dylika lögner.[1]

Medan nu Gadh och herr Svante beredde sig att möta den väntade danska attacken, ankom till Stockholm ett lybskt fartyg, hvars last helt olycksbådande bestod allenast af sand, och som passagerare å detsamma ett sändebud från Lübeck med ett af de vendiska städerna och Danzig utfärdadt bref. I detta bref stod att läsa, att nämnda sju hansestäder erbjödo sig att mäkla fred mellan kung Hans och Sverige. Intill dess en sådan slutits, förbjödo de, särdeles lübeckarna, alla svenska fartyg att söka sig till deras hamnar, då ju den romerske konungen strängeligen tillhållit de brefutfärdande städerna att afhålla sig från »handteringh» med de svenska.[2]

Brefvet hade tillkommit som ett moment i den definitiva öfverenskommelse, som på det ofvan omnämnda Nykjöbingsmötet vid midsommaren träffats mellan konungen och Lübeck. De öfriga vendiska städerna och Danzig hade vid tillfället också varit representerade, och deras ombud hade samtyckt till skrifvelsens utfärdande i samtliga de 7

---

[1] HSH XX, s. 179 ff. I Västmanland gick samtidigt den berättelsen, att herr Svantes folk redan före ankomsten till Kalmar blifvit nedgjordt af konungens (Slottsfogden å Västerås Olof Jonsson till herr Svante 21 sept. 1507, SA: A IV, n. 859).

[2] HSH XX. s. 193 ff. Samtida afskrift af den hanseatiska skrifvelsen finnes i DSA. (HR III: 5, s. 421).

Digitized by Google

städernas namn men med vidhängande af endast Lübecks sekret. För öfrigt innehöll den träffade dansk-lybska förlikningen liksom förut Segebergsfördraget, att all förbindelse med svenskarna skulle vara afbruten; men för att möjliggöra kontroll, att icke svenska varor fördes, skulle hädanefter lybska fartyg stryka flagg för mötande danska uteliggare och medgifva visitation.[1] I sin helhet var traktaten så förödmjukandet för den stolta hansestaden som gärna möjligt, men f. n. tycktes lübeckarna villiga att göra hvilka offer som helst blott för att undvika kriget. Danzig däremot iakttog en mera reserverad hållning gent emot de danska påtryckningarna; dess borgare förbjödos endast att själfva skicka fartyg till Sverige—gjorde de det trots förbudet, blefve risken deras egen —, hvaremot till Danzig ankommande svenska båtar, som det synes, välvilligt mottogos. Snart började också danzigska affärsmän att med magistratens begifvande genom skenköp öfvertaga till Danzig destinerade svenska fartyg, för att dessa så skulle vara skyddade mot de kungliga uteliggarna. Och hvad de kejserliga ukaserna vidkommo, så innehade ju Danzig redan genom sin lydnadsplikt till konungen af Polen en särställning och kunde dessutom icke undgå att sammanställa den öfver Sverige fällda domen med en aktsförklaring, som Maximilian för få år sedan afkunnat öfver Danzig själf.[2]

Att Danzig — och med dess hållning öfverensstämde Rigas och Revals — sålunda icke var villigt att egentligen böja sig för Maximilians eller kung Hans' maktspråk och att den senare tilläfventyrs ändå spänt bågen för hårdt gent emot Lübeck, kunde naturligtvis de uppsvenska herrar, som i Svantes frånvaro mottogo den hanseatiska skrifvelsen, icke veta eller förutse. De räknade endast med det nakna faktum, hvarom brefvet vittnade, nämligen att Östersjöstäderna i stort sedt fallit till föga för kung Hans. Bestörtningen blef så mycket större, som efter allt att döma de svensk-lybska affärsförbindelserna trots Segebergsfördraget hittills

[1] HR III: 5, s. 392 f.
[2] HR III: 5, s. 336, 354, 415, 429 f., 470, 550; HSH XX, s. 204.

Digitized by Google

icke varit helt afbrutna.[1] Nu återigen tycktes uthungrin gen stå för dörren.

Vid Däfvensösund i Mälaren församlades helt hastig de tre mälarprelaterna och öfriga kringboende rådsmed lemmar för att dryfta den uppkomna situationen. Det va tydligt, att den opposition mot Gadhs och herr Svantes poli tik, som rörde sig just i uppsvenska rådskretsar och som nu tyckte sig ha fått ett bevis på nämnda politiks fördärflighet vid mötet icke skulle antaga de allra hofsammaste former »Manghe underlike främsäthninger» gjordes, och enligt hvad senare meddelades herr Svante visade sig »the som haffwe ut aff idher (Svante) sloth och festhe» vara »oppo idhert verste» Västeråsbiskopen var tydligen den icke minst fientlige. Den hätskhet, hvarmed riksföreståndaren lär ha angripits, blef dock äfven ärkebiskopen för stark, och han stod enligt sam stämmiga uppgifter på herr Svantes bästa.[2] Man enades slutligen om ett par bref till denne, i hvilka han anmodades att skyndsamt bege sig till Stockholm och där bevista ett riksmöte, som man utlyst till britmässetiden för affattande af svar till hanseaterna. Tillika erhöll Svante Nilsson några goda råd, huru han skulle ställa det för sig med afseende på Kalmar slott. Kunde det intagas, förrän han for åstad till mötet, borde han t. v. behålla det för egen räkning och låta bero af rådets beslut, hvem han skulle antvarda det. Man var tydligen rädd för att Gadh skulle få slottet i sitt våld. För säkerhets skull begärdes, att »doctor Hemmingh» — electus-titeln användes ej längre från det hållet — skulle åtfölja riksföreståndaren till Stockholm, därvid såsom skäl an-fördes, att han vid öfverläggningarna kunde vara till mycken nytta och att den danska garnisonen vid en eventuell kapi-tulation under Svantes frånvaro hellre skulle vilja öfver-lämna slottet åt en Holger Karlsson än åt Gadh.[3]

[1] Jfr ofvan s. 170.

[2] Olof Jonssons ofvan cit. bref till Svante Nilsson 21 sept. Olof Jons-son hade sina underrättelser från Däfvensösund genom en spion, som han själf sändt dit och som stod där, »saa ath ingen visthet». Dessa medde-landen torde äga vitsord framför dem, som Mickel Eriksson erhållit af Stockholmsborgmästaren Erik Jönsson (FM, s. 336 f.).

[3] Riksrådet till herr Svante, Däfvensösund 2 och 3 sept. 1507, HSH XX, s. 193 ff., 191 ff.

Digitized by Google

Vid de båda brefvens ankomst till Kalmar den 19 sept. var ställningen där sådan, att Svante Nilsson omedelbart måste anmäla sig förhindrad att deltaga i det beramade Stockholmsmötet; om i hans frånvaro något kunde åtgöras i fredens intresse, vore det honom ingalunda emot, men »then menige manss jaa och samtycke» måste inhämtas. Några uttalanden i anledning af det hanseatiska brefvet innehåller hans svar så godt som icke alls, och ej ett ord spilles på rådets önskan om Gadhs närvaro vid mötet.

Hemming Gadh och herr Svante hade verkligen förhinder, ty det danska anfallet hade till sist blifvit af. Jens Holgersen hade nämligen anländt till sundet med en större flotta och afsevärda landstigningstrupper. Den 15—20 sept. levererades en rad af bataljer, därvid fienderna gjorde sitt bästa att återvinna staden och förhärja kringliggande landsbygd. Dylika attentat afvärjdes emellertid,[1] men blockeringen af slottet häfdes, och åtminstone den ena af pråmarna drefs undan och ramponerades.

När det blifvit något rådrum för de fientliga attackerna, måste åtgärder vidtagas för att ute å landsbygden anskaffa foder åt de talrika hästarna och virke för efter striden behöfliga reparationer å belägrings- och försvarsverken. I sådant syfte hade herr Svante den 22 sept. ridit ut att tinga med allmogen. Det var meningen, att Gadh skulle kommit efter. Han var redan stöflad och sporrad och hans hästar sadlade för affärd, då ett skri gick ut bland borgarna, att han ville öfvergifva dem i den fara, som alltjämt ansågs hota från fienderna — Jens Holgersen hade visserligen aflägsnat sig från Kalmar men låg med sina skepp vid Öland. Gadh nödgades stanna.[2] Men senare ett par gånger under herr Svantes Kalmarvistelse reste han ut i enahanda värf: den 6 okt. träffas han i Åby och den 24 okt. i Gössebäck, Förlösa socken.

Till en början befarade man, att Jens Holgersen skulle få förstärkningar från Danmark. Det visade sig dock, att

---

[1] Svante Nilsson till riksrådet, Kalmar 20 sept. 1507. HSH XX, s. 196 ff.

[2] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 22 sept. 1507. SA: A III, n. 1549, tr. BSH V, s. 210 f.

Digitized by Google

Staffan »länsman sönnan skogh» varit väl underrättad, när han den 21 sept. från Torsås vid Blekingegränsen meddelat Gadh, att det var kung Hans' hela styrka, som nu låg i de svenska farvattnen under herr Jens' befäl, och att därför någon ytterligare expedition från Danmark icke för året vore att förvänta.[1] Det myckna talet om konungens ankomst var tydligen gripet ur luften.

Icke desto mindre låg fruktan för nya danska landstigningsförsök ända till fram i nov. som en mara öfver stad och landsbygd: Jens Holgersen höll sig ju alltjämt i närheten. När herr Svante under sådana förhållanden fann sig föranlåten att uppskjuta sin afresa, berodde det äfven på från Öland ingångna, oroväckande underrättelser.

Vid tillfälligt uppehåll å landsbygden den 1 okt. fick herr Svante höra något glunkas om att Nils Bosson skulle afsäga sig posten som kommendant å Borgholm; hvad han försport, meddelade han strax den i Kalmar kvarvarande Gadh. Ryktena stodo tvifvelsutan i samband med den resa, som Nils Bosson vid denna tid enligt order företog ned till kung Hans, och med dansken Otte Ruds öfvertagande af befälet å Borgholm i anledning af samma resa. Styffes antagande, att ryktena rörde sig om Nils Bossons förestående öfvergång till svenskarna,[2] är nog icke riktigt. De ha säkerligen innehållit, hvad som nu verkligen var kung Hans' mening med Nils Bosson: att han skulle lämna ifrån sig Borgholm och till ersättning få ett slott i Danmark, där han för framtiden skulle bo. Med en sådan uppfattning om ryktenas sannolika innebörd öfverensstämmer det tvifvel på deras trovärdighet, Gadh genast uttalade: »Han (Nils Bosson) seer widh Arwedh Trolles färdh och her Iwar Axelsons, medh myndre hand wiste sig bäthre förwareth», hvarmed torde åsyftas förhållandena 1501 resp. 1487, då bemälda herrar rätt och slätt blefvo danska undersåtar till föga glädje för dem båda.[3] Några dagar senare

[1] BSH V, s. 209 f.

[2] BSH V, inl., s. 104.

[3] Jfr Ture Jönssons ord till Arvid Trolles son Ture Trolle i bref af 24 juli 1521, då den sistnämnde ville ge sig Kristian II helt i våld och skilja sig från sina egna landsmän: »Tesliges betenck, huat her Yver Axelsson oc

Digitized by Google

berättade en Nils Bossons landbo för Gadh, att det alls icke var herr Nils' mening att göra sig kvitt Borgholm. Han vore villig därtill endast under förutsättning, att kung Hans friade hans af de svenska herrarna beslagtagna fäderne- och mödernegods i Sverige; då skulle också Otte Rud gärna få det danska slott, konungen nu stod i begrepp att förläna Nils Bosson. Denna version föreföll Gadh sannolikare.

Så småningom klarnade situationen, och det blef tydligt, att Borgholm verkligen definitivt öfvergått till Otte Rud. Men detta hade icke berott på Nils Bosson utan var ett utslag af mot denne riktade intriger. I så måtto var alltså det första ryktet missvisande, som förändringarna å Borgholms slott icke framställdes såsom genomdrifna mot Nils Bossons vilja, och det var därför Gadh tviflade. Ty denne hade tidigare uttalat sin aning, att herr Nils snart åter skulle bli en god svensk, och den nyssnämnde broder Jöns Nilsson Rääff hade fått samma intryck, när han på hemresan från Rom besökt Borgholm. Själf rättfärdigade Nils Bosson dessa profetior genom sin året därpå verkställda öfvergång till den svenska sidan.[1]

Så länge Nils Bosson varit herre på Borgholm, hade man aldrig riktigt uppfattat Öland såsom för Sverige förloradt, det innehades ju af svensk man. Det inträdda kommendantskiftet kändes därför i Sverige som ett hårdt slag.[2]

---

ider fader loffuedes aff Danske men, huat thennom bleff holleth, veth huar man. Ty är bettre at vare en med the beste i sit fädernes landh en tijgge bröd i fremede land oc lidhe ther spaat oc spee». Västergötlands fornminnesförenings tidskrift II: 1, s. 22.

[1] Gadh till herr Svante, Kalmar 2 okt. 1507 (2 bref). SA: A III, n. 1550, 854, tr. BSH V, s. 212 ff. Dens. till dens., Åby 6 okt. 1507. SA: A III, n. 1551, tr. BSH V, s. 214 ff. Jfr HSH XX, s. 201 f., Jöns Nilssons ofvan citerade bref, Nils Bossons skrifvelse till kung Hans 13 dec. 1507 och hans uppsägelsebref af 2 juni 1508 (BSH V, s. 232 f., och DGAA IV, s. 344 f.). Styffes uppfattning angående ryktenas innebörd beror tydligen därpå, att Gadh i det ena brefvet af 2 okt. uttalar sin glädje öfver meranämnda rykten: »hoppes mik, at i sithie snarliga sielff ther (å Borgholm?) i högsäteth», men dessa ord afse kanske blott att, såsom Gadh plägade, trösta Svante eller sammanhänga måhända med de planer på en öländsk expedition, Gadh vid denna tid begynte hysa. Om brefvet af Åby 6 okt. se f. ö. ANF, N. F. 19, s. 351 f.

[2] Se exempelvis HSH XX, s. 207 f., 210.

Digitized by Google

Saken var under hela oktober månad föremål för allvarliga öfverläggningar mellan herr Svante och Gadh. All utsikt till lifsmedelstillförsel från ön var ju numera afklippt, och f. ö. kunde man vid hvarje militär operation befara, att Otte Rud skulle falla i ryggen. För att icke tala om att Kalmar slott hädanefter vid minsta lilla blotta i blockeringen kunde vänta undsättning från herr Otte. I slutet af okt. var Gadh mycket ifrig för en expedition till ön. Otte Ruds våldsregemente hade enligt ingångna underrättelser gjort allmogen, åtminstone i öns södra del, benägen att med all sin egendom flytta öfver till fastlandet. Den hade visserligen hårdt tryckts af gärder, som Gadh och herr Svante pålagt, men Rud föreföll än värre, och man ropade nu »hempd och crucifige i hymmelen». Gadh öfverenskom därför vid sitt besök i Gössebäck den 24 okt. med de till ting församlade Mörebönderna, att de skulle sitta redo med sina båtar för att på Svantes kallelse hjälpa till att skeppa öfver de öländingar, som ville det. Riksföreståndaren borde samtidigt enligt Gadhs mening gå i författning om ett angrepp mot Borgholm, hvars besättning delvis bestode just af Ölandsbönder och därför icke vore så pålitlig. Gadh öppnade också en hemlig brefväxling med fru Anna, Nils Bossons på Borgholm kvarlämnade gemål, hvilken ansåg sig illa behandlad af Rud.[1]

Gadhs öländska planer tyckas emellertid icke ha blifvit verkställda; troligen voro omständigheterna härför icke fullt så gynnsamma, som han föreställt sig. Och när så ändtligen Jens Holgersens flotta lämnat de svenska farvattnen och den framskridna årstiden förringade möjligheten af dess återkomst, ansåg riksföreståndaren i början af nov. tiden vara inne för affärd. Men dessförinnan hade han och Gadh uppsatt ett betänkande till den i Stockholm samlade herredagen, hvilken i fruktlös väntan på herr Svante ännu pågick.

Genom den af kung Hans utträngde electus i Oslo Torkel Jonsson, som nu uppehöll sig i Stockholm, hade herr Svante fått färska underrättelser om den bland ledande svenska herrar alltjämt rådande oppositionsandan, hvilken väntades

[1] Gadhs ofvan cit. bref från Gössebäck (jfr E. Hildebrand i HT 1885, Öfvers. och granskn., s. 7).

Digitized by Google

taga sig uttryck på mötet.[1] Men å andra sidan voro till riksföreståndaren inkommande rapporter om böndernas hållning af hugnesam art, och detta var så mycket betydelsefullare, som enligt rådets kallelse 4 bönder från hvarje lagsaga skulle infinna sig vid herredagen. De i Västmanland utsedda öfverenskommo på förhand att »befalle then kunungh fänen och alle hans medhföliare ok then the fförst merke honom vil in draghe, honom vilie the strax slaa oppo pannen ok honom ffördärue i hwar han är» — man menade tydligen i första hand biskoparna. Och herr Svante mottog anmaning att genom sina fogdars försorg låta herredagsbönderna göra samma öfverenskommelse i hvarje lagsaga.[2] Farhågorna för en uthungring tack vare den skenbara dansk-hanseatiska ententen hade dessutom redan visat sig öfverdrifna. Då slutligen Gadh var förbittrad öfver det riksföreståndaren från Däfvensösund gifna rådet att utesluta honom från eventuellt kommendantskap öfver Kalmar slott,[3] är det icke förvånande, att det ofvannämnda betänkandet fick en formulering, som för en gångs skull troget återgaf Gadhs och herr Svantes verkliga åskådning, äfven där denna som skarpast bröt sig mot oppositionens.

Man borde vara på sin vakt mot hanseaterna — så heter det i dessa »article» —, ty med sin medling afsåge dessa endast att tillskynda sig själfva fördel; så hade de gjort, när de förde drottning Kristina ur landet. I hvarje fall måste ett eventuellt beslut om dagtingan fattas i fullt samförstånd med rikets alla folklager, både rika och fattiga, »innan dören och uthen». Gent emot dem, som önskade, att en »wederkenningh» måtte utbetalas till kung Hans, framhålles, hurusom sedan inga penningmedel skulle bli öfriga för rikets för-

[1] Torkil, »electus Osloensis», till herr Svante, Stockholm 9 okt. 1507. SA: A V, n. 825.

[2] Olof Jonsson till herr Svante, Västerås 21 sept. 1507. SA: A IV, n. 859. Jfr Åke Hanssons bref 1 okt. 1507, BSH V, s. 211 f. — Olof Jonsson ordar mycket om böndernas starka ovilja mot biskoparna.

[3] Härpå syfta utan tvifvel orden: »Loth han (ärkebiskopen) well bekenna i siist i hans scriffwelse oc flere medh honom om thenne förwaring om Calmarna sloth». Gadhs bref af 6 okt. 1507 (vid ifrågavarande passus af STYFFE felläst).

Digitized by Google

svar, slottens vidmakthållande eller riddares och svenners uppehälle. Slutligen och som ett præterea censeo, det där tydligen intresserade memorialets författare vida mer än dagtingan, påyrkas snar undsättning till Kalmar, på det att den från förfäderna ärfda jorden icke måtte förminskas, såsom nu i följd af stridskrafternas otillräcklighet skett med Öland. Förgäfves hade herr Svante förut upprepade gånger erinrat vederbörande härom.[1]

Ankomsten af detta betänkande och af herr Svantes åtföljande bref tyckes ha haft en förmånlig inverkan på stämningen vid Stockholmsmötet. Enligt en trovärdig berättelse rådde dessförinnan den största oenighet, men nu lystes strax burspråk, därvid till den upprörda allmänhetens lugnande meddelades, att alla herremän hädanefter ville lefva och dö med riket och herr Svante.[2] Rådet uppsatte visserligen svarsskrifvelser till denne, hvari man försvarade projektet om »wederkenningh» och uttalade sig för en dagtingan såsom den enda modus vivendi i föreliggande situation. Med anledning af ett kung Hans' bref till Jakob Ulfsson anmodade man också denne att hos konungen begära lejd för de svenska sändebud, som borde afgå till Danmark. Men den försiktige prelaten, hvilken äfven vid detta möte ville framstå som herr Svantes vän, vägrade att efterkomma sina medbröders uppmaning, så länge icke riksföreståndaren gifvit sitt bifall till företaget.[3] Så fick det hela anstå, och ännu fram i jan. hade icke det af riksrådet beslutade budet afgått till

---

[1] HSH XX, s. 205 ff. Betänkandet bilades Svante Nilssons bref till rådet, Kalmar 27 okt. 1507 (HSH XX, s. 200 ff.).

[2] »Päder Johannis», sedermera prior i Västerås' dominikankloster, till herr Svante, Stockholm, odat. (SA: A IV, n. 349): »thet vaar ganzska nytthogh adh iderth bodh kom her tiill Stokholm i thetta herre möthe, for thij for än iderth bodh kom, stodh saa tiill, adh hwar hade tänkth skylias hädhen medh ovylie, och var i bland folket stoor fructhan; än sidhen thet bodh kom, bleff alth goth och lystis burspraach, saa thet alle herre ville medh ider och ryket endräcthelige baadhe liffua och döö, och ther tiill saadhe alle ja medh glädhe». Jfr KHÅ 1913, s. 34.

[3] HSH XX, s. 208—219. Jfr Erik Turessons inlaga (a. a., s. 219 ff.), som nog bidragit att mildra mötets nervositet såväl med hänsyn till kejsarakten som den hanseatiska handelsspärrningen.

Digitized by Google

Danmark utan var under någon förevändning kvarhållet af herr Svante. Till Lübeck afläts däremot ett svar, som med tacksägelse för hansestadens välvilja tillkännagaf Sveriges afsikt att utan mellanhand söka ordna förhållandet till konungen.[1] Medlingen var alltså, såsom Gadh och herr Svante önskat, faktiskt afböjd.

Gadhs ställning i Kalmar var efter Svante Nilssons afresa såtillvida förändrad, som riksrådet Johan Månsson (Natt och dag) alltsedan tog sitt stadigvarande uppehåll i Kalmar och i förvaltningen stod vid Gadhs sida. Kanske hade riksföreståndaren i någon mån anslutit sig till Jakob Ulfssons mening, att Gadhs egna ekonomiska uppoffringar för belägringen icke motsvarade inkomsterna från länet,[2] och därför gjort Johan Månsson till ett slags kontrollant. Han hade dessutom bortgifvit Södra Möre till Kalmar borgare såsom vederlag för tyskarnas inkvartering och äfven genom andra förläningar inkräktat på de Gadh från början tillkommande förmånerna inom höfvitsmansområdet. För herr Svantes eget folk i Kalmar skulle Bengt Eriksson fortfarande sörja, men då mot förmodan inga kostgärder inkommo från Värend och Bleking, fick Hemming redan i nov. åtaga sig att underhålla äfven denna stora kontingent. Det var under sådana omständigheter nödvändigt att snarast få in den nu förfallna skatten, hvarför Gadh i början af dec. företog en längre resa till de öfre delarna af länet. Men när han ankom till Östra härad i Njudung, mötte honom där nya vedervärdigheter. Hans gamle rival, Peder Månsson, som visserligen icke längre gjorde anspråk på *hela* häradet, hade lagt beslag på Bäxeda fjärding och där tagit upp skatten, Gadh undrade till en början med hvad rätt: »Alth theth jach kan fla och kla til hopa, thet fortäres i idhers (herr Svantes) thienst, och en annan sither hema och ler ther ath och slar saman alth, thet han will».

Julen tillbragte Gadh här och hvar i traktens prästgårdar och vistades i Alseda socken vid nyårstiden; från Möcklarp i denna församling skref han ett bref till herr Svante. Någon af de följande dagarna höll han ting i Hvetlanda,

[1] HR III: 5, s. 430; BSH V, s. 238.

[2] BSH V, s. 216.

Digitized by Google

och här träffade han Peder Månsson, som verkligen företedde ett bref af Svante å Bäxeda fjärding, förmodligen utfärdadt under riksföreståndarens uppresa. Gadh blef högst bedröfvad, och en ny skrifvelse till herr Svante från Myresjö den 7 januari 1508 lider icke brist på förstuckna förebråelser. Slutet på tvisten blef i alla fall det, att Gadh själf gaf Peder bref på bemälda fjärding.

Från Myresjö ämnade Gadh draga in i Västra härad och där tinga med allmogen för att erhålla en kostgärd. Så skulle han genom Sevede återvända till Kalmar. Raskt torde resan dock ej ha gått, ty ännu den 27 januari var han ej anländ till staden; den dagen skref hans förutnämnde mångårige sven Matts Jönsson ett bref till honom och föreställde honom det orådliga uti att han längre vore borta: Madesjö socken hade lofvat en kostgärd till tjugondedag jul men sade sig nu ej vilja fullgöra sitt löfte, med mindre Gadh komme hem, ty de goda bönderna begynte tro, att »her electus» öfvergifvit dem.

Matts Jönsson var ej den ende, som från Kalmar korresponderade med Gadh under dennes bortovaro; det gjorde också Johan Nilsson och Anders Västgöte, båda Gadhs svenner — den förre var sannolikt häradshöfding i det till Gadh bortförlänade Gullbergs härad[1] —, samt en präst vid namn Folke Pedersson. De berättade bl. a. om fruktlösa försök att hindra de danska å Öland från att undsätta slottet och om ett gille, som de belägrade juldagen velat anordna på grafbacken för belägringstrupperna och vid hvilket de haft mycket öl att bjuda på — fägnaden hade emellertid afvisats under motivering, att i staden funnes tillräckligt af vin, mjöd och tyskt öl. Om sålunda brist å dryckesvaror ej förefanns under julen, var det emellertid sämre beställdt med kött, fisk och smör. Gadh var också under sin frånvaro ej så alldeles fri från oro för förrädiska stämplingar bland trupperna, då han ej hade något att »giffwa thöm pa bordith». Men han lugnades af tidender i de ofvanbemälda brefven, att folket i allmänhet vore välsinnadt, så att om det var någon, som yttrade sig rebelliskt, brukade en sådan få uppbära klander af

[1] BSH V, s. 136.

Digitized by Google

de öfriga. Till vederbörandes uppmuntran nedsände Gadh från sin skatteresa de nu uppburna s. k. offerpenningarna, hvilkas ankomst väckte glädje och som i samråd med Johan Månsson fördelades af Anders Västgöte och Folke Pedersson.[1]

Herr Svante hade tvifvelsutan från början ämnat att, såsom fallet varit de båda sista åren, på nyåret sätta sig i spetsen för en hjälphär från det öfre Sverige till Kalmar. Han höll fördenskull vid tomasmässan (den 21 dec.) i Enköping en sammankomst med ärkebiskopen, biskop Matts (troligen äfven biskop Otto) och meniga rådet. De biskopliga deltagarna förklarade sig emellertid icke vilja ställa sina svenner till herr Svantes förfogande, så framt dessa komme att sammanföras med »Doctor Hemingh», ty genom sin bannlysning skulle Gadh då besmitta prelaterna, dem och kyrkan till skada och evigt fördärf. Svennerna ifråga finge därför icke föras till Kalmar utan borde användas å andra orter. Så torde det ha kommit sig, att det beramade fälttåget i verkligheten riktades mot Halland och Skåne. Sedan dessa provinser hemsökts, ämnade riksföreståndaren visserligen med massan af hären taga vägen åt Kalmar — så skref han åtminstone före affärden i jan. till de rådsmedlemmar, som kunde väntas befinna sig i nämnda stad, nämligen, utom Gadh och Johan Månsson, Peder Turesson och Påvel Kyle.[2]

Emellertid återvände Gadh till Kalmar från sin långa utflykt. Hamnen var nu tillfrusen, hvadan Otte Rud ej

---

[1] Bengt Eriksson till herr Svante, Kalmar 28 nov. 1507 och 9 jan. 1508, BSH V, s. 229, 236 f. Gadh till Svante Nilsson, Möcklarp 2 jan. och Myresjö 7 jan. 1508. SA: A III, n. 1577, 1561, tr. BSH V, s. 233 ff. Johan Månsson till herr Svante, Kalmar 28 nov. 1507. SA: A III, n. 846. Peder Månsson till herr Svante, odat. SA: A IV, n. 584 a. Johan Nilsson till Gadh, Kalmar 26 dec. 1507, Folke Pedersson till Gadh, Kalmar 26 och 28 dec. 1507, Anders Västgöte till Gadh, Kalmar 6 och 25 jan. 1508, Matts Jönsson till Gadh, Kalmar 27 jan. 1508. SA: C, n. 1555, 1556 a, 1557, 1589, 1599, 1590. Om offerpenningarna se nedan s. 199 f.

[2] Biskop Matts till herr Svante, Strängnäs 9 jan. 1508, BSH V, s. 238. Herr Svante till rådsherrarna i Kalmar, ibid., s. 240 f. Jfr ibid., s. 244. Mälarbiskoparna tyckas inte heller hösten 1507 trots Svantes ifriga anmaningar ha sändt några svenner till Kalmar; kanske berodde detta redan då på fruktan för besmittelse (jfr Svantes ofvan cit. bref till Gadh 4 aug. 1507 och FM, s. 221).

Digitized by Google

längre från Öland kunde undsätta slottet. Gadh ansåg sig därför snart åter kunna lämna staden på en tid för att på den närmaste landsbygden anskaffa oundgängliga lifsmedel, företrädesvis salt och för fastan välbehöflig fisk. Äfven virke erfordrades: belägringsverken synas under vintern ha försummats, och något bygge torde ej ha förekommit i nämnvärd omfattning. I all synnerhet gällde det att iståndsätta den pråm, som, när vintern gick, skulle spärra hamninloppet. I början af mars företog Gadh sålunda en färd genom Södra Möre och öfver Blekingegränsen ända ned mot Avaskär. Resan synes ha anträdts senast den 5 mars, ty den dagen var Gadh i Ljungby och betingade sig virke för pråmens räkning. Gadh lämnade därefter socknen på sin väg söderut, och det visade sig då, att bönderna ej gjorde sig någon brådska med att hugga timret och forsla det till staden; timmermän, som Gadh anskaffade här och hvar under resan, inställde sig däremot pliktskyldigast hos Påvel Kyle och Johan Månsson, hvilka under Gadhs frånvaro styrde och ställde i staden. Då det af Gadh påtingade timret alltfort lät vänta på sig, beordrades Anders Västgöte och herr Svantes sven Erik Bröms att den 12 mars fara ned till Ljungby och söka förmå sockenborna att släppa till sin gillesstuga, hvars torra timmer ansågs synnerligen lämpligt för ändamålet. Så blef pråmen omsider iordningställd. Vederbörandes ifver för detta arbete sammanhängde helt visst med ett anmaningsbref angående dess utförande, som Gadh denna tid erhöll från Svante och hvarom den förre strax synes ha tillskrifvit Kyle. Riksföreståndaren var alltsedan sitt sista besök ytterst intresserad för att icke 'färskt' folk nattetid stal sig in på slottet till besättningens förstärkning; han hade därutinnan bedröfliga erfarenheter från tillfällen, då tyskarna haft vakten.

Herr Svante var vid detta laget redan i Vadstena på återvägen mot Uppsverige. Ett rådsmöte hölls i Birgittastaden för fattande af definitivt beslut om upptagande af fredsförhandlingar med Danmark, till hvilka lejdebref erhållits. Själf hade riksföreståndaren med öfvergifvande af sina egna Kalmarplaner inskränkt sig till en kortvarig attack mot Halland; endast ett detachement af hären under Trotte Månssons

Digitized by Google

(af Ekasläkten) befäl sändes till Skåne, där bl. a. staden Vä brändes. Gadh beräknade därvid att få möta herr Trottes armé i trakten af Avaskär för att så dels kunna roffa till sig rikligt med lifsmedel i Bleking, dels få förstärkningar med till Kalmar. Men både Trotte Månsson och Holger Karlsson, hvilken Gadh också väntade i spetsen för hjälphären, togo en annan väg. Herr Holger träffas den 8 mars i Konga härad af Värend, numera ur stånd att något uträtta, enär så godt som allt folket ridit ifrån honom upp till sina herrar. Så infriades ej en enda af de förhoppningar, som i Kalmar knutits till herr Svantes stora fälttåg på nyåret. I nedslagen stämning återvände Gadh till Söderåkra, 1 à 2 mil norr om Blekingegränsen. Modet hade vid denna tid sjunkit så, att han nu af alla krafter tillstyrkte förvärfvandet af en två- à treårig vapenhvila med Danmark, såvidt en sådan kunde åvägabringas genom åtgärder från Vadstenamötets sida. Den vid mötet närvarande Nils Bosson kunde härvidlag enligt Gadhs mening vara till mycket gagn. Till Gadhs modfälldhetbidrogo säkert vissa vidrigheter inom den närmaste omgifningen. Bengt Eriksson var honom gramse och anhöll hos riksföreståndaren om befrielse från sitt uppdrag, hvilket också snart beviljades. Vidare ansåg sig Gadh icke rätt säker för sin person, ty enligt hvad han klagade för Svante, hade några hans fiender — namnen angifvas icke — låtit utgå en uppmaning till sådana, som kommo i beröring med honom, att vid lämpligt tillfälle slå honom »pa nakken».

Troligen har Gadh inom kort återvändt till Kalmar; dock synes han dessförinnan från Söderåkra den 10 mars ha företagit en ny resa mot gränsen i syfte att möta dem af hans svenner, som kvarlämnats vid Avaskär. Därnere hade några tyskar blifvit tillfångatagna, hvilka Gadh dock strax lösgaf mot det att de undsatte honom med ett parti lifsmedel — det materiella utbytet från Bleking hade f. ö. på grund af förut antydda omständigheter blifvit ringa eller intet.[1]

---

[1] Gadh till Svante Nilsson, Ljungby 6 mars 1508; till dens., Söderåkra 10 mars (2 bref). SA: A III, n. 1562, 1595, 1594, tr. BSH V, s. 248 ff. Påvel Kyle till Gadh, Kalmar 11 mars 1508. SA: C, tr. BSH V, s. 250; jfr ibid., s. 241, 252. Bengt Eriksson till herr Svante, Kalmar 25 febr. 1508.

Digitized by Google

I Kalmar möttes Gadh af alltjämt ökade svårigheter i afseende på underhållet af de trupper, för hvilka det ålåg honom att sörja — och det tycks nu ha varit så godt som hela garnisonen. Till råga på allt förklarade stadens borgare, att de hade fått riksföreståndarens förläning på alla i skatten ingående viktualier från hela Kalmar län, hvarigenom för Gadh blott återstodo hö, hafre och inflytande kontanta afgälder. Det var ej underligt, om Gadh för kanslern Peder Jakobsson beklagade sig öfver, att »myn herre wil haffwa mik fordarffwath» och att han ej fick annat understöd än det som bestod i fagra ord.

Vadstenamötet hade affärdat biskop Otto och Erik Trolle som rikets underhandlare till Köpenhamn. Deras instruktioner berörde naturligtvis äfven Kalmar slott, som, intill det ett unionsmöte, det stående universalmedlet, hunnit hållas, skulle öfverlämnas till Sverige eller, om detta icke kunde genomdrifvas, öfverlåtas på Nils Bosson.[1] Gadh erhöll emellertid öfverhufvud ingen underrättelse om instruktionerna, ett förhållande, som tyckes ha gått honom djupt till sinnes. Både han och allmogen i länet begynte frukta, att Kalmar utan vidare »more solito» skulle prisgifvas åt fienderna eller att, om underhandlingarna strandade, kung Hans samtidigt med de svenska delegerades återfärd skulle vara redo till ett allt förkrossande anfall, hvarvid ingen undsättning kunde hinna anlända från Uppsverige. Hemming satte sålunda föga värde på de i Vadstena närvarande herrarnas löfte att, om de delegerade återkomme med oförrättadt ärende, genast — men i allmänhet först då — sända ned sitt folk.[2] Och han grufvade sig för befolkningens hotelser att låta dem »bada försth», som, utan att till sist kunna rädda allmogen från danskarna, så länge besvärat den med pålagor och dagsverken och vållat så mycken manspillan bland dess egna.

SA: A II, n. 971. Herr Svante till Gadh, trol. i senare hälften af mars 1508. SA: A I, n. 48. Holger Karlsson till herr Svante, »»Ormyshogha» i Konga härad 8 mars 1508. SA: A III, n. 977. Styffe har i det ena Gadhs bref af 10 mars läst »V^{m} (5000) böndher» i st. f. VIII; jfr HT 1885, öfvers., s. 7.

[1] HSH XX, s. 263 ff.

[2] Att kung Hans beordrat mycket folk till Köpenhamn för en expedition till Kalmar i slutet af mars, framgår af DM IV: 2, s. 285.

Digitized by Google

Vid denna tid sände Otte Rud fejdebref till Ålem och Mönsterås, där det var hans afsikt att skinna och bränna. Gadh fann sig häraf föranlåten att den 1 april fara upp till ifrågavarande landsända, hvars belägenhet var så mycket vådligare, som svenskarna ej förfogade öfver maritima hjälpmedel, medan däremot Jens Holgersen med 7 skepp anländt till sundet; Jens hade f. ö. redan hunnit undsätta slottet, som sålunda fick besättningen åtskilligt förstärkt. Faran från Öland försvann emellertid inom kort, i det Otte Rud företog en resa till Danmark och på ön kvarlämnade en relativt obetydlig truppstyrka. Så torde Gadhs verksamhet i Ålem och Mönsterås ha inskränkt sig till timmer- och lifsmedelsanskaffning. Ännu den 11 april synes han ej vara återkommen till Kalmar. Han lär ha lofvat de numera missnöjda tyska knektarna att före sig insända 200 bönder till staden att biträda vid den besvärliga vakthållningen, men om han kunnat hålla detta löfte, är väl ovisst.[1]

Den 28 april fick Gadh i Kalmar underrättelser från biskop Ottos och Erik Trolles underhandlingar i Danmarks hufvudstad. De hade där i månadens midt afslutat ett stillestånd, som dock nätt och jämnt skulle räcka till dess ett nytt möte i Nyvarberg i juni månad hållits mellan 12 svenska och 12 dansk-norska ombud. Betecknande nog synas biskopen och herr Erik icke ha sändt notifikationer till Gadh direkt utan genom förmedling af danskar, nämligen befälhafvarna å en till Kalmar afsänd flottilj, bland dem den sedan så berömde Sören Norrby, och kung Hans' utsedde kommendant å Kalmarhus Jörgen Kock.[2] Gadh lät strax Johan Månsson,

---

[1] Herr Svante till Gadh, Vadstena något efter midten af mars 1508. SA: A I, n. 141. Gadh till Peder Jakobsson, Kalmar 1 april 1508. SA: A V, n. 1512, tr. BSH V, s. 253 f. Gadh till Svante Nilsson, Förlösa s. d. SA: A III, n. 1565, tr. BSH V, s. 252 f. Johan Månsson till Svante Nilsson, Kalmar 11 april 1508, de tyska knektarna till dens., Kalmar s. d., BSH V, s. 255—257. Jfr ANF, N. F. 19, s. 353.

[2] Styffe (BSH V, inl., s. 121) anser visserligen, att Gadh underrättats »dels genom särskildt bref från de svenska ombuden, dels genom ett bref, som kommendanten på Kalmar slott, Örjan Kock, medförde från Köpenhamn», men det är sannolikt fråga om ett och samma bref (DGAA IV, s. 336—339; BSH V, s. 260).

Digitized by Google

Påvel Kyle och Jakob van Nürenberg träda i underhandlingar med dessa danskar, hvarvid en öfverenskommelse träffades, som utöfver den på status quo byggda stilleståndstraktaten stadgade fri trafik från och till slottet men också frigaf köpenskapen mellan staden och Möre å ena sidan samt Öland å den andra.

Denna sista bestämmelse vägrade dock Otte Rud att ratificera, när han någon gång i midten af maj återkom till Borgholm. Jörgen Kock och de andra hade aldrig blifvit befullmäktigade att sluta någon för honom bindande traktat. Däremot ansåg han, att den från svenska sidan gjorda utfästelsen om fri samfärdsel för slottets räkning stod fast.[1] Ett sådant resonemang kunde Gadh naturligtvis icke gilla, och han måste nu betrakta den gjorda öfverenskommelsen såsom faktiskt annullerad.

Hans tankar begynte därmed åter röra sig kring den pråm, åt hvilken han i början af året ägnat så mycken omsorg men hvars anbringande utanför slottet hittills uppskjutits i anledning af stilleståndet. Nu i slutet af maj skedde det emellertid. Härigenom blef det omöjligt att vidare undsätta slottet från sjösidan, och danskarna voro utom sig af vrede. De ville öfverrumpla den å pråmen varande besättningen och därvid äfven anlita svekets vapen (»dobbel ordh och annar Romara stycke»). Men Gadh försäkrade med dyra eder, att pråmen skulle värjas med alla upptänkliga försvarsanstalter, så länge han själf förmådde röra tungan. Och han väntade förstärkning i sitt fosterländska värf af all riksens allmoge, alltifrån dalkarlarna i norr till småländingarna i söder; hans hopp stod ej minst till de förra: »Dänen, Juthen, Tysken och dyäkelen rädes alla Dalasoken». Och hur listig Otte Rud än vore, skulle han nog få sanna, att hans gäss ej bete Gadhs räf ihjäl.

Men som ofta förut hade Gadh nu mycket bryderi för det egna folket. De trupper, som höllo vakt å pråmen, voro i anseende till de större besvärligheter och faror, de där fingo

---

[1] DGAA IV, s. 341—343 (skriftväxling mellan Gadh och Otte Rud); Gadh till herr Svante, Hultsby (norr om Kalmar) 13 maj 1508, BSH V, s. 268 f.

Digitized by Google

vidkännas, särdeles pretentiösa, godkände blott färsk och nykokad föda och kastade därför i sjön hvad som vid hvarje måltid icke strax förtärdes. Förgäfves sökte Gadh föreställa dem, hur svårt det var att anskaffa proviant; han fick den uppfattningen, att deras kitslighet i ty fall ytterst härrörde från önskan att komma ifrån staden, i det att deras entledigande skulle bli en nödvändighet, när intet längre inkomme i stekarhuset. Äfven tyskarna begynte bråka och ville fara sin väg, alldenstund herr Svante som vanligt ej var så punktlig i soldens utbetalande. Den 18 juni lyckades dock Gadh och Johan Månsson afsluta nytt årskontrakt med dem, men då hade en Simon Hase blifvit höfvitsman i stället för den af knektarna afsatte Jakob van Nürenberg.[1]

När riksföreståndaren kort därpå nedsände penningar till knektarnas aflöning, beklagade han i det åtföljande brefvet, att formuleringen af den mellan staden och slottet gjorda dagtingan icke först meddelats honom, då den säkerligen skulle blifvit helt annorlunda. Herr Svante uttalade äfven sitt klander öfver biskoparnas insats i de gångna årens fredsunderhandlingar; han var tydligen djupt missbelåten med biskop Ottos sätt att bedrifva sitt sändebudsvärf nu senast, och detta delvis af anledningar, som numera undandra sig vår kunskap. Han yttrade emellertid vissa förhoppningar om ett godt resultat af Varbergsmötet: de dit afsända delegerade hade fått i uppdrag att mot återfående af Kalmar slott och Öland erbjuda konungen en summa penningar *i ett för allt* att gäldas i 2 à 3 terminer.[2]

Men kung Hans var hårdnackad, och de svenska om-

[1] Gadh till herr Svante, Kalmar 23 maj 1508. SA: A III, n. 1598, tr. BSH V, s. 271 ff. Simon Hase till Svante Nilsson, Kalmar 26 juni 1508. SA: A V, n. 990. Kontraktet med Simon Hase, BSH V, s. 278 f.

[2] »Jach veth nu huad bestondh vij och richet haffue aff bisperne, alzmectogh gudh giffue ath eder gonger vell ther är i Kalmarna» (herr Svante fruktade nämligen, att fienderna skulle begagna rådande stillestånd att öfverrumpla svenskarna i Kalmar) — — »giffuer icke eders fordell aff henderne, som skeddhe i bisp Mattsses dagtingan, tesliges bisp Ottes och her Erich Trollis nu siisth». Herr Svante till Johan Månsson vid tiden för ett möte i Tälge, början af juni 1508. SA: A I, n. 98. Jfr BSH V, inl., s. 119.

Digitized by Google

buden i Nyvarberg måste lofva att i Sverige söka genomdrifva ett af de tre villkoren; det poängterades ånyo trots svenskarnas instruktioner, att det tredje alternativet var en *årlig* skatt. Så aftalades nytt stillestånd. I själfva verket blef det lika illusoriskt som det dittillsvarande på grund af de härjningar, som samtidigt med dess afslutande — helt naturligt för öfrigt, då på grund af den olyckliga affattningen af Köpenhamnsfördraget i april det då öfverenskomna stilleståndet ej skulle räcka längre än till början af juli och kung Hans ej ansåg sig hinna underrätta sitt utevarande sjöfolk om den nya stilleståndstraktaten före den 15 aug. — från danska skepp anställdes i Stockholmsskären. Gadh och Johan Månsson erhöllo strax herr Svantes order att allt fortfarande medelst pråmar förhindra samfärdsel mellan slottet och yttervärlden. Så skedde också, och Gadh lär dessutom ha begifvit sig på ett ströftåg till Avaskär och 'skinnat' nämnda stad.[1] Vidare utlyste riksföreståndaren ett herremöte till Stockholm vid bartolomeitiden; där ville han meddela herrar och prelater, att om de ej i fortsättningen bättre bistode honom och Gadh i Kalmar stads försvar, de själfva finge åtaga sig den omsorgen, hvarvid han skulle återkalla sina egna trupper. Till mötet fick Johan Månsson Svantes löfte att fara;[2] hans ställföreträdare blef Nils Bröms, som nu återkommit till belägringsstaden efter några månaders frånvaro. Förmodligen hade Johan Månsson fått första impulsen till denna Stockholmsresa af ett bref från de på hemfärd stadda svenska ombuden i Varberg, dateradt Sexdräga den 4 juli, däri såväl han som Gadh uppfordras att med frälsemän och åtta bönder från landsändan möta upp i Stockholm vid den bestämda tiden.[3]

Troligen var förhållandet mellan Gadh och Johan Månsson ej så särdeles godt, och om sålunda den senares muntliga skildringar från Kalmar icke blefvo odeladt fördelaktiga för »her electus», så voro Nils Bröms' skriftliga rapporter

---

[1] Kung Hans till de skånska riksrådsmedlemmarna hösten 1508, Sverige A, DRA. Jfr nedan s. 195.

[2] BSH V, s. 284 ff., 288 f.

[3] DGAA IV, s. 348 f.

Digitized by Google

det ej heller. Han ansåg Gadh numera olämplig att råda för länet: allt vore honom »illa weghet», och han hade förlorat sina sympatier hos allmogen. Då han nyligen i Bröms' sällskap farit omkring och ålagt landsändan en kostgärd, hade man visserligen i allmänhet visat sig benägen att utgöra en sådan, men Gadhs gamle vedersakare Peder Turesson hade förbjudit sina landbor att hörsamma honom, och Bengt Knutsson till Stäflö m. fl. hade följt exemplet. Man begynte allmänt undra, hvar alla de pengar blefve af, som Gadh uppbar, ty försvars- och belägringsanstalterna höllos icke i ett däremot svarande skick. Bröms hemställde till herr Svante, huruvida ej under dylika omständigheter Nils Bosson i Gadhs ställe borde förordnas till länets höfvitsman.[1]

Hemmings anseende var tydligen i sjunkande. Men ännu höll han modet uppe. Mot skattevägrarna utverkade han herr Svantes öppna bref.[2] Och när riksföreståndarens svenner sade sig vilja fara, sökte han genom Nils Bröms beveka dem att kvarstanna; betecknande är, att han ej längre själf trodde sig om detta utan att Bröms nu h. o. h. fick upptaga öfvertalarens roll genom att lägga sin tunga »saa släth, ath inghen prädikare i Kartuseorden kunne mer winläggia sig». Icke dess mindre vidhöllo svennerna sin afsikt; dock synes flertalet ha t. v. uppskjutit sin affärd. Gadh utlyste ett landsting till Mortorp den 14 sept. för att få in bönder i de afrestas ställe. F. ö. litade han under rådande trångmål hårdt till Nils Bröms, som tyckes ha blifvit honom oumbärlig såsom befälhafvare öfver svenner och knektar. Han höljde Bröms med de amplaste loford i ett långt bref, som tillsändes herr Svante i syfte att åt Bröms utverka någon förläning, så att denne måtte kvarstanna i Kalmar: »then man är mera werd än nager man tänkia kan, thro oc rätraadig, aga ful öffwer them han rada skal». Och han erinrade i varma ordalag om alla de tjänster, som Bröms gjort fäderneslandet allt sedan herr Stens tid men som herr Svante hittills ej vetat tillräckligt uppskatta. Det ger ett egendom-

[1] Nils Bröms till herr Svante, Kalmar 7 och 27 aug. 1508. BSH V, s. 291 f., 300 f.

[2] BSH V, s. 290.

Digitized by Google

ligt intryck att jämnställa Gadhs förhållande i detta fall med det omdöme, som Bröms å sin sida nyligen fällt om Hemming inför riksföreståndaren.[1]

Gadhs förhoppning att få behålla Nils Bröms blef snart gäckad. Herr Svante var ej nog eftergifvande för dennes kraf på förläningar och gunstbevisningar, och så drog Bröms sina färde. I slutet af nov. kom också den dag, då ingen af riksföreståndarens svenner ville dröja längre. De hade väntat till karinsmässan (den 25 nov.) på spisning och aflösningsfolk från herr Svante men förgäfves. Nu gåfvo sig alla i väg. Men dessförinnan fick en af dem, Erik Bröms, tillfälle att visa sin vänliga sinnesstämning mot Gadh. Det måtte redan nu ha rådt stark ovilja mot denne antingen hos borgerskapet eller ock hos i staden tjänstgörande bönder. En dag hade man förberedt ett attentat på stadens torg. Där stodo 70 man med spända armborst mot den ensamme gamle; två hade ställt sig bakom hans rygg och tänkte slå ihjäl honom med spadar. Det hela afstyrdes emellertid af Erik Bröms och det på ett så fint sätt, att Gadh ej förrän följande dag fick reda på att något varit i görningen.

Situationen var förvisso oroväckande. Den i Nyvarberg öfverenskomna vapenhvilan rikena emellan utlöpte den 11 nov., och det förut omnämnda Stockholmsmötet aug.—sept. hade icke blott försummat att träffa tillräckliga anstalter för Kalmar läns försvar utan äfven att i tid utverka kontrakterad förlängning af stilleståndet. Flertalet af de frälsesvenner, som verkligen i enlighet med mötets beslut ankommit från Stäkeholm, Finland m. fl. orter, begärde antingen strax orlof eller rymde sin väg. Då Gadh nu också öfvergafs af riksföreståndarens folk, så när som på de tyska knektarna, och, som det tycktes, af herr Svante själf, greps han af en hjälplöshetens sorg. Han trodde sig när som helst kunna vänta ett fientligt anfall, och då vore föga att hoppas: »koma wij aff medh liffueth, goth och wäll, scriffwer oss op, om i spöre oss dödhe».[2]

---

[1] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 10 sept. 1508. SA: A III, tr. BSH V, s. 302 ff.

[2] Gadh till Svante Nilsson, Kalmar 23 okt. 1508 (å Kalmar stads

Digitized by Google

Verkligheten blef så tillvida bättre än Gadhs aningar, som något fientligt anfall ej afhördes, beroende på omsider fortsatta underhandlingar.[1] Och mellan Kalmar slott och staden lyckades man bemedla ett stillestånd intill julen, kanske än längre. Däremot yppade sig något annat, som svårt bekymrade »her electus»: upproriska stämplingar bland allmogen i Möre. Det synes ha varit missnöje med af Gadh utkräfda gästningar och gärder, som kommit böndernas sinne att sjuda öfver, ett missnöje så mycket förklarligare, som året 1508 gifvit en ovanligt dålig skörd, särdeles af hö. Budkaflar hade skurits och utsändts, och de sålunda sammangaddade upproriska hade till höfvitsman erhållit en betrodd Kalmarborgare Sten Bravidsson, som de föregående åren tyckes ha stått på god fot med Gadh. När upprorsanden var som starkast, kom emellertid vid februari månads ingång ryktet om riksföreståndarens ankomst i spetsen för en större här. Då stillade sig stormen genast. Peder Olsson, en herr Svantes förtrogne tjänare, som i förväg afsändts till staden, hade det först mycket svårt att komma till rätta med de tyska knektarna, hvilka knotade öfver att de nu tack vare upproret voro omgifna af fiender på alla sidor och därför i större fara än någonsin. Men snart tillkännagåfvo upprorsledarna, »the yppersthe caputeyner och bonda kunger», för Peder, att de gärna ville vara herr Svante trogna, blott för framtiden olaga gästning eller gärder icke förekomme.

Det hela hade emellertid varit ägnadt att i hög grad

---

vägnar). SA: A V, tr. BSH V, s. 317 ff. Gadh till Svante, Kalmar 25 okt. och 26 nov. 1508. SA: A III, n. 1603, 1597, 1576, tr. BSH V, s. 321, 331 f., 333 f. (STYFFES datering af det sistnämnda brefvet till 28 nov. är oriktig).

[1] I Sverige A, DRA, finnas koncepter *dels* till ett bref från kung Hans till de skånska rådsherrarna i anledning af svensk begäran om lejdebref för nya underhandlingar, *dels* just till bemälda lejdebref. Båda handlingarna förskrifva sig från hösten 1508, och den svenska anhållan, hvarom i kung Hans' bref talas, är tydligen ingen annan än rådsbrefvet 22 sept. 1508 (BSH V, inl., s. 127 ff.). Svenska riksrådet svarade 22 nov. 1508 på en de skånska herrarnas skrifvelse, hvilken tydligen varit affattad i enlighet med kung Hans' nyssnämnda bref till danska rådets Skåneafdelning (FM, s. 385 ff.).

Digitized by Google

underminera Gadhs ställning och anseende. Den välvilja från allmogens sida, hvaröfver han af gammalt kunnat glädja sig, hade på ett eklatant sätt visat sig förvandlad i sin motsats: Nils Bröms' rapporter från föregående höst hade fått bekräftelse. Också var Gadh synnerligen angelägen om att herr Svante, själf eller t. ex. genom Kyle, skulle verkställa en undersökning angående resningen och dess föregifna orsaker; han hoppades tydligen att i så fall erhålla upprättelse. Huruvida en dylik undersökning kommit till stånd, är dock ovisst.[1]

Emellertid hade den 14 jan. 1509 på Hälsingborgs slott ett nytt fördrag afslutits med Danmark, och de svenska underhandlarna, Erik Trolle, Bengt Åbjörnsson och Hans Brask, hade ingått på den för Sverige förödmjukande öfverenskommelsen om ett nytt möte, där endera af de tre 'punkterna' ovillkorligen skulle antagas i enlighet med Varbergsaftalet. Under tiden skulle vapenstillestånd råda men trafiken till och från Kalmar slott och Öland vara frigifven. Detta aftal skulle kontraktsenligt af de svenska ombuden meddelas »Heming Gadt oc andre som udi Calmarne liggendes ere» före den 2 febr.[2] Genom bud från Sveriges delegerade fick äfven herr Svante kännedom om recessen, medan han i början af febr. befann sig i Tjust på väg mot Kalmar. Emellertid hade Hans Brask och hans kamrater icke kunnat eller velat skydda Gadh, ty i en »utskorenn script» af kung Hans, tillhörande recessen och af de tre svenskarna med densamma öfversänd till herr Svante, undantogs Gadh uttryckligen från freden. Företogs från dansk sida något öfvervåld på hans person eller egendom, skulle det ej betraktas som kontraktsvidrigt. Det är ofattbart, att de svenska ombuden kunnat finna sig i något dylikt. Herr Svante ogillade naturligtvis klausulen ifråga och fattade i anledning af densamma

---

[1] Peder Månsson till herr Svante, ungefär vid årsskiftet 1508—1509. SA: A IV, n. 580 a. Peder Olsson till herr Svante, Kalmar 2 febr. 1509. SA: A IV, tr. BSH V, s. 342 ff. Gadh till Peder Jakobsson, Kalmar 10 febr., och till herr Svante, Kalmar 11 febr. 1508. SA: A V, resp. A III, n. 1593, 1612, tr. BSH V, s. 346, 347 f.

[2] ST III, s. 543 ff.

Digitized by Google

beslutet att kraftigt förstärka besättningen i Kalmar. I bref till Gadh bad han denne utverka ett bemyndigande för honom från Möreborna — så tänkte han skydda sig själf mot ansvaret för ett fredsbrott — att komma ned till dem för vidtagande af någon åtgärd mot Otte Rud, därvid Ölandsallmogen skulle befrias. Gadh afstyrkte emellertid hvarje öländsk expedition, dels därför att öländingarnas svensksinne vore något tvifvelaktigt och enligt Gadhs erfarenhet väsentligen berodde af isens beskaffenhet i sundet — var denna stark, höllo de med svenskarna, och tvärtom —, dels på grund af rådande foderbrist. En äfvenledes af Svante projekterad stormning af Kalmar slott afstyrkte Gadh likaså. Han och hans vänner beklagade sig öfver att icke den stora attacken i stället verkställts vid det gynnsamma tillfälle, som erbjudit sig hösten 1507.[1]

Gadhs intresse för belägringen hade nog redan begynt slappas; det led i själfva verket mot slutet af hans höfvitsmannaskap. Hans ställning hade ju blifvit allt sämre, uppbörden i den ena länsdelen efter den andra hade blifvit honom fråntagen. Senast i november månad hade han måst lämna ifrån sig Handbörds och Sevede härader, hvilka anslogos till underhåll af Svantes folk i staden.[2] Förklarad fågelfri af kung Hans och omgifven af en opålitlig allmoge, önskade han helt visst själf att bli uppdraget kvitt.

Äfven ur herr Svantes synpunkt måste Gadhs afgång vara önskvärd. Ty det stod dock alltför mycken strid om Gadhs namn, för att han i längden skulle passa på en plats, där man, om kriget skulle komma att fortgå, behöfde en enig nations understöd. Och så länge den bannlyste »doctor Hemingh» var herre i Kalmar, kunde riksföreståndaren icke

[1] Svante Nilsson till rådsherrarna i Västergötland i febr. 1509. SA: A I, tr. BSH V, s. 345. Gadh till Peder Jakobsson, Kalmar 11 febr. (ej egenhändigt), och dekanen Erik Svensson till Peder Jakobsson, Kalmar 12 febr. 1509. SA: A V, tr. BSH V, s. 347, 349 f. Jfr ofvan s. 173.

[2] Nils Bröms till herr Svante, Sevede 3 nov. 1508. SA: A IV, n. 585. »Kalf» till ett numera förloradt bref från Gadh till Peder Jakobsson, där det vid omnämnandet af att de båda häraderna nu ginge ifrån brefskrifvaren heter: »Gudh weth myn herre gör mik oräth; inthe lyda hans breff ta, ey heller troth sa ske skulle, pacienciam in mala hora». SA: A V, n. 1627.

Digitized by Google

för belägringen påräkna någon hjälp af de mäktiga mälar biskoparna; just från denna tid föreligger ett bref af Jakob Ulfsson, däri han synes antyda, att han för Gadhs skull fortfarande vore förhindrad att sända sina svenner till Kalmar.[1] En annan magnat, Sten Kristersson, undandrog sig också skyldigheten att skicka folk till landsändans försvar, och anledningen var åtminstone delvis den, att han hyste bittert agg till »her electus», enär denne vid sitt öfvertagande af länet också lagt beslag på de vapen och krigsmaterialier herr Sten kvarlämnat på Hossmo kyrka. Herr Svantes erinring, att det var Sveriges rike, som haft gagn af de beslagtagna effekterna, icke Gadh personligen, och hans bevekande föreställningar om den fara, som hotade staden och länet, båtade nog föga.[2]

Gadhs entledigande torde ha skett på ett ting, som herr Svante i medio af febr. höll i Vidby af Förlösa socken, nordväst om Kalmar. Gadh lofvade där, att alla vapen, skjutmateriel och viktualier, som han hade i sitt våld i Kalmar, ej skulle bortföras utan öfverlåtas på hans efterträdare i länet, den redan i okt. från Stockholm återkomne Johan Månsson.[3]

Och så fick Hemming efter $2^1/_2$ års frånvaro återvända till Östergötland utan att ha kunnat infria den förhoppning om Kalmar slotts återvinnande, som han så länge underhållit både hos sig själf och andra — visserligen alltsedan hösten 1507, i följd af då inträdda förändringar å Öland och i hans ställning för öfrigt, med alltmera minskad tillförsikt. Troligen skedde hemfärden i riksföreståndarens sällskap,

---

[1] BSH V, s. 339 f.

[2] Herr Svante till Sten Kristersson, odat. koncept. SA: A I, n. 84. En mening af följande lydelse: »han (Gadh) haffuer ther (i Kalmar län) inthet arff äller eget mere han än flere uthen segh beuiser i krononis thieniste som en thro infödh man» är öfverstruken och ersatt med: »komme Kalmarna stad oc then landzende i Richesins fienders hender ighen, ther hade her electi arffwinge föge skade utaff men Swerigis Riche». Skrifvelsen synes datera sig från tiden närmast efter Vadstenamötet i mars 1508. Jfr BSH V, s. 249 (öfverst).

[3] Johan Månsson till herr Svante, Kalmar 27 febr. 1509, BSH V, s. 351 ff.

Digitized by Google

när denne redan i febr. månad återvände till Uppsverige; herr Svante afstod nämligen för denna gång från sina krigiska planer.

Det från Gadhs Kalmartid föreliggande urkundsmaterialet kommer helt visst att lämna åtskilliga värdefulla bidrag, när en gång den medeltida svenska förvaltningshistorien skrifves. Här skall blott anföras ett och annat utöfver hvad som ofvan ansetts böra inpassas i den kronologiska ramen.

Som höfvitsman hade Gadh dömande myndighet i sitt län. Ett exempel lämnar oss Gössebäcksmötet, då hundratals bönder hänvände sig till honom i sina inbördes tvister. Den domsrätt, han här utöfvade, var emellertid förmodligen icke blott den världslige ämbetsmannens utan äfven biskopens, ty han berättar själf, att det delvis rörde sig om giftermålssaker.[1] I detta sammanhang må nämnas, att han vid uppkomna ledigheter sörjde för häradshöfdingeämbetenas besättande. Sålunda öfverlämnade han häradsboken i Aspeland åt frälsemannen Lasse Olsson, för hvilken han också hos herr Svante anhöll om fullmakt såsom häradshöfding.[2]

Gadhs befogenhet var vidare af administrativ art. Han ägde att sammankalla allmogen till ting för att erhålla vederbörandes yttrande i någon dagspolitisk fråga eller för att öfverenskomma med bönderna om personlig inställelse i Kalmar eller om någon extra skatt (kostgärd e. d.). Och han hade självfallet att i sitt län uppbära den ordinarie skatten och öfriga laga utskylder — af sådana nämnas byggningen, »helgadomana»(!)[3] och offerpennin-

---

[1] BSH V, s. 219.

[2] Gadh till herr Svante, odat. SA: A III, n. 1614. Jfr BSH V, s. 183, där Gadh tycks anhålla om Handbörds domsaga för Lasse Olssons räkning.

[3] Se härom Gadhs ord om Peder Månsson, att denne »leth halla mantalith for julen och dreff in alth thet han kunne. — — Sidhan bar han helga domana uth medh skatthen, jach skulle haffwa til swenanas behoff, och bygninghen». BSH V, s. 234. Till belysning af det i sammanhanget egendomliga uttrycket »helgadomana» kan möjligen tjäna en passus i en upp-

Digitized by Google

garna,[1] de båda sista kanske identiska, eller voro offerpenningarna en Gadh såsom biskop tillkommande intäkt? Uppbörden skedde under vintern i samband med de mantalsskrifningar, Gadh då förrättade i de olika länsdelarna.[2] Vederbörlig gästning och fodring upptogs dessutom efterhand in natura, antingen så att belägringstrupper skickades ut i bygderna för att med sina hästar bli underhållna eller ock — och detta var åtminstone stundom fallet med fodringen — genom att införas till Kalmar.[3]

Emellertid förfogade Gadh aldrig öfver skatterna från *hela* länet. Vi ha förut sett, att Bäxeda fjärding tillhörde Peder Månsson och att mot slutet af Gadhs Kalmartid både Södra Möre, Sevede, Handbörd och mera till gingo ifrån honom. Men dessutom funnos säkerligen från början i länets olika delar hvarjehanda sockenförläningar åt i landsändan boende knapar. Ensamt i Sevede var t. ex. Kristdala, som då tillhörde detta härad, bortgifvet åt Påvel Kyle, Vimmerby åt Per Slatte, Frödinge och Tuna åt Gudmund Slatte och slutligen Rumskulla åt Nils Slatte.[4]

Af de verkligen inflytande skatterna skulle nu Gadh

---

sats af år 1497 om Vadstena klosters angelägenheter, Hildebrands dipl., VHAA: »Item här er fyra fal mera gestning i Östergötland en anners stadz i riket, her bers IIII resor scrined om sommaren oc sancte Erici ecke uthen om hans dag. Thy är her swa mykit mera gestning». Jfr Gadhs 1 april 1508 uttalade farhågor, att kung Hans skulle begagna sig af det genom pågående fredsförhandlingar vållade uppskofvet i de svenska försvarsanstalterna för att under tiden öfverrumpla Gadh i länet och »ga om kirkiogardhen her medh oss och bära uth helgonen». BSH V, s. 252. Kan man antaga, att »helgadomana» var en pålaga, ursprungligen eller fortfarande uppburen i samband med utbärandet af reliker?

[1] Ofvan s. 185 citerade bref till Gadh från Folke Pedersson och Johan Nilsson, Kalmar 26 dec. 1507.

[2] Det var gifvetvis lämpligt att för de olika skattepersedlarnas framforslande välja en tid, då det var slädföre, och det kan åtminstone icke med säkerhet konstateras, att uppbörden ens till någon del verkställdes under sommaren. Jfr Hildebrand, Sveriges Medeltid I, s. 280 ff. och Fabricius, Gotlandske Forh. under Iver Akselsön Tot, s. 11 ff.

[3] BSH V, s. 210 och ofvan s. 196 citeradt bref från Peder Månsson till herr Svante vid årsskiftet 1508—1509. Johan Månsson till herr Svante, Kalmar, sannolikt i mars 1509. SA: A III, n. 945.

[4] Nils Bröms till herr Svante 3 nov. 1508 (se ofvan s. 197).

Digitized by Google

först och främst hålla ett större antal egna trupper i Kalmar, där till deras inkvartering en särskild gård var anslagen. Sannolikt har denna kontingent i allmänhet öfverstigit hundratalet, och det ansågs ringa, när den hösten 1508 utgjorde blott 60 man.[1] Sitt eget folk skulle Gadh gifvetvis både löna och underhålla. Men också för underhållet af öfriga trupper pretenderade man ofta på försträckning af Gadh. I allmänhet var det väl så, att frälsemännen själfva underhöllo sina svenner i Kalmar och köpstäderna sina 'soldenärer', liksom de inkommande bönderna medförde egen kost. Dock torde äfven sådana stridsmän understundom »medh thoma buka och uthrymdhe strupa»[2] ha hänvisats till Gadh för sin förplägnad.

I vida större utsträckning var detta fallet med herr Svantes egna svenner, tyska såväl som svenska. Hvarken den hjälp, som i afseende på deras utspisning lämnades af Kalmar borgerskap, ej heller inflytande kostgärder från Värend, Öland, Bleking o. s. v. räckte till, och vi ha sett, huru Gadh långa tider fick ensam underhålla dem.

Men det fanns äfven annat, som 'bet i skatten'. Så föreligga exempel på att Gadh för egna penningar uppköpt virke, som behöfdes till stomme i de jordtäckta skärmarna och till öfriga försvarsverk, eller bekostat en för slottets blockering oundgänglig pråm.[3] Dylika utgifter förekommo nog i större omfattning än hvad bevarade uppgifter ådagalägga.

Detta om Gadhs verksamhet som länsinnehafvare och om den ekonomiska sidan af hans höfvitsmannavärf. Hvad vidkommer den rent militära, så är det uppenbart, att han planlade och beslutade de militära operationer, som företogos. Om han sedan personligen deltog i verkställandet, kan ju vara mera disputabelt. STYFFE anser, att Gadh icke gjorde det, och förklarar, att han »icke kunde taga den omedelbara befattningen med kommandot öfver krigsfolket under

[1] BSH V, s. 300. Innan Gadh blifvit höfvitsman, ålades han sommaren 1506 att i egenskap af electus nedsända allenast 24 man till Kalmar (BSH V, s. 99).
[2] BSH V, s. 252.
[3] BSH V, s. 215 f., 371.

Digitized by Google

handgemänget, emedan det var oförenligt med hans andliga värdighet».[1] Men utom det, att Gadh själf så ofta framhäfver, hvilken stor fara han löpte att falla för fientliga skott, tyda ju de af honom ledda expeditionerna till Öland eller Bleking på ett deltagande i under sådana förhållanden oundvikliga strider. Vidare må anföras, att det en gång berättas om Gadh, hurusom han »stormath til slöttith», så att man måste tro, att han själf därvid haft kommandot.[2] Slutligen är det föga troligt, att en man af Hemmings kynne skulle ha nöjt sig med ett mera passivt åskådande, ev. utom skotthåll för fienden, äfven när det gällde ett viktigt krigsföretag.

Med STYFFES nyssnämnda uppfattning sammanhänger det, att han varnar för ett bokstafligt förstående af JOHANNES MAGNUS' bekanta ord om Gadh såsom den där utbytt »infulam galea, baculum gladio, togam pelta»[3] Men om det verkligen förhöll sig så, att Hemming utsatte sin person för »bysso och piill»,[4] hvilket icke lär kunna bestridas, vore det väl bra underligt, om han icke i någon mån i det yttre rustat sig därefter. När själfve den regerande påfven Julius II icke drog i betänkande att ikläda sig en krigares harnesk, har säkerligen icke heller Gadh af omtanke om den andliga värdigheten gjort sig några skrupler i berörda afseende.

---

[1] BSH V, inl., s. 125.

[2] Odat. bref till Gadh, undertecknadt: »Ego Petrus subditus vester in omnibus». SA: C, n. 1796. Då det af brefvet tycks framgå, att den omtalade stormningen skett något före »sancte Peders» och »sancte Powilz» dagar (här säkert = 29 och 30 juni) och att själfva brefvet skrifvits strax efter dessa dagar, återstår det att afgöra, om året är 1507 eller 1508. Kanske med berörda stormning icke menas något annat än pråmens anbringande framför slottsportarna 22 juni 1507 (se ofvan s. 170).

[3] JOHANNES MAGNUS, s. 746.

[4] BSH V, s. 116.

Digitized by Google

SJÄTTE KAPITLET.

Sammansvärjningen i Västerås den 2 mars 1510. Hemming Gadh som svensk ambassadör i Lübeck 1510—1512.

Under återstoden af år 1509 vistades Gadh, som det synes, oafbrutet å Rönö, om man frånser de korta besök, han då och då gjorde i det närbelägna Söderköping. Han fick nu ändtligen hvila ut något litet från ett flerårigt fältlifs mödor och strapatser och utbyta höfvitsmannens ställning mot slottsherrens mera undangömda.

Hans hufvudsakliga verksamhetsfält var sålunda en tid bortåt den rena slottsförvaltningen med dess små omsorger och bestyr. I detta afseende synes intet annat anmärkningsvärdt ha förekommit under året än att ett eldsvådetillbud någon gång i oktober månad yppade sig å slottet. Det är betecknande för Gadhs af åren oförsvagade handlingskraft och sinnesnärvaro, att han då själf med lif och lust deltog i släckningsarbetet. Medan han sprang i slottstrapporna med vattenfyllda ämbaren, råkade han emellertid att snafva och bröt därvid sitt ena ben, så att han några veckor måste hålla sig i stillhet.[1] Under sommaren var Rönö också hotadt af ett fientligt anfall, i det att Jens Holgersen sagt sig vilja hemsöka slottet, till hvilket danskarna för Hemmings skull hade ett godt öga. I slutet af juli väntade Gadh dagligen fienderna. Men han fruktade dem ej, ty de kringboende bönderna hade utlofvat sin hjälp. Emellertid synes anfallet ha uteblifvit.[2]

En följd af Gadhs återkomst till Östergötland var, att Vadstenakonventet åter började besvära honom med kraf på det gamla lånet. Öfverhufvud

[1] Gadh till Svante Nilsson, Rönö 31 okt. 1509. SA: A III, n. 1604.
[2] Gadh till herr Svante, Rönö 26 juli 1509, BSH V, s. 365 f.

Digitized by Google

känna vi mycket litet om Gadhs förhållande till klostret under vistelsen i Kalmar, en brist, som kanske ej i så hög grad skulle förefinnas, om icke klosterdiariet i nu föreliggande skick hade en lucka för händelserna hösten 1506—sommaren 1507. Vi veta emellertid rörande generalkonfessorn Sven Tordssons val aug. 1506, att stadfästelse söktes och erhölls hos ärkebiskopen men att man sedan af grannlagenhet begärde ett bekräftelsebref äfven af Gadh.[1] Och då klostret följande år var i svårt bekymmer för hospitalet i Rom, i det att sistnämnda stiftelse råkat i klorna på ett par bretagnare, affärdade Gadh en skrifvelse till den man, som för tillfället innehade uppdraget att i berörda hänseende bevaka klostrets rätt, nämligen Gadhs gamle vän Latinus de Masiis. Brefvet uppsnappades visserligen på vägen, måhända i Danmark, där alla till Rom afgående svenska resenärer plägade antastas. Förmodligen hade skrifvelsen, på samma gång den kan misstänkas ha handlat om Gadhs egen konfirmation, äfven berört hospitalsfrågan. Och detta var veterligen fallet med ett bref, som Latinus i okt. 1507 tillsände Gadh.[2] När Hemming $1\,^1/_2$ år senare åter fick något att göra med klostret, gällde det som sagdt de 500 dukaterna. I april 1509 skref konventet till honom, att han inom en bestämd termin skulle gälda sin skuld; man hade af ärkebiskopen vunnit den upplysningen, att rikets råd ej hade med saken att skaffa. I sitt svarsbref af den 1 maj förklarade då Gadh, att han ej kunde åstadkomma så mycket penningar inom den stipulerade tiden; som vanligt urgerade han dessutom, att lånet upptagits för att förvärfva en af ärkebiskopen, Sten Sture och hela riksrådet begärd korstågsbulla. Och Gadh var mycket förtörnad på ärkebiskopen för hans nyssnämnda utsaga till konventet; det var ju till på köpet Jakob Ulfssons skull, att bullan ej kommit till någon

---

[1] SRS I: 1, s. 207.

[2] Latinus de Masiis till Vadstena kloster, Rom 10 okt. 1507. Orig. i UB, tr. Troil, Skrifter och handl. V, s. 309 ff. Jfr E. Hildebrand, Den sv. kolonien i Rom, s. 241, hvars uppgifter om trasslet med bretagnarna kunna kompletteras genom den ofvan s. 16 cit. kopian af fullmakt från Vadstena kloster.

Digitized by Google

användning, hvilket eljest hade gagnat riket för mer än 10,000 à 12,000 mark. Men Gadh tröstade sig med att han nog själf kunde bege sig till Rom ännu en gång och där föra sin talan: det skulle de ej få anledning att prisa, som »sin knif hwetia och slipa paa waar krokothe, gamble rygh, besynnerliga för hath och nidh, the hafwa till oss, at wi hafwe warit koning Hanis undher ögon.»[1] Förmodligen har klostret aldrig återfått sina penningar.

Fastän Gadh lämnat Kalmar län ifrån sig, var han fortfarande en smula engagerad därnere. Mellan honom och hans efterträdare Johan Månsson rådde nu öppen misshällighet, och detta förhållande återverkade på disciplinen hos den lilla truppkontingent, som Gadh ännu under sommaren underhöll i belägringsstaden. Sålunda kunde Gadhs trotjänare och fogde Matts Jönsson, som hade befälet öfver hans Kalmarsvenner, i aug. rapportera, att svennerna ej ville åtlyda honom utan, så fort han sökte taga något kommando, flydde öfver till andra befälhafvare, ytterst naturligtvis Johan Månsson. Gadh fick härigenom god text till klagomål mot efterträdaren inför herr Svante. Johan Månsson å sin sida besvärade sig öfver att Gadh, som vid sin afgång från höfvitsmannaposten hunnit få in större delen af sista årets skatt, likväl vägrade att däraf gifva honom någon försträckning eller eljest hålla löftena från Vidby. Och äfven sedan Gadh lämnat länet, hade han låtit sin fogde Rasmus och »Folche» (troligen Folke Pedersson) fara omkring där för att gästa och utsuga allmogen till Johan Månssons skada.[2]

En sak, som mycket upptog Hemmings tankar under detta korta afbrott i hans eljest så trägna verksamhet i rikets tjänst, var förvärfvandet af konfirmation å biskopsdömet. Kanske redan innan han lämnade Kalmar hade tvenne af hans intimaste vänner och anhängare afgått till

---

[1] Gadh till Vadstenakonventet, Rönö 1 maj 1509, BSH V, s. 359 f.

[2] Johan Månsson till herr Svante, Kalmar 27 febr. 1509. SA: A III, tr. BSH V, s. 351 ff. Dens. till dens. i mars eller början af april 1509. SA: A III, n. 945. Gadh till herr Svante, Söderköping 13 aug. 1509. SA: A III, n. 1582, tr. BSH V, s. 370 f.

Digitized by Google

Rom med uppdrag att söka befordra hans sak. Det var den förut nämnde herr Simon i Kuddby, hvilken skildras som en synnerligen habil man, och dekanen Erik Svensson, af domkapitlet alltjämt förmenad att tillträda sitt dekanat i Linköping. Åtminstone den senare besökte Gadh i Kalmar i febr. 1509 och kunde då mottaga Hemmings personliga instruktioner.[1] För egen räkning lyckades herr Erik vid framkomsten till Rom förvärfva ett påfligt bref, hvarigenom han på grund af riksföreståndarens presentation och Gadhs uttalade anslutning därtill erhöll bekräftelse på dekanatet.[2] Men för Gadh synas han och hans kamrat icke ha kunnat göra något.

För ett lyckligt resultat i detta afseende fordrades nämligen framför allt penningar, och det var just hvad som saknades. Från Kalmar län hade Gadh icke erhållit det ekonomiska utbyte, han från början väntat. Och hans fortsatta försök att få ärfva underlydande klerker stötte alltjämt på patrull. Ett sådant fall hade inträffat hösten 1506, då Linköpingskaniken, kyrkoherden i Villstad Ture Eskilsson afled. Gadh hade omedelbart efter dödsfallet sändt sin fogde till Villstads prästgård för att »kennes vid» det icke obetydliga boet. Emellertid hade motstånd mött från tvenne håll. Riksföreståndarens fogde öfver Sunnerbo och Västbo Sven Knutsson — densamme, som i Kalmar län 1504 varit Gadh i vägen — skyndade också till prästgården och gjorde i herr Svantes namn anspråk på befintliga reda penningar och silfversaker. Sven anförde som skäl, att herr Ture haft uppbörden från sin socken i förläning af herr Svante; inom parentes sagdt, hade Gadh varit den gamle prästen behjälplig vid erhållandet af denna förmån. Sedan hade äfven den aflidnes släkt gjort föreställningar, och en af fränderna, Sten Kristerssons sven Måns Susse, hade bönfallit herr Svante om dennes mellankomst mot Gadh, hvarpå riksföreståndaren tyckes ha resolverat till Måns' favör. Så hade Gadh

[1] BSH V, s. 349 f., 366; Peder Olsson till Peder Jakobsson, Kalmar 4 febr. 1509, SA: A V, n. 1405.

[2] Nyare da. afskr. fr. Vatikanen: supplik af 19 sept. 1509.

Digitized by Google

förmodligen gått miste om rofvet.[1] Vi skola snart se ett sista försök af honom att ännu en gång genom biskopliga arfsanspråk komma sig något före.

Emellertid hade Lübeck börjat ångra Nykjöbingsfreden med dess för de tyska köpmännen och svenskarna lika generande bestämmelser.[2] Trycket från Maximilians sida hade numera upphört, i det att ett kejserligt edikt i febr. 1508 dispenserat Travestaden från den öfver Sverige hvilande aktsförklaringen och det därmed sammanhängande förbudet mot umgänge med svenskarna. Såsom en tänkbar anledning till den kejserliga politikens plötsliga omsvängning har påpekats det intima förhållandet mellan Danmark och Maximilians fiende Frankrike;[3] men alldeles säkert voro också de lybska pengar, som ediktet inbragte i den kejserliga skattkammaren, mycket vältaliga i dessa det venetianska krigets bekymmersamma dagar. Redan på senhösten 1508 återupptogo enskilda lübeckare sin trafik på Sverige: i okt. och nov. d. å. visade sig åter lybska skepp utanför Stockholm, där de försålde sin last och uppköpte svenska varor. Påföljande nyår gjorde det officiella Lübeck ansatser att följa efter, men de förhoppningar, som härigenom väcktes på svensk sida och speciellt hos riksföreståndaren, blefvo en tid bortåt gäckade, och det var under en beklämmande känsla af misstroende till Lübecks kurage och ärliga vilja att bryta med konungen, som de svenska vederbörande fram på sommaren träffade anstalter för besökandet af det i Hälsingborg aftalade nya fredsmötet i Köpenhamn.

I det rådssammanträde, som i juni månad hölls i Stockholm för affärdande och instruerande af svenska delegerade till nämnda Köpenhamnsmöte, synes herr Svante ha önskat

[1] Sven Knutsson till herr Svante, Villstad 7 okt. 1506. SA: A V, n. 455. Måns Susse till herr Svante, Nyköping 13 okt. 1506. SA: A IV, n. 368. Sten Kristersson till herr Svante, Nyköping 22 okt. 1506, BSH V, s. 119 f. Jfr Link. Bibl. Handl. I, s. 96 och BSH V, s. 24 f., 27.

[2] För framställningen af Lübecks nordiska politik till utgången af år 1509 hänvisas till min uppsats Sverige och Lübeck år 1509 i HT 1914, s. 149—169.

[3] Ulmann, Maximilian der erste II, s. 506. Jfr Schäfer i HR III: 5, s. 449.

Digitized by Google

se Gadh som deltagare; hade där tilläfventyrs rådt en smula misstämning mellan de båda vännerna sedan slutet af Kalmartiden, så hade den nu gifvit med sig. Rådet hade också utfärdat lejdebref för Gadh. Men denna lejd, hvars lydelse är obekant, var för Gadh oantaglig och blott ägnad att förarga honom. Han beklagade helt spetsigt, att de goda herrarna spillt bläck och möda på något sådant.[1] Tills vidare hade han f. ö. inom Östergötlands gränser tillräckligt af riksvårdande uppgifter. Det hade begynt bli ett rop bland östgötarna, vid dryckesgillen och andra samkväm, att herremännen numera aldrig meddelade sig med menige man om sina många fördrag och förhandlingar; kanske vore det bäst för allmogen, då nu ingen vårdade sig om den, att utan vidare hylla kung Hans, som sutte inne med den större makten. Då såg sig Gadh nödsakad att ingripa. Tillsammans med fyra andra östgötaherrar höll han larsmässoafton (den 9 aug.) burspråk med den i Söderköping samlade allmogen, och det öfverenskoms, att de skulle alla, herrar och bönder, lefva och dö med hvarandra »i marken» till ömsesidigt skydd mot inträffande fientligheter. Det vardt ett fullständigt omslag i stämningen bland folket.[2]

Just när Gadh gått till burspråket, hade herr Svantes bud Erik Skrifvare infunnit sig, »som han var kalladh aff Paradiss»: hans ankomst hade bidragit till det lyckliga resultatet. I ett af honom medfördt bref uppmanades Gadh på det enträgnaste af riksföreståndaren att oförtöfvadt bege sig till Stockholm. Anledningen var naturligtvis det yttre politiska läget.

Från Stockholmsmötet i juni hade sex rådsmedlemmar affärdats till Danmark som underhandlare. Att män som biskop Otto och Hans Brask voro med bland de utsedda, kunde icke anses betryggande för uppnåendet af en ur svensk synpunkt hederlig öfverenskommelse, så mycket mindre som deras instruktioner tack vare Lübecks tvetydiga håll-

[1] Det ofvan cit. brefvet till herr Svante af 26 juli 1509.

[2] Gadh, Trotte Månsson, Holger Karlsson, Bengt Åbjörnsson och Nils Bese till herr Svante, Söderköping 11 aug. 1509. SA: A V, tr. BSH V, s. 368 f.

Digitized by Google

ning väl mycket kommo att gå i prelat- och fredspartiets anda. De fingo nämligen rättighet att å Sveriges vägnar definitivt förbinda sig till en årlig tribut åt konungen. Visserligen blef det nationella intresset därvid så tillvida tillgodosedt, att Kalmar slotts och Ölands återlämnande till Sverige fastslogs som ett oundgängligt villkor för utlofvandet af tributen. Äfvenså voro sändebuden förpliktade att fasthålla vid krafvet på fri samfärdsel mellan Sverige och hansestäderna.

Redan något innan Köpenhamnsmötet öppnades, inträffade emellertid händelser, som ändtligen bestämde Lübeck för krigiskt uppträdande mot konungen: den 9 juli blef den lybska handelsflottan på hemväg från Reval öfverfallen af kungliga uteliggare. Kung Hans' fientliga sinnelag var numera uppenbart, och inför det oundvikliga kriget gällde det först att förebygga, att en eventuell svensk-dansk förlikning genom Hans' intriger också skulle få karaktären af en sammanslutning mot Lübeck mellan de kontraherande makterna. Bud och bref i bemälda syfte anlände de sista dagarna af juli från Travestaden till herr Svante i Stockholm.

Riksföreståndaren nedskref genast ett svar, som afspeglade hans personliga böjelse för samförstånd med lübeckarna. Men sådan ställningen var — underrättelser hade ännu icke ingått från de till Köpenhamn affärdade rådsherrarna —, ansåg han sig behöfva Gadhs stöd, och Erik Skrifvares ärende var just att be Hemming oförtöfvadt infinna sig i Stockholm. Utom de meddelanden, Erik nu lämnade honom, hade Gadh själf via Kalmar fått höra om den växande spänningen mellan Danmark och lübeckarna. Icke desto mindre gaf han Svante ett afböjande svar på hans inbjudan. Han åberopade därvid sitt till östgötarna gifna löfte att ej öfvergifva dem: reste han nu bort, skulle han för alltid ha förverkat deras förtroende.[1]

Kanske var det blott viljan, som ännu fattades honom. Han följde emellertid med vaket intresse händelsernas gång. Snart nåddes både han och herr Svante af nyheten om den i

[1] Gadh till Svante Nilsson, Söderköping 13 aug. 1509. SA: A III, n. 1582, tr. BSH V, s. 370 f.

Digitized by Google

vår medeltidshistoria sorgligt minnesvärda Köpenhamns-traktaten af den 17 augusti. Däri hade definitivt fastställts, att Sverige skulle gälda en årlig tribut å 13,000 mark till det danska kungaparet (däraf 1,000 till drottningen), intill dess konungen eller tronföljaren Kristian blifvit hyllad i Sverige. Kalmar slott och Öland skulle dock i strid mot de svenska instruktionerna förblifva i danskt våld. För det fall, att krig skulle komma att utbryta mellan Danmark och Lübeck, bestämdes särskildt, att Sverige icke skulle göra staden någon tillförsel utan tvärtom, såvidt det ankomme på underhandlarna, vara på hanseaternas argaste.

En hos Sveriges utsända förtroendemän så tydligt ådagalagd flathet mot de danska krafven och brist på fosterländsk klarsynthet måste ovillkorligen framkalla en reaktion härhemma. Därtill bidrog också, att de danska uteliggarna med Otte Rud i spetsen begagnat sig af det svensk-danska stilleståndets tillfälliga utlöpande den 25 juli för att redan i början af aug. öfverfalla Åbo, bränna denna stad och på det grufligaste hemsöka de arma invånarna.[1]

Under sådana förhållanden begynte man i Lübeck hoppas att genom ett raskt och resolut ingripande kunna göra fördraget om intet eller åtminstone mildra dess för hansestaden skadliga verkningar. I slutet af sept. anlände till Stockholmsskären en stark och välbevärad lybsk flotta. Den var lastad med hvarjehanda för Sverige behöfliga köpmansvaror och stod under ledning af Herman Messmann och Bernd Bomhouwer, hvilka, biträdda af Johan Rode, skulle öppna underhandlingar med det svenska riksrådet.

Under större delen af okt. pågingo sålunda öfverläggningar mellan de lybska sändebuden och i Stockholm samlade rådsmedlemmar, bland hvilka Köpenhamnsmötets svenska delegerade nu befunno sig. Biskop Matts och biskop Otto med meningsfränder lyckades ännu upprätthålla det ingångna fördraget, såvidt det rörde tribut och vapenhvila, och lübeckarnas föreställningar, att konungens afsikt blott vore att söndra Sverige och Lübeck från hvarandra

---

[1] BSH V, inl., s. 136 ff.

Digitized by Google

för att sedan i tur och ordning underkufva dem båda, framkallade inga löften från rådsmajoritetens sida om krigiskt understöd mot Danmark. Däremot afslöts i bestämd motsättning mot de svenska Köpenhamnsunderhandlarnas utfästelser en svensk-lybsk handelstraktat om fri köpenskap mellan de kontraherande parterna. Och en under pågående förhandlingar ankommen uppfordran från kung Hans att »töstere oc forhindre» den lybska flottan lämnades utan afseende. Vid ett tillfälle, då biskoparna ej voro närvarande, uttalade riksföreståndaren därjämte sin personliga uppfattning, att Lübeck vid ett danskt öfverfall kunde räkna på Sveriges hjälp.

Det förefaller, som om Hemming Gadh i missröstan om andra utvägar från början ansett, att Köpenhamnsfördraget borde respekteras.[1] Och ännu den 31 okt. visade han sig i bref till riksföreståndaren angelägen om ett godt förhållande mellan Sverige och Danmark. Franciskanordens i Danmark residerande provincialminister hade nämligen bedt honom hos herr Svante utverka lejd för ett besök i Sverige och för personligt samtal med riksföreståndaren. Och Gadh anslöt sig varmt till ministerns bön och bad sin vän »fare wäl» med det från ministern utsända budet: »thet spörss so with som Danmark, idhert herredöme til stor priis och äre».[2]

I följd af källmaterialets knapphet måste den frågan lämnas obesvarad, när Hemming verkligen vardt benägen att jämte herr Svante arbeta för fredens upprifvande i samförstånd med Lübeck. Han var icke närvarande under konferensen med de lybska sändebuden. Sedan lade det förutnämnda benbrottet hinder i vägen för resor, och det var först på nyåret 1510 som han blef redo att fara upp till riksföreståndaren, hvilken ifrigt längtade efter hans ankomst. Just då han skulle ge sig i väg, nåddes han emellertid den 29 jan. af en underrättelse, som vållade en tillfällig förändring

[1] Gadh till herr Svante, Rönö 15 sept. 1509. SA: A III, n. 1601.

[2] Gadh till herr Svante, Rönö 31 okt. 1509. SA: A III, n. 1604. Om ministerns 1510 företagna Sverigeresa se LINDBÆK, De danske Franciskanerklostre, s. 72 ff.

Digitized by Google

i hans resplan. Ärkedjäknen i Linköping Hans Ganzo hade plötsligt aflidit, och det berättades, att Brask genas begifvit sig till den dödes gård och tagit hand om hans kvar låtenskap, »likerwis han wore huffudh och raby[1] ower alla» anmärker Gadh. Men Gadh fann, att här ändtligen yppad sig ett tillfälle att erhålla penningar till den sökta kon firmationen. Han beslöt att samma natt bege sig till Lin köping för att så kunna vara framme innan dager och öfver rumpla vederbörande. Han var mycket glad öfver den öpp nade utsikten: »nu är myn oker moghen, om jach haffwer lyck til ath skäran utan omyldha fortäcka män». Och han anhöl hos herr Svante om öfverseende med att han nu ej kund komma till denne så snart som ämnadt var.[2] Rörande Lin köpingsresans antagliga resultat har man emellertid endast att hänvisa till det faktum, att Gadh hädanefter lika litet som hittills lyckades vinna påflig bekräftelse å episkopatet.

Från Linköping begaf sig Hemming till herr Svante, som han synes ha träffat i Västerås. Efter all sannolikhet var Gadh där redan den 13 febr., då riksföreståndaren för honom utfärdade bref på skatteuppbörden från Rydaholms gäll i Finnveden, en förläning, som Gadh f. ö. erhållit redan af gamle herr Sten.[3] Småningom samlades i staden flera råds herrar: Åke Hansson, Sten Kristersson, Nils Bosson, Johan Månsson och Trotte Månsson. Med dem ingingo Gadh och herr Svante den 2 mars den bekanta förbundsakt, som i själfva verket gjorde Köpenhamnstraktaten om intet, i det att återlämnandet af Kalmar slott och Öland fastslogs som ett condicio sine qua non för tributens utbetalande. Man åbe ropade sig också på allmogens uttalade fientlighet mot kung Hans och aversion mot en »bekenning»;[4] detta argument

[1] Af SÖDERWALL sammanställdt med hebr. rabbi.

[2] Gadh till herr Svante, Söderköping 29 januari 1510. SA: A III, n. 1592, tr. BSH V, s. 382 f.

[3] Uppgiften om herr Svantes bref å Rydaholms pastorat, hämtad ur en egenhändig odat. skrifvelse från Gadh till Peder Jakobsson (SA: A I, n. 1621), innehåller rörande Rydaholmsbrefvets datering blott, att det ut färdats i Västerås askonsdag, men detta passar endast för 1510. Öfriga år befann sig Svante Nilsson bevisligen ej i Västerås vid askonsdagstiden.

[4] ST III, s. 557 ff.

Digitized by Google

såväl som 'bebindningens' formulering i öfrigt är så karaktäristiskt för Gadh, som säkert konciperat aktstycket. — Det är i viss mån öfverraskande att finna Nils Bosson med bland de sammansvurna, men det sätt, på hvilket kung Hans behandlat honom, hade tydligen framkallat en bitter och djupt fientlig sinnesstämning.

För Gadh personligen var uppehållet i Västerås så tillvida af en viss betydelse, som biskop Otto därunder icke drog i betänkande att öfverlägga med honom.[1] Den fruktan för besmittelse, som alltsedan bannlysningen 1506 hindrat biskoparna att ens sända sina trupper i Gadhs närhet, började sålunda ändtligen att ge vika.

Ej långt efter den 2 mars måste Gadh emellertid ha lämnat Västerås. Vi finna honom den 12—19 mars i Arboga, där han biträdde riksföreståndaren i afdömandet af jorda- och arfstvister. En af det senare slaget förtjänar kanske särskildt omnämnande. En borgare Erik Bonde och hans styfmoder Kerstin hade blifvit oense om delningen af det efter deras fader resp. make Jon Bonde befintliga arfvet, och Gadh, Nils Bröms m. fl. herrar fällde å Svantes vägnar den 13 mars dom i målet. Emellertid hade Erik Bonde vid den därvid verkställda utredningen undandolt åtskilligt af det han före detta arfskifte tagit i besittning efter fadern: 15 gyllen och 50 mark gamla örtugar, och då sveket den 19 mars upptäcktes, befallde herr Svante stadens magistrat att afkunna dom öfver den skyldige. Borgmästare och råd anropade fru Mätta samt Gadh och öfriga närvarande herrar att hos riksföreståndaren lägga sig ut för mannen. Så sluppo vederbörande till sist att afkunna den eljest lagenliga dödsdomen, men Erik Bondes gods var förverkadt till riksföreståndaren, som den närmaste tiden gjorde sig inkomster genom att försälja än en gatubod, än en gård af den olyckliges egendom.[2]

Det är mycket troligt, att riksföreståndaren, medan han och Gadh ännu voro tillsammans, från Lübeck mottagit det »bebindelsebreff under theris keijserlige maiestatz stadz

[1] BSH V, s. 395.

[2] Arboga stads tänkebok 1451—1569 (ej paginerad).

Digitized by Google

yperste secret», hvari lübeckarna tyckas formligen ha utfäst sig att med sina bundsförvanter på allt sätt understödja svenskarna mot deras fiender.[1] Förmodligen i följd af detta bref beslöts, att ett rådsmöte skulle hållas i medio af april och när Gadh från Arboga drog ned till Rönö, dit han anlände senast påskafton den 30 mars, var det i den afsikten att fortast möjligt utrusta sina svenner och sin »barsa» (bark) för att kunna vederbörligen besöka mötet.

Väl hemkommen fick han genom en Lasse Birgersson del af från Köpenhamn genom svenska resande ingångna nyheter. De innehöllo bl. a., att lübeckarna nu vore färdiga att utlöpa med en flotta och 7,000 man, hvarför danskarna ginge i ständig, nära nog hopplös fruktan för ett öfverfall (»mera lässa the och syunga nu än the nagan tyd för gyorde») samt förde bort sin egendom till slotten och det inre af öarna.[2] Gadh fortskaffade dessa underrättelser till herr Svante, som i ett bref till Åke Hansson från medio af april just synes grunda sin relation af den dansk-lybska affären på Lasse Birgerssons meddelande.[3]

Det visade sig snart, att Gadh ej så hastigt kunde komma i väg till mötet, som han från början tänkt. Svennerna befunnos vara kringspridda på Hof, i Linköping och i Tjust, och kabelgarn saknades för barken. Han skref då till herr Svante och ursäktade sig: hans närvaro vore ju ej så alldeles nödvändig, de i förbundsakten af den 2 mars framhäfda synpunkterna vore tillräckliga som basis för mötets förhandlingar.

Gadh berättade äfven, att själfva ärkebiskopen, följande biskop Ottos exempel, nu gjort försök att närma sig

---

[1] FM, s. 506 f. Brefvet uppges ha ankommit under fastan, som detta år utlöpte 30 mars, men kan inte gärna ha inhändigats förrän efter 2 mars, då Åke Hansson ju med största sannolikhet befann sig hos herr Svante.

[2] Lasse Birgersson till Gadh, Söderköping 30 mars 1510. SA: C, n. 1584. Gadh befann sig då å Rönö, ty Lasse säger, att man för motvinds skull ej kunnat ro ut med de 2 fjärdingar kött, som Lasse nu landvägen sände Gadh.

[3] BSH V, s. 391. Jfr den berättelse, herr Svante här lämnar, med Lasse Birgerssons: »hertoghen aff Mäkylborgh screff kungen til ad the liberske varo redo medh VII tusend folk — — Anders Symonson sade ad the liberska skulle vara i Dalmark nu».

Digitized by Google

honom. Han hade nämligen sändt ned en af sina kapitulares, doktor Erik Geting, som på 1480-talet varit Gadhs kamrat i Rom, med ett »listigt» bref för att vinna Gadh för sig. Förmodligen var afsikten ytterst, om icke att skilja Gadh och herr Svante åt, så åtminstone söka ge Gadhs stora inflytande på riksföreståndaren en för ärkebiskopen — och tilläfventyrs äfven kung Hans — mindre ofördelaktig karaktär. Men Gadh lät sig icke bevekas af dylika locktoner. Hans agg till Jakob Ulfsson var nu alltför starkt och fick oafbruten näring genom den afvisande hållning vis à vis Gadhs episkopat, ärkebiskopen städse intog; herr Svante hade nyligen på ett sätt, som tillvann honom Gadhs varma tacksamhet, låtit affärda ett »genswar» till Uppsalaprelaten, sannolikt i följd af några dennes planer att exekvera den mot Gadh afkunnade bannlysnings- och afsättningsdomen.[1]

Det beramade mötet kom aldrig att hållas på aftalad tid. I stället utlyste herr Svante först en rådssammankomst att äga rum i Tälge den 1 maj.[2] Men ärkebiskopen protesterade mot valet af mötesplats, och i enlighet med hans önskan afsände då riksföreståndaren i slutet af april nya kallelser till ett möte i Stockholm den 9 maj. I ett af dessa inbjudningsbref, möjligen gällande Gadh, heter det, att aldrig bättre tillfälle gifvits att »skilie the hedne fra the crisne» än hvad som nu kunde väntas bli fallet.[3]

---

[1] Gadh till herr Svante, Rönö 5 april 1510. SA: A III, n. 1608, tr. BSH V, s. 395 f. Genom förbiseende har STYFFE daterat detta bref till 28 april.

[2] BSH V, s. 391 f.

[3] Jakob Ulfsson till herr Svante, Uppsala 19 april och Almarestäk 3 maj 1510 (BSH V, s. 393 f. och FM, s. 453 f.); herr Svante till Jakob Ulfsson 28 april 1510 (SA: A I, n. 68), till Åke Hansson 27 april och till onämnd under veckan den 28 april—4 maj, troligen någon af veckans första dagar (FM, s. 506 f., 504 f.). För tidsbestämningen af de tre sista aktstyckena, alla odaterade koncept, ha följande synpunkter varit afgörande. Jakob Ulfssons bref af 3 maj utgör svaret på Svantes till ärkebiskopen ställda och föregående dag ankomna skrifvelse, hvadan denna senare a priori kan hänföras till slutet af april. Nu yttrar herr Svante där också: »mich komme — — screffuilse tiil hande *igar* utscrepne aff Lubecke stad om midfaste tiidh». Då brefvet till Åke Hansson meddelar, »at iach fiich her i dag the lybeskes sendebud och scriffuilse», då riksföreståndaren för den onämnde

Digitized by Google

Under skriftväxlingen med herr Svante hade ärkebiskopen beklagat sig öfver Sten Kristersson, hvilken tydligen, såsom det enfant terrible han var, i förlitande på Västeråsförbundet uppträdt arrogant mot Jakob Ulfsson och bekantgjort den skedda sammanslutningen tvärtemot de öfriga deltagarnas afsikt. Svante Nilsson nödgades dementera: han sade sig icke känna till något »bebund» och yttrade sitt ogillande af den eventuella tendensen i detsamma.[1]

Men det lyckades icke att härvidlag föra den sluge prelaten bakom ljuset: med en Eskilstunaprior Hans Knutsson, som i enskilda angelägenheter besökte drottning Kristina, skickade han bud till kung Hans, att »the swenske vilde icke halde then recessen, som nu siisth giordes in anno IX».[2]

omtalar samma lybska bref såsom ankommet »i lögerdagx» och då slutligen den lybska skrifvelsen utan tvifvel är identisk med den ofvannämnda, Jakob Ulfsson tillkännagifna, så har jag antagit lördagen den 27 april som ankomstdatum för meraberörda bref från Lübeck. Den onämnde adressaten (FM, s. 504 f.) torde ha varit antingen Sten Kristersson eller Gadh, ty endast till dem använde riksföreståndaren ingressen: »kere broder, synnerlige godhe ven» (så alltid till Gadh; beträffande Sten Kristersson se HSH XX, s. 52, jfr BSH V, s. 91 — för Erik Turesson begagnades dock en liknande hälsningsformel, t. ex. HSH XX, s. 123, men han kan ju här icke komma i fråga). Under förutsättning, att Sten Kristersson för tillfället vistats å Nyköpingshus eller eljest söderut, från Stockholm räknadt, kan han vara adressaten; men fullt så troligt är väl, hvilket också i texten framhållits, att Gadh åsyftas. — Grönblads antagande, att det till »her Ake» ställda brefvet (FM, s. 506) skulle ha Åke Jöransson (Tott) till adressat, är orimligt.

[1] Ärkebiskopens yttrande om Sten Kristersson har tydligen stått i något numera förkommet tillägg till brefvet af 19 april och är kändt endast genom följande passus i herr Svantes svar den 28 april: »Framdelis som eder nade rörer om her Sten Crestiersson etc. Om han tröster oppa nagot bebund, som rychtet gar, oc ville nagot thet begynne, ther obestand kunne epterfölgie etc. Aff engtet bebund veth iach at sigie eller nagot annet ther obestandh kan aff rese inrichis i naghen matthe. Funnes naghen, antiggie her Sten eller nagen annen, som sa giort haffwer emot sin äre, rädelighet och radzeed, gange ther om som tiilbörliget är. Som eder nade oc screffuer at eder nade och the eder nade tiilhöre vele wara offuerbödige sware honum tiil rette, ther medh skal han siig latha atnögie. Vil han nagot annet göre, ther skal enghen macht fa tiil.»

[2] Samtida anteckning från det kungl. kansliet (Christian II 42: 31, DRA). För dateringen är det afgörande, att efter omtalandet af ärke-

Digitized by Google

Detsamma fick konungen f. ö. spörja genom en dansk agent Bengt Svenske, som på våren uppehöll sig i Västerås och därifrån den 21 april rapporterade, att riksföreståndaren, Gadh (»her Allecht»), Sten Kristersson och ännu en herre, som nämnes Lens Vorssen (Nils Bosson?), icke ville hålla fördraget och läto det bero af de lybska vapnens större eller mindre framgångar under året, huruvida tributen för denna enda gång skulle utbetalas. Lübeckarna hade, berättar Bengt vidare, skrifvit till herr Svante, att han ej borde hålla fred längre än till midsommar, och riksföreståndaren hade mycket riktigt beordrat finska trupper att den tiden inställa sig i »Sothollem» (Stockholm?). Emellertid rönte Svante och hans vänner i sin krigsifver starkt motstånd af trenne biskopar, och allmogen höll med dessa senare; t. o. m. dalkarlarna hade visat sig oblidt stämda mot riksföreståndaren, då denne varit uppe hos dem.[1] Med undantag möjligen för denna sista uppgift[2] förefaller Bengt Svenske att ha varit väl underrättad.

Här i Sverige berodde nu mycket af det stundande rådsmötet. Dess mest trängande förhandlingsärende var att afge ett svar till de lybska sändebud, som sedan slutet af april befunnit sig i Sverige och som medfört ett af hansestaden vid midfastan (omkr. den 10 mars) affärdadt bref.[3] Detta stod tvifvelsutan i samband med den då hållna

---

biskopens genom priorn öfverbringade rapport följande ord äro tillagda: »Item Benth myn herres dreng screff oc sammeledis myn herres nade till aff Suerige» — på baksidan är med annan hand antecknadt: »in factis Suecorum Bent Swenske» — och att enligt ett originalbref i DRA (Danske Kongers Hist. 3 aa) Hans Knutsson vistades i Odense 9 juni 1510.

[1] HR III: 5, s. 712.

[2] Beträffande dalkarlarna må dock anföras, att pesten detta år härjade bland dem, hvarför deras beredvillighet att understödja herr Svante nog var något mindre än eljest. Langebek, Hist. om de norske Bergverker, s. 374 f.; BSH V, s. 408.

[3] Det ofvan efter FM, s. 504 f. citerade brefvet har af Grönblad på ett ställe oriktigt utlästs. Han läser nämligen: — — »at giffue ther alwarlig swar oppa. The lybeskes seningebud, som förde tesse breff, siger» — —, men i originalet (SA: A I, n. 69) står det *för[nem]de* i st. f. förde, hvarför punkten rätteligen bör sättas efter »seningebud». Meningen blir så något annorlunda.

Digitized by Google

vendiska förbundsdagen i Lübeck[1] och torde ha innehållit meddelanden om den flotta, som inom kort skulle afgå från de vendiska städerna och bekriga konungen. Säkerligen åsyftade den sålunda gjorda hänvändelsen till Sverige militär samverkan med denna makt.

Det är mycket få möten från Sturetiden, om hvilka vi äga så ringa kunskap, som detta ytterst viktiga i maj—juni 1510. Så tidigt som den 9 maj har det nog inte börjat — i västgötaherrarnas kallelse hade f. ö. pingstdagen den 19 maj angifvits som den senaste tidpunkten för inställelse.[2] Men ännu denna dag var Gadh kvar å Rönö. Vi se det af ett bref, som han just då tillskref riksföreståndaren och hvari han säger sig skola afresa, så fort barken blefve fullt riggad. Han uttalade vidare sin tacksamhet öfver herr Svantes inbjudan till honom att söndagen efter ankomsten till Stockholm — troligen afses söndagen den 26 maj — åhöra mässan i slottskapellet och vara till bords hos riksföreståndaren på slottet, det slott, som herr Svantes svenner en gång, medan Gadh ledde Stockholms belägring, »medh blodoga nägle» tagit från rikets fiender.[3] Det hade ju gått mången god dag, sedan Gadh sist gästade hufvudstaden.

Så är det högst sannolikt, att han ändtligen infunnit sig. Hvilka de öfriga mötesdeltagarna varit, känner man icke. Men att bl. a. ärkebiskopen, för hvars skull ju mötesplatsen ändrats till Stockholm, varit med, är tämligen visst. Öfverläggningarna ha företett skarpa brytningar, tydligen icke minst mellan Jakob Ulfsson och herr Svante, och den förre synes ha rest hem, innan besluten ännu förelågo färdiga.[4]

---

[1] HR III: 5, s. 672 ff.

[2] BSH V, s. 397.

[3] Gadh till herr Svante, Rönö 19 maj 1510. SA: A III, n. 1585, tr. BSH V, s. 396.

[4] Jakob Ulfsson till herr Svante, Almarstäk 28 juli 1510, HSH XX, s. 291 ff. Orden: »effter vii haffwe ingen scriffuilsse fongit som andre aff eder och icke häller annet besked (rörande destinationsorten för de skepp och svenner, ärkebiskopen i rikets tjänst skulle utsända) än som i sagde löslige i Stocholm, ath i baade fare hoo som ville» synas afgjordt tyda på, att ärkebiskopen personligen varit med i Stockholm. Styffe förmodar visserligen, att Gadhs närvaro afhöll Jakob Ulfsson från att infinna sig

Digitized by Google

Mot slutet af mötet torde en skeppar Gödert ha anländt till rådet med bref, som han medfört från Rostock. Att skrifvelserna afsändts just från denna stad, sammanhänger nog antingen med det därstädes hållna vendiska förbundsmötet den 24 april eller ock med den nu utlöpta vendiska flottans segling utefter den nordtyska kusten i slutet af nämnda månad. Om flottans vidare planer mot konungens land ha brefven säkerligen bringat goda underrättelser; kanske ha de äfven berättat om den krigsförklaring, som Lübeck ändtligen den 21 april å egna och de öfriga vendiska städernas vägnar utfärdat mot Danmark.[1]

Sådant kan ha inverkat på mötets hållning, och den 8 juni afläts en skrifvelse till det danska rådet, där Västeråsförbundets synpunkter trängt igenom. Man uttalade nu öppet sin obenägenhet att gälda tributen och hålla Köpenhamnsfreden. Och på inga villkor sade man sig vilja släppa den nyttiga handelsförbindelsen med lübeckarna och deras förbundna.[2]

I brist på bevarade möteshandlingar kan det senare faktiska förloppet ge en föreställning om mötets öfriga åtgärder och beslut. Redan omkring den 10 juli voro en svensk här och flotta samlade utanför Kalmar. Bland expeditionens deltagare märkas herr Svante, biskop Matts, Gadh, Nils Bosson, Sten Kristersson m. fl. rådsmedlemmar. Och den 11 juli landade vid Bornholm en vendisk flotta om minst 30 segel, kommenderad af lübeckarna Bernd Bomhouwer och Herman Valke. Sedan ön brandskattats, afseglade hanseaterna i nordlig riktning den 17 juli. Samma dag anlände till dem en från svenskarna i Kalmar utsänd snäcka med bud, att dessa senare voro redo till samverkan.[3] Och inom få dagar var hanseflottan framme i Kalmarsund.

(BSH V, inl., s. 146), men man får därvid komma ihåg, hurusom biskoparna på våren 1510 i någon mån ändrat uppförande mot Gadh. — Om den Gadh tillskrifna Oratio contra Danos, hvilken, om den i någon form hållits, rimligtvis borde hänföras till detta möte, se nedan s. 236 f.

[1] FM, s. 454; HR III: 5, s. 689 ff.

[2] ST III, s. 564 ff.

[3] Christensen, Missiver II, s. 290 f.; HR III: 6, s. 11 ff., 14. Att biskop Matts var med i Kalmar, framgår af Langebek, a. a., s. 383.

Digitized by Google

Under tiden hade herr Svante organiserat belägringsverket i Kalmar. Nu begynte också, troligen omkring den 20 juli, en belägring af Borgholm, hvarvid Gadh enligt SVANINGS trovärdiga uppgift skall ha varit en af initiativtagarna.[1] Snart fick dock fosterlandet å annat håll användning för hans bepröfvade förmåga. Omkring den 25 juli afslöt Svante med de lybska befälhafvarna ett svenskt-lybskt förbund.[2] Man synes emellertid ha önskat en traktatsbestämd förbindelse med de vendiska städerna i gemen, och så förenades nu 9 svenska fartyg med de hanseatiska i det dubbla syftet att för återstoden af sommaren gemensamt operera mot danskarna och att föra svenska gesanter till Lübeck för åvägabringande af sagda, mera omfattande förbund. Till sändebud utsågos herr Svantes unge son Sten Svantesson, Sten Kristersson, Nils Bosson, Holger Karlsson, Åke Jöransson (Tott) och främst af alla Hemming Gadh.

Alltifrån JOHANNES MAGNUS har historieskrifningen gärna velat i Gadh, den svenska beskickningens chef, tillika se befälhafvaren för de svenska trupper och fartyg, som tillsammans med lübeckarna lämnade Kalmar i slutet af juli eller början af aug. Därigenom skulle då ansvaret för alla öfverfall på värnlösa danska undersåtar och för under denna expedition brända städer, kyrkor och kloster falla tungt på honom.[3] Det är emellertid högst tvifvelaktigt, om Gadh denna gång haft någon befälsställning. Den ekonomiska förvaltningen under färden tycks ha varit öfverlämnad åt unge herr Sten.[4] Och af samtida källor är det blott en enda, som tillskrifver Gadh någon andel i själfva krigföringen, nämligen en mot Hemming riktad inlaga från kung Hans till kurian. Här säges, att Gadh under sommaren synts

---

[1] SVANING, Chronicon Joannis, fol. Oo; jfr STYFFE i BSH V, inl., s. 149 f.

[2] BSH V, s. 403.

[3] JOHANNES MAGNUS, s. 752 f., SVANING, fol. Nn och ALLEN I, s. 534 f.; jfr dock STYFFE i BSH V, inl., s. 148.

[4] Gadh till herr Svante, Lübeck, trol. i sept. 1510. SA: A III, n. 1632, tr. BSH V, s. 411 f.

Digitized by Google

strida (»militare») under den lybske flottbefälhafvaren.[1] Oafsedt om denna tendentiösa uppgift öfverhufvud bör tillmätas något sanningsvärde, kan det observeras, att icke heller kung Hans tillägger Hemming den militära ledareställning, som JOHANNES MAGNUS antyder.

Det kan då vara tillfyllest att i korta drag ange flottexpeditionens öden. Först gjordes en påhälsning i byarna omkring Avaskär; den 3 aug. skedde affärden från Bleking.[2] Senast den 13 s. m. lär man ha hunnit till Lolland, där Nakskov den dagen berättas ha bränts. Ej långt därefter skall man på grund af lidet nederlag och utbrutet myteri bland lübeckarnas legoknektar ha nödgats att lämna den förhärjade ön och bege sig raka vägen till Travemünde, som uppnåddes den 23 aug.[3]

Knektarna måtte ha varit särdeles förbittrade på svenskarna, troligen emedan de ej utfått hvad som ansågs tillkomma dem för Ölands förskonande.[4] Vid Travemünde öfverföllo de herr Svantes svenner, höllo dem innestängda i ett där befintligt hus samt beröfvade dem utrustning och egendom. Det var ett missöde, som måste ha gått herr Svantes egen son, hvilken det ålegat att eventuellt verkställa den ifrågavarande utbetalningen, djupt till sinnes, och ett bref om det passerade från Gadh till herr Svante, troligen i september månad affärdadt från Lübeck, tycks just afse att i ifrågavarande afseende försvara herr Sten mot möjliga efterräkningar från faderns sida.[5]

Så blef det snart tid för de svenska sändebuden att fullgöra sitt diplomatiska uppdrag. Den 5 sept. förvärfvades »de lybiskes privilegier för de Svenske på fri handel i

---

[1] Kung Hans till kardinal Marcus de Vergeriis, troligen i slutet af 1510, DGAA I, s. 41. — Den enda gång, REIMER KOCK nämner ett själfständigt uppträdande af den svenska kontingenten — vid härjningarna på Lolland —, var enligt hans uppgift en riddare, alltså icke Gadh, anförare. SRS III: 1, s. 256.

[2] CHRISTENSEN, Missiver II, s. 300; REIMER KOCK och SVANING, a. st.

[3] ALLEN I, s. 535 ff.

[4] Se härom STYFFE i BSH V, inl., s. 147 f.

[5] Det föreg. sida citerade brefvet från Gadh till herr Svante.

Digitized by Google

deras stad».[1] Därmed förstås väl en ännu intimare handelstraktat än den som afslutats hösten 1509. Den 17 sept. vanns det egentliga ändamålet för legationen: ett krigsförbund mellan Sverige och samtliga de vendiska städerna, hvilka hvar för sig sändt ombud att deltaga i förbundets afslutande. Då alliansen tillkommit med anledning af det gemensamma kriget mot kung Hans, stadgades, att de kontraherande parterna ej finge sluta fred med fienden utan ömsesidigt medgifvande; de territoriella eröfringar, som komme att göras under kriget, skulle tillfalla den af kontrahenterna, för hvilken de i hvarje särskildt fall låge bäst till.[2]

Legaterna från Sverige måtte under sin lybska mission på något sätt ha råkat i penningbekymmer, ty de upplånade gemensamt af rådet i Lübeck 1,500 lybska mark, hvarå skuldebref utfärdades den 16 sept.[3] Sten Kristersson lånade samtidigt för egen del 100 mark hos borgmästaren Tomas van Wickeden.[4] Med återbetalningen kom det sedan att gå mycket trögt.

Snart kunde legationens majoritet under eskort af lybska fartyg återvända till Kalmar, som angjordes den 5 oktober. Förvisso präglades mottagandet af den lifligaste glädje, ty man hade i Sverige ej haft några underrättelser från sändebuden, ej heller visste man öfverhufvud något säkert besked om hvad som under höstens sjökrig tilldragit sig. Det berodde utan tvifvel på att danska fartyg gjort passagen öfver hafvet osäker, medan den lybska flottan befann sig i Trave. Herr Svante hade så sent som i slutet af sept. farhågor för att Gadh, den värderade vännen, och öfriga medlemmar af legationen omkommit eller tillfångatagits.[5] Riksföreståndaren skref nu strax ett bref till Lübeck, däri han tackade hansestaden för all mot sändebuden bevisad välvilja och uttalade sitt bifall till det afslutna krigsförbundet äfvensom till de öfverenskommelser, hvilka ytterligare kunde träffas

[1] ST III, s. 569.
[2] ST III, s. 567 ff.
[3] BSH V, s. 409.
[4] HR III: 6, s. 27.
[5] BSH V, s. 414.

Digitized by Google

med hanseaterna »dorch mynen unde Swedenrykes vulmechtigen, Erwerdigen heren electus tho Lincopingen».[1]

Gadh var nämligen icke med bland de till Kalmar återkomna sändebuden och fick sålunda ej heller glädjen att på nära håll bevittna, hurusom under höstens lopp både Kalmar slott och Borgholm, på hvilkas bestormande han nedlagt så mycken möda, öppnade sina portar för de svenska. Det ansågs, att han gjorde störst nytta genom att kvarstanna i Lübeck och där underblåsa den vendiska fiendskapen mot kung Hans, ev. bidraga att utbreda densamma öfver hela hanseförbundet. Han behöll till sitt biträde Åke Jöransson, hvarförutom dekanen Erik Svensson nu tillhörde hans dagliga omgifning. Måhända hade denne varit med från Sverige, i hvarje fall hade hans vistelse i Rom denna gång varit mycket kortvarigt.[2] Till att börja med var Gadhs anseende i Lübeck, där han bodde hos rådmannen Ewert van Rentelen, mycket stort, och själf ville han framstå som representant för ett verkligt betydande rike. Han gick gärna i stadens kyrkor och deltog i gudstjänsterna, utan att lübeckarna däremot visade några på bannlysningen grundade betänkligheter.

Detta blef dock kung Hans för starkt. Förmodligen i slutet af året skref han till sin betrodde kardinalprotektor Marcus de Vergeriis, som bemyndigades att hos hans helighet söka utverka ett åläggande för Lübecks biskop Johan Grynholt att låta gripa Gadh och på påflig bekostnad transportera honom till Rom. Endast genom ett dylikt våld kunde Gadh, menade konungen, förmås att uppge sitt trots mot påfven och sina framgångsrika intriger mot honom, kung Hans själf. Tillika borde påfven förständiga Lübecks borgerskap att ej lägga hinder i vägen för Gadhs gripande.

---

[1] Herr Svante till Lübeck, Kalmar 14 okt. 1510. Orig., Acta Suecica I, LSA.

[2] Ännu i sept. 1509 tyckes han ha befunnit sig i Rom (se ofvan s. 206), men i november s. å. inskrefs han vid Rostocks universitet (Matrikel d. Univ. Rostock II, s. 41). Och några Gadhs ord i april 1510 om dem, som »i Rom haffwa warith» (BSH V, s. 395), tyda på att Hemmings sändebud till kurian då återkommit.

Digitized by Google

Med liknande anhållan skref Hans till ännu en kardinal, Gadhs rival om intäkterna från Linköpings biskopsdöme Jacobus Serra, hvilken i föreliggande ärende borde samarbeta med Marcus.[1]

De vendiska städerna med Lübeck i spetsen fingo snart klart för sig, att det begynta kriget ej var att leka med. Såväl ur militär som ekonomisk synpunkt visade det sig nödvändigt att söka erhålla ett ryggstöd hos hela hansan, och speciellt vände sig Lübecks blickar mot det mäktiga Danzig. Men här var man fortfarande, delvis på grund af den polske konungens vänskapliga relationer till Danmark — Verner Nilssons beskickning 1506 hade icke ledt till något resultat —, mycket litet böjd att öppet bryta sin neutralitet. Och när Lübeck nu uppställde den fordran, att Danzigs handelsflotta för genomfarten till Västeuropa skulle använda Bälten och ej Öresund — Lübeck fruktade nämligen, att de danzigska skepparna och köpmännen skulle i Sundet utsättas för starkare frestelse att träda i förbindelse med danskarna och kung Hans —, vägrade Danzig ingå härpå. Bälten vore ett för Danzigborna okändt och följaktligen riskabelt farvatten, och f. ö. skulle ett undvikande af den vanliga passagen genom Öresund verka som en ovänlighet mot kung Hans. Så vardt stämningen mellan de båda städerna alltmer irriterad; bl. a. uppbringades af lübeckarna åtskilliga fartyg från Danzig, hvilka utan annan beröring med danskarna, än hvad tullafgiften kräfde, passerade Öresund. För att på ort och ställe anföra klagomål öfver dylika öfvergrepp afsände Danzigs magistrat i dec. 1510 sin stadssekreterare Jürgen Zimmermann,[2] och vid dennes ankomst till de vendiska städerna utlofvades, att han skulle få svar på klagomålen vid den vendiska förbundsdag, som synnerligast i anledning af det kritiska förhållandet till Danzig utlysts till medio af jan. 1511.

Redan i dec. 1510 hade Lübeck åtminstone *föreslagit*

---

[1] DGAA I, s. 41. Jfr LINDBÆK, Pavernes forh., s. 119, 123 f. HUITFELD (s. 1078) uppger, att konungen äfven skrifvit till de lybska, »at de under Paffuens Band icke skulde stedde hannem (Gadh) Platz udi deris By».

[2] HR III: 6, s. 41 f.; jfr ibid., s. 216 ff.

Digitized by Google

de öfriga vendiska städerna en gemensam skrifvelse till det svenska rådet, som skulle ombedjas att göra Danzig allvarliga föreställningar rörande Öresundsseglingen. Danzig stode i nära förbindelser med Sverige och skulle — menade man — i anledning däraf mera fästa sig vid hvad som från det hållet androgs.[1] Det var i öfverensstämmelse med en dylik tankegång, som nu den 18 jan., dagen efter förbundsmötets öppnande i Lübeck, beslut fattades därom, att de svenska ambassadörerna skulle tagas till råds, när svar afgafs till Zimmermann, äfvensom anmodas att deltaga i den sammankomst med Danzigs fullmäktige, som man för den närmaste tiden planerade.[2]

Påföljande sessionsdag, den 20 jan., fick Zimmermann till att börja med företräde inför förbundsdagen. Efter en kort stund tillsades han att åter afträda. Då han nu uppehöll sig i audiensrummet, inträdde 'biskopen af Linköping', åtföljd af en riddare, gifvetvis Åke Jöransson. Zimmermann iakttog, huru de båda svenskarna en stund på sitt modersmål rådförde sig med hvarandra, innan de på kallelse af en magistratsperson gingo in i mötessalen. Där mottogos de med de största tacksamhetsbetygelser för att de på förbundsdagens anmodan velat komma vid detta tillfälle äfvensom för att de förklarat sig villiga att deltaga i den beramade sammankomsten med Danzig. Så hölls en längre stunds öfverläggning, hvarpå Zimmermann åter kallades in. Han blef nu underrättad om att hvarken de vendiska städerna eller Sverige kunde finna sig i Öresundsseglingen och att förbundsdagen för uppgörelse i denna och öfriga tvistefrågor beslutat föreslå Danzig ett möte att hållas i Stralsund eller Rostock den 9 mars. Till denna sammankomst hade äfven Gadh lofvat att personligen inställa sig.

Zimmermann svarade, att han ville framföra förslaget ifråga till sina hufvudmän; själf kunde han naturligtvis intet afgöra. Med anledning af Sveriges anslutning till de vendiska städernas kraf erinrade han om Danzigs mot Sverige så hänsynsfulla hållning, när för några år sedan kung Hans

[1] HR III: 6, s. 45; jfr ibid., s. 44.
[2] HR III: 6, s. 53.

med stöd af kejserligt edikt fordrat, att staden skulle öfva repressalier på svenska medborgares personer och egendom. Och Danzig hade iakttagit denna hållning af det skälet, att man där ej erkände någon annan suverän än konungen af Polen.

Då blef det tid för Gadh att göra ett inlägg. Han började med ett beklagande, att han just icke talade någon god tyska; kanske skulle dock denna brist tillgifvas honom på grund af hans svenska nationalitet. F. ö. hölls hans tal till stor del på latin, och äfven i de rent tyska partierna synas latinska vändningar ha varit inströdda i brokig växling. Anknytande till Zimmermanns ord om Danzigs hållning gent emot kung Hans' svenskfientliga uppfordringar, försäkrade han, att stadens välgärningar mot svenskarna varit än större under kung Kristian, »dominus noster intollerabilis». Under kriget mot denne — det är gifvetvis fråga om åren närmast före slaget vid Brunkeberg — hade Danzig undsatt Sverige med humle och andra lifsförnödenheter; Gadh omnämnde särskildt ett par skeppare Sternberch och Plate för deras tjänster vid det tillfället. Men emot allt detta ville Gadh framhäfva svenskarnas välgärningar mot Danzig, hvilka enligt hans mening öfvergingo hvad Danzig i berörda afseende hade att framvisa vis à vis Sverige. För att stödja detta sitt påstående omnämnde han de förhandlingar, som ägt rum mellan Polen och Sverige år 1506. Kung Alexander af Polen hade sändt en präst vid namn Leonard från Vilna till Svante Nilsson och det svenska rådet för att i förhållande till Sverige förnya 1419 års förbundstraktat mellan den dåvarande polske konungen och Erik af Pommern. Denna traktat hade innehållit, att hvardera af de båda förbundna monarkerna skulle vid anfordran på egen bekostnad understödja förbundsbrodern mot dennes fiender. Herr Svante och rådet hade varit hågade för ett nytt förbund af denna art, men så hade Leonard enligt Gadhs framställning å sin herres vägnar framlagt vissa separata artiklar, de där riktade sig mot åtskilliga städer, isynnerhet sådana, som lågo nära Polen. Städernas namn insvepte Gadh i en mystisk hemlighetsfullhet, men Danzigs sekreterare kunde ej blifva i

Digitized by Google

tvifvelsmål om att bl. a. hans hemstad åsyftades. Emellertid hade det svenska riksrådet enligt Gadh afböjt hvarje attack mot dess goda vänner städerna. Då nu Danzig och Sverige voro så sammanknutna genom ömsesidiga välgärningar, hade Gadh gripits af den allra lifligaste förvåning, när han hörde Zimmermann yttra sig vänligt om den förhatlige danske konungen samt dennes medhjälpare holländarna och tillika å Danzigs vägnar visa böjelse att intaga en mot de öfriga städerna afvisande hållning.

Zimmermann afgaf strax det svar på hvad Gadh enligt hans mening »tum eleganter tum prudentissime» anfört, att hvarken han eller hans hufvudmän hade sig något bekant om de mot städerna riktade förslag, som kung Alexander skulle ha gjort Sverige;[1] tvärtom hade Danzig alltid lefvat i frid och sämja med denne konung, hvarför Zimmermann icke kunde tro, att Alexander stämplat mot Danzig eller ens tänkt göra staden den minsta skada. F. ö. sade sig Zimmermann ej ha velat uppdraga någon jämförelse mellan Danzigs och Sveriges välgärningar mot hvarandra för att dymedelst göra sistnämnda makt några som helst förebråelser; hans mening hade blott varit att ådagalägga Danzigs vänskapliga stämning. Därpå aflägsnade sig Zimmermann, sedan Gadh förklarat, att han senare vid ett enskildt samtal med Z. skulle närmare utveckla, hvad han hade på hjärtat.

Följande dag, den 21 jan., skickade Gadh också sin tjä-

---

[1] De HSH XX, s. 3 ff. (jfr ofvan s. 135) återgifna handlingarna rörande Leonard Herediani legation till Sverige ha intet att mäla om några separatartiklar mot städerna, och icke heller för öfrigt har man sig bekant om några kung Alexanders anslag mot Danzig eller andra städer. Medan mäster Leonard ännu befann sig i Sverige, afled emellertid hans kunglige herre 19 aug. 1506 och efterträddes af brodern Sigismund I, hvilken i sin böjelse att amalgamera Preussen med det öfriga Polen från början kom i konflikt med de preussiska ständerna och inte minst visade sig onådig mot Danzig, som bl. a. 1507 uppfordrades att icke besöka hansedagar utan konungens tillstånd (Simson, Geschichte der Stadt Danzig I, s. 336 ff.). Det är ju icke alldeles otänkbart, att kung Alexander under sina sista dagar hvälft liknande planer om undertryckande af den preussiska självständigheten, äfven om Danzig icke visste af det. I hvarje fall måste Gadhs berättelse under det tryck, som genom Sigismunds regeringstendenser alltfort hvilade på Danzig, ha verkat synnerligen irriterande och skrämmande på Zimmermann.

Digitized by Google

nare till Zimmermanns härbärge med begäran, att sekreteraren måtte för ett samtal med 'biskopen' infinna sig i ett till Mariakyrkan hörande kapell. Zimmermann erbjöd sig att komma till hans nådes bostad, men kapellet föredrogs af Gadh som mötesplats. Där sammanträffade Zimmermann sålunda med Gadh, som denna gång var åtföljd af dekanen Erik Svensson. Hvad som afhandlades, är tyvärr icke kändt.

Senare på dagen var Zimmermann för sista gången inför förbundsdagen, därvid han fick reda på hvad som låg bakom Lübecks ifver, att Danzig ej skulle använda Öresund: man önskade, att Danzig som ett alternativ till Bältenseglingen skulle ha sitt nederlag i Lübeck för alla de varor, hvilka skulle västerut eller kommo västerifrån, hvarigenom Lübeck skulle bli förmedlaren af Danzigs handel på Västeuropa. Men i dylika anspråk låg just den djupaste orsaken till Danzigs obenägenhet att göra gemensam sak med de vendiska städerna.[1]

I slutet af mars — sålunda senare än man från början tänkt — anlände till Stralsund representanter för samtliga de vendiska städerna för återupptagande af förhandlingarna med Danzig. En af de i Lübeck varande svenskarna var bevisligen med,[?] men trots Gadhs tidigare gifna löfte var det knappast han själf — åtminstone befann sig Hemming den 9 april i Lübeck, hvarifrån han då skref ett bref till Stralsunds magistrat »om svenskar, som i Pommern blifvit misshandlade, oaktadt de undfått lejd».[2] Mötet blef i alla fall resultatlöst, enär de väntade underhandlarna från Danzig icke behagade infinna sig.[3]

Situationen var sådan, att en allmän hansedag blef af nöden. Beslutad redan å förbundsdagen i januari, gick den

[1] För redogörelsen rörande Gadhs uppträdande vid den vendiska förbundsdagen i Lübeck jan. 1511 hafva såsom källor anlitats dels själfva recessen — den lybska relationen af förloppet —, dels Zimmermanns till rådet i Danzig afgifna berättelse rörande sin mission, HR III: 6, s. 53—59, 65—71.

[2] Det i Stralsunds Ratsarchiv befintliga brefvet, som jag själf tyvärr icke fått tillfälle att se, är med de här citerade orden registreradt i V. Granlunds Förteckning ur utländska archiver, RA.

[3] HR III: 6, s. 79 f.

Digitized by Google

af stapeln i Lübeck den 16 juni för att så fortgå till den 5 juli. Naturligtvis kom förhållandet mellan det på mötet representerade Danzig och de vendiska städerna att intaga en framskjuten plats bland förhandlingsärendena. En öfverenskommelse mellan förstnämnda stad och Lübeck försvårades väsentligen däraf, att midt under hansedagen ett af Lübecks uteliggare beslagtaget Danzigfartyg den 21 juni hemfördes till Trave. Emellertid utsågos den 25 juni sex opartiska män från skilda hansestäder att söka åstadkomma en förlikning. Det var ingen lätt sak, ty Danzigs närvarande borgmästare Ewert Verwer förklarade, att icke tio hästar skulle ha kunnat draga honom ur Danzig, om han på förhand vetat den skymf, som skulle beredas honom och hans stad genom det midt för hans egna ögon skedda fartygsbeslaget. Judar eller turkar skulle ej ha begått ett dylikt våldsdåd. De båda följande dagarna uppnåddes emellertid en förlikning, hufvudsakligen till Danzigs favör: bl. a. tillstaddes denna stad fri trafik genom Öresund men borde till gengäld vägra mot Lübeck fientliga skepp tillträde till sina farvatten och skulle icke på egna fartyg föra gods, tillhörigt Lübecks fiender. Den 28 juni kom så den frågan upp, huruvida och i hvad utsträckning hanseförbundet i gemen skulle bistå de vendiska städerna i kriget. Danzig uttalade därvid från början sin allmänna intention att i förening med de andra hanseaterna räcka Lübeck en hjälpande hand. Öfverläggningarna i ärendet varade emellertid flera dagar, ty Lübeck hade höga fordringar. Under förhandlingarnas gång och medan hansedagen var ajournerad öfver söndagen den 29 juni, kom ett enskildt samtal till stånd mellan Danzigs representanter och de lybska borgmästarna, därvid från Danzigs sida poängterades, att man på grund af beseglad fred med Danmark ej kunde aktivt deltaga i fejden men väl ville vara med om ett för hela hanseförbundet gemensamt — ej, som Lübeck ville, blott af Danzig utfärdadt — bref till konungen i syfte att utverka stridens biläggande. Det var en hållning, som ej kunde behaga Lübeck men på samma gång nödgade de lybska vederbörande att hålla god min. Och när den 30 juni hanseombuden lofvade att hemföra

Digitized by Google

det förslag till resp. regeringar, att en hjälphär à 1,000 man — i st. f. af Lübeck begärda 3,000 — skulle för tre månader bekostas af hanseförbundet, hade Lübeck vunnit det under vidriga förhållanden mesta möjliga.

Det allmänna läget var ingalunda gynnsamt för Gadh och för syftemålet med hans ambassad. Å ena sidan visade det sig, att de vendiska städerna för sitt danska krig kunde påräkna endast en relativt obetydlig hjälp från hanseförbundet, å andra sidan hade själfva den lybska politiken börjat visa benägenhet för fred. Det dansk-lybska kriget var dock f. n. en nödvändig betingelse för att det strängt nationella partiet i Sverige (om dess trångmål strax nedan) ej skulle alldeles duka under. Så beslöt Gadh att åter slå ett slag. Tisdagen den 1 juli begaf han sig tillsammans med herr Åke och dekanen till rådhuset, mötets lokal, och påkallade förbundsdagens uppmärksamhet för ett tal, som han på förhand utarbetat och som i följd af bristande förtrogenhet med tyskan affattats på latin. Under formen af en framställning rörande orsakerna till Sveriges affall från kung Hans 1501 åsyftade Gadh att dels framställa konungens handlingssätt i den svartaste dager, dels ännu en gång påverka Danzigborna, talets egentliga adressater, för en aktiv samverkan med Sverige och Lübeck. Vid inträdet i sessionssalen anvisades de tre svenskarna att sitta i församlingens centrum mellan Hamburg och Bremen. Därefter gingo de fram och ställde sig midt emot mötesdeltagarna, hvarpå Gadh tog till orda.[1]

[1] För referatet af ifrågakommande delar af hansedagens förhandlingar hafva såsom källor anlitats dels själfva recessen, dels rapporten från Danzigs ombud (HR III: 6, s. 118—149, 175—245). Emellertid äro här olika uppgifter om tiden för Gadhs tal, i det att det förra aktstycket förlägger orationen till 2 juli — utgifvaren af HR III D. Schäfer har följt denna uppgift (s. 168) —, medan det senare omnämner talet under 1 juli, hvilket torde vara det riktiga. Ty enligt recessen skulle förhandlingarna ha hvilat under den 1 juli, hvarpå arbetet återupptagits följande dag, festum visitacionis Marie. Detta är högst osannolikt, då ifrågavarande högtid var en af de förnämligare åt Maria helgade, hvarför rimligt är, att förhandlingarna hvilat just den dagen och icke dagen förut, såsom också framgår af den danzigska berättelsen. — Gadhs tal är efter en i DSA (300 U. XI: 269) befintlig, uppenbarligen icke fullt riktig afskrift — ej, såsom Schäfer förmodar, efter talarens egen uppteckning — in extenso aftryckt

Digitized by Google

Han började på häfdvunnet maner med att framhålla sina ärade åhörares stora insikter och förtjänster, hvilka kommo honom, den obetydlige, att bäfva inför sin svåra uppgift. Hvad han komme att säga, borde dock icke sakna intresse för Danzig, ty om det lyckades den danske härskaren att med hjälp af holländare och ryssar underkufva Sverige, så skulle det utan tvifvel ganska snart på enahanda sätt vara ute bl. a. äfven med Danzig. Kung Hans som alla andra furstar hade nämligen ingen högre sträfvan än att skada och betvinga de fria städerna. Och i självfva verket skulle konungen lätteligen, kanske redan innevarande sommar, kunna förgöra de utsedda offren, om nämligen dessa icke sammanslöte sig till ömsesidigt skydd. Men å andra sidan, om samtliga de af kung Hans hotade träffade öfverenskommelse om att kämpa sida vid sida, så skulle konungens anslag bli förgäfves och det kunde rent af hända, att Danmarks rike bragtes under tysk lydno, såsom fallet varit under förfädernas tid. Danzig och hansan för öfrigt kunde under alla förhållanden lita på det götiska folkets verksamma bistånd, när det gällde att motstå de danska planerna i deras begynnelse (»principiis Dacorum obstare»).

I fortsättningen hänvisade Gadh till det faktum, att kung Hans låtit inför allehanda furstar och städer framställa svenskarna som upprorsmakare och hittills gjort det omöjligt för svenska utskickade att utan lifsfara på ort och ställe underrätta vederbörande om det verkliga förhållandet. Fördenskull ville nu Gadh på uppdrag af sin »vicerex» Svante Sture och öfriga riksrådet gifva städerna en sannfärdig skildring. Han ämnade därvid gå rakt på sak utan att vinnlägga sig om det cirklade språk, som man kunde lära af forntidens mästare: Terentius, Cicero, Horatius Flaccus och den 'platonske' Macrobius, eller om de finesser i argumenteringen, hvilka utmärkte en senare tids jurister, en Bartolus eller en Baldus.[1]

i HR III: 6, s. 168—174 (jfr ofvan s. 24, 60 f.). Troligen har afskriften verkställts af någon hanseat en tid efter 1511 års hansedag (den öfverskrift, som anger, att talet hållits af [electus] »ecclesie Lincopensis in cetu civitatum de ansa anno 1511», är af samma hand som självfva talet).

[1] Både Bartolus och Baldus lefde och verkade vid de italienska universiteten på 1300-talet. Jfr ofvan s. 61.

Digitized by Google

Efter en anspelning på förhandlingarna i Köpenhamn 1509, då Sveriges representanter låtit sig öfverrumplas af danskarnas många bestickande ord, öfvergår Gadh till en skildring af Hans' hyllning som svensk konung. År 1496 hade denne med väpnad makt brutit in i Sverige. Naturligtvis rönte han först åtskilligt motstånd: man kämpade med växlande lycka å ömse sidor, och i riket var ett allmänt osäkerhetstillstånd rådande. För att under dessa förhållanden återställa freden och då menige man icke utan vidare litade på kung Hans' egna löften, öfverenskommo riksrådets medlemmar om att inför folket in corpore uppträda som konungens löftesmän. Under sådana former mottogo nu svenskarna konungens utfästelser att troget hålla gammal svensk lag och rätt, att respektera rikets själfständighet och kyrkans frihet och att ej pålägga olaga skatter. På samma sätt lofvade Hans att vidblifva Kalmar recess, som tillkommit under hans faders tid och som Kristian också obrottsligt efterlefvat från år 1432 till sin död den 22 maj 1485.

En sak, som väckt oro i Sverige, var kung Hans' ryska förbund med ty åtföljande aftal om äktenskap mellan Vasili, storfurst Ivans son och tronarfvinge, samt Hans' dotter Elisabet. För åvägabringande af nämnda aftal hade konungen till Ryssland utsändt Jens Andersen Beldenak och Danmarks rikshärold mäster David. Hela äktenskapshistorien var för Sverige så mycket vådligare, som ryssarna gjort sig förhoppning om att i form af hemgift erhålla de finska områdena Savolaks, Evräpä, Jokkas och Jäskis, alldeles som den skotske konungen under enahanda förhållanden erhållit de Norge tillhöriga Orkneyöarna. För att nu äfven i detta afseende undanrödja alla betänkligheter lofvade kung Hans att öfvergifva alliansen med Ivan.

Efter det att vapnen sålunda omsider nedlagts och Hans med folkets bifall krönts till svensk konung, hade lugn rådt i Sverige några år. Men så hade konungens fogdar begynt göra intrång på biskoparnas rättigheter. Jens Falster, kunglig befallningsman å Örebrohus, hade råkat i delo med biskop Kort Rogges fogde Sten Bravidsson — Gadh tycks mena, att orsaken varit något Jens Falsters öfvergrepp på

Digitized by Google

biskopens domäner eller intäkter. Biskop Kort hade hänskjutit tvisten till konungen inför sittande råd men i stället för att få rätt endast mötts med hån och löje. På detta sätt hade det kungliga våldsregementet först drabbat prelaterna, hvilka dock i hög grad befordrat kung Hans' hyllning. Gadh gjorde i sammanhang härmed en längre digression med allmänna betraktelser rörande den betydelse, rättvisans iakttagande hade för land och rike; speciellt »in regno Gotico» kunde ingen regera någon längre tid, såvidt han ej vinnlade sig om billighet och rättfärdighet. Lykurgus, lakedämonernas lagstiftare, hade på ett förträffligt sätt reglerat förhållandet mellan konung och folk. Och den lakedämonska, atenska och romerska staten hade bestått, så länge en samvetsgrann och klok ledning rådt i det inre samt det yttre regementet präglats af rättfärdighet. Som ett mönster i förevarande hänseende passade Gadh på att äfven anföra Danzig, hvilken stad därför också vore vida berömd, från Sverige i norr till Italien i söder.

Snart hade också lekmännen fått röna kung Hans' obillighet. Harald Pletting, en af Närkes mest ansedda män, hade konungen af begär efter hans stora förmögenhet låtit anklaga för något brott, och utan att bevisning förebragts eller öfverhufvud verklig rättegång hållits, hade Pletting på ett ting i hemorten dömts att vid äfventyr af dödsstraff inom en viss, knappt tilltagen termin erlägga en godtyckligt fixerad bötessumma. Pletting vädjade till rikets råd och till konungen personligen men blef då inför tingsmenigheten med våld ryckt ifrån sin häst samt med svärd, sporrar och harnesk upphängd i galgen. Och för att hans efterlefvande änka och döttrar skulle uppge och redovisa den aflidnes egendom, ansattes de med den gräsligaste bränntortyr, ett öde, som för resten öfvergick 16 andra husfruar och jungfrur. De sålunda torterade, hvilkas ärr buro syn för sägen, beklagade sig sedermera för den ädla drottning Kristina, hvilken emellertid stod maktlös inför det skedda och blott kunde skänka de arma medlidandets tårar. Pletting hade emellertid ej varit den ende, som i utpressningssyfte bragts om lifvet. Så hade nämligen skett med andra till hart när oräkneligt antal. Gifven lejd hade

Digitized by Google

icke respekterats, hvarpå Knut Alfssons olycksöde vore ett exempel. Hvad som under ed lofvats Sten Sture, hade icke hållits. Ej minst simpelt hade konungens handlingssätt mot den egna makan varit. Denna högborna furstinna hade kvarlämnats i Stockholm med en oundviklig belägring för ögonen, medan konungen själf rest hem »cum domicellis plus amabilibus». Emellertid hade hennes öfvergifna belägenhet väckt den största medömkan i Sverige; själf hade Gadh befriat henne från belägringen samt till på köpet ett helt år härbärgerat henne och hennes till 40 personer uppgående följe i sin egen fäderneärfda gård, där han också på egen bekostnad sörjt för deras underhåll. Slutligen hade Kristina i och för återfärden till Danmark kunnat anförtros åt de lybska rådmännen Herman Messmann och Bernd Bomhouwer samt Lübecks sekreterare, mäster Johan Rode. Gadh afslutar sin skildring af drottningens lidanden med en svulstigt affattad förhoppning, att Gud, alla goda gåfvors gifvare, måtte godtgöra den fromma kvinnan för hennes vedermödor.

På grund af förutnämnda anklagelsepunkter hade det svenska rådet begynt göra konungen föreställningar och särskildt anhållit därom, att Hans måtte i Sverige uteslutande använda infödda fogdar. Men då konungen förhärdat sig mot rådets böner, hade han förjagats. Så slutade Gadh sin framställning med en anhållan om öfverseende för det fall, att hans enkla framställningssätt stött åhörarnas granntyckta öron; han trodde sig dock ha framlagt fullgiltiga skäl för konungens fördrifvande och kunde vid behof mångdubbla dem. Danzig borde nu blott göra bruk af sin stora makt för att föra Sveriges och dess förbundnas rättvisa sak till seger.

Ett kortfattadt referat af Gadhs stora oration, sådant det nu gifvits, ger anledning till hvarjehanda anmärkningar i fråga om talarens historiska vederhäftighet. Det faller sålunda lätt i ögonen, att skildringen af den svenska uppresningen mot kung Hans 1501 är *relativt* pålitligt utförd. Plettings aflifvande förtäljes på ungefär enahanda sätt af

Digitized by Google

Olavus Petri[1] och rimkrönikan,[2] och man hör äfven annorstädes än hos Gadh om tortyr, som några konungens fogdar läto öfvergå både män och kvinnor.[3] Icke heller berättelsen om Kort Rogges och Jens Falsters mellanhafvande saknar anknytning i hvad man förut känner. De förbundna rådsherrarnas skrifvelse af Söderköping den 27 juli 1501 har nämligen en antydan därom.[4] Alldeles ny är blott uppgiften, att drottning Kristina under ett helt år härbärgerats i Gadhs fäderneärfda hus, men antaget att något Gadhs hus i Vadstena åsyftas, finnes åtminstone intet, som motbevisar påståendet. Man kan blott supponera, att det i så fall ej precis varit medlidande, som föranledt Gadhs gästfrihet, utan snarare önskemålet att vara försäkrad om drottningens person.[5]

Öfverhufvud taget är det kanske ej så mycket att invända mot *detaljuppgifterna* i detta parti af talet; mera anfäktbar är här den allmänna tendensen. Så t. ex. vill Gadh gärna framställa konungen själf som upphofsman till fogdarnas alla illgärningar.

Något annorlunda ställer sig saken, när fråga blir om Gadhs relation af omständigheterna vid och förhistorien till kung Hans' hyllning i Sverige 1497. Man observerar här först och främst, att samtliga årtalsuppgifterna äro oriktiga. Då det icke lärer vara berättigadt att för allt detta lägga skulden på den afskrift, i hvilken talet nu föreligger, kan det vara skäl att särskildt ägna uppmärksamhet åt det förhållandet, att Gadh daterar Kristian I:s död till den 22 maj 1485. Dagen är rätt uppgifven — konungen afled verkligen den 21 eller 22 maj —, men årtalet är orätt. Exemplet är typiskt för medeltidsmänniskornas kända osäkerhet i fråga om årtal och däremot kontrasterande minnesgodhet vid bestämmandet af den tid på året, då något skedde.

Mera besynnerligt än några oriktiga årtal är det alltså i

[1] Olavus Petri, s. 296.
[2] RK III, s. 180.
[3] BSH IV, inl., s. 255.
[4] BSH IV, s. 269.
[5] Jfr ofvan s. 95.

Digitized by Google

själfva verket, att talaren falskeligen förlagt Kalmar recess till Kristian I:s tid. Någon anledning att betrakta detta annat än som ett rent minnesfel förefinnes dock knappast, då Gadh väl icke kunde ha någon fördel af att låta kung Kristian i stället för Hans framstå som recessens ursprunglige målsman. Det existerar äfven för öfrigt vittnesbörd om hur grumlig svenskarnas kunskap rörande Kalmar recess vid denna tid var.[1]

Skildringen af kung Hans' förbund med ryssarna är i hufvudsak den från svensk sida alltsedan 1501 traditionella.[2] Men äfven här framträder ett dateringsfel, i det att Jens Andersen Beldenaks mission till Moskva 1499—1500 hänföres till tiden före kung Hans' tronbestigning i Sverige.

Om sålunda talets värde som historisk källa måste anses skäligen ringa, är det dock ett personligt dokument af stort intresse. Dess betydelse kan endast ökas af det förhållandet, att det genom själfva sin beskaffenhet ger det kraftigaste stöd åt de dubier, man länge hyst om äktheten af den bekanta Oratio contra Danos, hvilken JOHANNES MAGNUS lägger i Gadhs mun,[3] och att det sålunda kan konstateras vara den beryktade *talaren* Hemming Gadhs enda veterligen bevarade oratoriska alster. Medan Oratio till större delen upptages af lärda skildringar ur saga och flerhundraårig tradition, därvid framför allt Saxo citeras, sysslar Lübecktalet, praktiskt taget, endast med sådana händelser, hvilka passerat under talarens lifstid och därför tillhörde de egna hågkomsterna. Äfven för öfrigt är skillnaden mellan de båda talen oerhörd; bl. a. kan man säga, att Lübecktalet ådagalägger »den realpolitiska skarpblick», som alltid efterlysts

[1] Ture Jönssons bref till Sten Sture d. y. 10 apr. 1513, tr. ALLEN II, s. 584 f. Jfr nedan s. 267.

[2] SCHÄFER, som öfverhufvud endast har oblida ord om Gadhs tal, hvilket han klandrar för dess usla latin och vilseledande framställning (HR III: 6, s. 84, 168, jfr ofvan s. 60 f.), anmärker gent emot uppgiften om den danska konungadottern Elisabets tilltänkta giftermål med en rysk furste, att Kristian I ej hade någon dotter med det namnet, och tar sig däraf anledning att beskylla Gadh för afsiktlig osannfärdighet (HR III: 6, s. 170). Det är emellertid att märka, att Gadh talar om kung *Hans'* dotter Elisabet.

[3] JOHANNES MAGNUS, s. 753—776.

Digitized by Google

i Oratio, och den liflighet och drastiska framställningskonst, hvilka tillhörde Gadhs mest typiska karaktärsdrag men som endast på mycket få ställen och där blott med god vilja kunna utläsas ur den af Johannes Magnus återgifna orationen.[1]

Uppenbarligen gjorde talet ganska starkt intryck på hansedagens deltagare och icke minst på Danzigs ombud. Till dem öfverlämnade Gadh också den upplästa orationen. Då han slutat »solck eine czyrlike oration» — uttrycket är den danzigska mötesberättelsens, d. v. s. Zimmermanns —, gick han nämligen fram till Danzigs plats, kysste sitt koncept och kastade ned det på golfvet för Danzigbornas fötter, hvarpå det strax upptogs af Zimmermann i egenskap af stadssekreterare. Därpå anmodades Gadh att för en stund gå ut i audiensrummet; man ville öfverlägga i anledning af talet. Detta synes så ha blifvit i korthet refereradt för de

[1] De utredningar angående Oratio contra Danos, som under de sista båda decennierna verkställts af Emil Hildebrand (i HT 1886), Egil Petersen (i DHT VI: 4) och Verner Söderberg (i Historiska Studier, tillägn. Harald Hjärne) och enligt hvilka Johannes Magnus själf, icke Gadh är den verklige författaren till Oratio, måste sålunda till sitt allmänna resultat anses oanfäktliga. Detta hindrar icke, att riktigheten af enstaka argument i deras bevisföring kan ifrågasättas. I strid med hvad Söderberg och delvis äfven Hildebrand hålla före, stämma sålunda förhållandena vid majjunimötet i Stockholm 1510, såvidt vi känna dem, ganska bra med den miljö, som Johannes Magnus i sin skildring (s. 751 f.) ger åt orationen och som denna själf antyder: såväl ärkebiskopen som ett eller flera lybska sändebud voro, efter allt att döma, då närvarande (se ofvan s. 217 f.). Och när Gadh i Lübecktalet, liksom det sker i Oratio, alluderar på det öfvergrepp, som det norska riksrådet och folket lidit genom Orkneyöarnas egenmäktiga afhändande 1469, så motbevisas därmed Petersens (s. 472) och Söderbergs (s. 670) förmodan, att en dylik hänsyftning icke kan ha gjorts före kung Fredriks norska handfästning 1524.

Lika misstänkt som Oratio är naturligtvis den af Johannes Magnus (s. 752) anförda brefväxlingen mellan Gadh och Jakob Ulfsson. De af Hemming Gadh hopsamlade »commentaria tam de Sueticis quam de Danicis antiquitatibus», som där omtalas, ha åtminstone icke satt något spår vare sig i Lübecktalet eller i Gadhs många bref, och uppgiften finner icke heller för öfrigt någon bekräftelse, såvidt man ej nöjer sig med en af Gadh i Vassmolösa häradskista tillvaratagen gammal handling, hvilken visade, »huro full medh waada inbyrdes twädräkth är blandh them rikesens besta weta skola» (Gadh till Svante Nilsson 27 aug. 1507, BSH V, s. 204).

Digitized by Google

icke latinkunniga mötesdeltagarna af en närvarande doktor och syndikus,[1] hvarefter Gadh åter fick företräde. Först gafs honom af hansedagen i gemen genom Lübecks borgmästare det svar, att man ville taga hans för Sverige urskuldande framställning ad notam. Så reste sig Danzigs ombud från sina platser och ställde sig högtidligt framför Gadh. Borgmästaren Ewert Verwer tog å de öfrigas vägnar till orda och tackade Gadh för de vänliga ord, han yttrat om Danzig; de kunde visserligen ej taga åt sig alla loforden. Emellertid skulle de ånyo genomgå det till dem öfverräckta talet och sedan gifva Gadh ett utförligare svar. När de åter satt sig, upprepade Gadh, hvad han föregående vinter yttrat till Zimmermann, särskildt framhållande Danzigs förtjänster om Sverige efter Nykjöbingsfreden, då hans fädernesland af ingen makt så välvilligt och verksamt understödts mot Danmarks och Lübecks den gången förenade uthungringspolitik som af Danzig — först i andra rummet ansåg han sig härvidlag böra nämna Riga och Reval.

Följande dag, själfva visitacionis Marie den 2 juli, sändes Zimmermann af de danzigska rådsherrarna till Gadh för att bedja om anvisning å tid och rum, då denne skulle kunna bevilja ett samtal. Gadh utsatte detsamma till kl. 8 följande morgon i Katarinakyrkan men ändrade senare timmen till kl. 7 på hemställan af Danzigborna, hvilka kl. 8 skulle närvara vid hansedagens förhandlingar å rådhuset. När sammankomsten sålunda den 3 juli gick af stapeln i den tidiga morgonstunden, anhöllo Danzigs ombud först om öfverseende med att tiden ändrats. Så prisades ytterligare Gadhs tal, och med hänsyn till hvad Gadh i januari antydt för Zimmermann om honom bekanta anslag mot städerna, enkannerligen Danzig, ombads Hemming att nu öppet omtala, hvad han möjligen i sådant hänseende kände till, så att hotande faror på förhand skulle kunna afvärjas. Om Gadh verkligen med anledning af denna hemställan gjort några afslöjanden ur sitt påstådda rika vetande, är ovisst, i ty att den danzigska mötesberättelsen här är defekt. Däremot

[1] Hans namn uppgifves icke. Två syndiker, båda doktorer, deltogo i hansedagen, den ene från Goslar och den andre från Braunschweig.

Digitized by Google

synes det framgå, att samtalet snart kommit in på möjligheten af en svensk-dansk fred, hvarvid Gadh gjort gällande, att svenskarna ej vågade lita på konungens beseglade bref, utan att Danzig inträdde som garant. Han erinrade till yttermera visso om hvad som förefallit i Åbo samtidigt med det stillestånd, som 1509 afslutits i Köpenhamn och som tillförsäkrat konungen en årlig tribut af 14,000 gyllen(!). Rådsherrarna genmälde härtill, att det funnes större och mäktigare herrar, de där bättre än Danzig kunde trygga freden. Och äfven på Gadhs förnyade utsaga, att svenskarna ej litade på några som helst herrar och furstar utan blott på Danzig, svarades med några artiga, men sväfvande ord om Danzigs allmänna välvilja för Sverige, hvarefter Gadh ännu en gång uppmanade Danzig att ställa sig på Sveriges och de vendiska städernas sida mot kung Hans.

Så slöt diskussionen. Det lät sig ej fördölja, att Gadhs alla ansträngningar, hela hans stort anlagda tal, om det också väckt Danzigbornas intresse och af dem uppmärksammats, icke ledt till något verkligt resultat. Och i självfva Lübeck började efter hansedagens slut (5 juli) fredslängtan att tilltaga och växa sig allt starkare, äfven om man ännu så länge tvekade att uppoffra sina svenska bundsförvanter.

Egentligen blef det svensk-lybska förbundet aldrig, hvad man å ömse sidor hoppats. Redan den omständigheten, att förbindelselinjerna mellan de allierade och mellan herr Svante och Gadh gingo öfver sjön, försvårade en gemensam planläggning af krigsföretagen. Förhållandet gjorde sig särdeles kännbart sommaren 1511, då en senast i maj af riksföreståndaren utsänd välbemannad jakt under färden till Lübeck blef tagen af danskarna. Däraf vållades, att Lübeck vid en för krigsberedelserna viktig tidpunkt icke kom i kontakt med svenska vederbörande. Föga hjälpte det, att det i juni verkligen blef Johan Månsson möjligt att från Kalmar få öfver ett bref till Gadh, hvari denne ombads för Lübecks magistrat relatera jaktens förolyckande och därmed förklara Sveriges skenbara uraktlåtenhet en lång tid bortåt att bringa lübeckarna underrättelser, som kunnat tjäna dem till led-

Digitized by Google

ning för kriget.[1] Gadh å sin sida hade nog åtskilliga bekymmer för att i hansestaden få fartyg och skeppare, hvilka fortskaffade hans bref den farofyllda vägen till Sverige. Tillfälligtvis känna vi, att han någon gång på högsommaren 1511 lyckades förmå Herman Messmann att åt honom för detta ändamål utlåna ett af Lübeck nyligen kapadt och i stadens besittning varande köpmansfartyg och att Messmann den 30 juli inför magistraten fick på sin rådmansed redogöra för sitt förfarande.[2] Om skutan lyckligen nådde sitt mål, är obekant.

Till alla dessa svårigheter kom, att båda de förbundna parterna hvar på sitt håll hade att dragas med sådant, som låg i vägen för en effektiv krigföring. Den vendiska flottan blef icke segelklar förrän ett stycke in på sommaren och blef därigenom förekommen af den danska, som sattes i tillfälle att företaga härjningar och strandhugg utefter den nordtyska kusten ända bort till Rügen.[3] Det var först i slutet af juli, som den lybska flottan kunde löpa ut, hvarvid den visserligen i augusti månad särskildt vid Bornholm och Hela hade vackra framgångar.

Svenskarna hade redan vid 1511 års början besvärats af en dansk offensiv. I aug. 1510 hade Åke Hansson stupat på ett felslaget härnadståg till Skåne, och som en följd af detta ödesdigra dödsfall blefvo försvarsanstalterna i Västergötland den närmaste tiden mycket försummade. Det hade sålunda i jan. och febr. 1511 lyckats prins Kristian att under en rask marsch genom Västergötland uppåt Jönköping och så tillbaka utefter Nissastigen grundligt förhärja landet. Han lär t. o. m. ha utspridt det ryktet, att han ville draga in öfver Holaveden och därvid särskildt ha Rönö och biskopsgården i Linköping i minne,[4] men denna hotelse blef dess bättre ej satt i verket.

När sedan mot sommaren faran för danska landstigningsförsök på Öland och vid Kalmar ryckte närmare —

---

[1] BSH V, s. 462.
[2] Anteckning i Niederstadtbuch 1509—1511.
[3] Allen I, s. 568 ff.
[4] BSH V, s. 440.

Digitized by Google

sådana inträffade för resten i slutet af juni, ehuru resultatet lyckligtvis blef ringa —, ämnade riksföreståndaren i spetsen för en uppsvensk krigsmakt begifva sig till Kalmar. Där hoppades han också få mottaga en lybsk eskader i och för militär samverkan. Men alla beräkningar slogo fel, och detta icke blott i följd af missödet med den förutnämnda jakten, hvars befälhafvare Staffan Sasse säkerligen just haft i uppdrag att intressera lübeckarna för en expedition till Kalmarsund. Värre var, att vid ett möte, som för beslut om Kalmartåget hölls i Stockholm under juni månad, rådsoppositionen mot herr Svante framträdde med förut osedd styrka och våldsamhet, förlamande riksföreståndarens handlingskraft. Ledd af mälarprelaterna, ville denna opposition icke veta af någon Kalmarexpedition; h. o. h. hängifven Köpenhamnsfredens principer och missnöjd med sagda freds upprifvande, fordrade den t. o. m. herr Svantes abdikation. Väl lyckades det Svante att för ögonblicket besvärja stormen: mellan honom och rådet uppnåddes något slags tillfällig »dagtingan». Men knappt var mötet ändadt, förrän Sten Kristersson, tydligen moraliskt understödd af oppositionens flertal, satte sig i formlig krigsberedskap mot Svante och begynte på hvarjehanda sätt stämpla mot denne ute i bygderna.[1] Det blef alltmer uppenbart, att några afsevärda militära operationer icke för året kunde igångsättas från den svenska sidan.

Man kan lätt tänka sig, med hvilken spänning Hemming Gadh, så snart han fått kännedom om den politiska krisen i Sverige, för hvarje gång måste ha afvaktat och inhändigat de sparsamma underrättelserna därifrån. Skulle det förhatliga biskopspartiet vinna seger? Det var en fråga, som intresserade honom icke blott i följd af den inverkan, afgörandet rimligtvis borde få på hans diplomatiska framgång i Lübeck. Äfven rent personligt berördes han af striden. Ty oppositionen på det ofvannämnda Stockholmsmötet försummade icke att bland mycket annat lägga herr Svante till last äfven den omständigheten, att han ej respekterat rådets

[1] Om Stockholmsmötet se närmare exkursen.

Digitized by Google

förbud för Gadh att uppbära inkomsterna från stiftet utan tvärtom vägrat stadfästelse på det bref å sagda intäkter, som rådet ville gifva Linköpings domkapitel, ja, rent af förbjudit kapitlet att befatta sig med biskopsdömets ränta.[1] Svante var verkligen beundransvärd i sin sträfvan att in i det sista hålla Gadh om ryggen. Det var dock ingen ringa ting, att de biskopliga göromålen inom Linköpings stift så lång tid försummades. Hösten 1510 begärde riksföreståndaren af biskop Ingemar, att denne i okt. det året skulle fara till Jönköping för att »färma». Och Ingemar svarade, att han visserligen ej för tillfället kunde komma men att han en annan gång gärna ville utföra nämnda ämbetsgärning hvar som helst i Linköpingsbiskopens Smålandsdel, blott han därom finge anmaning af »flera the godo herra, thet paarörendes är».[2] Men om riksföreståndaren nu blefve öfvervunnen af oppositionen, hur länge skulle väl ett sådant interimstillstånd kunna få fortvara?

Fram på hösten sände Gadh hem Åke Jöransson med bref till riksrådet och till Dalarna; förmodligen var det hans mening att med dessa skrifvelser söka inverka på vederbörande till riksföreståndarens favör. Själf mottog han vid årsskiftet eller tiden däromkring ett hoppfullt bref från herr Svante, dateradt Stockholms slott den 2 dec.[3] Svante talar här först om de bekymmer, han haft under den gångna sommaren, och om Sten Kristerssons och konsorters manipulationer, hvilket allt hindrat honom att fullgöra sina förbundsplikter mot Lübeck, såsom han velat. Under hösten hade det dock begynt ljusna. Så hade kung Hans i de uppsvenska skären lidit större afbräck i anseende till skepp och folk än någonsin under den sista fejden: 200 man hade nedgjorts eller tillfångatagits. Västergötlands alla köpstäder voro så fulla af fångar, att unge herr Sten, höfvitsmannen därnere, gaf 4 à 6 jutar för en svensk — Svante menar väl

---

[1] HSH XX, s. 262.

[2] BSH V, s. 414 f.

[3] Efter tysk afskrift, som säkerligen ombesörjts af Gadh och ställts till lübeckarnas förfogande, tryckt i HR III: 6, s. 373 f. Se för öfrigt exkursen.

Digitized by Google

vid utväxlingen. Äfven de inre förhållandena voro nu drägligare. I Strängnäs hade sistlidne Mattei dag (den 21 sept.) stått en herredag, dit riksrådet kallat menige man öfver hela riket; man hade nämligen trott sig kunna vinna böndernas bifall till tributens utbetalande. Men det hade ej velat lyckas. Inga dalkarlar, ej heller allmogen från Västergötland, Småland, Närke eller Uppland hade mött upp, blott de allra närmaste orterna voro representerade. Och de bönder, som verkligen tillstädeskommit, hade förklarat, att hvem som lofvade konungen skatt eller ville inkalla honom eller skilja Sverige från städerna, han skulle få »1,000 fallendivel». Herrarna borde vara så goda och förlika sig inbördes. Då biskop Matts märkte, att stämningen var sådan, skall han enligt Svantes redogörelse ha hållit sig hemma. Nu hade riksföreståndaren själf utlyst ett herremöte till Arboga den 6 januari med allt ridderskap och frälse, bergsmän, köpstadsmän och menige dalkarlar. Där hoppades han, att de goda herrarna yttermera skulle få höra folkets åsikt om tributen m. m., innan de drogo ned till det vid kyndelsmässan beramade fredsmötet i Halmstad. Svante hade ej några farhågor, att Halmstadsmötet skulle medföra några otjänliga rubbningar i Sveriges förhållande till städerna: mot allmogens bestämda uppträdande kunde intet genomdrifvas. Omkr. den 23 februari skulle Gadh få ett nytt bref från honom om det under mellantiden passerade — det ser ut, som om Svante hoppades att då vara i Kalmar eller på Öland.[1]

Man kan godt tänka sig, hvilken glädje Gadh skall ha känt, då han genomläste detta bref från riksföreståndaren och vännen. Tyvärr kunde han emellertid numera ej se lika hoppfullt på det svensk-lybska förbundet, som herr Svante tycktes göra. Han måste nämligen ha fått allt tydligare vittnesbörd om att lübeckarnas fredsbenägenhet omsider tagit öfverhand öfver deras solidaritetskänsla för de svenska bundsförvanterna,[2] och det förefaller, som om här-

[1] På planerandet af en dylik resa häntyder möjligen äfven den omständigheten, att herr Svante beramat ett möte i Vadstena till frampå nyåret (BSH V, s. 489).

[2] Se HR III: 6, s. 372 f.

Digitized by Google

igenom den uppfattning om Lübecks hänsynslösa egoism hvilken framdeles röjer sig hos honom, definitivt skulle ha stadgat sig.[1]

Till råga på allt fick Gadh förgäfves vänta på den ut lofvade nya skrifvelsen från herr Svante. Mötet i Arboga hölls på utsatt tid, men då var Svante Nilsson ej längre lifvet. Han afled i Västerås den 2 jan. 1512. Dödsfallet medförde bestämd öfvervikt för det fredsvänliga partiet Sverige. Mötet i Halmstad kom till stånd, och som en följd såväl häraf som af de underhandlingar, lübeckarna å sin sida bedrefvo med Danmark, uppnåddes i Malmö i april månad en allmän förlikning, därvid mellan Danmark och de vendiska städerna afslöts en fast och orygglig fred och i den svensk-danska tvisten bestämdes, att fredsvillkoren i Köpenhamn skulle sättas i verket genom en delegation af 12 svenska och 12 dansk-norska riksråd, hvilka skulle sammanträda i Köpenhamn midsommaren 1513 och vara skyldiga besluta i enlighet med endera af de 3 'punkterna'. Om de 24 icke kunde bli eniga, skulle de vendiska städerna i egenskap af medlare förena sig med den part, som ville hålla 1509 års traktat. Om Sverige återigen icke funne sig i 24-mannadomstolens beslut, skulle städerna afbryta all handel på detta land.[2]

Gadhs mission i Lübeck var sålunda till ända. Det återstod honom blott att med oförrättadt värf lämna staden. Där som i Rom hade han till på köpet satt sig i skuld. Hans

---

[1] Se BSH V, s. 627. — I en af sina klagoskrifter mot lübeckarna uppger Gustaf Vasa, att Gadh och Sten Sture d. y. vid denna tidpunkt besvärat sig inför Lübecks magistrat öfver att hansestaden på sätt som skedde lämnade Sverige i sticket tvärt emot hvad som lofvats 1509 och 1510 men att borgmästarna då svarat med följande ord: »de tijdt (nämligen då det svensk-lybska förbundet skulle åvägabringas) wass itt also gelegenn, affuerst nhuu is idtt anderss geflogenn» (E 132, f. 496). Det är icke alldeles osannolikt, att den unge Gustaf Eriksson någon gång, när talet fallit på Gadhs lybska mission, hört »her electus» citera ett dylikt yttrande, fastän Gustaf sedan med orätt låter äfven Sten Sture ha varit tillstädes i Lübeck vid det tillfälle, då borgmästarnas ifrågavarande yttrande skulle ha blifvit fälldt.

[2] ST III, s. 570 ff.; HR III: 6, s. 382 ff.

Digitized by Google

värd Ewert van Rentelen hade för »kost» och »ber» (öl) äfvensom för kontanta försträckningar en fordran af öfver 1300 lybska mark, och Bernd Bomhouwer hade år 1510 »ann Swannde» — hvilken plats, som därmed åsyftas, är mig obekant — lånat honom 80 mark, som han icke återbetalt. Förgäfves sökte sedan vederbörande kreditorer och deras arfvingar att af Sten Sture d. y. och Gustaf Vasa utfå sina tillgodohafvanden. Kung Gustaf skall som riksföreståndare ha utlofvat ersättning, så snart han vunnit Stockholm, men löftet infriades icke, och ännu 1534 och 1541 uppdyka klagomål mot svenska kronan i denna affär från resp. Ewert van Rentelens och Bernd Bomhouwers efterlefvande.[1]

Medveten om, att han nu efter herr Svantes död riskerade att mista både biskopsdömet och de län, han under tidernas lopp tillerkänts, berättas Gadh före afresan från Lübeck ha tillställt riksrådet en skrifvelse, däri han vid sitt skägg strängeligen hotade dem han i berörda afseende särskildt misstänkte, enkannerligen Brask och Nils Bosson. Uppgiften härrör från Lübecks ombud vid Malmöfredens afslutande, den ofvannämnde stadssekreteraren Johan Rode, som efter freden från Danmark begifvit sig upp i Sverige dels såsom Lübecks sändebud till riksrådet, dels ock i den danske konungens intresse. Från och med den 11 juni vistades Rode i Stockholm. Han iakttog där, med hvilken spänning svenskarna i allmänhet motsågo Gadhs ankomst. Från håll, där den för tillfället härskande svenska politiken ogillades, sade man honom, att Gadh säkert skulle ha förvärfvat åt Sverige ett tio-årigt stillestånd, om blott Malmömötet icke blifvit från svensk sida besökt.[2] Och när Rode icke kunde förete några som helst af Gadh medsända bref till fäderneslandet, togs detta illa upp och kom den förre att genast framstå i en tvifvelaktig dager bland menige man.

Den som icke minst längtade efter Gadhs återkomst,

---

[1] BSH V, s. 551; GR VII, s. 525 f.; Acta Suecica II: 17, 18, LSA.

[2] Det är mycket möjligt, att Gadh haft en sådan plan: vi ha förut sett, huru han vid ett tillfälle, då en hederlig fred icke stod att vinna och kriget icke medförde några framgångar, önskade en 2- à 3-årig vapenhvila (se ofvan s. 187).

Digitized by Google

var den unge Sten Sture själf i sin egenskap af aspirant på riksföreståndarskapet. Redan före Rodes ankomst till Stockholm hade han begifvit sig ned till Kalmar och Borgholm för att få dessa slott i sitt våld men också, enligt hvad Rode försport, i förhoppning att kunna invänta Gadh i Kalmarsund.[1] När den väntade infunnit sig, är ovisst; troligen var det ej förrän i juli, som han ombord på ett lybskt fartyg återsåg fäderneslandet.[2] Han kom i hvarje fall tillräckligt tidigt för att kunna befordra och öfvervara Sten Stures val den 23 juli 1512.

---

[1] Rode till kung Hans, Stockholm 18 juni 1512, HR III: 6, s. 399 ff. Ännu tidigare på våren (i mars månad) hade herr Sten gjort ett besök i Småland och i Jönköping 21 mars tagit nämnda stad i sitt beskydd. B 20, RA, efter orig. i Jönköpings stadsark.; jfr BSH V, s. 495.

[2] BSH V, s. 510.

Digitized by Google

SJUNDE KAPITLET.

Hemming Gadh i Sten Sture den yngres tjänst. Biskopsvärdigheten går honom ur händerna.

Sten Svantesson var född 1492 eller 1493. Hans moder, Svante Nilssons första gemål Iliana Gedda, dog efter ett kort äktenskap i hans spädaste år. Denna omständighet kunde endast öka den ömhet, som utmärkte Svantes förhållande till honom under uppväxttiden och som vållade, att marsken endast med svårighet synes ha fördragit äfven kortare skilsmässor från sonen.

Den unge Sten erhöll en omsorgsfull uppfostran. Fadern var angelägen om att han inhämtade de för en ädling nödiga kunskaperna, och tillfälligtvis veta vi, att den svenska »lagbogen» ingick i hans lärokurs. En tid var han bortackorderad i någon skola, men faderns längtan efter honom gjorde, att han snart togs hem till Stäkeborg, en åtgärd, som f. ö. renderade Svante förebråelser från omtänksamma släktingar. En af Stens lärare är känd till namnet: han hette herr Sven och ledde gossens studier å Stäkeborg 1502.[1]

Sten visade de bästa anlag, och det var sålunda helt naturligt, att han ända från den tidpunkt, då Svante Nilsson blifvit Sveriges riksföreståndare, af många kom att betraktas som närmast berättigad att en gång efterträda fadern i hans höga funktion. Redan i slutet af 1504 erhöll herr Svante

[1] Svante Nilsson till slottsskrifvaren å Stäkeborg Jakob Andersson, Söderköping 3 nov. 1499 och Örebro 14 jan. 1502. SA: C, n. 230, 170. Birgitta Torsdotter (den berömde Tord Bondes dotter och Svantes kusin) till Svante Nilsson 30 juli 1500 och till densamme, Falem lördagen efter helga kors' dag, utan år. SA: A II, n. 319, 338. Fru Mätta till herr Svante, Örebro 19 aug. 1503, BSH IV, s. 346.

Digitized by Google

ifriga uppmaningar — betecknande nog från Dalarna — att skjuta fram sin son, taga honom med på sina resor i landet och därvid anbefalla honom hos allmogen.[1] Svante följde utan tvifvel det gifna rådet, och åtminstone vid ett tillfälle, sommaren 1507, är det så godt som säkert, att den unge herr Sten — herretiteln bar han alltsedan kung Hans' kröning, då han mottagit riddarslaget — åtföljt riksföreståndaren till Dalarna, liksom de trohetsförsäkringar, herr Svante därifrån mottog, stundom ställdes äfven till sonen.[2]

Vid resan till Lübeck 1510 fick Sten tillfälle att visa sina första mandomsprof. Han förvärfvade därvid en berömmelse, som ryktesvis spred sig bland menige man och förvisso icke minskade de sympatier, han i dessa samhällslager kunde påräkna. Herr Svantes vänner voro öfvertygade om att den förhoppningsfulle ynglingen i afsevärd mån skulle lindra riksföreståndarens tunga regeringsbekymmer, blott han finge behålla hälsa och lif.[3] Adertonåringen erhöll nu den kräfvande och ansvarsfulla posten som Västergötlands höfvitsman efter Åke Hansson och hade äfven här vackra framgångar.

Redan innan han for åstad till Lübeck, hade han bland de svenska adelssläkterna utsett åt sig en brud. Den 21 okt. 1509 firades hans förlofning med den då femtonåriga Kristina Nilsdotter (Gyllenstierna).[4] Och två år senare (den 16 nov. 1511)[5] stod bröllopet å Stockholms slott.

Giftermålet medförde nyttiga förbindelser inom ridderskapet, och när Svante Nilssons död inträffade på nyåret 1512, kunde därför Stens riksföreståndarkandidatur, om den också hufvudsakligen stöddes nedifrån, räkna på anslutning äfven i vissa förnämligare kretsar. Bland hans gynnare framträdde genast besynnerligt nog äfven Sten Kristersson, men därvid kunna inga som helst släktskapshänsyn ha varit bestämmande; kanske sammanhängde den gamle oro-

---

[1] Kyrkoherden i Mora Arvid Siggesson till Svante Nilsson 16 dec. 1504. SA: A II, n. 670.

[2] BSH V, s. 192 f.; Langebek, a. a., s. 358 f.

[3] FM, s. 503.

[4] HT 1914, s. 166.

[5] Dagen uppges direkt i STb 1511—1514, s. 53.

Digitized by Google

stiftarens hållning vid ifrågavarande tillfälle med Sten Svantessons allt tydligare visade afvoghet mot sin styfmoder, fru **Mätta**, hvilken var föremål jämväl för Sten Kristerssons intensiva hat och troligen varit den yttersta anledningen till dennes oförsonliga fiendskap mot Svante Nilsson.[1]

Emellertid lancerades Erik Trolle som riksrådsadelns egentlige kandidat, och han blef faktiskt redan i januari på mötet i Arboga af rådet utsedd till herr Svantes efterträdare. Sten Sture — herr Sten antog nämligen nu det folkkära Sturenamnet, liksom fadern stundom blifvit så benämnd af sina samtida[2] — vägrade dock att anse valet definitivt och begynte med den stridbarhet och handlingskraft, som kännetecknade honom, verka för sin egen utkorelse. Hans ansträngningar kröntes också med framgång: oafsedt allmogens tillslutning hade han lyckan att såsom sin faders arftagare få de viktigaste rent svenska slotten i sitt våld.

Om det förvirrade tillståndet i landet under denna valstrid, som pågick hela förra halfåret 1512, lämnar Johan Rode i sitt ofvan citerade bref till kung Hans en intressant och väl på det hela taget trovärdig framställning, hvarur somligt redan anförts.[3] Bland Sten Stures anhängare var ärkebiskopen — så berättar Rode — mycket hatad och fick hålla till godo med förrädarenamn. På ett herremöte vid Eriksfesten i Uppsala den 18 maj hade man väntat ett afgörande beslut i valfrågan, men motsatsen mellan riksrådet och de, enligt hvad onda tungor visste berätta, af Sten Stures parti väl beskänkta bönderna hade gjort sig alltför starkt gällande. Enligt Rode skola t. o. m. planer ha varit å bane att under den vid festen sedvanliga processionen till Gamla Uppsala öfverfalla ärkebiskopen och så tvinga honom och hans medhållare att rösta på unge herr Sten. När Rode skref sitt bref — det är dateradt Stockholm den 10 juni —,

---

[1] HSH XIX, s. 172 ff. Om fiendskapen mellan Sten Sture och fru Mätta se Allén, a. a. II, s. 446 ff., och nedan s. 289 f.

[2] Så t. ex. Gadh i Lübecktalet, se ofvan s. 231.

[3] Se ofvan s. 245 f. Om Erik Trolles och Sten Svantessons täflan om riksföreståndarskapet se i allmänhet Allén, a. a. II, s. 165 ff. och Reuterdahl, a. a. III: 1, s. 386 ff.

Digitized by Google

ansåg han utgången ytterst oviss. Det slutgiltiga riksföreståndarvalet hade då uppskjutits till ett möte i Stockholm omkring den 22 juli.

Till dess var man å Sten Stures sida glad att kunna motse Gadhs återkomst. Det rådde gamla förbindelser mellan den ålderstigne prelaten och »myn unge herre», såsom han alltid benämnt sin väns son. Tidigt synes Hemming ha vunnit gossens hjärta, och om hans egna känslor för denne bär hans brefväxling med Svante Nilsson vackra och talande vittnesbörd. Nu senast 1510 hade han ju haft glädjen samarbeta med unge herr Sten på beskickningen till Lübeck, hvarvid vänskapsbandet knutits än fastare.

Om sålunda Gadhs ställning i striden mellan Trolle och Sten Sture icke kunde vara tvifvelaktig, erbjöd honom också tidpunkten för hans hemkomst till Sverige — strax före Stockholmsmötets öppnande — ett kärt tillfälle att göra sitt inflytande gällande. Han har själf antydt, hur mycket hans uppträdande bidrog till Sten Stures seger.[1] Och att han spelat en framskjuten roll, märker man redan af Olavus Petris skildring rörande detaljerna vid Stockholmsmötet. Det uppgifves där, att Trollepartiet lägrade sig å Gråmunkeholmen, medan Sten Sture, Gadh och deras meningsfränder uppehöllo sig i staden. Dagligen pågingo underhandlingar mellan de båda partierna men länge utan resultat. En natt såg det ut, som om blodsutgjutelse icke skulle kunna undvikas. Det hade redan gått så långt, att de å holmen lägrade hade dragit harnesk uppå och uppställt sina »kerrebössor» på den åtskiljande Gråmunkebron för att gå lös på motståndarna. Sten Stures och Gadhs män skola emellertid ha varit mindre väl förberedda på allvarlig strid. Druckna och obepansrade som de voro, skulle de enligt mäster Olofs mening ha lidit stort afbräck, om icke vapenskiftet i sista stund afstyrts. Efter mycken tvekan såg sig riksrådet ändtligen ur stånd att kunna hindra Sten Stures val, som så ägde rum den 23 juli.[2]

[1] BSH V, s. 627.
[2] Olavus Petri, s. 303 ff.

Digitized by Google

Äfven om, såsom sannolikt är, alla detaljer i denna framställning äro riktiga, kan det nog sättas i fråga, om icke den bild, reformatorn på detta sätt ger af omständigheterna vid unge herr Stens utkorelse, är en smula ensidig och i så måtto utgör en paralell till hans ryktbara skildring af Sten Sture den äldres val i Arboga 1471. Dess i stort sedt för Sturepartiet föga smickrande beskaffenhet är väl också anledningen till att den så afsevärdt retuscherats i Laurentius Petris på Gustaf Vasas befallning verkställda omarbetning af broderns verk.[1]

En helt annan ton utmärker de rader, med hvilka unge herr Stens val och hyllning skildras från Stockholms borgerskaps horisont i stadens tänkebok. Glädjen öfver det ändtligen skedda har här icke kunnat undgå att genomtränga äfven den officiella protokollsstilen. Hvad som i tänkebokens uppgifter för Gadhs vidkommande äger intresse, är, att han ännu offentligen uppträdde som en af biskoparna. Det var nämligen de »*VII* biscoper» och meniga ridderskapet, som valdagen i högtidlig procession ledsagade herr Sten upp till slottet, »setiandes honum ther ad suam sedem», hvarefter det från Olavus Petri bekanta gästabudet vidtog.[2]

Det egentliga Sverige var nu vunnet åt Sten Sture, men Finland återstod, och den unge riksföreståndaren beslöt därför att fortast möjligt bege sig ditöfver och göra sig försäkrad om de därvarande slotten. Han hade goda förhoppningar om framgång i sitt förehafvande. Ty under den starka täflan om de finska slottshöfvitsmännens och fogdarnas gunst, som uppstått mellan herr Sten och riksrådet strax efter Svante Nilssons död, hade det från början visat sig, att den aflidne riksföreståndarens son ägde vederbörandes bestämda sympatier.[3] Att så var förhållandet och att öfverhufvud Sturarna hade så stark position i Finland, sammanhängde nog med att man här på nära håll bevittnade verkningarna af kung Hans' förbund med ryssarna.

---

[1] SRS II: 2, s. 141, jfr ibid., s. 154 f.

[2] Clason, Stockholms återfunna stadsböcker från medeltiden, HT 1903, s. 140.

[3] FM, s. 544—549.

De senares för tillfället mycket hotfulla hållning — trots ett 1510 afslutet 60-årigt fördrag — åstadkom äfven, att vid Stockholmsmötet riksrådet självt uppmanade herr Sten att draga öfver till den betryckta landsändan och träffa anstalter till dess försvar. Men rådet hade på samma gång i afseende på Finland fattat ett annat beslut, som betecknade ett försök af det slagna partiet att dock i någon mån göra sig skadeslöst på segrarens bekostnad.

Den siste innehafvaren af Viborgs och Olofsborgs slott Erik Turesson hade dött våren 1511, och man ansåg det icke lämpligt eller försvarligt att låta en kvinna, Erik Turessons änka Gunhild Johansdotter (Bese), behålla slotten. Nils Bosson blef därför nu af riksrådet utsedd till herr Eriks efterträdare, och fru Gunhild skulle erhålla Noraskogs bergslag i ersättning för de finska slottslänen. Man behöfver så mycket mindre tvifla på att Nils Bosson just på Trollepartiets bedrifvande tilldelats den viktiga förläningen, som Erik Trolle själf, herr Nils' svåger, enligt riksrådets förordnande skulle jämte Sten Turesson (Bielke) å ort och ställe affordra fru Gunhild slotten och sedan öfverlämna dem till Nils Bosson.[1]

På Viborg, den yttersta utposten mot Ryssland, hvariifrån Erik Turesson kunnat underhandla med hanseater och ryssar nästan oberoende af riksföreståndaren, skulle alltså Nils Bosson och med honom det Sturefientliga partiet[2] framgent sitta i högsätet. Det vore sannerligen förlåtligt, om Sten Sture redan vid sin afresa hade en baktanke att, väl anländ till Finland, alldeles göra om intet det beslutade arrangemanget. I så fall var den följeslagare, som han utsett åt sig för färden, ganska väl vald: det var Hemming Gadh. Vi ha förut sett, att doktor Hemming just icke var vänskapligt stämd mot Nils Bosson.[3]

Innan resan anträddes, blef Johan Rode vederbörligen affärdad med ett bref till Lübeck, innehållande tacksägelser

[1] Riksrådets bref af Stockholm 24 juli 1512. B. E. Hildebrands dipl., VHAA.

[2] Nils Bosson hade under valstriden varit en af Sten Stures verksammaste motståndare (BSH V, s. 501).

[3] Se ofvan s. 245.

Digitized by Google

för all gästfrihet och välvilja mot Gadh och löften att snarast gälda den skuld å 1,500 mark, som Sten Sture, Gadh och öfriga svenska gesanter år 1510 gemensamt åsamkat sig.[1] Ännu den 23 aug. voro herr Sten och doktor Hemming närvarande i Stockholms rådstuga, hvarvid riksföreståndaren till förekommande af dyrtid och lifsmedelsbrist förbjöd utförsel af »ffethe ätande ware».[2] Men kort därpå måste de ha inskeppat sig för det Finlandsbesök, som säkert var det första för dem båda, och redan den 4 sept. sitter Sten Sture till doms i Åbo rådstuga.[3] Besittningstagandet af Åbohus vållade säkert inga som helst svårigheter. Herr Svantes fogde och trotjänare Josef Pedersson förde nämligen där regementet. Då Josef i början af Svantes regeringstid omhändertog slottets förvaltning, blef han af sin herre vederbörligen instruerad att vid riksföreståndarens frånfälle icke släppa in någon annan på slottet än Gadh och Erik Turesson, hvilka skulle bevaka änkans och barnens rätt.[4] Och när nu Gadh åtföljde unge herr Sten, hade Josef Pedersson alltså intet skäl att hålla slottsportarna tillslutna. Han fick behålla fogdesysslan äfven under den nya regimen.

Enligt egen utsago dröjde riksföreståndaren 9 dagar i Åbo under afvaktan, att Nils Bosson och Erik Trolle — om någon Sten Turessons befattning med öfverlåtelsen af Viborg och Olofsborg hör man ej vidare talas — skulle komma efter dit från Sverige för att, som ofvan nämnts, öfvertaga förvaltningen af Erik Turessons f. d. län. Så gaf han sig iväg norrut till Raumo köpstad, där han träffas den 14 sept.[5] Inför Trolle och Nils Bosson ursäktade han sedan denna sin afresa med att han ej längre trott, att de skulle komma till Finland under hösten.

Från Raumo styrde våra resenärer kosan till Krone-

---

[1] Sten Sture till Lübeck, Stockholm 31 juli 1512, HR III: 6, s. 405 f. Johan Rode befann sig i Stockholm ännu 6 aug., då han var uppe i stadens rådstuga, STb 1511—1514, s. 148.

[2] STb 1511—1514, s. 160.

[3] FM, s. 552 f.

[4] HSH XIX, s. 101 f.

[5] Arwidsson, a. a. I, s. 208 f.

Digitized by Google

borg (Tavasthus), där den för Gadh sedan Lübecktiden välbekante Åke Jöransson residerade som slottsherre. Under tiden hade Peder Jakobsson, som äfven under den nye riksföreståndaren bestred kanslersämbetet, afgått i särskild beskickning till fru Gunhild å Viborg med det anbudet, att hon skulle erhålla de uppländska skeppslagen såsom förläning i stället för det af riksrådet erbjudna Noraskogs bergslag. Till gengäld skulle hon öfverlämna Viborg och Olofsborg icke åt Nils Bosson eller Erik Trolle utan till höfvitsmannen å Raseborg Tönne Eriksson, hvilken från början visat sig välsinnad mot Sten Sture och som utan tvifvel var fru Gunhilds måg.[1]

Peder Jakobssons förhandlingar med fru Gunhild på denna basis ägde rum å Viborg den 20 sept. i närvaro af Tönne Eriksson. Det visade sig strax, att slottsfrun i hufvudsak var mycket belåten med de framlagda villkoren. Blott hon något tidigare fått veta, att Tönne Eriksson varit den af riksföreståndaren utsedde, skulle hon genast ha öfverlämnat slotten till denne. Nu tilltrodde hon sig ej att under den sena årstiden företaga återresan till Sverige utan förbehöll sig att få behålla de finska länen till nästkommande vår. Hon anhöll därjämte om Åtvids socken i Östergötland såsom ytterligare förläning, eftersom den låg intill hennes gård Herrsäter. Hvad de å Stockholmsmötet fattade besluten angående godtgörelse åt henne vidkom, lät hon förstå, att de för henne voro alldeles oantagliga.

Det var sålunda idel behagliga nyheter, kanslern kunde bringa sin å Kroneborg varande herre. Men det såg ett ögonblick ut, som om riksföreståndarens sluga schackdrag skulle göras om intet. Den 24 sept. fick nämligen Gunhild Johansdotter och tre dagar senare Sten Sture själf underrättelse om att Nils Bosson och Erik Trolle kommit in i Viborgs län och för allmogen uppläst det förläningsbref, som den förre

---

[1] Så uppger Anrep (Svenska adelns ättartaflor IV, s. 405). Uppgiften bekräftas däraf, att Tönne Eriksson 1 juni 1513 kallar fru Gunhild för »myn moder» (FM, s. 587) och att fru Gunhilds dotter Karin, sedermera omgift med den bekante Arvid Västgöte, hade en son vid namn Erik Tönnesson (GR XVI, s. 243 ff.).

Digitized by Google

af riksrådet erhållit, hvarjämte de båda svågrarna sökte med våld bemäktiga sig kungsgården i Borgå med bortdrifvande af fru Gunhilds därvarande fogde.

Riksföreståndaren gjorde emellertid genast slag i saken genom att å Kroneborg den 29 sept. af fru Gunhilds utskickade mottaga slottslofven å Viborg och Olofsborg och därefter omedelbart återställa slotten till fru Gunhilds hand, intill dess öfverlåtelsen på Tönne Eriksson kunde ske. Tillika uppsatte Sten Sture, Gadh, Åke Jöransson och väpnarna Nils Eskilsson, Klas Henriksson, Knut Eriksson och Henrik Stensson ett bref, däri de tillsade fru Gunhild skeppslagen och Åtvids socken och därjämte lofvade att vid nästa herremöte skaffa Nils Bosson en annan förläning till förekommande af all tvedräkt för de båda finska slottens skull. Förläningen å Åtvid bekräftades ytterligare af Sten Sture genom ett särskildt bref följande dag. Riksföreståndaren skref då också ganska skarpt till Erik Trolle och Nils Bosson, förständigande dem att upphöra med sina våldsamheter i Borgå.

Så blef saken omsider afvecklad. Visserligen stannade Nils Bosson kvar i Finland öfver vintern, och liggande på en mils afstånd från Viborg, ville han alltjämt trotsa sig till att få inkomma på slottet. Men alla hans försök strandade på den af Sten Sture uppmuntrade fru Gunhilds orygg-liga motstånd. Fram emot våren fick herr Nils återvända till Sverige med oförrättadt ärende, och den 26 maj kunde Tönne Eriksson ur fru Gunhilds hand mottaga de båda omtvistade slotten. Man kan vara förvissad om att nederlaget kändes bittert i Trollarnas läger och samvetsgrant bevarades i deras minne, intill dess hämndens timma en gång kunde komma. Att hatet därvid riktade sig äfven mot Gadh — och väl ej utan skäl —, är nog säkert.[1]

---

[1] Till grund för ofvan lämnade skildring af striden om Viborgs och Olofsborgs län ligger framför allt den i Sten Stures kopiebok (HSH XXIV, s. 20—37) införda skriftväxlingen. Vidare hänvisas till Sten Stures förläningsbref å Åtvids socken, Kroneborg 30 sept. 1512 (pappersbref, RA) och till Sten Stures, Gadhs, Åke Jöranssons m. fl. i texten citerade förbindelse af Kroneborg 29 sept. (bland Odaterade pergamentsbref fr. o. m. femtonde årh. I, RA). Slutligen föreligga en del hithörande aktstycken

Digitized by Google

Själfva kommo icke Sten Sture och Gadh till Viborg under sin första Finlandsresa. I stället uppsatte Gadh i riksföreståndarens namn ett öppet bref till invånarna i Viborgs och Raseborgs län med löfte om hjälp mot ryssarnas hotande anfall och anmaning att inför Tönne Eriksson afge de trohetsförsäkringar till Sten Sture, som denne ej nu kunde personligen mottaga.[1] Återresan till Åbo från Kroneborg synes liksom ditresan ha företagits genom Satakunda. Och det torde ha varit vid framkomsten till Åbo, som Gadh å herr Stens vägnar den 9 okt. satt till doms »hem til Dirich Hanssons», sannolikt med anledning af de många klagomålen mot denne herr Svantes fogde i Satakunda.[2] Den 17 nov. äro riksföreståndaren och »her doctor H. Gad» åter närvarande i Stockholms rådstuga.[3]

Medan Gadh sålunda härhemma troget bistod sin unge herre, hade hans ovänner och vederdelomän stämt möte vid kurian för att allt efter sina olika intressen skada honom. Mindre betydde det för Gadhs vidkommande, att drottning Kristina anklagade honom för att jämte Svante Nilsson, Sten Svantesson, Ture Jönsson (?) och Nils Bosson (?) ha förhållit henne hennes lifgeding (Örebro slott och län), motsvarande för de gångna åren ett värde af sammanlagdt 10,000 renfloriner, och att hon af påfven den 27 mars 1512 utverkade bemyndigande för »aliqui probi viri in partibus ultramarinis» att härvidlag rannsaka och fälla dom.[4] Någon vidare åtgärd i denna sak förspörjes icke.

---

i FM, s. 569 ff., 581 f., 587 f. och 589 f. och hos Arwidsson (a. a. V, s. 210); å förstnämnda ställe har Grönblad, när det i det där tryckta brefvet heter, att »ther är ingen kärlig i mellan her Niels Boosson ok hänne» (fru Gunhild), lämnat den roande tolkningen, »att det gängse ryktet om ett förtroligt förhållande mellan fru Gunhild och Nils Bosson icke ägde grund».

[1] FM, s. 564 ff.

[2] Juustens Chronicon episcoporum Finlandensium (Porthans anmärkningar), s. 599, not 6 efter anteckning i Ivar Flemings jordebok; FM, s. 563. Jfr FM, s. 548, 552 f.

[3] STb 1511—1514, s. 179.

[4] APD V, s. 575. De namn, hvilka jag anser åsyfta Ture Jönsson

Digitized by Google

En svensk kvinna, som samtidigt med drottningen androg sin tvist med Gadh inför påfven, vann förmodligen genom denna sin hänvändelse äfven realiter sitt mål. Vi ha ofvan sett, huru Erik Erikssons (Gyllenstierna) gård Fågelvik år 1501 utsattes för rof och plundring från det nationella partiets sida.[1] Bytet hade tydligen delvis hamnat i Gadhs ägo. I bref till herr Svante, knappast senare än 1509, meddelar biskop Matts, att fru Anna, Erik Erikssons änka, besökt honom och bedt om hans mellankomst, för att hon »matte faa siith igen aff her electus», och Matts, som på något sätt var besläktad med bemälda fru Anna,[2] förmanar riksföreståndaren att sörja för uppfyllelsen af hennes begäran, på det att bättre vänskap måtte bli rådande mellan herr Svante och hennes vänner.[3] I de suppliker, genom hvilka fru Anna nu år 1512 hänsköt käromålet till påfven, uppgaf hon, att det hufvudsakligen var reda penningar samt kärl af silfver, koppar och tenn, som Gadh orättmätigt tillägnat sig. Påfven utfärdade på hennes begäran tvenne bullor, daterade den 28 juni och 1 juli, af hvilka den förra, ställd till biskoparna Matts och Otto samt Hans Brask såsom de utsedda domarna, riktade sig mot Gadh »et quidam alii *laici* Lincopensis.diocesis», medan den senare angaf Gadh »ac quidam alii *clerici* Lincopensis diocesis» såsom de brottsliga och befullmäktigade domprosten och officialen i Strängnäs att afdöma ärendet[4] — man var tydligen inte säker på, huruvida Gadh fortfarande skulle räknas som klerk eller numera måste anses intaga en lekmans ställning.

Viktigare än allt detta var emellertid, att den segslitna frågan om Linköpings biskopsstols återbesättande nu vid kurian afgjordes på ett sätt, som definitivt beröfvade Gadh

och Nils Bosson, äro »dominus Thune» och »Nicolaus Loess». Utgifvarna hänföra »dominus Thune» till Gadhs namn, hvilket går näst förut, och kalla Hemming i registret för »Herre til Tune», säkerligen med orätt.

[1] Se ofvan s. 81.

[2] GR VIII, s. 166; XIII, s. 225.

[3] Biskop Matts till herr Svante, Korshamn »die sancte Birgitte». SA: A IV, n. 1696.

[4] Pergamentsbref af 28 juni 1512, RA; d:o af 1 juli 1512, UB.

Digitized by Google

alla utsikter och förhoppningar i den vägen. Domkapitlet hade hela tiden djupt känt afsaknaden af en verklig stiftschef och till sist beslutit att självt taga initiativ till fyllande af den mångåriga vakansen. För personvalet hade kapitulares helt naturligt sett sig om bland sina egna medlemmar.

Deras blickar hade då först fallit på den unge Gustaf Trolle, som vid denna tid var kanik i Linköping. I afskrift föreligger ett af fadern Erik i koncept affattadt bref, däri denne lofvar arbeta för stiftets bästa, om sonen, såsom nu vore påtänkt, valdes till biskop.[1] Nämnda plan öfvergafs emellertid snart, och som skäl uppger Johannes Magnus, hvilken vid tidpunkten ifråga själf torde ha varit medlem af domkapitlet, att Jakob Ulfsson uttryckt sin önskan att få Gustaf Trolle till sin efterträdare.[2] Så enade sig domkapitlet år 1512 eller kanske tidigare om att välja Brask.

Kapitlet anställde nu en prokurator i Rom för att erhålla kardinal Jakobs medgifvande till Brasks upphöjelse och så utverka påflig provision för denne. Hvem domkapitlets ifrågavarande ombudsman var, därom föreligger ingen direkt upplysning. Någon ledtråd lämnar han emellertid själf i det bref (tyvärr utan både datum och underskrift), som han under sin verksamhet tillställde en kardinalen närstående kurial, den utvalde biskopen i Elne (södra Frankrike) Johannes de Willalva. Han säger där bl. a., att han, ensam af alla vid kurian närvarande, exakt kände stiftets intäkter, och han talar äfven eljest om Linköpings domkapitel i sådana ordalag, att han måste ha varit medlem af detsamma. Vidare uppger han, att hans verksamhet å domkapitlets vägnar redan sträckt sig öfver fyra månader, hvaraf bevisas, att han måste ha börjat senast i nov. 1512, enär, som vi snart skola se, Brasks utnämning kom i början af april 1513. Brefvet torde för öfrigt med stor säkerhet kunna dateras till slutet af mars sistnämnda år, enär biskop Johannes de Willalva, som uttryckligen nämnes »electus ad ecclesiam Ellennensem», icke erhöll påflig provision på sin

---

[1] BSH V, s. 525 f. Den där gifna dateringen är oriktig. Handlingen måste ha varit senast från år 1512. Jfr HT 1885, öfvers. och granskn., s. 6.

[2] SRS III: 2, s. 72, 74.

Digitized by Google

biskopsvärdighet förrän den 19 mars och vidare hans egenskap af kurial och spansk eller italiensk klerk så godt som utesluter möjligheten af föregående kanoniskt val i det galliska stiftet.[1] En domkapitelsmedlem alltså, som nov. 1512—april 1513 uppehöll sig i Rom! Händelsevis känner man till en sådan. Linköpingskaniken Jöns Månsson (Johannes Magni) från Skänninge, väl att skilja från historieskrifvaren, hade redan ganska länge vistats i Italien. Egentligen hade han studerat kanonisk rätt vid universitetet i Bologna. Men den 15 okt. 1512 erhöll han påfligt tillstånd att i Rom mottaga den kyrkorättsliga licentiatgraden, utan hinder af att hans tidigare studier för denna värdighet skett i Bologna. Och därefter tyckes han ha blifvit stadigvarande i Rom för flera år framåt, liksom han redan förut ofta gästat Birgittahospitalet. Denne man kan med så mycket större sannolikhet misstänkas för att ha varit domkapitlets prokurator i bemälda affär, som han veterligen samtidigt var det i en process om just det af domkapitlet, enkannerligen Brask, efterträdda Birgittahospitalet.[2] Någon annan i Rom närvarande och såsom ombudsman tänkbar kapitelmedlem är för öfrigt icke känd. Den i Köln studerande Gustaf Trolle och Linköpingsklerken Peder Brask dyka nämligen inte upp vid kurian förrän i april 1513, hvarvid det är att märka, att den senare, otvifvelaktigt en Hans Brasks nära släkting, synes ha arbetat i bästa samförstånd med Jöns Månsson.[3]

Detta om nyssberörda brefs författare. Innehållet är, utöfver hvad som redan antydts, ungefär följande. Brefskrifvaren uppmanar biskop Johannes att söka förmå kardinalen till att acceptera det goda anbud, som domkapitlet gjorde honom, mot det att han afträdde sina anspråk på Linköpings stift till någon af kapitlets medlemmar — Brask nämnes icke men är tydligtvis den åsyftade. Domkapitlet

---

[1] Eubel, Hierarchia catholica III, s. 208.

[2] Nyare da. afskr. fr. Vatikanen i RA: supplik af 15 okt. 1512. Jfr E. Hildebrand, Den sv. kolonien i Rom, HT 1882, s. 244—248.

[3] Se nedan s. 262. Peder Brask blef sedan ärkedjäkne i Linköping; han åtföljde icke biskop Brask i landsflykten, ehuru han misstänktes hafva del i dennes hemliga rådslag (GR IV, s. 325 f., XVI, s. 400 f., 787 f.). Collijn upplyser i KHÅ 1910, Meddelanden, s. 146, att Peder var Hans Brasks brorson.

Digitized by Google

ville nämligen godtgöra kardinalen för de gångna åren honom undanhållna stiftsintäkter och därjämte för fram tiden utbetala en årlig pension, hvilken för de fyra månader som brefskrifvaren till dato drifvit dessa underhandlingar enligt hans uttryckliga uppgift skulle ha belöpt sig till 10 dukater och alltså var beräknad till den tredubbla summan

Af brefskrifvaren-prokuratorns vidare argumentering framgår, att han i sin sträfvan efter en sådan öfverenskom melse med kardinalen motarbetades från två olika håll, dä man också önskade intala kardinalen för sina speciella syften Å ena sidan sökte kung Hans' officialer vid kurian att fö egen räkning vinna det indräktiga biskopsdömet, likson förhållandet tidigare varit med Leander de Pellagallis. P deras intriger skyllde nu brefskrifvaren den omständigheten att han icke redan uppnått samförstånd med kardinalen Och han använder starka ord för att fördöma deras taktil att gifva kardinalen löften, om hvilka de väl visste, att d öfverstego stiftets ekonomiska bärkraft, och som de hvarken ville eller kunde hålla. I sina själfviska syftemål hade d ingalunda kung Hans bakom sig; brefskrifvaren kunde för säkra, att denne vore helt likgiltig för biskopsstolens åter besättande, blott den honom förhatlige Gadh blefve ute stängd.

Brefskrifvaren hade å andra sidan att i någon mån räkna med de underhandlingar, genom hvilka Gadh ännu en sista gång sökte vinna kardinalens öra. Det är mycket möjligt, att Gadhs tidigare förespråkare vid kurian, dekanen Erik Svensson, redan nu återkommit till Rom och begynt ånyo verka för sin vän och välgörare. I hvarje fall tyckes ett förslag ha varit å bane, att Gadh visserligen skulle afträda stiftet till kardinalen men som ersättning af denne erhålla en pension. Förutsättningen härför var väl den, att kardinalen själf skulle uppbära biskopsdömets inkomster, exempelvis genom en sådan ställföreträdare i stiftet, som han faktiskt en tid designerat åt sig i Vadstenabrodern Peder Ingemarsson.[1]

[1] För att trygga Peder Ingemarsson mot eventuella misstankar från domkapitlets sida utfärdade kardinalen 8 okt. 1513 ett formligt bevis, att

Digitized by Google

Häremot anför brefskrifvaren, att Gadhs verkliga afsikter med sina underhandlingar blott vore att draga ut på tiden med alltsammans för att så mycket längre kunna tillgodonjuta stiftets hela afkastning. Ehuru hans olämplighet för episkopal verksamhet, hans usla affärsställning och bannlysningen borde ha förmått honom att uppge alla biskopstankar, ville han icke någon uppriktig förlikning med kardinalen. Och denne å sin sida kunde väl omöjligen hysa det förtroende till en man, som hittills alltid roffat åt sig mer än han haft rättighet till och aldrig kunnat lefva på sina inkomster, hur stora de än varit, att han åt honom ville upplåta någon del af stiftets ränta såsom pension.

Brefskrifvaren poängterar, hur förmånligt domkapitlets anbud var, beroende därpå, att kapitlet gärna ville göra stora uppoffringar, för att stiftet icke skulle komma i händerna på en främling utan erhålla en chef, förtrogen med folkets och prästerskapets vanor. Kardinalen skulle aldrig själf kunna inkassera så stor behållen inkomst från stiftet som den nu erbjudna. Och ett uppskof med anbudets godkännande vore från kardinalens synpunkt så mycket vådligare, som Sverige nyligen valt en riksföreståndare eller motkonung mot kung Hans och krigets därför väntade återuppblossande tilläfventyrs skulle omöjliggöra vidare underhandlingar mellan kardinalen och domkapitlet.[1]

Peder afböjt hans anbud om ställföreträdarskap och tvärtom upprepade gånger bedt honom definitivt göra slut på det episkopala interregnum i Linköping genom tillsättande af någon stiftet tillhörande andlig såsom biskop. Peder hade därvid skildrat stiftets af mord, brand och härjningar kännetecknade tillstånd och framhållit önskvärdheten af dess »befrielse» — från Gadhs usurpation, var väl meningen. Kardinalens intyg föreligger i af Gustaf Trolle, Birgittas hosp. 18 febr. 1514 vidimerad kopia (pergamentsbref, RA.).

[1] Brefvet återfinnes i samtida afskrift i Christian II 42: 56, DRA. Den passus, som berör Gadh, är ganska dunkel men torde svårligen kunna uppfattas annorlunda än som här skett. Den kommer i brefvet omedelbart efter en jeremiad öfver de danska officialernas intriger och lyder så: »Item dominus Hemingus Gad summe desiderat istam dilacionem, quam modo facimus, et negocii nostri interrupcionem, ut adhuc semel posset tenere ecclesiam etiam per aliquot annos inantea sicut hactenus iuvantibus suis complicibus. Et nichilomagis tendit ad veram concordiam propter suam

Digitized by Google

Så småningom lät kardinalen verkligen förmå sig att antaga domkapitlets förslag, och ett aftal träffades, som sannolikt i alla delar baserade sig på detsamma men af hvars innehåll man endast känner, att Hans Brask skulle till kardinalen erlägga 300-dukaterspensionen. Öfverenskommelsen stadfästes af Leo X[1] och hade till följd, att den 6 april bulla utfärdades för Brask såsom biskop i Linköping.[2]

Knappt hade detta skett, förrän Jöns Månsson — och härigenom ökas i viss mån sannolikheten af hans prokuratorsställning å Brasks vägnar, ty ingenting var vanligare än att den man, som vid kurian utverkade ämbetsupphöjelse åt en hemmavarande andlig, till gengäld betingade sig den eller de sålunda ledigblifvande lägre befattningarna — försäkrade sig om samtliga af Brask hittills innehafda ämbeten och beneficier. Själfva utnämningsdagen, den 6 april, fick herr Jöns »motu proprio» påflig provision icke blott på domprosteriet i Linköping utan äfven på de kanonikat i Lund och Åbo, hvilkas afkastning Brask därjämte åtnjutit.[3] Och att Jöns Månsson skulle bli domprost i Linköping, var tydligen för den ofvannämnde Peder Brask en så självklar sak, att han redan den 5 april af påfven för sin räkning utverkade herr Jöns' sålunda lediga kanikgäll i Linköping.[4]

Men Jöns fick snart personlig erfarenhet af de påfliga gunstbevisningarnas vansklighet. Det finska kanonikatet lyckades Erik Svensson så småningom tillvinna sig förme-

---

inhabilitatem et infinitos creditores et excommunicacionem, sed simulatam pretendit, ut diutius quam potest staret in pensione. Nec credo, quod ille fiet pensionarius reverendissimi domini cardinalis, qui suis proventibus semper capatior fuit et numquam suffecerunt fructus quantumcumque largi.» — Brefvet är numera tr. APD VI, s. 556 ff., efter en afskrift, som sannolikt går tillbaka på den här citerade.

[1] Den annullerades dock på grund af en å Brasks vägnar ingifven supplik 14 april 1513. Nyare da. afskr. fr. Vatikanen, RA. Kanske hade det i nytt aftal bestämts, att kardinalen i stället för årlig pension skulle på en gång erhålla ett högre belopp.

[2] Nyare da. afskr. fr. Vatikanen, RA.

[3] Nyare da. afskr. fr. Vatikanen, RA: supplik af 6 april, jämförd med suppl. af 7 maj 1513.

[4] Nyare da. afskr. fr. Vatikanen, RA: supplik af 5 april 1513.

Digitized by Google

delst supplik af den 4 och bulla af den 6 april.[1] Värre var dock, att en konkurrent om domprosteriet snart uppträdde vid kurian i Gustaf Trolle. Denne var för herr Jöns en så mycket farligare rival, som domkapitlet, medan Jöns i Rom bevakade dess intressen, valt Gustaf Trolle till Brasks efterträdare — enligt RHYZELII sannolika uppgift hade valet ägt rum den 12 dec. 1512.[2] Och sedan den unge svenske ädlingen den 12 april 1513 utverkat Leo X:s stadfästelse å detta val, återstod det för Jöns Månsson endast att inför en påflig auditör väcka process mot Trolle, som genom sin rapport med domkapitlet faktiskt kom att uppbära domprosteriets inkomster. Tvisten pågick utan framgång för herr Jöns, ända till dess Gustaf Trolle blifvit ärkebiskop och då ansåg sig kunna till honom afstå domprostbefattningen mot en ersättning af 100 floriner.[3]

Förhöll det sig så, att Jöns Månsson varit Brasks mellanhand hos kardinalen och påfven, har Gadh säkerligen icke utan skadeglädje följt denna herr Jöns' ojämna strid om sin sannolikt från början utsedda belöning. Men visserligen var detta en klen tröst i jämförelse med det särdeles för hans ekonomiska förhållanden betydelsefulla faktum, att Hans Brask den 7 aug. 1513 kunde i Linköpings domkyrka högtidligen invigas till hans efterträdare som biskop.[4]

Någon afsevärd enskild förmögenhet hade Gadh icke, alldeles oafsedt att han var belastad med en mängd skulder, hvilka han hvarken kunde eller ville betala. Visserligen ser det ut, som om han ägt eller haft del i ett hus i Vadstena, och bevisligen ägde han ett hus i Stockholm, liggande invid

[1] Nyare da. afskr. fr. Vatikanen i RA: supplik af 4 april 1513; FM, s. 575 ff. Jfr en supplik af 17 mars 1517 (nyare da. afskr. fr. Vatikanen).

[2] Episcoposcopia I, s. 51. AHLENIUS' antagande (Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle, HT 1897, s. 302), att RHYZELII uppgift i afseende på året är oriktig och att rätta datum är 12 dec. 1513, motbevisas redan däraf, att Trolle i sin supplik af 12 apr. 1513 säger sig vara vald af domkapitlet till domprost.

[3] Nyare da. afskr. fr. Vatikanen: suppliker af 12 april och 5 sept. 1513 samt 31 aug. 1516.

[4] SRS I: 1, s. 212.

Digitized by Google

eller i närheten af Allmänningsgatan, n. v. Österlånggatan.[1] Han talar dessutom längre fram om »then fatige dell», han hade i Stockholm på slottet och Helgeandsholmen,[2] men hvad därmed afses, är ej klart.

Äfven med biskopsaflöning hade Gadh sålunda måst för sina löpande behof lita till de förläningar, han af riksföreståndaren och rådet kunde utverka. Af sådana känner man Hofs län och Gullbergs härad i Östergötland samt Rydaholms stora socken i Småland.[3]

Åtminstone Hofs län fick han efter Brasks invigning behålla ännu en tid bortåt. Men för öfrigt undergingo genast hans intäkter en oerhörd reduktion. En uppgörelse, som sannolikt gick ut på någon liten pension, träffades mellan honom och den nye biskopen, men Gadh tyckes ej ha velat vidblifva densamma, utan Brask nödgades inför riksföreståndaren beklaga sig öfver hans bristande aftalstrohet.[4] Och när Brask, som naturligt var, på nyåret 1514 tog biskopsslottet Rönö i besittning, gjorde Gadh mycket sura miner och föreställde herr Sten det otillbörliga uti att hans trogne tjänare på detta sätt utplundrades, hvarvid han äfven framhöll önskvärdheten af någon materiell »hugswalilse» för de lidna förlusterna.[5]

Kort därpå fick Gadh också i Kastellholms slott och län en smula ersättning för de episkopala inkomsterna. Äfven Erik Trolle hade hos riksföreståndaren anmält sig som aspirant till nämnda förläning,[6] men Gadh blef i denna täflan den lycklige. Och när lübeckarna år 1516 påminte Sten Sture om den skuld, hvari Gadh sedan sin Lübecktid häftade, så nöjde sig riksföreståndaren med att hänvisa till Gadhs åländska slottslän, hvilket vore fullt tillräckligt för att sätta honom i stånd att själf klarera sina mellanhafvanden

[1] STb 1511—1514, s. 94: anteckning för den 15 mars 1512.

[2] BSH V, s. 626.

[3] BSH V, s. 136. Jfr ofvan s. 1, 80, 212.

[4] Brask till Sten Sture, Linköping 21 nov. 1513, och herr Stens svar, Norberg s. å. HSH XXIV, s. 11 f., 14 ff.

[5] Gadh till Sten Sture, Hof i slutet af jan. eller början af febr. 1514. SA: B, n. 1617, tr. BSH V, s. 540 f.

[6] FM, s. 586 f.

Digitized by Google

med de förutvarande värdarna.[1] Faktum är emellertid, att, såsom ofvan nämnts, Gadhs lybska skuld aldrig blef gulden.

För Gadhs ställning i det hela betydde den definitiva förlusten af biskopsdömet mindre än för hans ekonomi. Titlarna »werdig fadher» och »her electus» fick han behålla. Och episkopal verksamhet hade han ju egentligen aldrig fått utöfva. För de kyrkliga intressen, som eljest kunde förenas med hans väsentligen världsliga läggning, fanns det för öfrigt något rum äfven efter den 7 aug. 1513. Som exempel härpå kan påpekas hans medverkan vid den hel. Hemmings upphöjelse (hvarom mera nedan) och hans omsorger om att de fattiga i Söderköpings hospital skulle få behålla den hospitalsskäppa från Vikbolandet, hvilken sedan herr Svantes tid varit dem tilldelad men som Brask nu med bannlysningshot sökte fråntaga dem[2] — i det senare fallet har väl dock oviljan mot efterträdaren bidragit till Gadhs ifver.

Sin plats i riksrådet intog Gadh alltjämt och var, möjligen med undantag för åren 1515 och 1516, en flitig deltagare i dess möten. Har under sådana förhållanden hans stora politiska betydelse lidit något nämnvärdt afbräck genom biskopsskiftet i Linköping? Och har öfverhufvud taget hans inflytande på Sten Sture den yngre varit mindre än öfver fadern, herr Svante? Den nordiska historieskrifningen har härpå svarat ett bestämdt ja. Allen har sammanfattat sin mening i den skarpt formulerade satsen: »Han, der havde været Alt for Svante Sture, var Intet for hans Søn, og blev skudt tilside for at gjøre Plads for andre og yngre Raadgivere.»[3] K. H. Karlsson skildrar Gadh från denna tid i romantiska färger såsom den bortglömde enslingen å Kastellholm, sysselsatt med återuppbyggande af de 1507 nedbrända slottsbyggnaderna. Som afbrott i Gadhs ensamhet tänker sig Karlsson de besök, hvilka den unge Gustaf Vasa kan

---

[1] Sten Sture till Lübeck 25 febr. 1516, BSH V, s. 551. Jfr ofvan s. 244 f.

[2] BSH V, s. 540 f.

[3] Allen II, s. 179.

Digitized by Google

ha gjort honom från Rydboholm.[1] I samma stil gå ANNERSTEDTS och AHNFELTS kortare uttalanden.[2]

Gent emot en dylik framställning, som väl ytterst anknyter sig till det faktum, att Sten Sture icke förhindrade Brasks tillträde till biskopsdömet, står, såsom vi snart skola se, Gadhs egen uppgift från år 1514, att han var så bunden vid personlig tjänst hos riksföreståndaren, att han icke med säkerhet kunde påräkna ens tillfällig ledighet för andra angelägenheter. Äfven i öfrigt låter det sig trots källornas torftighet påvisas, att han under åren 1513—1518 med kortare afbrott så ofta befann sig i riksföreståndarens sällskap, att han måste ha tillhört dennes mera stadigvarande och förtrogna omgifning. I särskildt hög grad har detta varit fallet under det upprörda år, som närmast föregick gisslans förrädiska bortförande af kung Kristian 1518 och hvilket tack vare ett rikare historiskt material låter oss se Gadh som den vid Sten Stures sida ledande mannen i lika hög grad som han varit det under herr Svante.

Det kan också förtjäna att påpekas, hurusom enligt traditionens vittnesbörd den tidiga samvaron mellan Gustaf Vasa och Gadh möjliggjordes genom en gemensam vistelse vid Sten Stures unga hof, dit Gustaf säges ha anländt år 1514 och där han väl de nästföljande åren hufvudsakligen uppehöll sig. Redan med hänsyn till den starka påverkan, som den blifvande konungen enligt PEDER SWARTS bestämda uppgift[3] mottog af Gadh under nämnda samvaro, kunna Gadhs besök hos riksföreståndaren icke ha varit så sällsynta och flyktiga, som man tycks ha menat.

I Malmöfreden hade aftalats, att Köpenhamnsfördraget 1509 skulle bringas till verkställighet på ett nytt möte i den danska hufvudstaden vid midsommaren 1513. Riksföre-

[1] K. H. KARLSSONS i Rom hållna föredrag om Gadh. K. H. Karlssons papper II: 8, KB.

[2] Nord. Familjebok, andra uppl., och Kirkeleksikon for Norden, udg. af NIELSEN, artikeln Gadh.

[3] PEDER SWART, s. 2 f.

Digitized by Google

ståndaren sammankallade därför i början af sistnämnda år en rådsförsamling i Vadstena för att fatta beslut, huruvida den sålunda projekterade fredskongressen skulle från svensk sida verkligen besökas. Beslutet blef, att så skulle ske. Bland de i förhandlingarna deltagande märktes äfven Gadh. Den 11 febr. afkunnade han tillsammans med Sten Sture och andra i Vadstena närvarande herrar en riksrådsdom.[1]

Något senare på våren åtföljde Gadh riksföreståndaren ned till Borgholm. Här blef han tillsammans med 12 frälsemän, borgare och bönder förordnad att göra inventering af alla å slottet befintliga och herr Svante förut tillhöriga inventarier, på det att fru Mätta skulle få sig tillförsäkrad den tredjedel, hvartill hon som den dödes änka var berättigad.[2] Från Borgholm synas herr Sten och Gadh ha gjort sällskap till Uppsverige och där tillsammans bevistat ett rådsmöte strax efter medio af maj för uppsättande af fullmaktsbref åt de till Köpenhamn afgående svenska ombuden.

En rådssammankomst var nu så mycket nödvändigare, som under Gadhs och herr Stens vistelse i södra Sverige underrättelse ingått om kung Hans' den 20 febr. timade död och om sonen Kristians t. v. fåfänga bemödanden att bli hyllad som hans efterträdare i Danmark. Situationen väckte i Sverige förhoppningar, att en infödd svensk man skulle kunna bli antagen som konung i alla tre rikena. Åtminstone framskymta dylika tankar i ett Ture Jönssons bref till herr Sten från början af april. Kalmar recess lydde enligt herr Tures mening så, att kungavärdigheten i det förenade Norden omväxlande skulle tillfalla en dansk och en svensk man — kanske menar han, att i tredje rummet äfven norrmännen skulle för sin del kunna påräkna en dylik förmån — och att turen nu var kommen till Sverige.[3]

---

[1] Pergamentsbref, RA.

[2] Det härom utfärdade brefvet är dateradt 5 maj 1513. BSH V, s. 528 f. Men redan 24 april befann sig riksföreståndaren å Borgholm. Den dagen underrättade han Rostock om sitt val till riksföreståndare (pappersbref i Rostocks rådsark. enligt V. Granlunds Förteckning ur utländska archiver i RA).

[3] Allen, a. a. II, s. 584 f. Jfr BSH V, s. 527 f.

Digitized by Google

Det samlade rådet fann säkert herr Tures beräkningar alltför sangviniska och inskränkte sig till att så formulera fullmakten, att någon myndighet att å rikets vägnar acceptera ettdera af de båda nu återstående villkoren, Kristians 'intagande' eller en årlig tribut, icke gärna kunde deduceras därur.[1] Sändebuden blefvo dessutom förvisso instruerade att häfda rikets värdighet och inte alltför mycket inlåta sig med danskarna.

Och ehuru danskvänner som biskop Otto och Erik Trolle voro med bland de svenska delegerade, blef dessas hållning under mötet en helt annan än den varit 1509 och 1512. Malmöfreden stadfästes rätt och slätt, och man aftalade ett stillestånd till mars 1516. Att omedelbart antaga Kristian som svensk konung ville svenskarna ej vara med om. Det blef sålunda de danska och norska riksrådens ensak att vid mötet uppsätta en kunglig handfästning och hylla Kristian. Inte ens för det nya möte, som skulle hållas i Köpenhamn midsommaren 1515, kunde de svenska sändebuden, trots alla påtryckningar från danskarnas och de i saken intresserade hanseombudens sida, förmås att utlofva antagande af ettdera villkoret. Genom undfallenhet därvidlag sade de sig riskera att vid hemkomsten råka i fejd med sina landsmän, och inför sådana utsikter läte de hellre mötet bli resultatlöst trots den ovilja, som från de danska underhandlarnas sida kunde drabba dem därför.[2] Bättre vittnesbörd tarfvas icke om den kraftiga ledning, hvaråt Sverige nu kunde glädja sig under unge herr Sten.

Medan Köpenhamnsmötet pågick, höll Sten Sture vid midsommaren i Stockholm ett nytt rådsmöte, som hufvudsakligen synes ha afsett att vara inledning till en finsk resa. Gadh, Knut Eskilsson, Sten Kristersson m. fl. rådsmedlemmar åtföljde sålunda fram i juli herr Sten till Åbo. Sten Stures syftemål med färden torde ha varit att dels å ort och ställe med riksrådets bifall träffa nödiga anstalter i afseende på de finska slottslänen i nära öfverensstämmelse med hans dispositioner under föregående års Finlandsvistelse, dels

[1] ST III, s. 584.
[2] HR III: 6, s. 449 ff., ST III, s. 581 ff. Jfr ALLEN, a. a. II, s. 78 ff.

Digitized by Google

också vinna en definitiv och lycklig afslutning af de pågående fredsförhandlingarna med Ryssland. I senare fallet gällde det att i Finland komma de ryska sändebud till mötes, hvilka voro att vänta och som af herr Sten personligen önskade bekräftelse å den år 1510 under herr Svantes regemente slutna freden.[1]

Sten Sture utsträckte denna gång sin färd till Raseborg,[2] men ryssarna kommo ej. Först sedan riksföreståndaren och hans följe återvändt till Stockholm, anlände främlingarna. Riksrådet församlade sig nu återigen i den svenska hufvudstaden, denna gång tämligen mangrant. Man känner ett sammanträde med ryssarna i Stockholms rådstuga den 5 oktober, vid hvilket bl. a. Sten Sture, ärkebiskopen, biskop Matts, gamle Ragvald Ingemundsson och Gadh voro närvarande.[3] Från detta sammanträde härrör utan allt tvifvel en inlaga till de ryska ambassadörerna från svensk sida, hvari herr Sten och öfriga mötesdeltagare göra hvarjehanda utfästelser och enligt hvilken riksföreståndaren genom korskyssning fick tillkännage sin anslutning till 1510 års traktat.[4] Ryssarna kunde så återvända till sin herre med budskap om bekräftad fred.

Herr Sten och Gadh kvarstannade efter mötet i Stockholm, och ännu den 16 nov. voro båda uppe i rådstugan.[5] Men kort därpå följdes de åt på den för Sten Sture såväl som för fadern nästan obligatoriska vinterresan till Dalarna. Den 5 dec. spåras de sålunda i Tuna.[6] Det är det enda kända tillfälle, då Gadh besökt denna bygd, där han dock hade så många försänkningar och som han politiskt stod så nära. Julen har väl därefter tillbringats på Västerås slott. Härifrån gick färden åter söderut. Den 6 jan. 1514 befunno sig de båda reskamraterna i Viby nära Arboga.[7] Herr Sten for

[1] Arwidsson, a. a. V, s. 217—220; FM, s. 595 f., 598, 600; Åbo domkyrkas svartbok, s. 562 f.
[2] Lagus, Finska adelns gods och ätter, s. 522 f.
[3] STb 1511—1514, s. 261 f.
[4] HSH XXIV, s. 16 ff.
[5] STb 1511—1514, s. 276 f.
[6] Diplomatarium Dalecarlicum I, s. 220 f.
[7] Pergamentsbref, RA.

Digitized by Google

sedan till Västergötland, och om Gadh inte där gjorde honom sällskap, träffade de dock sannolikt ånyo samman i Vadstena i början af febr. Medan riksföreståndaren så fortsatte mot Uppsverige, stannade Gadh kvar en liten tid på sitt gamla Hof, kanske för sista gången.[1]

När vi i maj åter anträffa Gadh hos Sten Sture i Stockholm, är han mycket upptagen af tankar på sin namne, den helige Hemming i Åbo. Ty nu ändtligen var det meningen att verkställa den skrinläggning af biskopens stoft, till hvilken Gadh redan för 17 år sedan utverkat påfligt tillstånd. Och domherrarna i Åbo voro mycket angelägna såväl om Gadhs närvaro vid den högtidliga akten som om hans sakkunniga föreskrifter rörande festens förberedelser och iscensättande — han hade ju i Rom sett så mycket i den vägen.

Den promemoria för translationen, som Gadh sålunda på begäran tillställde det finska stiftets kapitulares, är mycvet utförlig och präglad af lifligt intresse. Ur liturgisk synpunkt är den förvisso särdeles gifvande. Dess regikonst höjer sig genom anstalternas rikedom ojämförligt öfver de ceremonier, hvilka exempelvis användes vid den heliga Katarinas skrinläggning i Vadstena 1489.[2] Såsom Gadh själf uppgifver, hade han lärt af erfarenheterna från Bonaventuras och den helige Leopolds kanonisationer 1482 och 1485. Jacopo Gherardis och Johan Burckards skildringar från dessa båda högtidligheter[3] göra det i viss mån möjligt att kontrollera Gadhs afhängighet af sina förebilder. Det visar sig därvid vara en fullständig imitation, när Gadh påbjuder, att den egentliga festgudstjänsten skulle äga rum på en för ändamålet af sparrar och bräder rest »park», som på 4 alnars höjd öfver domkyrkogolfvet och med 30 alnars längd skulle utbreda sig mellan midtskeppets pelarrader och som skulle förses med ett provisoriskt altare. Och medan i Rom ifrågavarande park var reserverad för påfven med svit och assistenter, skulle den i Åbo genom en särskild bevakad uppgångsport hållas spärrad för alla andra än riksföreståndaren

---

[1] BSH V, s. 540 f.

[2] SRS III: 2, s. 268 ff.

[3] Jacopo Gherardi, Diario Romano, s. 95 ff.; J. Burckard, Liber notarum I, s. 100 ff.

Digitized by Google

med ridderskapet samt ärkebiskopen och öfriga prelatér. Föreskrifterna angående de offer af bröd och vin, som under mässan skulle frambäras af riksföreståndaren och biskoparna, ansluta sig jämte mycket annat synnerligen nära till hvad som försiggick vid de båda kanonisationerna. Men i åtskilliga moment kräfde redan festens karaktär af translation utvidgningar och ändringar i ceremonielet. Den heliges ben skulle uppgräfvas ur jorden och läggas i ett förgylldt skrin, hvarefter de i högtidlig procession skulle bäras upp på parken, vidare rundt om kyrkogården och slutligen in på högaltaret, där den menige man bäst kunde komma åt att »offra och kyssa och göra sin gudlighet». Allt detta skulle ske under noggrant föreskrifna liturgiska former. Jämväl i öfrigt på ett par punkter har Gadh, såvidt man kan se, väsentligen gått utanför den vid kanonisationsfesterna rådande seden. När ärkebiskopen förrättade den del af gudstjänsten, som skulle utgöra den heliga aktens höjdpunkt, borde enligt promemorian rökelse och myrra upptändas på kyrkogolfvet invid pelarna och den sålunda uppstigande röken mötas af oblater och blommor, hvilka nedsändes genom ett par i kyrkohvalfvet befintliga hål. På sistnämnda väg skulle också nedslungas små bollar af linblånor, hvilka borde innehålla en liten kvantitet krut och antändas — det skulle ge illusion af ljungeld. Lefvande fåglar, såsom dufvor, järpar, steglitsor, sparfvar och finkar, skulle nedsläppas i kyrkan och fritt fara omkring där. Man förstår lätt, att den en smula brokiga och groteska effekt, som kunde väntas af dylika arrangemang, innebar något lockande för Gadh.

Gadhs omtanke sträckte sig längre än till högtidligheterna i kyrkan. Under de många timmar, som de komme att pågå, hunne deltagarna att bli ganska hungriga och skulle efter festens slut vara glada att få gå hem och »snacka i skinkkan», om man hade sådan, och dricka litet godt finskt öl. Gadh ägnar också särskilda föreskrifter åt den måltid, hvartill riksföreståndaren och biskoparna jämte festens öfriga hedersgäster skulle bli inbjudna. För öfrigt ville han, att hela staden skulle te sig i ett för den stora händelsen värdigt skick. Gatorna borde hållas gräsbeströdda och rena

Digitized by Google

»uthen alla dyngio» och husen prydas med löf och kransar. Riksföreståndarens och biskoparnas tilltänkta härbärgen skulle till det yttre särskildt utmärkas. Alla borde tänka på att en sådan högtid aldrig skulle återkomma i det nu lefvande släktets lifstid och att biskop Hemming skulle i himmelriket vedergälla dem, som vid detta tillfälle bevisade honom heder. På domkapitlets begäran, att han själf skulle öfvervara akten, svarar Gadh, att han gärna ville det men att han därtill först måste utverka sig tillstånd af riksföreståndaren, i hvars tjänst han stod (»thet stor til min herre jach thiäner; om hans herredöme wille giffua mich loff, gierna giorde eder verdughet then tiänest för min nampna skul. jack owerdug liknas vid hans nampn, helge biscop Hemmingh»).[1]

Sannolikt har riksföreståndaren och därmed äfven Gadh fått något förhinder vid tiden för den beramade festen, ty de tre mälarbiskoparna fingo ensamma fara öfver till Åbo, hvarifrån de efter verkställd translation återkommo till Stockholm den 12 juli.[2] Om Gadhs föreskrifter under sådana förhållanden blifvit följda, må lämnas därhän.

Ännu den 16 aug. befann sig Gadh hos Sten Sture i Stockholm. Men därefter vill det synas, som om den förre verkligen för längre tid afrest från hufvudstaden. Ty medan riksföreståndaren under hösten och vintern 1514 äfvensom under sommaren 1515 tydligen har haft sin ständiga uppehållsort i Stockholm, är Gadh under samma tid endast en gång, vid midsommaren 1515, antecknad som närvarande i

[1] Memorialets första och ojämförligt längsta del, som numera lär vara förkommen, är tryckt i JUUSTEN, Chronicon episcoporum Finlandensium (PORTHANS anmärkningar), s. 285 ff. och därifrån citerad i RUUTH, Åbo stads historia, s. 37 ff. men med den oriktiga uppgiften, att borgmästare och råd i Åbo varit adressater. Memorialet har emellertid af allt att döma blifvit afklippt, och det sålunda frånskilda slutet, innehållande några enligt GRÖNBLADS uppgift af Gadh egenhändigt skrifna rader, föreligger tydligen ännu i form af ett kvartsark papper i finska statsark. och har blifvit tryckt i FM, s. 614 f. — Ett bref af Gadh till Åbo domkapitel, dateradt Stockholms slott 1 maj 1514, berör också den hel. Hemmings angelägenhet och torde vara afsändt samtidigt eller ungefär samtidigt med det odaterade memorialet. FM, s. 613.

[2] OLAVUS PETRI, s. 305; STb 1511—1514. s. 321. Jfr CLASON, Stockholms återfunna stadsböcker, s. 148.

Digitized by Google

Stockholms rådstuga, då visserligen i Sten Stures sällskap.[1] Sannolikt är, att han just nu fått litet ledighet för att hvila ut å Kastellholm och öfvervaka de där oundgängliga byggnadsarbetena. I Sverige rådde ju denna korta period ett relativt lugn — lugnet före stormen.

I början af sept. 1515 kom den nyvigde ärkebiskopen Gustaf Trolle hem från Rom. Hans hjärta var fullt af hat och hämndlystnad mot Sten Sture.[2] Från Lübeck hade han färdats till sjös, men vid sin ankomst till Stockholmsskären debarkerade han på ett ställe norr om hufvudstaden (nära Vaxholm) för att därifrån öfver land afresa till Uppsala och så undgå ett sammanträffande med Sten Sture — denne hade önskat få mottaga honom å Stockholms slott. Gustaf Trolle hade icke glömt, att hans fader en gång undanträngts af herr Sten från riksföreståndarskapet, och var dessutom fast öfvertygad om att Sten Stures ombud i Rom, Gadhs skyddsling Erik Svensson, motarbetat hans utnämning till Jakob Ulfssons efterträdare. Och för att trygga sig mot öfvervåld från riksföreståndarens sida hade han före sin afresa från »den eviga staden» genom suppliker af den 9 juli 1515 utverkat tvenne påfvebref. Genom det ena erhöll han garanti å under Stäket liggande jord — en aning sade honom, att riksföreståndaren, hvilken var lika besluten att fordra som han själf att vägra trohetsförsäkran till riket och dess styresman, skulle som säkerhet bemäktiga sig Stäkets län, såsom också skedde i slutet af juli. Det andra brefvet afsåg det fall, att brytningen med Sten Sture skulle resultera i väpnad strid. Gustaf Trolle förklarade inför hans helighet, att ärkebiskopen i Uppsala icke kunde reda sig mot världsliga inkräktare, så framt han icke omgåfve sig med en lifvakt om minst 400 be-

---

[1] STb 1511—1514, s. 306 f.; 1514—1517, s. 9, 24, 39, 48, 90, 102, 119.

[2] För den följande framställningen af striden mellan Sten Sture och Gustaf Trolle intill Stäkets fall hänvisas i allmänhet till Ahlenius, Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle 1514—1517, som emellertid endast bygger på tryckta källor.

Digitized by Google

väpnade. För all blodsutgjutelse, som denna skara i Trolles tjänst skulle förorsaka under försvarsstrid mot svenska stormannatrupper, begärde och erhöll han absolution.[1] Till ytterligare skydd hade den unge prelaten sannolikt redan på hemresan knutit den förbindelse med kung Kristian, som ett halft decennium senare fick sin besegling i Stockholms blodbad.

Tiden endast förvärrade den olycksaliga misshälligheten mellan riksföreståndare och ärkebiskop. Sensommaren och hösten 1516 utlöste sig spänningen i öppna fientligheter. Till Gustaf Trolles närmaste anhang hörde icke blott fadern Erik Trolle utan äfven Nils Bosson, Peder Turesson och den orolige Sten Kristersson. Liksom ärkebiskop Gustaf vägrade dessa män att infinna sig vid rådssammankomsten i Tälge juli 1516, där beslut skulle fattas om besökande af ett möte med kung Kristian vid nästa kyndelsmässa. Efter Tälgedagens slut fick Sten Sture klart för sig, att en verklig sammansvärjning förelåg. Bl. a. försporde han, att Sten Kristersson, medan mötet pågick, på ärkebiskopens inrådan sändt bud till konungen och uppmanat denne att omedelbart uppsäga det stillestånd, som på 1515 års Köpenhamnsmöte blifvit utsträckt till påsken 1517; Nyköpings slott, på hvilket Sten Kristersson residerade, skulle stå danskarna öppet, när de komme. Riksföreståndaren ansåg sig då inte ha något annat att göra än att med våld möta förräderiet. Han drog åstad till Nyköping, där han med storm bemäktigade sig slottet. Sten Kristersson, som vid detta tillfälle gjordes till fånge, lämnade i aflagd bekännelse ytterligare besked rörande de sammansvurnas förehafvanden.

Sten Sture fann nu stunden vara kommen att gå agressivt tillväga äfven mot ärkebiskopen, med vapenmakt, om icke annat hjälpte. Men innan han tog detta steg, ville han i största möjliga utsträckning underrätta rådsherrar och menighet om de tvingande anledningarna till detsamma. Han begaf sig först till den pågående mormässan i Västerås, där marknadsfolket vederbörligen informerades. Men äfven för

[1] Nyare da. afskr. fr. Vatikanen: suppliker. Jfr OLAVUS PETRI, s. 311 f.

Digitized by Google

biskop Otto och dennes domkapitel beklagade han sig öfver Trolles ränker, sådana de blifvit afslöjade genom Sten Kristerssons bekännelse. Han påpekade därjämte, hurusom ärkebiskopen med den största brådska rustade och befäste sig på Stäkets slott — detta hade icke blifvit indraget —, ehuru han väl visste, att riksföreståndaren icke begärde bättre än att få tvisten bilagd på fredlig väg. Vidare hade han tagit i sitt beskydd och å Stäket inhyst en uppländsk frälseman Bengt Laurensson, som stod i Sten Stures tjänst och 1514—1515 tycks ha varit underfogde i Stockholm[1] men som nu var beslagen med förrädiska anslag mot sin herre. Biskop Otto förmåddes att den 2 sept. tillika med sitt kapitel afsända ett varningsbref till Gustaf Trolle, som allvarligt tillhölls att afstå från sina riksfördärfliga uppsåt och förlika sig med Sten Sture. Rustningarna å Stäket borde inställas och Bengt Laurensson undandragas allt skydd.[2] Om sistnämnda angelägenhet tillskref Otto äfven Jakob Ulfsson, som i allt stod på sin efterträdares sida och nu också tycks ha protegerat Bengt.

Riksföreståndaren besökte äfven biskop Matts i Strängnäs, hvilken likaledes lät förmå sig att i en särskild skrifvelse förmana ärkebiskopen. Dateradt den 6 sept., är detta bref af samma innebörd som Ottos; det poängterar blott skarpare, hvilket raseri Gustaf Trolle skulle uppväcka mot sig bland menige man, om han framhärdade.[3]

Sten Sture hade emellertid ett ännu kraftigare påtryckningsmedel på Gustaf Trolle än de båda biskoparnas bref. Erik Svensson nedlade ett godt arbete som riksföreståndarens ombud i Rom och understöddes därvid af Magnus Sommar, hvilken denna tid var domprost i Strängnäs och vistades vid kurian.[4] Gemensamt verkade de icke utan framgång för att

---

[1] STb 1511—1514, s. 313; 1514—1517, s. 9, 102, 308. Ahlenius' påstående (s. 323), att Bengt var »ärkebiskoplig» fogde, är oriktigt.

[2] Afskrift af biskop Ottos bref till Gustaf Trolle i E 132, f. 184. Brefvets första rader äro efter Sten Stures kopiebok tryckta i HSH XXIV, s. 61.

[3] Afskrift i E 132, f. 183 f.

[4] Den »prepositus Strengnensis», som 7 dec. 1516 omtalas såsom Erik Svenssons medhjälpare (APD VI, s. 174), kan nämligen icke vara någon

Digitized by Google

påfven skulle uppdraga den svenska konungavärdigheten åt herr Sten och eventuellt låta sin legat a latere Arcimboldi när denne på sin aflatsresa genom Tyskland och Norden komme till Sverige, förrätta Sten Stures kröning. De hade i dessa sina sträfvanden mäktiga förespråkare i Rom, bland andra Leo X:s svåger Francesko Cibo. För striden mot Gustaf Trolle lyckades de nu också den 9 juni 1516 erhålla ett till de andliga i Sverige ställdt påfvebref, hvari uttalas hans helighets misshag öfver att vissa svenska prelater satte sig upp mot rikets styresmän samt uppväckte split och oro i landet.[1]

Gustaf Trolle lät sig emellertid ej heller af påfvens förmaningar återkallas till besinning, och så blef Sten Sture nödsakad att i oktober månad 1516 öppna en formlig belägring af Stäket. Ej långt dessförinnan hade han, under åberopande af påfvens samt Västerås- och Strängnäsbiskoparnas bref till Trolle, skriftligen klargjort situationen för mera aflägset boende rådsherrar, såsom de i Finland och Västergötland. Biskoparna Vincent i Skara och Arvid Kurk i Åbo svarade med att, äfven de, varnande tillskrifva ärkebiskopen.[2]

Emellertid ville Sten Sture gärna å ett riksmöte vinna godkännande af sina åtgärder för Stäkets belägring. Redan i Tälge hade man beslutat, att en herredag skulle hållas i Arboga vid nyårstiden 1517. Hit inbjödos nu ombud för städernas råd, bergslagen och resp. härad, hvarjämte naturligtvis riksrådet talrikt församlade sig. Af biskoparna kommo Matts, Otto, Vincent och Hans Brask tillstädes. Den 7 januari lät riksföreståndaren i närvaro af notarius publikus uppläsa för mötet en lång skrift, hvari hans mellanhafvande med Gustaf Trolle utförligt skildrades på ett sätt, som natur-

---

annan än Magnus Sommar, hvilken, närvarande i kurian, 7 okt. 1516 af påfven utverkat domprosteriet i Strängnäs (nyare da. afskr. från Vatikanen: suppliker; jfr bulla af 16 nov. 1516).

[1] Efter afskr. i E 132, f. 182 f., tryckt i APD VI, s. 153 ff.

[2] Biskop Vincent till Gustaf Trolle, Skara 6 okt. 1516; biskop Arvid till densamme, utan datum. Afskrifter i E 132, f. 184 f. Man torde böra lägga märke till, att Hans Brask icke befattat sig med att såsom de andra biskoparna i Sten Stures intresse tillskrifva Gustaf Trolle.

Digitized by Google

ligtvis ej lät den senare framstå i den bästa dager.[1] Det påfliga brefvet framlades för att ytterligare skingra de betänkligheter, hvilka våldshandlingar mot en kyrkans man alltid voro ägnade att uppväcka. Och får man tro Sten Stures

[1] Det af notarius publikus upprättade instrumentet föreligger i af Hogenskild Bielke gjord afskrift i E 132, f. 181—185. Det inledes, som vanligt i fråga om dylika handlingar, med en utförlig datering och med uppräknande af de såsom vittnen närvarande personerna. Dessa voro, utom de fyra biskoparna, riddarna Ture Jönsson, Erik Abrahamsson, Sten Turesson, Peder Turesson, Krister Bengtsson och Holger Karlsson, väpnarna Bengt Eriksson, Johan Månsson, Johan Arendsson, Axel Posse, Nils Klasson Axel Mattsson, Erik Ryning, Lindorm Brunsson, Bengt Gylta, Henrik Erlandsson och Knut Lindormsson — samtliga såsom medlemmar af riksrådet — förutom borgare, bergsmän och bönder. Efter denna uppräkning följer transsumt af Sten Stures långa skrift — allt är naturligtvis affattadt på latin. Riksföreståndarens inlaga öfverensstämmer till innehållet troget med hans framställning inför Stockholmsmötet nov. 1517 (HSH XXIV, s. 74—88), nämligen i dess skildring af hvad som passerat intill detta Arbogamöte i jan. 1517. Skillnaden består — bortsedt ifrån att Jakob Ulfssons tvetydiga hållning vis à vis Gustaf Trolle i inlagan skarpare poängteras — hufvudsakligen däri, att i inlagan biskoparna Matts', Ottos, Arvids och Vincents skrifvelser till Gustaf Trolle äfvensom påfvebrefvet af 9 juni 1516 äro in extenso intagna. Emellertid är notarialinstrumentet i föreliggande skick icke afslutadt, utan Sten Stures inlaga har, tydligen på herr Stens eget initiativ, sammanarbetats med och omedelbart fortsatts i en äfvenledes på latin i Sten Stures namn utförd skildring af hvad som efter skriftens uppläsande beslutats på Arbogamötet och af stridens vidare utveckling intill Stäkets fall och Gustaf Trolles därvid skedda afsägelse af ärkebiskopsvärdigheten (f. 185—190). Med denna beskrifning, som på vissa punkter kompletterar motsvarande del af den ofvannämnda framställningen vid Stockholmsmötet, följer en (latinsk) öfversättning af »sammansvärjningsbrefvet» 23 nov. 1517 i något förkortad form, hvarförutom Gustaf Trolles skriftliga afsägelse och hans bref till Uppsala domkapitel 15 jan. 1518 (jfr nedan s. 283) i sin helhet återgifvas. Den sålunda hopfogade relationen med inströdda akter har uppenbarligen varit afsedd att användas inför någon kyrklig myndighet, och då den tydligen just till en främlings tjänst omständligt utreder speciellt svenska lokal- och andra förhållanden — exempelvis i uttrycket »oppidum Stocholm, ubi regalis habitudo sit constituta», där den för tillfället eljest öfverensstämmande svenska framställningen i HSH XXIV naturligtvis rätt och slätt har »Stocholm» — torde man med tämlig säkerhet kunna antaga, att den adresserar sig till Arcimboldi och öfverlämnats till legaten, medan denne under år 1518 ännu ej anländt till Sverige. — Messenius har tydligen känt till både den upplästa skriften och den efterföljande relationen (Scondia ill. IV, s. 76).

Digitized by Google

egen beskrifning öfver detta Arbogamöte, visade sig deltagarna mycket ogynnsamt stämda mot ärkebiskopen. De skola t. o. m. ha hotat att uppsäga Sten Sture tro och lydnad och att utdrifva honom med maka och barn ur landet, om belägringen af Stäket upphäfdes eller den numera fängslade Erik Trolle lösgåfves ostraffad. Och aldrig skulle de tillåta, att ärkebiskop Gustaf, denne uppenbare förrädare, vidare finge konfirmera deras barn med den heliga krisman. I stället borde en skrifvelse under rikets sigill oförtöfvadt afgå till påfven och kardinalerna med anhållan, att Gustaf Trolle måtte för alltid förbjudas all befattning med Uppsala domkyrka och tillhållas att begifva sig till Danmarks konung, som han så högt älskade. Han riskerade eljest icke blott sitt eget lif utan äfven hela kleri undergång, så att det vore fara värdt, att evangelii ljus utsläcktes i Uppsala stift.

Det är möjligt, att en dylik extrem uppfattning var rådande bland menige man, men de å mötet samlade riksrådsmedlemmarna voro af en åtskilligt annan mening. Varnande röster, bland dem Brasks, höjdes mot att alltför mycket sätta lit till påfvebrefvet, som ju icke förutsåg, än mindre medgaf en belägring af ärkebiskopens slott. Brask var af den meningen, att belägringen borde upphäfvas, blott Gustaf Trolle lofvade att låta tvisten med riksföreståndaren bli underställd skiljedom.[1] Så långt i för Trolle eftergifvande riktning gick dock ej riksrådet i gemen på Arbogamötet. Man tycks endast ha uppmanat Sten Sture att öppna underhandlingar med Trolle och erbjuda honom fortsatt och oförhindrad utöfning af sitt höga ämbete mot det att han öfverlämnade Stäket till riksföreståndaren. Det måste numera äfven på mera moderat håll ha ansetts som en fara att låta den danskvänlige ärkebiskopen behålla Stäket. Stilleståndet med kung Kristian var ju snart tilländа, och man hade klart för sig, att det icke skulle förnyas.

Under utvecklingen af Sten Stures och Gustaf Trolles strid ha vi hittills icke mött Gadhs namn. Källorna lämna oss denna tid fullständigt i sticket. Redan när det gäller att tillnärmelsevis uppspåra Sten Stures egna resor och uppe-

[1] FM, s. 669. ALLENS framställning är här något skef (a. a. II, s. 436 f.).

Digitized by Google

hållsorter från aug. 1515 till juli 1516, är man synnerligen illa lottad. Vårt vetande inskränker sig till att riksföreståndaren vid distingen 1516 befann sig i Uppsala och under pingsten i Kalmar. Men hvilka herrar han därvid haft med sig, är alldeles obekant. Ur Stockholms tänkebok kan emellertid den upplysningen hämtas, att herr Sten mellan den 29 aug. 1515 och den 26 nov. 1516 icke deltagit i Stockholms rådstufvurätts förhandlingar. Men sistnämnda dag var han där tillsammans med Hemming Gadh.[1]

Sålunda, medan konflikten ännu var under uppsegling, finnes ingenting, som talar mot att Gadh skulle ha skyndat till herr Stens tjänst och delat de växande bekymren. Hans senare verksamma ingripande i striden gör det tvärtom troligt, att han från början följt den med uppmärksamhet och icke blott som passiv åskådare. Och när det riktigt blef allvar af, låta oss otvetydiga vittnesbörd se honom vid Sten Stures sida.

Gadh är icke antecknad bland deltagarna i Arbogamötet. Likväl är det icke osannolikt, att han varit med där. Terminologien i den nyssnämnda skrift, som Sten Sture den 7 jan. lät uppläsa, häntyder nämligen på ursprung från Gadh.[2] Och när herr Sten omkring den 15 januari 1517 från Arboga ankom till Stäket, befann sig Gadh i hans följe. Att riksföreståndaren denna gång tagit vägen åt det belägrade biskopsslottet, kom sig däraf, att han ville efterkomma riksrådets önskan om förnyade underhandlingar med Gustaf Trolle. Det kom på Gadhs lott att å herr Stens vägnar jämte Nils

[1] STb 1514—1517, s. 119, 246.

[2] Förhållandet framträder icke så mycket vid en jämförelse mellan denna skrift af 7 jan. 1517 och den följande latinska relationen af tvistens utveckling intill Stäkets fall (jfr ofvan s. 277, noten) å ena sidan och å andra sidan Gadhs i Lübeck år 1511 hållna tal, ehuru öfverensstämmelsen i enskilda karaktäristiska glosor, såsom »tuba evangelica», »gladiis exsertis, arcubus tensis» m. fl., äfven där är påfallande. Det är betydligt mera påtagligt vid en sammanställning med brefven till Arcimboldi, hvilka ju utan tvifvel äro författade af Gadh (se nedan s. 287). Särskildt må observeras det uttryck, hvarmed den 7 jan. upplästa skrifvelsen omnämner Gustaf Trolles förbindelser med de kätterska ryssarna: »scismaticos Ruthenos christiani nominis inimicos ad hoc spectaculum invitare curavit», jämfördt med motsvarande i HSH XXIV, s. 144.

Digitized by Google

Eskilsson och den nye höfvitsmannen å Nyköpingshus Måns Gren hålla det samtal med ärkebiskopen, hvilket nu kom till stånd. Gadh kunde ur erfarenheter från sin egen lifstid påpeka, hurusom Jöns Bengtsson just i egenskap af Stäkets herre förmått att kraftigt befrämja Kristian I:s sak och huru kung Hans 1497 dragit samma nytta af slottet, som den gången innehades af Jakob Ulfsson. Rikets säkerhet fordrade, att det nu komme i kronans händer. Men Gustaf Trolle var ej den, som i onödan böjde sig för dylika anspråk. Han förklarade sig ej vilja öfverlämna Stäket, så länge 'hjärtat var helt i buken' på honom. Och vid samtalets slut skall han ha gifvit befallning om att slottskanonerna skulle aflossas mot underhandlarna, som fingo vara glada att oskadda komma tillbaka till den i belägringshären väntande herr Sten.[1]

Efter få dagars förlopp begaf sig riksföreståndaren till Stockholm, där Gadh sedan hela året var i hans närhet. Bland de ärenden, »her electus» nu fick vara med om att handlägga, var en brefväxling med ärkebiskop Birger i Lund. I ett hotfullt bref till riksföreståndaren hade denne fordrat, att Kristian skulle antagas till svensk konung och att Stäkets belägring vid äfventyr af bannlysning omedelbart måtte upphäfvas. Herr Sten gaf ett oförskräckt och kraftigt svar, och med den regeringsprincip, som Sturarna alltid tillämpade, nämligen att göra äfven de lägre befolkningsskikten underkunniga om vidtagna riksvårdande åtgärder, gick han den 4 juli i Gadhs sällskap upp i Stockholms rådstuga samt lät där uppläsa ärkebiskop Birgers »haskelige» skrifvelse och sitt eget tillämnade svarsbref. Stadssekreteraren tog till protokollet borgerskapets uttalade mening, att svaret var »redeligen och behagelige» affattadt.[2]

[1] HSH XXIV, s. 81 f.

[2] STb 1514—1517, s. 306, jfr ibid., s. 281, 287, 310, 329. Denna skrifvelse till ärkebiskop Birger är förmodligen densamma, som återges i HSH XXIV, s. 105 ff. Däremot är det gifvetvis ett tidigare bref från herr Sten till Birger, mot hvilket Kristian II 22 juni 1517 i skrifvelse till den senare polemiserar. Sten Sture påstår f. ö. själf, att han *flera gånger* tillskrifvit Lundaprelaten (HSH XXIV, s. 136). Allens framställning (a. a. II, s. 462 f.), på hvilken Ahlenius bygger, torde sålunda vara mindre exakt.

Digitized by Google

Den hotande bannlysningen kunde med en sådan hållning naturligtvis icke undvikas, och den utfärdades mycket riktigt under sommarens lopp af Lundaprelaten. Men kung Kristian var nu också redo att med vapnen häfda sin och Gustaf Trolles rätt. Kyndelsmässomötet i Halmstad synes ha slutat på det sättet, att de svenska ombuden afrest därifrån utan att ha kunnat träffa någon öfverenskommelse om utsträckt stillestånd med danskarna. Efter härjningar vid Smålands och Östergötlands kuster anlände en dansk flotta, kommenderad af Joakim Trolle, till Stockholmsskären den 4 aug. Röken från antända gårdar bragte den å Stäket alltfort inneslutne ärkebiskopen budskap om fiendens ankomst, och han gladde sig mycket. Men det blef en kortvarig glädje. I medio af aug. kom det till en afgörande drabbning i Stockholms omedelbara närhet, hvilken resulterade i ett så grundligt nederlag för de danska befälhafvarna, att dessa gåfvo årets fälttåg förloradt och inom kort med flottan återvände till Danmark.[1]

För fejden mellan Sten Sture och Gustaf Trolle blef denna händelse af stor betydelse. Den förres mod och anspråk växte, medan den senares med ens försvagades. Besättningen på Stäket deserterade i icke ringa utsträckning, äfven om det är öfverdrifvet, när Gustaf Trolle längre fram uppger, att af hela garnisonen endast 5 man stodo honom bi till det sista.[2] Slottets fall var under sådana förhållanden blott en tidsfråga, och Sten Sture beslöt på förhand, att det efter öfverlämnandet skulle nedbrytas sten för sten. I syfte att för denna afsikt vinna stöd hos Stockholms borgerskap gjorde herr Sten och Gadh den 14 nov. ett af sina vanliga

[1] Om tiden och platsen för slaget växla uppgifterna. Olavus Petri (s. 311) berättar, att det stod vid Vädla å Ladugårdslandet, jfr Mårten Helsings berättelse, HT 1914, s. 251. I Stockholms tänkebok åter heter det, att Sten Sture med sina »resener» vann seger öfver jutarna vid Underö 17 aug. (STb 1514—1517, s. 312). Och en herr Stens egen skildring (E 132, f. 187) nämner ingenting om platsen för slaget men anger den 13 aug. som bataljdagen. Detaljerna från striden äro för öfrigt ungefär desamma i alla versioner. Det skulle dock möjligen kunna tänkas, att det är fråga om två olika strider dagarna efter hvarandra.

[2] Stämningsbrefvet af 1 sept. 1519, APD VI, s. 258.

Digitized by Google

besök på rådstugan. Den församlade menigheten tillspordes, om det var rådligt att låta Stäket kvarstå »i sin welmakt» framgent såsom dittills. Svaret utföll efter önskan. Man ville gärna underhålla 100 à 200 man vid Stäket, om det så vore ett år bortåt, blott man därigenom kunde vinna, att borgen blefve raserad från grunden och icke längre vore användbar som tillhåll för skalkar och landsförrädare, riket och den »menige, fatige man» till skada.[1]

I senare hälften af nov. var ett stort riksmöte samladt i Stockholm. Riksrådet och ombud för städer och allmoge voro närvarande. Hit kom nu också mot erhållen lejd Gustaf Trolle, som sökte utverka en sådan lösning af konflikten, att Stäket komme i Sten Stures våld och han själf finge återvända till Uppsala för att träda i utöfning af sitt ämbete. Det var ju samma villkor, som Gadh erbjudit honom i januari men som han då spotskt afslagit. Nu var det emellertid för sent. Böndernas förbittring mot honom var oerhörd med anledning af de danska härjningarna utefter kusterna, till hvilka härjningar han såsom kung Kristians förbundsbroder ansågs medskyldig. Denna upphetsade folkstämning tvang riksrådet — många af dess medlemmar, ej blott Brask, gjorde det helt visst med tungt hjärta — att medverka till det för Gustaf Trolle ogynnsammaste beslut. Så snart Stäket uppgifvits, borde det demoleras. Och Gustaf Trolle skulle aldrig vidare erkännas som svensk ärkebiskop. Till yttermera visso betygade rådsmedlemmarna i ett bref af den 23 nov. sin fullkomliga solidaritet inbördes mot allt tilltal inför påflig rätt eller eljest och mot alla straffpåföljder, som för det fattade beslutets skull kunde drabba dem. Bland det ödesdigra dokumentets utfärdare var äfven Gadh, som med sina antecedentia nog minst af alla gjorde sig skrupler öfver detta brott mot hierarkisk ordning.[2]

---

[1] STb 1514—1517, s. 347. Citeradt af Clason, Stockholms återfunna tänkeböcker, s. 135 f., där den ifrågavarande förhandlingen emellertid hänföres till riksdagen i Stockholm i slutet af nov. 1517, hvarmed den i själfva verket intet har att skaffa annat än som ett slags förberedande åtgärd.

[2] HSH XXIV, s. 94. Äfven vid en rannsakning, som 26 nov. hölls i Stockholms rådstuga med några Gustaf Trolles tjänare (HSH XXIV,

Digitized by Google

Gustaf Trolle återfördes efter mötet i enlighet med lejdens affattning till Stäket. Någon tid därefter — men tidigast i medio af dec.[1] — måste han emellertid uppgifva det åt förintelse dömda slottet och öfverlämna sig i Sten Stures våld. Och innan han som dennes fånge lämnade Stäket, nödgades han i närvaro af sina kapitulares formligen afsäga sig ärkebiskopsvärdigheten och därom utfärda ett särskildt bref. Som skäl till detta steg anför han menige mans ovilja, som omöjliggjorde vidare utöfning af ämbetet och bl. a. medförde den risken, att bönderna komme att undandraga sig plikten att gifva kyrkan tionde, så länge dess främste målsman vore en så afskydd person.[2]

F. d. ärkebiskopen fick nu medfölja Sten Sture till Västerås, där han inkvarterades i dominikanklostret — längre fram flyttades han till själfva slottet. Det var riksföreståndarens afsikt att i januari bege sig till distingsmarknaden i Uppsala. Han hade dit sammankallat riksrådet och ville väl äfven meddela sig med de vid tillfället samlade folkskarorna. Dessutom ämnade han å ort och ställe träffa anstalter för nytt ärkebiskopsval. Vid uppbrottet från Västerås aftvingade han Gustaf Trolle en skrifvelse, som, daterad den 15 jan. 1518, utgör en uppmaning till Uppsala domkapitel att iakttaga den å Stäket gjorda afsägelsen.[3] Och så lyckades han efter ankomsten till ärkebiskopsstaden förmå kapitlet att i riksrådets närvaro välja biskop Matts till Trolles efterträdare.

Det såg ut, som om Sten Sture definitivt afgått med segern öfver sin ärkebiskoplige fiende. I själfva verket var saken ännu ej utagerad. Det var Uppsala domkapitels bestämda afsikt att så länge som möjligt dröja med att som sin preses verkligen mottaga biskop Matts. Beräkningen

---

s. 99; enligt uppgift i Langebeks dipl. skulle originalet till rannsakningshandlingen finnas i DRA), var Gadh närvarande.

[1] Trolle uppgaf nämligen själf vid Stockholms blodbad, att belägringen varat 1 år och 11 veckor (Paludan-Müller, De første Konger af den oldenborgske Slægt, s. 362).

[2] Afskrift af afsägelsen i E 132, f. 189 f.

[3] Afskr. i E 132, f. 190.

Digitized by Google

var den, att påfvens högtbetrodde legat Arcimboldi, som sedan jultiden 1516 befann sig i Danmark och nu kunde väntas till Sverige när som helst, skulle hinna att göra både afsättning och val om intet. Och Sten Sture å sin sida motsåg den påflige kommissariens ankomst icke utan farhågor, ty dennes hållning under vistelsen i Danmark hade varit en besvikelse för herr Sten, som från början trott sig kunna få honom på sin sida.

Gianangelo Arcimboldi tillhörde en ansedd Milanofamilj och hade erhållit en lärd, närmast juridisk, utbildning. En man af stor förmåga, var han på samma gång i sitt enskilda lif en typisk son af Alexander VI:s tidehvarf. Sederenhet och ett för denna världens goda otillgängligt sinne voro ej hans dygder, men detta hindrade honom icke från att längre fram stiga till höga kyrkliga värdigheter och slutligen intaga Milanos ärorika ärkebiskopsstol. Hans utprägladt ekonomiska läggning fäste Leo X:s uppmärksamhet på honom, när det 1514 kom därhän, att en ny aflat skulle utskrifvas till förmån för den under byggnad varande Peterskyrkan. Arcimboldi utnämndes till öfverkommissarie med stora delar af Tyskland och n. v. Frankrike samt Norden som arbetsfält.[1]

Visserligen hade han icke från början något påfligt uppdrag att mäkla fred mellan Sverige och Danmark — ett sådant uppdrag kom först längre fram under hans vistelse i Norden. Men den inre striden i Sverige, som ju intimt sammanhängde med den svensk-danska konflikten, var han bemyndigad att söka bilägga. Den härom utfärdade påfveskrifvelsen mottog han i nov. 1516, innan han ännu öfverskridit den danska gränsen.[2] Enligt brefvets ordalydelse skulle han inom en månad efter delfåendet bege sig till Sverige. Häraf vardt emellertid intet. Anledningen var väl den, att brytningen mellan Sten Sture och Gustaf Trolle numera var af mindre betydelse i jämförelse med det krig, som kung

[1] Schulte, Die Fugger in Rom I, s. 63 ff., APD VI, s. 101 f. — På den omständigheten, att Arcimboldi till en början hade en konkurrent i den nordiska aflatshandeln: biskop Johannes Blankenfeld, är här ingen anledning att ingå. Se Schulte, a. a. I, s. 106 ff., 128 f.

[2] Allen, a. a. II, s. 403 ff.

Digitized by Google

Kristian redan stod i begrepp att öppna mot svenskarna och som kunde bli ödesdigert för själfva aflatsrörelsen.

Det föreföll sålunda, som om legaten framför allt måste söka afvärja krigsutbrottet. I skrifvelser till Sten Sture kungjorde han också denna sin afsikt. Riksföreståndaren väntade nu, att Arcimboldi skulle inbjuda parterna till fredsförhandlingar i Lübeck eller å annan neutral ort, och han räknade på, att den påflige nuntien därvid skulle såvidt möjligt tillgodose hans intressen.[1] Den svenska representationen i Rom hade nämligen med energi och till synes med framgång sökt gifva Arcimboldis skandinaviska mission en för Sten Sture gynnsam karaktär. Och kung Kristians ombud vid kurian gjorde sig inga förhoppningar, att Arcimboldi skulle ställa sig på deras hufvudmans sida.[2] Vidare hade Sten Sture stått i direkt förbindelse med legaten, medan denne ännu befann sig i Tyskland, och i Köln, där Arcimboldi åtminstone under våren 1516 vistades, hade han af riksföreståndaren fått mottaga en utförlig beskrifning öfver Gustaf Trolles klandervärda tillvägagångssätt mot sitt fosterlands styresman.[3]

Sten Stures förväntningar på Arcimboldis fredsbemedling gingo emellertid icke i uppfyllelse. Inför de vilda härjningar, som konungens flotta under våren och sommaren 1517 anställde i de svenska skären, satt legaten med armarna i kors. Snarast ville det synas, som om han, sedan han kommit i kung Kristians närhet, begynt gilla dennes politik och nu — för att använda Sten Stures eller rättare Gadhs ord i ett af de bref till Arcimboldi, med hvilka vi snart skola göra bekantskap — betraktade svenskarna med sneda blickar. När han ändtligen genom en bestämd åtgärd började demonstrera sin omsorg om freden, så hade danskarna hunnit göra obotlig skada utefter Sveriges kuster — troligen hade

[1] HSH XXIV, s. 136; jfr HR III: 7, s. 15. Legaten gjorde på högsommaren 1517 ett besök i Lübeck och sammanträffade där med den nu från Rom hemvändande Erik Svensson, som kanske å Sten Stures vägnar underhandlade med honom (Allen, a. a. III: 1, s. 366, not 32).

[2] APD VI, s. 173 ff.

[3] HSH XXIV, s. 138. Jfr Schulte, a. a. II, s. 155.

Digitized by Google

också deras nederlag utanför Stockholm redan ägt rum och gjort dem angelägna om Arcimboldis mellankomst. För att i allmänhet tillkännage sin villighet att medla afsände denne på höstsidan sin tjänare, den sedan så illa anskrifne mäster Didrik Slagheck, till Sten Sture i Stockholm.

På den skrifvelse, som budet medförde, aflät riksföreståndaren sitt svar å Stockholms slott. Tilläfventyrs ansågs icke Peder Sunnanväder fullt skickad att uppsätta ett bref till en så lärd och förnäm man som Arcimboldi, utan Gadh fick tjänstgöra som kansler. De cirklade vändningar och det yppiga smicker, som äro utmärkande för hans stora tal till Danzigs representanter 1511, återfinna vi här. Arcimboldis rykte som alla förorättades beskyddare hade öfver Alperna och det baltiska hafvet nått äfven göternas aflägsna land. Sten Sture hoppades nu, att legaten i enlighet med sin så välvilligt tillkännagifna afsikt ville bringa Sverige fred men en fred, som icke sträckte sig öfver några få flyktiga år utan vore evig eller åtminstone gällde kung Kristians lifstid. Riksföreståndaren ville då ägna sitt återstående lif åt att skydda den katolska tron och kämpa för evangelium. De underagenter, som Arcimboldi via Reval sändt till Finland och den vägen öfver till Sverige, hade blifvit på bästa sätt mottagna, och Sten Sture önskade, att de måtte återvända till sin chef med fyllda penningpåsar.

I en äfvenledes af Gadh uppsatt tilläggsskrifvelse, hvilken närmast skulle tjäna till ledning för Didrik Slaghecks muntliga rapport inför legaten, klargjordes den politiska situationen ytterligare från Sten Stures synpunkt. På samma gång riksföreståndarens fredsvillighet betonas, uttalas här tämligen skarpa klagomål öfver att legaten icke förr gjort allvar af sitt medlarekall. Han hade dock alltjämt en stor uppgift som mäklare, ty svenskarna ville ej längre riskera att själfva affärda fredsunderhandlare till Danmark; det skulle då blott inträffa som så ofta förut, att danskarna under pågående fredsmöte och vapenhvila svekfullt begåfvo sig på plundrings- och mordbrännarstråt mot svenska slott, kyrkor och kloster. Äfven Gustaf Trolle nämnes. Redan i själfva brefvet uttalar Sten Sture farhågor, att Arcimboldi skulle

Digitized by Google

låta föra sig bakom ljuset af de falska framställningar rörande Stäkets belägring, som i Danmark gåfvos honom till lifs. Och här säges uttryckligen, att det svenska folket, äfven biskoparna, på allmänt möte uttalat sitt fasta beslut att aldrig vidare erkänna Trolle som ärkebiskop. Om icke riksföreståndaren med ord och gärning skyddat den hatade prelaten, skulle denne redan ha fått sätta lifvet till.[1]

Efter denna inledande brefväxling ansåg sig Arcimboldi bemyndigad att preliminärt å Sveriges vägnar åvägabringa ett vapenstillestånd. Men kung Kristians inflytande öfver honom var så stort, att fördraget blef i hög grad ofördelaktigt för Sverige. Under krig med Danmark var vintern i motsats till sommaren en för svenskarna gynnsam årstid. Danska flottoperationer voro då mindre att räkna med, och de danska provinserna på fastlandet lågo relativt värnlösa för en fiende, nämligen i den mån förstärkningar ej längre kunde tillföras dem från öarna. Det stillestånd, som Arcimboldi nu bemedlade, skulle endast räcka till den 23 april 1518, sålunda just till vårens inbrott. Under vapenhvilan skulle tillfälle vara beredt för svenskarna att i Lund sammankomma med konungens ombud för fredsunderhandlingar under legatens presidium. Hvad som ytterligare bidrog att göra Arcimboldis opartiskhet vid detta aftal misstänkt var, att stille-

[1] De två i HSH XXIV, s. 130—139 tryckta aktstyckena, som här citerats, ha tillika med de båda ibid., s. 139—145, återgifna af Allen (a. a. II, s. 415 ff., 481 ff.) hänförts till Slaghecks besök i Stockholm i febr. 1518. I själfva verket rör det sig om två olika beskickningar, den ena på senhösten 1517 och den andra på nyåret 1518. Detta framgår af ett Sten Stures yttrande i det senare brefvet (s. 140) och äfven i öfrigt af ett jämförande studium af akterna ifråga. Med afseende på tiden för Slaghecks förra mission till Stockholm vill det af hvad som säges å s. 138 nederst och s. 139 öfverst synas, som om Sten Stures svar å mäster Didriks därvid gjorda andraganden aflåtits efter 23 nov. — Att Sten Sture för hela skriftväxlingen med Arcimboldi betjänat sig af Gadhs penna, blir evident för hvar och en, som jämför stilen och ordvalet i brefven med talet af 1511. Ur mängden af typiska ord och vändningar, som ha motsvarigheter i nämnda tal, må anföras: »inconsutili sine [sub?] tunica» (s. 133), »Dacorum turbulentissima rabies» (s. 138), »ad eviscerascionem interiorum» (s. 140), »maturiori stomacho» och »fucatis treugis» (s. 141) samt den långa frasen om den danske konungens förbund med ryssarna å s. 142.

Digitized by Google

ståndet endast skulle gälla till lands, där Sten Sture rustat sig att från Västergötland låta afsevärda trupper bryta in öfver danska gränsen, men däremot icke ha afseende på fientligheterna till sjös.

Med budskapet om ett sådant fördrag anlände Didrik Slagheck för andra gången till Stockholm i febr. 1518, sedan riksföreståndaren hemkommit från distingen. Gadh fick i uppdrag att på legatens af Slagheck medförda nya bref affatta Sten Stures svar, dateradt Stockholms slott den 22 febr. och äfven detta åtföljdt af en tilläggsskrifvelse. Smickret mot Arcimboldi fortsättes: Sten Sture vore glad att få lefva på en tid, då det svenska riket hägnades af en så mäktig välgörare. Men på samma gång framhålles, att det endast var af vördnad för legaten, som riksföreståndaren accepterade det ofördelaktiga stilleståndet. Arcimboldi kunde ju själf se af hans förra bref, att det ej var en så beskaffad fred, riksföreståndaren önskade. Det föreslagna Lundamötet kunde på grund af den knappa tiden ej af svenskarna besökas, ty innan några ombud affärdades till detsamma, måste rådsmedlemmarna i gemen hinna samlas för uppsättande af vederbörliga instruktioner. Därtill kom, att de finska rådsherrarna icke alls kunde infinna sig vid något möte på västra sidan om Bottenhafvet, så länge vapenhvilan endast omfattade landtkriget. Om legatens fredsverk öfverhufvud skulle tjäna något till, så måste han inrikta sig på ett stillestånd för konungens lifstid både till lands och sjös. På denna basis skulle sedan ett möte af de tre rikenas råd kunna åstadkomma en evig fred med för alla parterna drägliga villkor. — Sin vana trogen, har Gadh för öfrigt i brefvet icke sparat på häftiga utgjutelser mot danskarna, därvid kung Kristians förbindelser med sina svurna bröder ryssarna genom förmedling af rikshärolden David särskildt påpekas och icke ens massakern på Kalmar borgerskap år 1505 är förgäten. Omöjligheten af att återtaga Gustaf Trolle som ärkebiskop poängteras ytterligare.[1]

Något varaktigt stillestånd blef emellertid icke af Ar-

[1] HSH XXIV, s. 139—145.

Digitized by Google

cimboldi bemedladt. Krigsförberedelser fyllde därför våren och försommaren. Gadh synes hela denna tid ha uppehållit sig i Stockholm, där danskarnas hufvudangrepp på goda grunder väntades. Mycket åtgjordes för att sätta staden i vederbörligt försvarsskick, men det var dessutom af vikt att borgerskapet och dess ledning hade det patriotiska sinnelag och den moraliska styrka, som icke väjde för mötande svårigheter. Under år 1517 hade en borgmästare Jöns Jonsson blifvit skäligen misstänkt för att ha stått i maskopi med Sten Kristersson och Erik Trolle, hvarför Sten Sture och Gadh då lagade om att han entledigades och ersattes med en pålitligare borgare vid namn Anders Henriksson. Fallet gaf Sten Sture anledning att för framtiden bättre öfvervaka tillsättningen af magistratsämbetena, och den 14 maj 1518 finna vi för ovanlighetens skull honom och Gadh som deltagare i ett borgmästareval, där det t. o. m. vill synas, som om Sten Sture själf i Gadhs och magistratens närvaro utsett den nye borgmästaren.[1] Den sålunda valde hette Anders Olsson; såväl han som Anders Henriksson rättfärdigade sin upphöjelse genom en fosterländsk hållning, hvilken vid Stockholms blodbad kostade dem båda lifvet.

Riksföreståndaren hade naturligtvis behof af penningar för kriget. En disponibel och icke alldeles obetydlig fond utgjorde de 1,500 mark, hvilka för fru Mättas räkning voro insatta i Stockholms stads fatabur. Därmed förhöll sig på följande sätt. Herr Svante hade gifvit Mätta Ivarsdotter Hörningsholms slott och län i morgongåfva. Men Sten Sture ansåg, att genom denna upplåtelse hans egen rätt trädts för nära, och lade själf vid faderns frånfälle beslag på godset. Den så uppkomna tvisten blef vid eriksmässan i Uppsala 1515 underställd riksrådets pröfning, och den dom afkunnades, att fru Mätta skulle till lösen för Hörningsholm åtnöjas med 1,500 mark Stockholmsmynt, hvilka styfsonen skulle till henne utbetala. Mätta, som då befann sig i Sverige men för öfrigt redan vid denna tid tyckes ha haft sin stadigvarande bostad i Danmark, lofvade att efter ankomsten till sist-

[1] STb 1514—1517, s. 287, 310, 375; 1518—1520, s. 2, 7, 9, 13.

Digitized by Google

nämnda land återställa morgongåfvobrefvet och i stället mottaga lösesumman. Under tiden skulle pengarna förvaras af Stockholms borgmästare.[1] Men vare sig fru Mätta icke ville utlämna morgongåfvobrefvet eller det i själfva verket öfverhufvud bar henne emot att låta afspisa sig med någon lösen, fingo dessa 1,500 mark ligga kvar, där de deponerats. Genom att med Kristian II knyta förbindelser, hvilka voro en af orsakerna till det nordiska krigets återuppblossande 1517, sökte hon afpressa Sten Sture sin rätt. Det är bekant, hur hon hösten 1516 med kung Kristians begifvande lät kapa ett Sten Stures skepp, som med dyrbar last låg förankradt i Trave.[2] Sådana tilltag tjänade ej till att frammana någon hänsynsfullhet mot henne från Sten Stures sida, och nu i ofredens dagar gaf han befallning om att den för henne afsedda summan skulle bäras upp på slottet. Måns slottsskrifvare mottog pengarna af stadsmyndigheterna och förde dem till fogden Olof Björnssons bostad på slottet, där Sten Sture tillsammans med Gadh inhändigade dem den 30 juni.[3]

Fienden stod då redan framför portarna. Kung Kristian hade rustat sig omsorgsfullt för årets fälttåg. Hansestäderna sökte han skrämma att afbryta sin trafik på Sverige genom en aktsförklaring öfver detta land, hvilken han den 5 jan. 1518 aflockat gamle kejsar Maximilian.[4] Men ytterst måste framgången komma att bero på vapenlyckan. Konungen hade därför låtit värfva icke mindre än 5,000 tyska krigsknektar, som jämte ett talrikt danskt uppbåd inskeppades på omkr. 80 fartyg. Själf steg Kristian ombord å denna ståtliga flotta

---

[1] BSH V, s. 548.

[2] Se härom Allen, a. a. II, s. 451 ff.

[3] STb 1518—1520, s. 17. Fru Mätta mottog sålunda aldrig lösesumman, såsom Allen (a. a. II, s. 448) tycks ta för gifvet.

[4] Föreligger i tre exemplar (tryckta) i 300 U. XXII: 438, 439, 440, DSA. Jfr Boeszoermeny, Danzigs Theilnahme an dem Kriege gegen Christian II, 1, s. 19. Att kung Hans äfven tillställt Riga och Reval det kejserliga aktsbrefvet med begäran om uppspikande, därom vittna skrifvelser från Reval till den livländske ordensmästaren af 18 juni och 5 juli 1518. Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands III: 4, s. 23 f. Allen har icke känt till denna aktsförklaring.

Digitized by Google

för att personligen öfvervaka krigsföretagen.[1] Och när han den 27 juni kunde kasta ankar utanför Stockholm, var han säkert fylld af segervisshet. Han kom snart på det klara med att södra sidan af staden erbjöd de bästa anfallsmöjligheterna, och utanför Söderport lade han sig därför med sin här. Men försvarsverken visade sig motståndskraftigare än han tänkt sig, och 4 veckor gingo utan resultat. Då afbröts belägringens enahanda af en verklig krigshändelse. Sten Sture, som dragit till sig folk från Dalarna och öfriga landsändar, hade begifvit sig ut ur staden och erbjöd danskarna batalj på fälten mellan Årsta och Brännkyrka. Den seger, riksföreståndaren nu vann, var så afgörande, att han ansåg sig kunna hemförlofva böndernas hufvudmassa. För Kristian återstod intet annat än att upphäfva belägringen. Olyckan ville, att genom utfall från staden ett nytt, kännbart nederlag tillfogades honom, just när han den 7 aug. med trupperna lämnade Södermalm och åter inskeppade sig.

Dessa händelser, hvilka här naturligtvis endast i största korthet kunnat skisseras, gjorde den nyss så maktmedvetne konungen benägen för fredsunderhandlingar. Den danska flottan låg nu en tid bortåt vid Stegesund (utan tvifvel våra dagars Stegsundet nordväst om Rindö). Härifrån sände Kristian bud till Sten Sture och utverkade af riksföreståndaren den 19 aug. lejd till Stockholm för sina sändebud.[2] Följande dag anlände dessa till staden. Det var riddarna Nils Hög, Hans och Anders Bilde samt förutvarande höfvitsmannen å Visborg Laurens Schinkel. Sten Sture mötte dem med sina mest betrodda män: Gadh, Bengt Arendsson (tillbakaseende ulf), Måns Gren, Jon Jönsson och Erik Kuse. Därjämte närvoro såsom Stockholms borgerskaps representanter den ofvannämnde borgmästaren Anders Henriksson och rådmannen Anders

---

[1] De bästa källorna för krigshändelserna under 1518 års expedition äro två samtida skildringar, af hvilka den ena förskrifver sig från en medlem af det kungliga följet och den andra från en i Stockholm boende tysk (SRS III: 1, s. 151 ff., 29 ff.). Den senare, synnerligen viktiga framställningen har icke varit Allén bekant.

[2] Kopia i Sverige A, DRA. Lejdebrefvet är utställdt från Stockholms slott.

Digitized by Google

Karlsson. De så inledda öfverläggningarna skola enligt en samtida skildrare[1] ha försiggått å Gråmunkeholmen. Danskarna lära därvid ha visat sig mera angelägna om fred än Sten Sture och hans män, hvilket bl. a. lät sig förklara däraf, att under de nyss förefallna striderna många medlemmar af Danmarks ädlaste släkter fått sätta lifvet till. I öfrigt är intet annat kändt om detta första sammanträde än hvad den nyssnämnde sagesmannen meddelar, nämligen att man — i så fall naturligtvis preliminärt — öfverenskommit om ett tvåårigt stillestånd med början den 29 nästa sept.

Emellertid fortgingo fientligheterna. En dansk ströfkår hade gjort ett plundringståg till Uppsala och där anställt åtskillig skada. Nu var den på återväg och hade slagit läger på Brunkeberg, där den ideligen besvärades af utfall från svenskarna i staden. De danska herrar, som, efter att ha deltagit i samtalet å Gråmunkeholmen, den 22 aug. åter befunno sig i Stegesund, affärdade nämnda dag en skrifvelse till sina svenska medunderhandlare i Stockholm, hvari de anhöllo om tillåtelse för Brunkebergshären att ostördt öfver land bege sig ned till den kungliga flottan. En »god, lycksalligh» ände på fredsverket skulle därigenom befordras. För underhandlingarnas fullföljande ville brefskrifvarna enligt öfverenskommelse vara åter vid Stockholm den 24 aug.[2]

Sten Sture afslog den gjorda anhållan om fri passage för de danska knektarna. Dessa fingo draga åstad på en omväg, alltjämt hårdt ansatta af utskickade svenska trupper. Icke desto mindre synes den aftalade nya fredssammankomsten verkligen ha blifvit af. Mötesplats blef denna gång Kaggenäs (förmodligen identiskt med n. v. Kaknäs), om man får döma af ett Sten Stures utkast till fredstraktat, som just är affattadt å denna ort och knappast kan hänföras till något annat tillfälle. Enligt utkastet voro underhandlarna å ömse sidor desamma som förra gången. Sten Sture föreslår ett stort möte i Nyvarberg den 10 nästkommande juni, hvilket skulle vara besökt af 12 svenska och 12 dansk-norska riksråd och där en definitiv uppgörelse skulle träffas i alla tvistefrågor.

---

[1] SRS III: 1, s. 31.

[2] Koncept i Sverige A, DRA.

Digitized by Google

Intill mötet och ett à tre år efter detsamma skulle stillestånd råda i kriget.[1]

Förslaget föll ingalunda kung Kristian på läppen utan syntes honom »otillbörligt och olidligt». Det stillestånd, han önskade, var i själfva verket blott en sådan där vinterfred, hvilken liksom den af Arcimboldi bemedlade skulle sätta honom i stånd att under den snart inbrytande kalla årstiden ostördt ägna sig åt förberedelserna till ett sommarfälttåg nästa år. Han uppsatte därför själf ett utkast till fördrag,[2] enligt hvilket ett möte skulle hållas i Nyvarberg redan den 11 nov. mellan 6 svenska och 6 dansk-norska riksråd. Arcimboldi skulle personligen närvara som fredsmäklare, äfvenså de vendiska städernas sändebud. Stillestånd skulle vara rådande från den 29 sept. till den 3 nästa april.

Innan Kristian från Grönebergssund, där han nu befann sig, tillställde svenskarna detta förslag, synes han emellertid ha ångrat, att han icke lade underhandlingarna på en bredare basis, åtminstone till att börja med. Fördragsutkastet blef aldrig afsändt från det kungliga kansliet. De som förhandlingsombud åter affärdade Nils Hög och Hans Bilde fingo den 28 aug. en helt annan instruktion med sig. De skulle fordra, att Kristian erkändes och mottogs som svensk konung eller att, tills detta inträffade, en årlig tribut utbetalades till honom. Vidare skulle de kräfva ersättning för alla kostnader, som Sverige genom sin motspänstighet förorsakat konungen. Och slutligen skulle Sten Sture förbinda sig att lösgifva Gustaf och Erik Trolle samt Peder Turesson, hvilka, enligt hvad konungen hade sig bekant, höllos i fängsligt förvar af herr Sten, och att bereda dem vederbörligt skadestånd.[3] Om något svenskt-danskt fredsmöte för tvistens biläggande eller afdömande eller om därmed sammanhängande vapenhvila var nu icke tal.

I slutet af aug. och under förra hälften af sept. fortgingo

---

[1] Utkastet föreligger i kopia i Sverige A, DRA.

[2] Både originalkonceptet och en kopia däraf, det förra med påskrift: »myn herres forramning, som icke bleff udsendh. Ex Grönebergsundh», finnas i Sverige A, DRA.

[3] DM III: 2, s. 238 f.

Digitized by Google

så underhandlingarna. Sammankomsterna höllos i regeln på Kaggenäs. Bland danskarna möta ett par nya namn: den bekante Mogens Giöe och riddaren Albrekt Jepsen, hvarjämte en af kung Kristians tvetydiga utländska gunstlingar, junker Willam, nu liksom tidigare tjänstgjorde som mellanlöpare. På svenska sidan var Sten Sture ej längre med, utan Gadh fick där fungera som ledare för de delegerade, hvilka för öfrigt i stort sedt synas ha varit desamma som förut med den skillnaden, att numera äfven borgmästaren i Stockholm Anders Olsson och rådmannen Anders Ruth deltogo. Konungens kraf på uppfyllande af ettdera 'villkoret' kunde naturligtvis icke vinna gehör, och hans försök att i öfverläggningarna inblanda Sten Stures mellanhafvande med Trollarna afvisades. Öfver svenskarnas sålunda ådagalagda hållning i sistnämnda afseende anförde han strax klagomål i ett bref till den numera inom Sveriges gränser anlände Arcimboldi, hvilken vederbörligen informerades rörande Sten Stures och hans ombuds förmenta tredska.[1] En dylik hänvändelse kunde emellertid för ögonblicket icke båta något, och den hastigt tilltagande lifsmedelsbristen bland konungens trupper nödgade danskarna till en snar öfverenskommelse. Gadh höll fast vid det förslag, hvilket Sten Sture, som vi sett, redan i aug. framställt. I riksföreståndarens utkast hade emellertid icke någon tidpunkt fixerats för stilleståndets inträdande. Gadh däremot har i ett koncept, som synes tillhöra dessa septemberförhandlingar, utsatt vapenhvilans början till den 8 sept. för landtkriget och den 17 sept. för sjökriget.[2]

Då sålunda en förlikning förestod i nära anslutning till de svenska krafven, önskade konungen, att Sten Sture personligen skulle komma till honom — eller åtminstone till hans ombud i närheten af Stegesund, där flottan nu åter var förankrad och han själf uppehöll sig — för att så ge sin högtidliga bekräftelse på fördraget. Helst ville han förmå Sten

[1] Koncept i Sverige A, DRA.

[2] Konceptet är af Gadh bestyrkt genom en så lydande, egenhändig anteckning å baksidan: »Ita est ego Hemingh Gadh manu propria protestor pro domino gubernatore regni Suecie et conciliariis omnibus regni Suecie». Det föreligger i Christian II 69: 4, DRA.

Digitized by Google

Sture att bege sig till Stegesunds kapell eller till konungens eget skepp. Junker Willam, som afsändes till Stockholm med en lejd af dylikt innehåll, fick emellertid ett afböjande svar, i hvilket man efter vanligheten erinrade om Knut Alfssons olycksöde. Önskade de danska underhandlarna träffa Sten Sture, så kunde det ske på Kaggenäs; längre ut åt skärgården ville hvarken han eller hans betrodda män komma.[1]

Med hänsyn till kung Kristians senare handlingssätt är det icke orimligt att i den nämnda framställningen misstänka en svekfull afsikt redan vid detta tillfälle. Nu blef den i hvarje fall gäckad, och det återstod konungen endast att utan vidare besegla fördraget. Detta skedde i medio af sept. under det färska intrycket af ett omfattande myteri, hvarigenom danskarnas läge ytterligare förvärrats. I bestämmelserna rörande mötet i Nyvarberg ansluter sig traktaten fullkomligt till de svenska förslagen, om man undantar den klausulen, att Arcimboldi och de vendiska städernas ombud skulle närvara, hvilken ju motsvarade Kristians önskningar. Tiden för stilleståndet — det skulle börja omedelbart och räcka ett år efter Varbergsmötet — stod äfven i principiell öfverensstämmelse med de svenska intressena.[2]

[1] Svenska riksrådet, samladt i Stockholm — det är säkert icke fråga om andra rådsmedlemmar än de relativt få, som under Gadhs ledning deltagit i underhandlingarna — till det danska rådet i Stegesund, odateradt orig. i Sverige A, DRA; kung Kristians koncept till lejdebref för Sten Sture med intill 100 personers följe, äfvenledes i Sverige A. Sistnämnda koncept använder om platsen för sammankomsten med Sten Sture följande uttryck: »till oss till capellen i Stegesundh eller paa wort skiip ther hooss, om hanom (Sten Sture) teckes», hvarvid dock bör anmärkas, att i marginalen en alternativ formulering (»till handling oc tallss medh wort elskelige raad oc gode men hooss Stegesundh eller paa eth andet beleyligt sted emellom Stegesund oc Stockholm») antecknats, utan att den förra öfverstrukits. Af svenska riksrådets bref förefaller troligast, att den förra lydelsen segrat vid lejdebrefvets utfärdande.

[2] Traktaten är, både i det af konungen och det af Sten Sture utgifna exemplaret, tr. i DM III: 2, s. 240 ff. Den är daterad Stegesund resp. Stockholm den 12 sept. men förskrifver sig sannolikt från någon följande dag, ty de båda bästa källorna för 1518 års krigshändelser (se ofvan s. 291) äro ense därom, att fördraget ingicks efter det stora legoknektsmyteriet, och detta återigen säges ha inträffat den 14 sept. Den stockholmske sagesmannen uppger, att freden inträdde först den 16 eller 17 sept. — Af han-

Digitized by Google

Det blef nu några goda dagar för de danska trupperna. Sten Sture skänkte kung Kristian hvarjehanda lifsmedel till den hungrande härens bästa, och Stockholms borgare drogo ut till Djurhamn, dit danskarna seglat åstad från Stegesund, för att sälja bröd och öl. Men det dröjde icke länge, förrän riksföreståndaren märkte, att Kristian i själ och hjärta var densamme som före stilleståndet, och redan den 22 sept. förbjöd han borgerskapet vid lif och gods att vidare göra den kungliga flottan någon tillförsel. Öfver de härefter följande, ödesdigra händelserna hvilar ett djupt dunkel. Förloppet synes dock ha varit ungefär följande. I föreburen afsikt att få stilleståndet bekräftadt, eventuellt utbytt mot en evig fred lät konungen junker Willam ånyo afgå i beskickning till Stockholm för att frambära konungens önskan om personligt sammanträffande med Sten Sture å flottan. Riksföreståndarens obenägenhet vållade, att junkern fick göra flera särskilda Stockholmsbesök för att upprepa sitt ärende, och vid ett tillfälle, den 27 sept., var för ändamålet en förnämlig dansk delegation med Viborgsbiskopen Erik i spetsen inne i staden, allt lika förgäfves. För att häfva Sten Stures betänkligheter sände konungen till sist några af sina främsta män till honom som gisslan för det efterlängtade besöket. Men riksföreståndaren fruktade ett illvilligt uppsåt att tillfångataga eller rent af förgöra honom och afvisade i enlighet med Gadhs och borgmästarnas råd den erbjudna säkerheten.

Då framställde konungen ett nytt förslag. Från Dalarö, dit den danska flottan nu var förlagd, skulle han komma i land i Österhaninge socken och vid därvarande kyrka eller ock vid den närliggande gården Årsta — uppgifterna växla — sammanträffa med herr Sten. Gisslan skulle mot lejd å ömse sidor gifvas.

Under sådana förhållanden syntes risken för Sten Sture vara ganska reducerad, och han biföll framställningen. Gadh

---

seatiska sändebuds partiskhet för konungen hade svenskarna en obehaglig erfarenhet sedan Halmstadsmötet 1517, då icke ens danskarna själfva visat sig så »häskeliga» mot dem som Lübecks representant mäster Johan Rode. ST III, s. 598.

Digitized by Google

hade tillstyrkt detta beslut och ville gärna låna sin person till mötets förverkligande. Sannolikt på kung Kristians egen önskan utsågs han därför till svensk gisslan tillsammans med fem tjuguåriga ädlingar, af hvilka Gustaf Eriksson (Vasa) säkert redan nu var den mest framträdande. Medan Sten Sture själf red ned till Österhaninge, utsändes de sex herrarna efter erhållet lejdebref till den danska flottan den 2 okt. Enligt PEDER SWART stego deför detta ändamål redan i Stockholm ombord på en roddbåt med allenast 12 mans besättning. Att döma af samme sagesmans berättelse var det meningen, att de vid Kungshamn (i norra ändan af Skurusund) skulle möta den danska gisslan, som där skulle mot dem självfva utväxlas för vidare befordran till Stockholm. Men sveket började snart visa sig. Ett stort danskt segelfartyg med 100 mans besättning kom under Tyke Krabbes befäl emot den lilla svenska båten och förmådde dess passagerare med hot och list att utan någon utväxling af gisslan medfölja till Djurhamn, där flottan nu åter låg. Två dagar senare, den 4 okt., blefvo så svenskarna med våld förda ombord på konungens skepp. Såsom skäl för detta öppna brott mot tro och lofven skall Kristian för de fängslade herrarna ha i främsta rummet åberopat Hemming Gadhs städse visade danskfientlighet och synnerligast hans förhållande mot drottning Kristina under Stockholms belägring. Att den utpekade med klara argument gendref skenförevändningarna, kunde därvid icke skydda honom mot Kristians fasta beslut att, då det icke lyckats honom att bemäktiga sig riksföreståndarens egen person, göra sig försäkrad om det därnäst förnämsta byte, som han öfverhufvud kunde hemföra från Sverige.

Då nu också den förliga vind inställt sig, på hvilken Kristian i många veckor förgäfves väntat, kunde flottan omedelbart gå till hafs med sina fångar och afsegla till Danmark. Seglatsen blef snabb, och efter att den 8 okt. ha hunnit till Bornholm fingo Gadh och hans olyckskamrater senast den 12 okt. landstiga å fiendejord i Köpenhamn.

Hela två dagar hade Sten Sture i Österhaninge förbidat konungens ankomst. Ändtligen mottog han — det berättas, att han vid tillfället satt till bords hos länsmannen Olof

Digitized by Google

Håkansson i Kalfsvik nära kyrkan — ett bref från Kristian, hvari stilleståndet i de hätskaste ordalag uppsades. Troligen var denna skrifvelse daterad samma dag och af ungefär samma innehåll som konungens den 2 okt. dagtecknade proklamationer till Stockholms stad och Sveriges inbyggare. I så fall nämnde den ingenting om de utsända svenskarnas öde. Men den saken fick herr Sten naturligtvis snart spörja. Djupt bedröfvad återvände han till Stockholm den 5 okt.[1] Det var honom svårt att förlika sig med det faktum, att han beröfvats sin barndoms vän och sin mognare ålders stöd. Och i hans själ uppsteg kanske under denna sinnesstämning en mörk misstanke, att Hemming Gadh, hvars klokhet han så ofta erfarit och som hittills aldrig låtit öfverlista sig, endast frivilligt och på grund af förrädiskt aftal blottställt sig för våldet och lämnat hans tjänst.

---

[1] Källorna för vår kunskap om gisslans bortförande äro icke få, men de måste till stor del användas med varsamhet och äro fulla af skenbara eller verkliga motsägelser sinsemellan. I betydande utsträckning grunda de sig på en under och genom Gustaf Vasa stadgad tradition, som visserligen i stort sedt bär trovärdighetens prägel men först lång tid efter själfva tilldragelsen nedtecknats. Detta är förhållandet med Peder Swarts och Per Brahes skildringar (resp. Edéns uppl., s. 4 ff., och Ahnfelts uppl., s. 84), äfvensom med hithörande passus i en på Gustaf Vasas befallning uppsatt klagoskrift mot danskarna, härrörande från konungens sista år (E 132, f. 475 ff.). Till samma kategori hör nog jämäl den intressanta notisen efter Rasmus Ludvigssons samlingar i SRS III: 1, s. 86. Närmare händelsen står en genom Gustaf Vasas försorg under dennes riksföreståndartid aflåten skrifvelse till påfve, kejsare och furstar angående Kristians grymheter (GR I, s. 8 ff.). Samtidig är till sist den goda, i SRS III: 1, s. 29 ff. tryckta berättelsen af en stockholmare. Af stor vikt äro naturligtvis också de i DM III: 2, s. 242—248 publicerade handlingarna. Allen, som (a. a. II, s. 513 ff.) uteslutande bygger på sistnämnda aktsamling, jämförd med Olavus Petris kortfattade och Reimer Kocks oklara framställning, har därigenom fått en delvis mindre riktig bild af det hela, hvilket särskildt framträder i fråga om tidsuppgifterna.

Digitized by Google

ÅTTONDE KAPITLET.

Hemming Gadhs s. k. affall och död.

Hvad som inträffade den 2—4 oktober 1518 var icke ägnadt att göra förhållandet mellan de nordiska folken drägligare. Flera af Sveriges förnämsta ätter sörjde förlusten af unga, förhoppningsfulla söner, hvilka nu voro ett värnlöst byte för den trolöse konungen och som kanske aldrig skulle återkomma till sina närmaste. Längre ned på den sociala rangskalan fingo exempelvis svenska sjöfarande, som i förlitande på den i sept. slutna dagtingan genast seglat åstad till hansestäderna att där hämta förnödenheter, göra de hårdaste erfarenheter af stilleståndets plötsliga upprifvande, då de, intet ondt anande, hänsynslöst öfverföllos och utplundrades af kungliga uteliggare. Att nationalhatet under sådana förhållanden firade triumfer och så långt borta som i Danzig, på stadens gator, tog sig uttryck i våldsamma slagsmål mellan svenska och danska köpsvenner och sjömän, kan icke förvåna.[1] På fredsförhandlingar var ej längre att tänka, och det förslag därtill, som Arcimboldi en sista gång framställde på mötet i Arboga vid jultiden 1518, afvisades af det svenska riksrådet under förklaring, att det första villkoret för nya närmanden var gisslans återställande. Konungen hade genom att bortföra densamma brutit icke blott mot sitt konungsliga ord utan äfven mot en naturlig lag om gisslans okränkbarhet, som alla människor iakttoge, vare sig de voro hedningar eller kristna. Kristians handlingssätt kunde icke resultera i något annat än »ewiigt örlig och jämerligit forderff».[2] Snart utbröt också ett krig, som i fråga om omänskliga härjningar

---

[1] DM III: 2, s. 248. HR III: 7, s. 383, 385.

[2] DM III: 2, s. 245 ff.

Digitized by Google

knappast stod efter för någon tidigare fas af unionsfejdernas långa historia.

Under allt detta lefde de bortförda svenskarna sitt afskilda lif i dansk fångenskap. Till en början hade de fruktat allt af sina fienders trolöshet. Från det tillfälle, då de i Stockholmsskären gripits och nödgats medfölja den mot Danmark afseglande flottan, berättas efter Gadh ett belysande yttrande, som Per Brahe sannolikt hört af sin kunglige morbroders egen mun. Gadh skall nämligen ha framsträckt mot Gustaf Eriksson sin flata hand och utropat: »Sij, jag hafuer inga håår i handen, men efter denne dagh troo ingen dansk man, medt mindre än tu ser honom först haffue håår i hånden!»[1] Efter framkomsten till Danmark gestaltade sig emellertid Gadhs och hans kamraters tillvaro drägligare än de väntat. Kung Kristian satte värde på att ha dem i sin besittning och han trodde sig väl med deras personer kunna utöfva en viss press på svenskarna. Men det tycks inte ha ingått i hans planer att göra dem någon annan skada än på deras frihet. Själfve Peder Swart, som eljest icke rosar danskarna eller Kristian II, medger, att herr Erik Eriksen på Kalö höll Gustaf Vasa »så passelige wähl»,[2] och herr Erik följde i detta fall helt säkert kungliga föreskrifter. Ännu mindre torde Hemming Gadh ha haft skäl att klaga öfver behandlingen. Han hölls högt i ära, försågs med rikligt underhåll och tilläts deltaga i samkväm och nöjen, till hvilka landets ädlingar understundom inbjödo honom. Hvilken uppehållsort, som anvisats åt honom, är ej kändt — kanske var det Kallundborg —, men åtminstone under senare delen af sin Danmarksvistelse har han af allt att döma fått röra sig ganska fritt.[3] Blott i ett afseende var fångenskapen förvisso sträng, strängare än han själf visste. Utan tvifvel vakade man noga öfver att endast sådana meddelanden från yttervärlden, hvilka öfverensstämde med konungens intressen, fingo framföras till honom. Detta förhållande var i hög grad ödesdigert för

[1] Per Brahes Krönika, s. 84.
[2] Peder Swart, s. 6.
[3] BSH V, s. 625 f. Jfr nedan s. 311.

Digitized by Google

Gadhs omdömesförmåga, hvars kritiska skärpa kanske dessutom de många åren redan begynt att slappa.

Någon gång i början af 1519 kom Didrik Slagheck till Gadh med den öfverraskande underrättelsen, att den gamle fosterlandsvännen i Sverige stämplades som en förrädare och att hans egendom konfiskerats. Eftervärlden har lärt sig att icke skatta mäster Didriks trovärdighet synnerligen högt, och äfven Gadh tviflade på hans utsaga: det hela föreföll dock alltför orimligt. Sagesmannen nödgades att skaffa sig något bevis på sina uppgifters riktighet, och han vände sig till Arcimboldi.

Slagheck fick tillfälle att personligen träffa sin chef, då denne på återresan från Sverige hunnit till Lund i medio af mars 1519. Och legaten lät strax förmå sig att nedskrifva ett bref till Hemming Gadh af den innebörd Didrik önskade. Det skedde den 18 mars 1519 i riddaren Sten Bildes gård, där Arcimboldi tagit in. Arcimboldi hade icke i Sverige sammanträffat med Gadh; innan han hunnit detta rikes öfra delar, hade gisslans bortförande ägt rum. Men han måste ha stått i nära skriftlig förbindelse med Hemming under dennes verksamhet i Sten Stures tjänst — på personligt umgänge under Gadhs italienska tid är väl icke att tänka —, ty den mest förtroliga ton genomgår brefvet. Han börjar med att beklaga, att han trots liflig åstundan icke ännu på en tid kunde få råka Gadh; på grund af kung Kristians vistelse i Jylland nödgades han kvarstanna i Skåne längre än han ursprungligen tänkt sig. Tills vidare ville han emellertid på detta sätt underrätta Gadh om att Didrik Slaghecks af honom betviflade uppgifter voro fullt sanningsenliga. Det förhölle sig verkligen så, att man beskyllde Gadh för att ha stått i förrädiska underhandlingar med kung Kristian, i följd af hvilka han skulle ha svekfullt öfverlämnat sig och de tillsammans med honom som gisslan utsända ynglingarna i konungens våld. Sten Sture, som trodde på förtalet, hade indragit Kastellholm och kastat den därvarande, mot Gadh trogna besättningen i fängelse å Stockholms slott. Till yttermera visso förklarade Arcimboldi, att den från Rom nu återkomne Erik Svensson, som

Digitized by Google

i allt stode på Gadhs sida, af just denna orsak finge lida mycken förföljelse. Det vore också på Eriks särskilda uppmaning, som legaten meddelade Gadh de sorgliga tidenderna.[1]

Det är säkerligen icke rådligt att helt betvifla ett i så klara ordalag framlagdt vittnesmål. Men liksom Hemming Gadh själf för sin kunskap om saken torde varit uteslutande hänvisad till Didrik Slaghecks muntliga skildringar och *till* detta bref af Arcimboldi, så utgör legatens skrifvelse den enda för oss tillgängliga källan angående Sten Stures gåtfulla beteende. Under sådana förhållanden är det af icke ringa vikt att få utredt, om Arcimboldis berättelse kan tänkas ha afgifvits sine ira et studio och alldeles utan baktankar.

Först bör då observeras, att Slagheck just vid detta tillfälle, såsom vi äfven af brefvet kunnat förstå, framfört konungens önskan om Arcimboldis kvarstannande i Skåne, till dess Kristian hunne återkomma till Köpenhamn från Jylland. Och Arcimboldi hade som följd häraf, oaktadt den från honom i hjärtat redan affallne mäster Didrik gjorde allt för att skingra dylika tankar, genast gripits af en om också ännu svag förkänsla af hotande ofärd från monarkens sida. I ett krampaktigt försök att besvärja stormen skref han då, äfvenledes den 18 mars, ett smickrande bref till den mäktiga mor Sigbrit, i hvilket han med gåfvor och löften sökte beveka henne att stå på hans bästa inför konungen. Det är betecknande, att han därvid talar om Sverige som »maledicta Suecia».[2] Nu är det högst sannolikt, att äfven vid nedskrifvandet af brefvet till Gadh den tanken föresväfvat Arcimboldi, att konungen naturligtvis skulle få reda på hvad han skref och att det därför kunde vara till gagn för honom att icke framställa Sten Sture i någon gynnsam dager.

Men saken har äfven en annan sida. Det är icke säkert, att Arcimboldis »maledicta Suecia» *endast* bör uppfattas som utslag af hyckleri. Den danska historieskrifningen, främst ALLEN,[3] vill visserligen tolka det därhän, i det den-

[1] Brefvet är tr. i ALLEN III: 1, s. 406 f.

[2] ALLEN III: 1, s. 61 f.

[3] a. a. III: 1, s. 51—60. PALUDAN-MÜLLER visar sig dock i sin framställning (De förste Konger af den oldenborgske Slægt, s. 336 ff.) ha blic-

Digitized by Google

samma söker göra troligt, att legaten, så snart han ankommit till Sverige, svikit de förpliktelser, som han tidigare under samvaron med kung Kristian iklädt sig till denne, och helt och hållet begynt gå Sten Stures ärenden vis à vis den senares inhemska antagonister, hvilka konungen naturligtvis betraktade som sina skyddslingar. Men man stöder sig därvid hufvudsakligen på de anklagelser, hvilka konungen sedermera genom Slagheck eller på dennes ingifvelse riktade mot Arcimboldi vid kurian.[1] Kristian hade då genom sitt i slutet af mars och början af april 1519 verkställda beslag af den högtbetrodde legatens insamlade nordiska aflatsmedel, hvilka han behöfde för det planerade nya fälttåget mot Sverige, och genom sitt därvid å Arcimboldis broder föröfvade våld[2] den allra största anledning att inför påfven utmåla Arcimboldi så ofördelaktigt som möjligt för att skydda sig själf mot efterräkningar. Det är sålunda farligt att använda dessa anklagelseskrifter som pålitliga historiska källor, helst som åtminstone den mest graverande af dem i punkter, som icke direkt angå Arcimboldi utan beröra Stockholms blodbad, är bevisligen groft lögnaktig. Sanningskärnan i deras hätska beskyllningar mot Arcimboldi torde vara, att denne med diplomatisk takt och smidighet visade välbehag öfver Sten Stures rika hedersbetygelser och att han på ort och ställe lärde sig inse, hurusom Gustaf Trolles oerhörda impopularitet lade absolut hinder i vägen för hans återinsättande som ärkebiskop.

ken öppen för den traditionella uppfattningens stora svagheter. Han låter nämligen, utan att närmare ingå på någon bevisföring, Didrik Slagheck framträda såsom den där med falska uppgifter om legatens förhållande till Sten Sture fört konungen bakom ljuset. Detta sätt att se saken — det sammanhänger med Paludan-Müllers allmänna tendens att på Slagheck lägga hufvudansvaret för konungens alla illgärningar — kommer utan tvifvel det riktiga ganska nära och öfverensstämmer med Arcimboldis egen berättelse inför påfven (DN XVII, s. 1168). P.-M. borde blott icke, såsom det på denna punkt sker, ha förbisett, att Kristians stora penningbehof också kan ha spelat en roll och att konungen oberoende af Slagheck alltid ådagalade den största fördomsfrihet i fråga om medlen att afhjälpa nämnda behof.

[1] Nu tryckta i APD VI, s. 255 ff., 333 ff.

[2] Se härom ALLEN III: 1, s. 62 f.

Digitized by Google

I sistnämnda afseende gick han dessutom så långt, att han i stället för biskop Matts, som på grund af Uppsala domkapitels motsträfvighet eller af andra skäl afsagt sig ärkebiskopsvärdigheten, lät välja sig till Gustaf Trolles efterträdare. Men äfven enligt ALLENS mening var det han, som utverkade, att både Gustaf Trolle och dennes fader lösgåfvos från sina resp. fängelser.[1] Och att legaten icke var den handgångne man åt Sten Sture, som man sökt göra troligt, visar sig kanske bäst i hans förhållande till den gamle ärkebiskop Jakob. Genom sitt tvetydiga uppförande vid Gustaf Trolles tillsättning och ämbetstillträde och sin längre fram, såsom ofvan[2] antydts, ådagalagda partiskhet för Trolle var Jakob Ulfsson ingen persona grata hos Sten Sture. Redan i dec. 1516 hade riksföreståndaren vid underrättelsen, att Jakob ämnade besöka det då instundande Arbogamötet af jan. 1517 för att där tala till Gustaf Trolles förmån, aflåtit en i hög grad obehärskad skrifvelse till den gamle prelaten. Han sade sig vara öfvertygad om, att Jakob Ulfsson endast ämnade på mötet »forstyre riichesins gangn och then menige mantz bestand», som han alltid förut gjort på herredagar. Han tillsade honom därför formlig arrest på Arnö slott, dit Jakob efter sin afsägelse dragit sig tillbaka.[3] Förhållandet mellan de båda männen blef sedan endast ytterligare försämradt. De redogörelser, som herr Sten vid hvarje herremöte lämnade riksråd och menighet om affären Trolle,[4] voro fulla af insinuationer mot Jakob Ulfsson, hvilka ingalunda mildrades, när samma redogörelser i latinsk dräkt öfverräcktes Arcimboldi. Denne lät därför kalla Jakob till herredagen i Arboga vid årsskiftet 1518—1519 för att stå till svars mot riksföreståndarens klagomål angående brottsligt samförstånd med ärkebiskop Gustaf. Men Sten Sture skickade till Arnö två sina fogdar, hvilka under stränga hotelser förbjödo Jakob Ulfsson att hörsamma kallelsen och hindrade hans affärd. Därom förtäljer en bitter inlaga,[5]

[1] Jfr GR I, s. 68.
[2] Se ofvan s. 275.
[3] HSH XXIV, s. 88 ff.
[4] Se HSH XXIV, s. 45 ff., och ofvan s. 276 f.
[5] Afskrift i E 132, f. 190.

Digitized by Google

som den gamle prelaten kort efter detta senare Arbogamöte lät tillställa Arcimboldi. Jakob gör i densamma sitt bästa för att rentvå sig och uppmanar legaten att till påfven och kardinalkollegiet framföra hans protest mot Sten Stures ohemula tillvitelser. Nu kunde man i enlighet med ALLENS uppfattning ha väntat, att legaten skulle gifva Sten Stures andraganden vistord. Förhållandet tycks emellertid ha varit det motsatta; i hvarje fall beredde han Jakob den bästa upprättelse, som gärna kunde tänkas. Från Arboga styrde han nämligen kosan till Arnö och uppdrog den 5 febr. 1519 åt dess slottsherre att å hans vägnar administrera ärkestiftet. Lika märklig är hans samtidigt gifna förordning, att, i händelse Jakob Ulfsson framdeles af ålder eller annan orsak ville bli entledigad, Uppsala domkapitel kunde öfverlämna stiftsstyrelsen åt den grannbiskop, som kapitulares funne tjänlig.[1] Domkapitelsmedlemmarna i Uppsala, hvilka på ett undantag när intagit en mycket afvog hållning mot Sten Sture, fingo således i yttersta hand fullmakt in blanko och kunde obehindradt använda den exempelvis till förmån för biskop Otto af Västerås, hvars danska sinne allt tydligare trädde i dagen.[2]

Dessa anstalter måste ha varit misshagliga för Sten Sture. Och afskedet mellan honom och legaten var kanske icke det allra hjärtligaste. När Arcimboldi sedermera i medio af april 1519 nödgades åter begifva sig till Sverige för att undfly Kristians arresteringsorder, yttrade han i bref till den hänsynslöse konungen bekymmer öfver hur han i följd af sin tidigare verksamhet i landet skulle bli

[1] TROIL, Skrifter och handl. I, s. 363 f.

[2] Det bör anmärkas, att Sten Sture själf i slutet af 1516 erbjudit Jakob Ulfsson att återtaga ärkebiskopsämbetet, om han ville bortlägga sina skadliga stämplingar (HSH XXIV, s. 88 f.). Men då någon sinnesändring hos Jakob icke förspordes, förföll anbudet säkert omedelbart och var utan tvifvel, sådana förhållandena utvecklat sig, alldeles öfvergifvet, senast när biskop Matts på riksföreståndarens tillskyndan valdes. —— Ett godt vittnesbörd om sinnesstämningen mot Jakob Ulfsson bland Sten Stures trogna är den behandling, som på våren 1520 kom den gamle ärkebiskopen till del, då en afdelning af Stockholms garnison plundrade Arnö och grep Jakob Ulfsson.

Digitized by Google

mottagen af svenskarna.[1] Enligt den härofvan uttalade uppfattningen om Arcimboldis Sverigevistelse — en uppfattning, som torde låta försvara sig väl så bra som den på tendentiösa anklagelseskrifter byggda — behöfver oron icke ha varit spelad. Och den mot Sten Sture närmast fientliga ton, som genomgår Arcimboldis bref till Gadh af den 18 mars, kan delvis ha varit ett äkta uttryck för legatens verkliga sinnesstämning mot den svenske riksföreståndaren.

Det torde sålunda få lämnas därhän, om Arcimboldis skildring af hvad som i Sverige företagits mot Gadh efter dennes nödtvungna afresa återspeglar hela sanningen. Kanske skulle en bättre kunskap om förhållandena kunna i historien utplåna något af den fläck, som i förevarande afseende ovillkorligen häftar vid Sten Stures minne.[2] För Gadh var Arcimboldis bref, när det af den säkerligen triumferande Didrik Slagheck öfverbragtes honom, ett det allra hårdaste slag. Vissheten om riksföreståndarens och fäderneslandets otacksamhet blef en tagg i hans hjärta, hvilken intet kunde förtaga.

Men mellan denna bittra känsla och ett öfvergifvande af den ståndpunkt, åt hvilken Gadh ägnat sitt lif, är ett stort steg, som den gamle mannen af tillgängliga vittnesbörd att döma icke tog, så länge Sten Sture lefde. Tvärtom föreligger från hösten 1519 ett bevis, om man så vill, för att Kristian II alltfort betraktade honom som herr Stens framhärdande medbrottsling. I enlighet med påfligt uppdrag utfärdade generalauditören vid kurian, biskop Hieronymus af Asculum den 1 sept. ett stämningsbref mot den svenske riksföreståndaren och dennes närmaste anhängare, bland hvilka Hemming Gadh först nämnes. De instämda förstän-

[1] Huitfeld, s. 1133 ff.

[2] Efter muntligt meddelande af den bekante genealogen grefve G. A. V. Sparre († 1886) berättar Allen (a. a. III: 1, s. 389), att Kristina Gyllenstiernas broder Erik Nilsson omkr. 1518 var höfvitsman på Kastellholm. Låter uppgiften bekräfta sig — jag har emellertid icke lyckats finna något belägg för den —, vinner Arcimboldis berättelse gifvetvis i trovärdighet.

Digitized by Google

digades att vid äfventyr af bannlysning och interdikt inom en månad efter brefvets offentliggörande återskänka Gustaf och Erik Trolle den fulla friheten — om dessa också nu fått tillåtelse att vistas på Eriks gård Ekholmen, var deras rörelsefrihet fortfarande inskränkt — och att inom fem månader personligen inställa sig i Rom, därvid de skulle stå till svars för sitt beteende mot Gustaf Trolle och lämna tillbörlig godtgörelse. Stämningen skulle uppspikas på kyrkdörrarna i Lund, Köpenhamn och Lübeck. Den som inför auditören såsom Gustaf Trolles ombud anmält ärendet var en skotsk klerk, men i själfva verket var det utan allt tvifvel den vid tillfället i Rom närvarande Didrik Slagheck, som å Trolles eller kanske rättare kung Kristians vägnar bedrifvit saken med ofvannämnda resultat.[1]

Emellertid inlöpte till Gadh hvarjehanda underrättelser, hvilka illa varslade om Sveriges slutliga öde i den hårda kampen mot konungen. I själfva kriget bragte året 1519 Öland och Älfsborg i Kristians våld, framgångar, som danskarna i Gadhs omgifning säkerligen icke försummade att vederbörligen utlägga och glorifiera. Större intryck på honom gjorde dock utan tvifvel de oerhörda tillrustningar, hvilka igångsattes för 1520 års fälttåg. Han såg kanske själf de betydande skaror af skotska, tyska och franska legoknektar, som strömmade samman under danska fanor, och han hörde talas om de stora ekonomiska resurser, som Kristian visste förvärfva genom den tyngsta beskattning af hanseatiska köpmän och egna undersåtar, genom penninglån af kyrkan och adeln, genom beslaget af Arcimboldis aflatsvinst och slutligen men icke minst genom den länge fördröjda, men nu nära förestående inkasseringen af drottning Elisabets rika hemgift. I motsats till det isolerade Sverige hade konungen dessutom mäktiga förbindelser med kejsare och furstar. Äfven de vendiska städerna och Danzig böjde sig, ehuru i grunden alltmera motvilligt, för Kristians påtryckningar och kejsarens resp. den polske konungens bud och förbundo sig att afbryta trafiken på Sverige.[2] Då Kristian genom sina uteliggare

[1] APD VI, s. 255 ff. Jfr ALLEN, a. a. III: 1, s. 72, 78 f.

[2] HR III: 7, s. 66 ff., 96 f., 335, 383, 385, 387, 395, 419, 422 f., 449, 466, 480.

Digitized by Google

själf energiskt vakade öfver effektiviteten af detta deras löfte, kunde Gadh lätt föreställa sig den brist på lifsmedel och förnödenheter och det allmänna ekonomiska betryck, som faktiskt tyngde svenskarna.

Så kom det förkrossande budskapet om Sten Stures död och om de danska härarnas snabba frammarsch mot Sveriges centrala delar i början af år 1520. Landet låg utan ledare. Herr Stens änka lät sig visserligen inte öfverväldigas af sorgen utan ville alltfort för sina söners räkning försvara riket mot den öfvermäktige fienden. Men hon var blott en kvinna: det är betecknande, att när hon i sin nöd hänvände sig till Lübeck med bön om hjälp, de myndiga rådsherrarna i Travestaden beslöto att lämna hennes bref utan afseende med en motivering, hvars första punkt utgjordes af de enda, men mycket sägande orden: »Quia mulier».[1] Och af landets förnämligare män var det ingen, som ville träda i breschen för henne och anföra de ännu trogna bondeskarorna. Hon sände bud på bud till Ture Jönsson och lofvade att ställa Stockholm och all sin egendom till hans förfogande, blott han åtoge sig höfvitsmannaskapet i kriget. Men förgäfves.[2]

Det behöfdes sannerligen stor optimism för att i denna

---

[1] HR III: 7, s. 566. Lübeckarna hade dock på sista tiden intagit en mycket hotfull hållning mot konungen, så att t. o. m. ett krig tycktes förestå, och när de nu svängde om, sammanhängde det tydligen med att de genom Kristina Gyllenstiernas bref fått visshet om Sten Stures frånfälle. Brefvet ankom till Lübeck tidigast i april — fru Kristinas sändebud till Danzig och Polen, kanslern Peder Jakobsson, synes ha afsändt det till Lübeck först efter sitt inträffande i Danzig 1 april eller något dessförinnan (HR III: 7, s. 543 f., 549 f., 558, jfr ibid., s. 478 f. och BSH V, s. 620 ff.). När ännu i mars månad mot Danmark riktade beslut fattades på vendiska förbunds- och hansedagar i Lübeck och Stralsund (HR III: 7, s. 484 ff., 489 ff., 497—536), hade städerna sålunda för sin kunskap om ställningen i Sverige varit hänvisade till konungens berättelser, hvilka man gifvetvis icke kunnat skänka någon bestämd tilltro. Jfr HR III: 7, s. 546 f. — Denna den lybska politikens nya omkastning till Danmarks förmån faller visserligen till tiden efter 11 mars (jfr nedan s. 309 ff.), men Gadh kunde redan då mycket väl förutse, att lübeckarna icke skulle våga sig på att, sedan Sten Sture dött och efter de danska framgångarna i Sverige, understödja Kristina Gyllenstierna.

[2] BSH V, s. 632 f.

Digitized by Google

situation kunna hoppas framgång för de svenska vapnen. Det behöfdes något af en ynglings starka och oerfarna förtröstan till framtiden. Gadh kom till korta. Han hade under decennier af politisk verksamhet fått en alltför grundlig kännedom om hansestädernas egennytta och till feghet gränsande försiktighet, om lojheten och det bristande svensksinnet bland svenskarna själfva. Och såsom redan tidigare påpekats, var det för hans fria omdöme utan tvifvel till hinders, att det i och för sig så bekymmerfulla läget endast af Sveriges vedersakare blef för honom uttolkadt. I beslutets ögonblick vägde dessutom en omständighet tungt i vågskålen, och det var den vänlighet, som Kristian mot förmodan begynt visa sin gamle fiende i hans fångenskap. Genom närmare bekantskap med konungen fick han en helt annan uppfattning om denne än förut. Minnet af sveket i Stockholmsskären förbleknade, och Gadh började tro, att konungen i grunden menade väl med svenskarna. Det är högst sannolikt, att han dessutom under personligt umgänge med Kristian fick en inblick i konungens verkligt stora egenskaper, enkannerligen hans omsorg om det lägre folket. Och att Kristian åt de danska biskoparna anvisade en blygsammare ställning än hvad som öfverensstämde med deras pretentioner, kunde icke annat än behaga den, som varit det svarta fåret bland sitt lands höga andliga. Redan under denna tid planlade ju Kristian II sitt berömda lagstiftnings- och reformarbete.

Stockholm var den fasta stödjepunkten för dem, som i Sverige ännu motsatte sig Kristians 'intagande'. Flera ädlingar, af hvilka dock ingen bar riddarenamn, hade där samlat sig kring Kristina Gyllenstierna: Måns Gren, Bengt Arendsson, Erik Kuse och Mickel Nilsson. Och borgerskapet gaf dem sitt trogna stöd. Gadh visste väl, att staden under sådana förhållanden skulle en afsevärd tid bortåt kunna bjuda konungen spetsen, och han beslöt att till magistrat och menighet rikta en kraftig maning att uppgifva det i längden ändå utsiktslösa motståndet. Det bref, som han med detta syftemål nedskref i Köpenhamn den 11 mars, ger starkt uttryck åt hans förtviflade syn på Sveriges för-

Digitized by Google

svarsförmåga mot de danska trupper, som redan befunno sig djupt inne i landet och som snart ytterligare i stort antal skulle inbryta. Och han varnar för alla förhoppningar på lübeckarna. De skulle svika denna gång, som de alltid gjort, och när med det snaraste den romerske konungen ankomme till Tyskland, finge de för resten annat att sköta än att undsätta Sverige.[1] Det är för Gadh en viss tillfredsställelse att med tanke på fosterlandets hopplösa läge kunna erinra om, att han under de sista åren före sitt bortförande yrkat på utbetalande af tributen, ett yrkande, som visserligen lämnats utan afseende tack vare »onda tiilskindara» i herr Stens omgifning. Stockholms borgerskap, som vore rikets hufvud, kunde nu icke göra något bättre än att ju förr dess hellre gå konungen tillhanda. Ingen hade mera förbrutit sig mot Kristian och hans fader än Gadh själf, och dock hade konungen af sin medfödda ädelhet låtit honom vederfaras den allra största välvilja. Gadh satte hela sin timliga och eviga välfärd i pant på att han icke hos monarken kunnat spåra något annat än de bästa afsikter mot alla, som svekfritt öfverlämnade sig åt honom. Det var Gadh en särskild hugnad att tänka på konungens ådagalagda godhet såsom kontrast till de oförrätter, hvilka tillfogats Hemming af egna landsmän. Brefvet visar bäst, hur djupt han tagit det smygande, af Sten Sture själf trodda förtalet: det kommenteras både först och sist. Flera af magistratens medlemmar och dessutom ett par af de i Stockholm varande herrarna, Bengt Arendsson och Erik Kuse, hade ju själfva vid hans sida deltagit i förhandlingarna med det danska riksrådet före gisslans bortförande. Någon af dem — och synnerligast Erik Kuse, som med sin skarpa iakttagelseförmåga lade märke till allt — borde väl ha observerat, om han varit i hemligt samförstånd med de danska herrarna, och då genast ha uttryckt sitt ogillande. Men så hade ju ingalunda varit fallet. Gadh hade svårt att föreställa sig, huru någon människa kunde tro honom om förräderi, och han insinuerar, att Kastellholm,

[1] Karl V anlände sommaren 1520 från Spanien till Nederländerna och inträffade som bekant under hösten s. å. i det egentliga Tyskland. Baumgarten, Geschichte Karls V, I, s. 302 ff.; jfr HR III: 7, s. 627 ff.

Digitized by Google

hans egendom å Helgeandsholmen och å Stockholms slott samt de 250 mark, som han lånat riksföreståndaren till inköp af oxar före utresan till de danska skeppen, varit vederbörande så begärliga, att han fördenskull utropats som förrädare. Man hade intalat sig, att han i alla fall aldrig skulle komma igen. Emellertid hade konungen lofvat att vid tillfälle högtidligen fritaga honom från de skamliga beskyllningarna. Själf hade han ämnat fara upp till Stockholm och urskulda sig, men vid ett jaktparti från Kallundborg hade han fallit ned från vagnen och sedan dess fått ondt i sitt bröst. När han blifvit litet bättre, ville han dock med konungens tillstånd resa åstad för att personligen komma till tals med adressaterna. Han hoppades, att det slutligen skulle bli klart för alla, att han icke fört afvog sköld mot sin rätta herre Sten Sture och sitt fädernesland utan handlat, som »en fatig kristen karll» borde göra.[1]

Förutnämnda bref har hamnat i danska riksarkivet och där räddats undan förstörelsen, men just denna omständighet väcker tvifvelsmål, om det någonsin lämnat Kristian II:s kansli och tillställts adressaterna. Gadh hoppades emellertid att på ett ännu mera verkningsfullt sätt få befrämja konungens sak i sitt fädernesland. Efter någon tid ansåg han sig nämligen oförhindrad att företaga den resa till Sverige, hvarom han i brefvet talat. Till följeslagare och kapten på den båt, med hvilken han ämnade fara, hade han utsett skeppar Larens, en utan tvifvel dansk man, som han befunnit lämplig för ändamålet.[2] Han trodde sig hinna återvända från sin mission, innan Kristian själf gifvit sig i väg till Sverige, och då ha afhuggit »the growaste spanar», hvilka hindrade konungens ingång i riket. Kanske skulle tack vare hans bemedling svenskarna själfva komma ned till konungen och svära honom trohet, hvarigenom många kostnader och besvärligheter kunde undvikas. När Gadh för Kristian framlade detta förslag, försummade han icke

---

[1] BSH V, s. 624 ff., efter orig. i Sverige A, DRA.

[2] Förmodligen samme person, som i Stockholm 5 nov. 1520 af konungen begåfvades med en tomt i Köpenhamn. SUHM, Samlinger til den danske Historie II: 1, s. 194.

Digitized by Google

att inskärpa den stora betydelsen af att just han, den bepröfvade fosterlandsvännen, finge bli konungens förespråkare inför frälset, köpstadsmännen och menige allmogen. Alla dessa kategorier fruktade nu att af den segrande monarken bli både 'köpta och sålda', men Gadh, som visste bättre, skulle bringa dem på andra tankar. Han hade ju i många år varit deras ledare i den nationella striden, och de skulle tro honom ojämförligt mer än sådana, hvilkas danska sympatier af gammalt varit kända.

Gadh ansåg emellertid, att det för hans resa skulle vara till gagn, om konungen skickade med honom bref till vissa uppräknade personer och korporationer, hvilka bref skulle utvisa, att Gadh hade bemyndigande att å Kristians vägnar underhandla med adressaterna (»credenciebreff»). Först och främst ville han taga itu med borgerskap och slottslofven i Kalmar och Stockholm. I Kalmar ämnade han särskildt lägga an på Peder Olsson, hvilken vi redan 1509 spårade därstädes och som sedan synes ha varit Johan Månssons närmaste man i slottets förvaltning och försvar.[1] Efter Johan Månssons nyligen timade död var han en af dem, som stodo i slottslofven för det viktiga fästet. Gadh trodde sig så mycket hellre kunna inverka på Peder Olsson, som denne var uppfödd och uppfostrad af honom själf. För Kalmar stad och slott glömde Gadh emellertid icke det tillhörande länet, hans barndoms välbekanta bygd: äfven till därvarande allmoge utbad han sig ett bref. Hvad vidare Stockholm vidkom, ville han ha *ett* bref till Kristina Gyllenstierna, Måns Gren och alla »slotzloffwana» och ett annat till borgmästare, råd och menighet. Men dessutom begärde han en särskild skrifvelse till Erik Kuse, hvilken nu fungerade som slottsfogde och enligt Gadhs mening betydde mer än de flesta: »han är en sniel karll oc radher mer en X andhre, hwat han gör är giorth». På resan mellan Kalmar och

---

[1] Se ofvan s. 195. Af Peder Olsson föreligga ett bref till kanslern Peder Jakobsson, Kalmar 4 febr. 1509 (SA: A V) och fyra bref till herr Svante själf från Kalmar eller dess omnejd af 1510 och 1511 (SA: A IV). Jfr BSH V, s. 419, 448, 462. Han skrifver stundom sitt namn Petrus Olavi, hvaraf man kan sluta, att han erhållit boklig bildning.

Digitized by Google

Stockholm skulle Gadh passera Östergötlands och Södermanlands kuster. Det kunde hända, att han därvid skulle få tillfälle att besöka exempelvis Söderköping, Norrköping och Nyköping, och han begärde fördenskull ett allmänt bref, som kunde användas, hvar han droge fram, både till andliga och världsliga personer. Slutligen tänkte han äfven på den viktiga silfvergrufvan i Sala. Längre fram på året (i augusti) var under ledning af den Sturetrogne, uppländske frälsemannen Olof Valram en betydlig arbetsstyrka dag och natt sysselsatt med att smälta ned silfver därstädes för att skaffa medel till fortsatt strid mot danskarna.[1] Troligen hade Gadh redan nu försport något om dylika planer, ty han begär bref till fogdarna på Kopparberget Kristofer Olsson (Svinhufvud) och på det äldre Silfverberget Stig Hansson, att de ej måtte låta »förgöre Sala berg for haat oc affund skuldh»: grufvan borde hållas vid makt till kung Kristians ankomst, och då borde också Sten Stures mångårige förtroendeman vid silfverbrytningen Kettil (Påvelsson) skrifvare[2] vara tillstädes för att gifva konungen eller hans ombud nödiga upplysningar.[3]

[1] BSH V, s. 643.

[2] Om Kettils verksamhet vid grufvan finnas upplysningar i bref af Peder Jakobsson till Sten Sture, Stockholm 19 april 1516 (SA: B, n. 1412) och i LANGEBEK, a. a., s. 387 ff.

[3] Den till kung Kristian ställda promemoria, ur hvilken det här anförda hämtats, är för mig endast känd genom en afskrift, som i slutet af 1870- eller början af 1880-talet verkställdes i RA af amanuensen d:r J. G. Théel i samband med då företagen kopiering af hela Sturearkivet. Originalet är numera i DRA borttaget ur Sturesamlingen, dit det ju ur proveniensynpunkt icke hör (det bar där n:r 925), och har tyvärr trots ihärdig och i möjligaste mån systematisk efterforskning under tvenne olika Köpenhamnsbesök icke kunnat återfinnas i någon af DRA:s många medeltidssamlingar. Icke desto mindre meddelas aktstycket efter den nyssnämnda, i RA befintliga afskriften som bilaga III till denna afhandling. — Att promemorian är uppsatt i Danmark och måste dateras till tiden närmast före kung Kristians första Sverigeresa 1520, framgår tydligt af innehållet. Och att Gadh är författaren, torde, oaktadt underskrift saknas, stå tämligen klart för hvarje uppmärksam läsare (jfr bl. a. de ord, som framhålla Erik Kuses stora skicklighet och inflytande, med hvad som yttras om samme man i brefvet af 11 mars); på någon annan i Danmark denna tid varande svensk är f. ö. icke att tänka.

Digitized by Google

Tyvärr är det obekant, hvad svar Kristian lämnade på Gadhs förslag. Af Olavus Petris skildring synes emellertid framgå, att Hemming ankommit till Sverige senast på samma gång som konungen själf, alltså i början af maj.[1] Hvad som under tiden tilldragit sig härhemma var i hög grad ägnadt att stadga Gadhs öfvertygelse, att den strängt nationella och därigenom också danskfientliga politik, för hvilken han själf varit en målsman, numera var utsiktslös. Att i allmänhet de svenska herrarna, äfven sådana, som stått på vänskaplig eller förtrolig fot med riksföreståndaren — till dem hörde exempelvis biskop Matts och ännu mer Erik Abrahamsson (Lejonhufvud) —, omedelbart efter Sten Stures död affallit till konungen, visste Gadh utan tvifvel redan innan han skref sitt ofvannämnda bref till Stockholms borgerskap.[2] Nu var emellertid bandet mellan Kristian och dessa svenska stormän ännu fastare sammanknutet förmedelst den af konungen stadfästa öfverenskommelsen i Uppsala den 6 mars, genom hvilken Kristian af bemälda herrar hyllades som svensk konung mot villkor bl. a., att allt det förgångna skulle vara glömdt och förlåtet. En månad senare hade det på själfva långfredagen utkämpade slaget vid Uppsala visat, hur litet den tappra allmogen förmådde utan ledare. Snart ingingo äfven underrättelser, som rättfärdigade Gadhs utalade misstro till hanseaternas hjälpvillighet. Genom Segebergsfördraget den 13 maj 1520 förbundo sig de vendiska städerna att fortfarande och intill den 31 mars 1521 afhålla sig från trafik på Sverige. Långt ifrån att understödja svenskarna i kriget underlättade de alltså deras betvingande.

Gadh tyckte sig sålunda ha all anledning att fortgå på den inslagna vägen. Det medförde visserligen, att han i Kristians omgifning kom tillsammans med sådana män som den i ärkebiskopsvärdigheten återinsatte Gustaf Trolle och biskop Otto och att han därvid framstod som deras meningsfrände, hvilket i grunden måste ha plågat honom.

---

[1] Olavus Petri, s. 323 f.

[2] Brefvet till konungen af Strängnäs 20 febr. (BSH V, s. 615 ff.) bör ha framkommit till Köpenhamn före 11 mars.

Digitized by Google

Man har nämligen svårt att tänka sig, att minnet af det framfarna försvunnit lika spårlöst hos honom som hos hans vän Erik Svensson. Denne var ju med skäl misstänkt för att i Rom ha motarbetat Trolles ärkebiskopsutnämning, men icke desto mindre hade han nu blifvit så intim med sin forne fiende, att till Trolle ställda bref i adressatens frånvaro kunde öfverlämnas till mäster Erik såsom hans närmaste förtrogne.[1]

Kristian uppehöll sig nästan hela sommaren utanför Stockholm. Medan belägringen af staden fortgick, lade han vikt vid att förmå menigheten från kringliggande landsändar att infinna sig i lägret. Som lockbete tjänstgjorde salt, hvilket han med rundlig hand utdelade till de kommande — på den varan rådde i Sverige stor brist i följd af den hanseatiska handelsspärrningen. Så lät han biskop Matts eller ock Hemming Gadh, hvilka enligt Olavus Petris vittnesbörd båda voro gärna hörda af bönderna, tala till dessa och med löften om obrottslig trohet mot lagar och privilegier söka förmå dem till underkastelse. Gadh har därvid förvisso gifvit uttryck åt den öfvertygelse, han rimligtvis vunnit, att Kristian var gemene mans vän. Det är under sådana omständigheter lätt förklarligt, att bönderna i stor utsträckning återvände från lägret som konungens svurna undersåtar.[2]

Den svenska allmogens motstånd mot konungen började alltså slappas. Efter långfredagsslaget hade det mest tagit sig uttryck i tygellösa och skäligen oorganiserade anlopp mot de prelater inom landet, i hvilka demokratien lärt sig att se sina och Sturehusets fiender, såsom Jakob Ulfsson, biskop Otto och Hans Brask. De båda förstnämnda beröfvades t. o. m. för en kortare tid friheten, och Arnö slott nedrefs. Att oroligheterna nu framemot hösten domnade af, kom sig äfven däraf, att Västerås och Stäkeborgs slott, som varit stödjepunkter för bonderörelsen, föllo i konungens händer och att Erik Ryning och Nils Eskilsson (Banér), hvilka efterhand framträdt såsom ledare för Sturepartiet

---

[1] BSH V, s. 637.
[2] Olavus Petri, s. 324.

Digitized by Google

i Östergötland och Närke, till sist försonade sig med Kristian. Kalmar hade väl ännu icke dagtingat för danskarna men skulle otvifvelaktigt komma att göra det, så snart Stockholm gifvit sig.

Kring förvärfvandet af Stockholm koncentrerade sig därför konungens tankar alltmera, helst som vinterns annalkande snart skulle nödga den för effektiv inneslutning så godt som oundgängliga danska flottan till hemfärd. Men det stod honom klart, att den af naturen väl skyddade och med lifsmedel ännu rikligt försedda staden endast på öfvertalningens väg stod att vinna redan nu.[1] Å andra sidan var ställningen ute i landet just icke ägnad att inge de tappra försvararna hopp om slutlig framgång i striden. Det måste vidare ha bekymrat dem att se, hurusom de fientliga trupperna af hanseaterna undsattes med lifsmedel och förnödenheter, medan de själfva lämnades åt sitt öde.[2] Särskildt de på slottet varande adelsmännen sägas tidigt ha visat benägenhet för kapitulation. Kristian beslöt att öppna underhandlingar. Han fann det tjänligt att därtill bruka svenska män, såsom biskop Matts, Erik Ryning och Hemming Gadh. Åtminstone enligt Gustaf Vasas uppfattning var det af dessa män Gadh, som mest bidrog till det för konungen gynnsamma resultatet.[3] Meniga borgerskapet

---

[1] I en gammal skrift, tryckt i Stockholm 1547 (Veræ ac justæ rationes, quare Regnum Suetiæ Christierno captivo Daniæ olim regi ac eius heredibus nihil debeat) berättas på tal om 1520 års belägring, hurusom redan själfva byggnadssättet hos de stockholmska husen bidrog att öka stadens motståndskraft mot en belägring. Det heter bl. a.: »Quod alibi in urbibus bellicis difficultatibus pomeria et hortus intra moenia obsessis civibus præstare solent, hoc subsidium Holmensibus viridia et florentia tecta præbent, siquidem domus ibi desuper non lateribus sed terra, si quando usus sic postulat, et gramina et herbas germinante eaque industria strata est, ut vel iaculatus igneus globus parum nocere quæat, adeo sagaces maiores in ea urbe condenda ac extruenda fuere.»

[2] SRS III: 1, s. 269.

[3] E 132, f. 478. GR I, s. 11, 20. Jfr de hanseatiska omdömena i SRS III: 1, s. 269, hvilka bekräfta Gustaf Vasas vitsord, och den samtida Rostockrådmannen Jakob Parkows uppteckningar, där Gadh under benämningen »alleches» (= electus) ensam framställes som den där vunnit Stockholm åt konungen (KOPPMANN, Denkwürdigkeiten des Rostocker

Digitized by Google

lär till en början ha beträktat doktor Hemming med oblida ögon, när han i sitt underhandlareväf kom in i staden, och vid ett tillfälle hade den gamle mannen så när blifvit ihjälslagen af samme Peder Fredag, som sedan var Gustaf Vasa till så stor nytta vid Stockholms belägring 1521—1523. Gadh medförde för sitt uppdrag hemliga bref från konungen till sådana stockholmare, som kunde tänkas villiga att hylla honom och hvilkas hållning var af vikt. Den 3 sept. tycks fru Kristina och hennes omgifning, äfvensom borgmästare och råd ha definitivt bestämt sig för uppgifvelse. Det skedde vid ett möte å slottet, där jämte Gadh de danska riddarna Preber Podbusk och Tomas Nielsen samt svenskarna Erik Abrahamsson, Johan Arendsson (tillbakaseende ulf) och Erik Ryning representerade konungen. På Kristina Gyllenstiernas sida var man mest angelägen om att det blifvande fördraget skulle innehålla full och otvetydig amnesti för de våldshandlingar mot rikets höga andliga, som de senare åren skett och öfver hvilka Kristian upphäft sig till hämnare. Det var emellertid klart, att Stockholms portar snart skulle öppna sig på vid gafvel för Kristian såsom Sveriges erkände konung. Och redan innan Erik Kuse på papperet fixerat de kapitulationsvillkor, som de belägrade voro hågade att antaga — det skedde natten till den 4 sept. —, kunde Gadh på uppdrag af Kristians öfriga underhandlare lämna den på Djurgården varande konungen ett meddelande om öfverläggningarnas resultat, hvari han framställer kapitulationen som en afgjord sak. Han hade nu äfven ordnat med härbärge i Stockholm för konungen och hans följe. Borgerskapet hade varit mycket oroligt öfver att de tyska knektarna, af hvilkas tygellöshet man ju hade sorgliga erfarenheter äfven från sådana tillfällen, då de stått i svensk tjänst,[1] skulle vid Kristians intåg strömma in utan ordning och efter godtycke taga logis. Gadh fann emellertid här en modus vivendi, och sinnena lugnades. För Kristian själf ombesörjde han härbärge på slottet, men hans anordningar blefvo

Rathsherrn Jakob Parkow, s. 17 f.). Parkow uppger, att dödligheten i det belägrade Stockholm var stor.

[1] Jfr ofvan s. 107.

Digitized by Google

i denna del icke af konungen godkända — troligen af misstänksamhet föredrog nämligen Kristian att taga in hos en välsinnad borgare, och Gadhs föreställningar, att vederbörande och inte minst fru Kristina skulle känna sig sårade af att slottet försmåddes, kunde icke rubba hans beslut.[1]

Kapitulationsbrefvens utväxling följde nu den 5 sept., och konungen lofvade, att allt hvad som från svensk sida företagits mot honom själf, hans fader och farfader skulle vara förgätet till evig tid, liksom äfven allt öfvervåld mot de svenska prelaterna. Två af dessa, Gustaf Trolle och biskop Otto, tyckas omedelbart ha beseglat utfästelserna. Och så kunde den 7 sept. Kristians högtidliga intåg i Stockholm äga rum med vederbörlig hyllning i Storkyrkan.

Gadh nämnes jämte 13 andra svenska riksrådsmedlemmar som medbeseglare af konungens försäkringsbref till fru Kristina och slottsbefälhafvarna och till Stockholms stad den 5 sept. Ensam af de 14 saknas han däremot i den handling, hvarigenom svenska riksrådet den 7 sept. formligen öfverlämnade slottet till konungen.[2] Denna omständighet skulle möjligen kunna tyda på att han omedelbart efter den 5 sept. af konungen affärdats på den mission, som ännu återstod honom i konungens tjänst och som åsyftade Finlands förvärfvande åt Kristian. Vintern tillstundade ju, och det var skäl, att denna resa sattes i verket så fort som möjligt. Kanske har »her electus» så undgått att bevittna, huru Kristian efter sitt inridande i Stockholm lät i staden uppresa tvenne galgar och på stora torget grymt afrätta Måns Jönsson, Västerås' försvarare.[3] I annat fall måste väl Gadh, nu om icke förr, ha fått en aning om sitt förfärliga misstag rörande konungens afsikter och rätta sinnesart.

Det är lätt att förstå, hvarför just Hemming Gadh utsågs till kung Kristians 'fullmäktiga sändebud öfver meniga

---

[1] Olavus Petri, s. 325 f.; tvenne bref från Gadh till kung Kristian, det ena odateradt och det andra af Stockholm 3 sept., BSH V, s. 645 f., 647. Jfr Allen III: 1, s. 291 ff.

[2] ST III, s. 612—621.

[3] Olavus Petri, s. 326.

Digitized by Google

Finland'. När Sten Sture 1512 som nyvald riksföreståndare skulle göra sig försäkrad om denna del af riket, hade ju Gadh åtföljt honom på resan, och äfven 1513 hade han i herr Stens sällskap farit omkring i landet. Ingen kände personal och slottsherrar å de olika fästena bättre än han. Denna gång låg det nog också i Gadhs eget intresse att ställa färden öfver Bottenhafvet. I ett manifest af danska riksrådet till det svenska vid Kristian II:s afsättning i Danmark säges uttryckligen, att konungen lofvat Gadh 'en god förläning' i Finland.[1] Hvad därmed kan ha åsyftats, är svårt att säga: att Gadh åter skulle taga Kastellholm i besittning, torde väl få anses gifvet, men troligen inneburo konungens löften något därutöfver.

Af de finska slotten innehades under herr Stens tid Viborg och Olofsborg af Tönne Eriksson, Tavasthus af Åke Jöransson och Raseborg af Nils Eskilsson (Banér).[2] Enligt Gadhs aftal med Kristian före afresan skulle sannolikt denna ordning förblifva orubbad med det undantag, att i följd af Stockholms kapitulation den 5 sept. fru Kristina skulle erhålla Tavasthus. Åbo slottslän hade däremot hört under Sten Stures fatabur, och det var sålunda själffallet, att det äfven i fortsättningen skulle vara af fatabursnatur och att en kunglig fogde nu skulle insättas där.[3]

---

[1] Manifestet ifråga föreligger i E 132, f. 212—215 i af Hogenskild Bielke korrigerad afskrift, som till afslutning af Bielke försetts med följande, egenhändigt nedtecknade reflexion: »Trew herr und trewe knechte!» Af Bielkes egen hand är äfven öfverskriften: »Nogre förnämlighe punchter, huarföre Danmarcks rådh och adell fordreffue gamle kong Christiern den thirannen och upsade honum theres eed och lyffte anno Domini 1523, huilke arteckler the seden forskeckede hiitt inn till Sweriges rådh.» Förmodligen går denna afskrift tillbaka på det till Sverige sända originalet. Allén citerar manifestet i annat sammanhang (III: 1, s. 404) efter ett i DRA befintligt utkast.

[2] Nils Eskilsson nämnes höfvitsman å Raseborg i bref af 5 jan. 1517 (Broocmans dipl., VHAA). Jfr äfven Hartman, Raseborgs slotts historia, s. 68, där notiser om Nils Eskilsson såsom befälhafvare å Raseborg åberopas icke blott från 1517 utan äfven från 1515 och 1516. För Tönne Erikssons och Åke Jöranssons vidkommande se ofvan s. 253 ff.

[3] Hartman (a. a., s. 69) anser, att Tile Giseler, Raseborgs befälhafvare efter Nils Eskilssons död, redan af Hemming Gadh insattes som slotts-

Digitized by Google

Gadh beledsagades på färden af den danske (eller snarare norske) frälsemannen Roleff Mattsson, hvilken 1519 varit Kristians 'ämbetsman' på Köpenhamns slott och nu medföljt till Sverige.[1]. Roleff var konungens handgångne tjänare, som mot denne ådagalade sin trohet äfven under motgångens och olyckans år.[2] Vid ifrågavarande tillfälle bestod hans funktion förmodligen däruti, att han förde befälet öfver det krigsfolk, som Gadh skulle ha med sig.

Den 7 okt. hade Gadh utan tvifvel hunnit till Åbo, ty den dagen tillträdde Wulff van Grevendorp sitt ämbete som konungens fogde å Åbohus. Under sitt uppehåll på platsen satt Gadh för rätta i närvaro af de båda finska lagmännen Knut Eriksson och Henrik Stensson jämte stadens borgmästare och råd, hvarvid en skeppare eller köpman Hans van Eken, som troligen hörde hemma i Åbo och i de dåtida handelsförbindelserna mellan Sverige och hanseaterna spelade en icke obetydlig roll, beklagade sig öfver ett par Revalborgare, med hvilka han hade något mellanhafvande. Gadh skref ett bref till Revals magistrat, som sedan i svar af den

---

chef med undanskjutande af Nils Eskilsson. Och stödd på en afskr. i Hausens samlingar, finska statsark., hvilka tyvärr icke varit mig tillgängliga, uppger han, att Tiles namn »i slottets häfder nämnes första gången den 21 nov. 1520». Uttrycket är sväfvande, och det är icke klart, om den ifrågavarande personen nämnda dag verkligen uppträdt som *höfvitsman* å slottet. När Hemming Gadh för konungens räkning försäkrade sig om de finska fästena, insatte han utan tvifvel kung Kristians tjänare bland slottslofven, och som sådan eller något dylikt är det kanske Tile Giseler fungerat 21 nov. Eller nämnes hans namn endast på samma sätt som fallet är i Viborg den 10 nov. med Roleff Mattsson (se nedan), hvilken senare vid tillfället ifråga på intet vis antydes ha efterträdt Tönne Eriksson?

[1] Bref till honom 23 dec. 1519 i Danske Kancellis Arkiv: Indkomne Breve, DRA, och af honom själf från Stockholm 9 juni 1520 i Christian II 45: 7, ibid. Språket i hans egna bref (jfr FM, s. 710 ff.) synes vara norska.

[2] Sedan han efter Gadhs död (se nedan) blifvit slottsherre å Viborg, fördrefs han därifrån af Gustaf Vasas folk i slutet af 1523 (jfr Allen IV: 2, s. 297). Han synes nu ha blifvit höfvitsman å Ålholms slott på Lolland men begaf sig efter en tid till kung Kristian i Antwerpen. Där åtog han sig att å Kristians vägnar afgå i beskickning till Sören Norrby på Gottland. Under resan blef han emellertid uppsnappad af lübeckarna och hölls af dem fängslad våren 1525, därvid han svårt rådbråkades och sannolikt äfven blef »enes fotes korter». HR III: 9, s. 57, 63, 65, 66 f., 111 f.

Digitized by Google

17 okt. lofvade att om möjligt söka ordna saken.[1] Från Åbo drog expeditionen vidare till Viborg. I början af nov. var denna viktiga gränsfästning vunnen för Kristian. Den 10 nov. höll Gadh ting på Viborgs rådstuga i närvaro af Tönne Eriksson och Roleff Mattsson. Han gaf därvid stadens borgerskap interimistisk bekräftelse å dess privilegier och lofvade att utverka formlig stadfästelse af konungen själf, när han härnäst träffade denne.[2] Från Viborg gick färden till slottsherren å Raseborg Nils Eskilsson, hvilken efter sommarens verksamhet i Närke nu begifvit sig hem. Med Raseborg var hela Finland af allt att döma i konungens värjo. En resa hade tillryggalagts, som äfven om den icke gått i alltför raskt tempo, genom sin betydliga längd måste ha hårdt anlitat sjuttiåriga krafter. Men därmed var också Hemming Gadhs långa och intensiva lifsverk afslutadt. Hans nye herre behöfde honom icke längre.

Genom Stockholms blodbad den 8 nov. hade Kristian II och Gustaf Trolle fullbordat sitt säkerligen på förhand fattade beslut att mot alla försäkringar utrota Sturepartiet.[3]

---

[1] FM, s. 717. Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands III: 4, s. 38. Om Hans v. Eken se FM, s. 315, 419.

[2] Arwidsson I, s. 222 ff.

[3] Sedan Erslev (Det stockholmske Blodbads Forhistorie, DHT VI: 3, s. 127—166) i polemik mot Paludan—Müller (a. a., s. 356—378) till full evidens uppvisat, att Gustaf Trolles 7 nov. 1520 öfverlämnade anklagelseskrift och icke det af Kristina Gyllenstierna samma dag framdragna rådsbrefvet af 23 nov. 1517 varit det för afrättningarna bestämmande, återstår endast att påpeka ett par omständigheter, som ytterligare styrka Erslevs uppfattning. Enligt Erslevs utredning blir det af de aflifvade endast två herrar öfriga, hvilka icke äro upptagna på Trolles lista men däremot voro med bland utfärdarna till 1517 års bref. Den ene är Hemming Gadh och den andre Erik Johansson (Vasa). Nu är det ju så, att båda två äro uppräknade i stämningsbrefvet af 1 sept. 1519 — om man nämligen får antaga, att i den sistnämnda handlingen namnet »Joannes Erici miles deauratus» är felskrifvet för Ericus Joannis, hvilket icke är tvifvelaktigt. Att de saknas på Trolles lista af nov. 1520, kan sålunda knappast bero på något annat än att de voro frånvarande; hvad Erik Johansson vidkommer, så var han åtminstone den 31 okt. ännu icke i Stockholm, ty hans sigill är icke fästadt vid det då utfärdade rådsbrefvet (ST III, s. 623 f.), och dessutom berättar Reimer Kock, att han ankommit till Stockholm först efter det de öfriga herrarna fängslats (SRS III: 1,

Digitized by Google

Det kätteri, hvartill ledarna af de mot Trolle och öfriga prelater begångna våldsgärningarna förfallit, tjänade som formell grund för massmordet, om också i verkligheten Kristian II:s egna intressen fingo en afgörande betydelse för valet af dödsoffer. Hemming Gadh var en af dem, som 1519 vid kurian å Gustaf Trolles vägnar angifvits såsom de förnämsta illgärningsmännen. Att han var kättare och förtjänade en kättares straff, var sålunda icke tvifvelaktigt; frågan var endast, om hans död skulle anses förenlig med Kristians fördel. Detta var just förhållandet: konungen synes ha menat, att Gadh i grunden var samme patriot som förr och i hvarje fall aldrig skulle skänka sitt bifall åt hans svekfulla och blodiga framfart. Och han beslöt att i strid mot alla löften om vänskap och förlåtelse rödja honom ur vägen. På samma gång skulle de finska slottshöfvitsmännen oskadliggöras och slotten öfverlämnas åt Kristians sanna drabanter, hvarvid exempelvis Roleff Mattsson skulle erhålla Viborg. Troligen strax efter den 8 nov. afsände konungen ett bud till Roleff Mattsson med befallning att afrätta Hemming. Det förtäljes, att Roleff vid budets ankomst skall ha blifvit bedröfvad, emedan han lärt sig värdera Gadh. Han lät emellertid denne se konungens skrifvelse tillika med

s. 271). I hvilket fall som helst, deras afrättning behöfver tydligen icke alls bero på att de beseglat brefvet af 1517. När för öfrigt Paludan-Müller (s. 372 f.) med instämmande äfven af Erslev (s. 147) söker göra troligt, att sistnämnda bref varit hemligt ända tills fru Kristina frambar det — det är ju endast under denna förutsättning, som Paludan-Müller öfverhufvud kunnat påstå, att brefvet haft en så afgörande inverkan på beslutet om blodbadet —, så torde det vara tillåtet att häremot uttala bestämda dubier. Ty äfven om brefvets beseglare sinsemellan från början aftalat dess hemlighållande, hvarpå intet bevis föreligger, så är det dock föga troligt, att exempelvis en biskop Otto förtegat det för Trolle, när under år 1520 hans politiska verksamhet och all hans sträfvan var gemensam med dennes. Och då Paludan-Müller påstår, att »der er intet Spor efter at Brevet af 23de November 1517 har været Andre bekjendt end dem, der beseglede det, lige indtil det Øieblik, da Fru Christine fremlagde det», så må det framhållas, att ju efter all sannolikhet Arcimboldi fått del af bemälda bref i en latinsk öfversättning, som ingalunda uteslöt den tilläfventyrs något vågade klausulen om solidaritet mot alla efterräkningar vid kurian (jfr ofvan s. 277).

Digitized by Google

en förteckning öfver dem, som blifvit afrättade i Stockholm. Gadh skall då ha uttalat, att en gammal spådom berättat honom om hvad som nu inträffade men att han aldrig kunnat tänka sig dess förverkligande genom kung Kristian. Konungen skulle emellertid själf en gång till straff för sitt handlingssätt mista land och rike och framlefva sitt återstående lif i fattigdom och elände — så lydde den profetiska förbannelse, som sägnen lade i den dödsdömdes mun.[1]

Den 16 dec. 1520, tredje söndagen i adventet, föll Gadhs hufvud för bilan.[2] Afrättningen verkställdes utanför Raseborgs murar, och själfva platsen utpekas genom det namn: »Gaddens backe», som bland ortsbefolkningen ända till senaste tid varit gängse för en kulle norr om slottsruinen.[3] Samtidigt med Gadh aflifvades borgherrn själf, Nils Eskilsson, sedan Åke Jöransson redan den 28 nov. gått samma öde till mötes vid Tavasthus. Något längre fram kom turen till Tönne Eriksson.[4]

Den lybske historieskrifvaren Reimer Kock, som dock sedan 1518 vistades i Lübeck[5] och borde ha vetat bättre, låter Gadh undkomma till bemälda hansestad, sedan han blifvit varskodd om den af kung Kristian utgifna afrättningsordern. I Lübeck skulle han sedan genom sin agitation ha bidragit till att staden efterhand beslöt understödja Gustaf Vasa i kampen mot konungen.[6] Hela denna fabel beror väl på förväxling med Gadhs Lübeckvistelse 1510—1512.

Det hvilar en djup tragik öfver den period i Gadhs lif, som omfattar hans »affall» och död, och den har också mer än någon annan tilldragit sig efterväldens intresse. Man

[1] SRS III: 1, s. 87 (Rasmus Ludvigsson).
[2] Juusten, Chronicon episcoporum Finlandensium, s. 595 f.
[3] Hartman, a. a., s. 69.
[4] Peder Swart, s. 47.
[5] Allen III: 1, s. 371, not 67.
[6] SRS III: 1, s. 273.

Digitized by Google

har ofta varit frikostig på hårda ord. Gadhs öfvergång till Kristian har betecknats som förräderi, den död, han därefter fick, var den ärelöses död, och han har själf förstört och besudlat sitt minne. ALLEN är en typisk representant för denna uppfattning.[1] En lugn betraktelse af tidsförhållandena vid »affallets» bevisliga framträdande och af öfriga omständigheter i målet måste enligt min mening jäfva alla sådana domar.

Andra ha gjort gällande, att Gadhs omkastning till konungens förmån tilläfventyrs icke var ärligt menad. »Hvem vet, hvad denne förslagne man hvälfde i sitt sinne, då han slöt sig till Kristian?» — så har man frågat.[2] Det är ett försök att tolka en händelse, som torde kunna tydas på annat sätt och vida enklare. Gadhs egna skrifvelser efter »affallet» synas för öfrigt ge vid handen, att hans förändrade hållning var lika uppriktigt menad som förut hans danskhat.

Slutligen har K. H. KARLSSON i sin framställning[3] uttalat tankar, som på väsentliga punkter måste anses träffa det rätta. Han har nämligen under varningar för ett obilligt domslut med några få ord pekat på Sveriges öfvergifna belägenhet efter Sten Stures död och likaså i största korthet antydt, hvilka egenskaper hos Kristian II, som böra ha tilltalat Gadh, nämligen »det demokratiska kynnet och oviljan mot biskopar och högadel».[4] Men när han i sin

---

[1] ALLEN, a. a. III: 1, s. 226, 289 f., 333. En mer än vanligt orättvis framställning lämnas af RHYZELIUS (a. a. I, s. 119 f.), där det heter, att »tyrannen lönte honom (Gadh) för thetta hans förrädiska och förderfweliga råd (affallet), såsom han af sina landsmän hade förtient». Rhyzelius slutar med orden: »Nu är hans färd och utgång allom oredeligom och ostadigom skrefwen til warning».

[2] ANNERSTEDT i Nord. Familjebok, andra uppl., art. Gadh.

[3] K. H. Karlssons papper II: 8 (det i Rom hållna föredraget), KB.

[4] Ordalagen på denna punkt äro in extenso följande: »Så afled äfven Sten Sture d. y., och ingen tycktes finnas, som kunde uppta hans fallna mantel, ingen med nog kraft och anseende att som Sturarna kunna samla folket kring sig. Under tiden hade Gadh lärt känna Kristian från hans förmånliga sidor. Till dem räknade Gadh helt visst det demokratiska kynnet och oviljan mot biskopar och högadel.» Strax förut heter det: »Hårda ord ha sagts om hans s. k. förräderi. Jag tror dock, att man här-

Digitized by Google

sträfvan att uppsöka äfven andra förklaringsgrunder påstår, att hela unionsstriden för Gadh var af en mera personlig natur och att Hemmings fiendskap mest gällde Sten Sture den äldres och Svantes vederdeloman kung Hans, så sammanhänger denna åsikt med hans allmänna uppfattning om förhållandet mellan Sten Sture den yngre och Gadh[1] och faller med den. Vi erinra oss för öfrigt brefven till Arcimboldi, där danskhatet ännu tycks glöda oförminskadt.[2] Och då KARLSSON vidare till Gadhs försvar påpekar, att begreppen fosterlandskärlek och nationalkänsla vid medeltidens slut icke voro så utvecklade som i våra dagar, skjuter han nog öfver målet. Hvar och en, som genomläser Gadhs många bevarade bref, får det ovillkorliga intrycket, att hans patriotism var af det slag, som håller måttet äfven inför en långt senare tids utpräglade nationalmedvetande.

Man har svårt att tänka sig annat än att Gadh genom sin anslutning till Kristian menade sig befordra fosterlandets sanna bästa under de gifna förhållandena. Troligen invaggade han sig i förhoppningar att vid etablerandet af den nya regimen kunna utverka sådana villkor, som i möjligaste mån förtog den karaktären af främlingsvälde. Och öfverhufvud torde »affallet» böra betraktas icke som en brottslig och vanhederlig handling utan som en gammal mans förklarliga, men ödesdigra misstag.

Det skulle ha haft sitt intresse att se, hvilka tankar samtiden och den närmaste generationen hyste om den ståndpunkt, Gadh i sitt lifs sista dagar intog. Men här svika källorna. Intet samtida uttalande i form af bref e. d. är bevaradt. Af historieskrifvarna nämner OLAVUS PETRI saken utan kommentarier, JOHANNES MAGNUS icke alls. REIMER KOCKS i och för sig obetydliga framställning, där det heter, att Kristian förledt Gadh med fagra ord om sina

---

vidlag både kan och bör bedöma honom något mildare», hvarpå omedelbart följa uttalandena om Gadhs danskhat såsom en fiendskap mot kung Hans å Sten Sture den äldres och Svante Nilssons vägnar och om nationalitetsbegreppets dåtida innebörd.

[1] Se ofvan s. 265 f.

[2] Se ofvan s. 286 ff.

Digitized by Google

goda och redliga afsikter,[1] kan lämnas åsido. Så mycket är emellertid säkert, att Gadh trots allt bevarades i vänligt minne i Gustaf Vasas Sverige, och någon klandrande hänsyftning på »affallet» förekommer, såvidt jag vet, ingenstädes. Att kung Gustaf för sin omgifning, när talet föll på Gadh, lämnat denne de bästa vitsord, kan man se redan af Peder Swarts krönika. Och i en konungens egen skrifvelse af 1558 — det gällde då visserligen det tal mot danskarna, som Johannes Magnus lagt i Gadhs mun och som nu skulle i dagspolitiskt syfte utnyttjas — kallas Gadh för »enn rätsinnig, trohiärted svensk man».[2] När vidare Peder Swart under konungens ögon samma år nedskref ett 'gensvar' på den danska rimkrönikan, hade »affallet» sjunkit i glömska och man låter Gadhs afrättning inträffa omedelbart efter gisslans bortförande och som ett led i Kristians svekfulla handlingssätt vid detta tillfälle. Vid skildringen af händelserna i Stockholmsskären okt. 1518 heter det nämligen här:

»Men D[octor] Hemming Gadd, en tro man oc wijsz,
som aff swenske män bör åhre oc prijsz,
honom kunde tå icke bättre gåå,
the danske monde hans huffuud affslå
emoot gislere rätt, tro, loffue och åhre.
Här öffuer må swenske sigh wäl förfäre.»[3]

Man ser tydligt, huru Gadh i traditionen tenderar att bli en den sanna svenskhetens heros, hvilken med sitt blod beseglat sin fosterlandskärlek. Steget var icke långt till det epitet, som tillägges honom i rubriken till en 1500-talsafskrift af det ofvannämnda talet mot danskarna,[4] nämligen »Gudz martir». Guds martyr! — det var ett ärenamn, som Hemming Gadh med sin hela läggning väl aldrig kunnat drömma om.

---

[1] SRS III: 1, s. 269.

[2] E. Hildebrand, Hemming Gads oration mot danskarne, HT 1886, s. 238.

[3] Någer stycker aff then Danske Cröneke — — — teslikest the Swenskes rätfärdelige och oumgängelige genswar, f. G.

[4] E 132, f. 594—609.

NIONDE KAPITLET.

Hemming Gadhs brefväxling. Hans personlighet och politiska insats: några synpunkter och en återblick.

Den som söker att i möjligaste mån tränga Hemming Gadhs personlighet på lifvet är i jämförelse med hvad eljest är fallet i fråga om medeltidens människor icke ogynnsamt ställd. Det erbjuder sig nämligen för honom ett material, som icke består af torra eller otillförlitliga krönikor, af officiella eller affärsmässigt och opersonligt stiliserade skrifvelser utan af en intim brefväxling, hvilken i flera afseenden saknar motstycke i vårt arf af medeltida urkunder. Brefskrifvaren är Gadh själf, adressaterna dels och framför allt riksföreståndaren Svante Nilsson, dels fru Mätta och personer i dessa makars omgifning. Af bref till Gadh från herr Svante föreligger intet i original men väl ungefär ett tiotal i koncept.[1] Hvad som gör ifrågavarande korrespondens särskildt intressant är, att Gadh i densamma låter sin sällspordt ursprungliga natur helt komma till sin rätt, hvarförutom han i de svenska brefven — och de utgöra ju ett öfvervägande flertal — trots den brådska, hvarunder de

[1] Af Gadhs bref till Sten Sture d. ä. ha alla gått förlorade, hvilket sammanhänger med att den gamle riksföreståndarens arkiv, såvidt man kan se, totalt förintats. Och endast *en* skrifvelse af Gadh till Sten Sture d. y. har gått till eftervärlden (BSH V, s. 540 f.), något som sannolikt icke uteslutande kan förklaras däraf, att unge herr Stens papper äro vida mer sporadiskt bevarade än faderns. Det förnämsta skälet torde helt enkelt vara det, att behofvet af en liflig skriftlig förbindelse icke gjorde sig *så* starkt gällande under Sten Sture d. y:s tid, då Gadh ju så ofta uppehöll sig hos riksföreståndaren, som fallet varit under Svante Nilsson och särskildt under Gadhs Kalmartid.

Digitized by Google

merendels nedskrefvos och som förklarar den stundom korthuggna stilen, visar ett välde öfver språket som väl ingen af hans samtida. Vi ha förut anlitat denna källa, när det gällde att få en bild af Gadhs offentliga verksamhet under en följd af år (1500—1510), men i själfva verket förtjäna brefven ett kapitel för sig.

Skrifvelserna till Svante Nilsson berätta om en *oaf*bruten och i många skiften pröfvad vänskap. När Gadh på hösten 1500 kom hem från Rom, var väl hans personliga bekantskap med herr Svante så godt som ingen, och de första brefven inledas med ett konventionellt »werdigh herre och strenge riddare», som dock efter biskopsvalet utbytes mot »kere her Marsk, godhe besönnerlige wen» eller »synnerlig god ven, kere landzherre» för att först 1502 öfvergå i det mera förtroliga »kere herre broder». Och dock är tonen i dessa äldsta bref af 1500 och 1501 snarast mera otvungen, i hvarje fall mera uppsluppen än senare. Gadh trifs utmärkt vid marskens hof, och när han skrifver, försummar han ej att skicka hälsningar till de olika familjemedlemmarna, bland hvilka Knut Alfsson och fru Mätta denna tid såsom herr Svantes gäster räknades. De å Stäkeborg uppväxande barnen — unge herr Sten och, tillsammans med modern, fru Mättas dotter i ett tidigare gifte Kristina — bli inte glömda, men ännu hellre sysselsätter sig Gadh på sitt lustiga vis med jungfru Karin, en sannolikt norsk flicka eller ungmö, som också uppehöll sig på Stäkeborg. Han kallar henne regelbundet »myn herre och hosbondhe» men låtsar stundom, att han blifvit trött på att tjäna henne, eftersom han icke som andra legoknektar fick kläde och penningar för sin tjänst. När han en gång mottagit en färsk långa från goda vänner i Västergötland och strax skickade den vidare som sin gåfva till herr Svante, tillsäger han därför marsken att låta sig väl smaka tillsammans med herr Knut och fru Mätta men att inte dela med sig åt jungfru Karin. En annan gång låter han hälsa denna, att han nu skaffat sig andra flickor (»deye») i Linköping och öfvergifvit sin kärlek till Karin. Skälmskt slutar han då med att till afsked »sighia sine gamble deye godha nath men

Digitized by Google

inghe store hiertans glädhie». En annan person, som han äfven talar om, är slottsfogden å Stäkeholm, Sander Arendsson. Han kan inte nog prisa det sätt, på hvilket Sander i Svantes frånvaro mottagit honom å slottet strax efter hans hemkomst 1500, men icke desto mindre roar han sig med att kalla honom sin fiende (»myn ööll fiendhe»), till hvilken han icke önskade få någon hälsning framförd.[1]

---

[1] BSH IV, s. 252, 258 ff., 281, 296, 352; Bil. I. Jfr Hjelmqvist, Till Heming Gadhs bref, s. 337—340. Gadhs speciella beteckning för fru Mätta i hälsningarna från dessa år: »myn fullgodh wen», »wor beste wen» e. d. — Styffe läser felaktigt (BSH IV, s. 259) »medh ware bäste wener» i stället för »medh ware beste wen» — har af Hjelmqvist med orätt uppfattats som gällande »en ung person i Svantes familjekrets», såsom jungfru Karin och vid vissa tillfällen möjligen Sander Arendsson. Det skämtsamma epitetet för Sander: »myn ööll fiendhe» återges af Styffe (BSH IV, s. 252) med »myn aal(?) fiendhe» och af Hjelmqvist med »myn aall fiendhe», hvilka båda läsningar, såsom det enligt min uppfattning tydligt framgår af originalet, äro oriktiga. Hvad sedan betydelsen kan vara, må lämnas därhän, men otvifvelaktigt har uttrycket med öl att skaffa. — Möjligen skulle jungfru Karin kunna antas ha varit fru Mättas styfdotter från ett tidigare gifte, ty det talas om »the gode jomffrur ffru Mettis döttre» (Nils Gedda till herr Svante, Bleking dagen efter sankte Påvels dag [1506?], SA: A IV, n. 336), ehuru af ett fru Mättas eget yttrande (bref till Svante, Svartsjö början af aug. 1504, SA: A IV, n. 218) synes framgå, att Kristina, dotter af hennes första gifte med norska riksrådet Anders von Bergen, var hennes enda egna barn. I det sist citerade brefvet nämnes emellertid bland Mättas omgifning en Karin Pedersdotter, som, om hon vore identisk med jungfru Karin, tydligen på grund af fadersnamnet icke kunde vara ens styfdotter till Mätta. I bref till Svante, Örebro 24 juni 1504 (SA: A IV, n. 204) skrifver Mätta: »Baad ok jomffru Kadrine megh at jak skulle biudhe edher til at hon mottä kome hem til siit igen. — — Käre god wen, wore thet saa, at i eckä kunnä göre edhert bryllöp i sommer, tha baadhe jak gernä om loff at jak mottä ffölia hennä tiid ok syä om thän del jak ok mith barn [Kristina] äre til ackters om.» Af dessa ord kan man nog draga den slutsatsen, att jungfru Karin var från Norge, så mycket hellre som den återgifna vändningen kommer omedelbart efter ett utrop af tillfredsställelse öfver att fred nu inträdt mellan rikena — det är tydligen med anledning af detta faktum och den sålunda frigifna samfärdseln, som Karin framställt sin begäran. Jfr H. Hildebrand, Sveriges Medeltid II, s. 464. En eventualitet och kanske den rimligaste är, att Gadhs 'herre och husbonde' icke var någon annan än Knut Alfssons syster, jungfru Karine Alfsdotter till Grefseng i Hedemarken, död ogift omkr. år 1537 (om henne se Schlegel och Klingspor, Den med sköldebref förlänade men ej å riddarhuset introdu-

Digitized by Google

Allvarliga tider kommo och satte sin prägel på Gadhs bref. Förtroligheten med herr Svante är oförändrad, blott från 1504 med någon tillsats af skyldig vördnad för riksföreståndarskapet, hvarom brefvens stående inledningsord »verdugh herre fadher» framgent bära vittne — såvidt jag kunnat se, tilltalas Svante af ingen annan på detta sätt.[1] Riksföreståndaren å sin sida nämner Gadh med brodersnamnet både till och om honom. De skrifvelser, som nu växlas mellan dem, röra emellertid nästan uteslutande Kalmar belägring, och innehållet står i samklang därmed. Det utgöres från Gadhs sida mest af skildringar angående ställningen därnere. Såsom vi förut en och annan gång kunnat iakttaga, är Gadhs brefstil äfven i sådana moment drastisk och temperamentsfull, ytterst bildrik och späckad med hänsyftningar på gängse ordspråk. Men åt det rent personliga förhållandet till riksföreståndaren-adressaten lämna Gadhs bref från denna senare tid icke ett utrymme, som svarar mot deras antal. Hvad vi se, är emellertid intressant nog. Understundom och icke minst när Gadh börjar frukta, att riksföreståndaren skall förledas att svika sin af många hatade vän, forma sig brefven till de mest ödmjuka trohetsförsäkringar, hvilka för nutida uppfattning lätt te sig som kryperi. Gadh är samtidigt icke sen att framhålla sina egna förtjänster och menar, att Svante kanske en gång skulle komma att sakna honom, om han nu gåfve honom till spillo. Och brefskrifvaren har icke långt till förebråelser. När kritiken under sådana förhållanden blifvit väl skarp, söker Gadh gärna att mot brefvets slut mildra den. Det kan då hända, att hans humoristiska läggning bryter fram och att han med hänsyn till den vrede, hans ord tilläfventyrs uppväckt, uttalar sin tillfredsställelse öfver att afståndet mel-

cerade svenska adelns ättartaflor, s. 104). — Hvad beträffar Styffes gissning (BSH V, inl., s. 166), att Sander Arendsson var Mättas styfson, synes den mig hvila på alltför svaga grunder. Det sätt, på hvilket Mätta i allmänhet nämner Sander i sina bref, tyder icke på ett så nära släktskapsförhållande.

[1] Äfven till Sten Sture d. y. använde Gadh detta tilltalsord, sedan herr Sten blifvit riksföreeståndare. BSH V, s. 540 f.

Digitized by Google

lan honom och den förtörnade är så stort: riksföreståndaren finge inte så lätt fatt på honom, om han ville straffa honom. Han tillägger därvid, att han för resten icke skulle vara rädd för att komma upp till herr Svante själf, ty han hade ett par goda försvarare i riksföreståndarens egen omgifning, nämligen unge herr Sten och fru Mättas dotter Kristina.[1] Den senare får också i alla hans hälsningar smeknamnet »myn tillith»; på henne hade nu Gadh öfverflyttat något af den uppmärksamhet, han förut ägnat jungfru Karin, som efter 1504 endast undantagsvis spåras i Svantes familjekrets.[2]

Närmast till korrespondensen med Svante Nilsson sluta sig Gadhs bref till Mätta, hans »kera fru moder». Endast två sådana äro bevarade, båda af 1507.[3] De visa, att Gadh äfven med henne vid tiden för brefväxlingen stått på bästa fot. Han framlägger sina bekymmer för henne, men det sker helt ridderligt icke i en dyster och besvärande, utan i en på det hela taget lätt och glad ton. För att klargöra den i Kalmar rådande lifsmedelsbristen meddelar han henne, såsom vi ofvan[4] sett, att han icke haft någon »nöthaklöff» i sin mun på långliga tider utan måst nöja sig med små getabockar och några få i stadsgrafven uppfångade »pisce de rana» (grodor?) och att han, helst under rådande sommarvärme, icke torts äta kattkött. Och den öfver honom utslungade bannlysningen omnämner han helt frimodigt med en mustig svordom, för hvilken senare han samtidigt ber om ursäkt under förklaring, att garnisonslifvet gjort honom så grof i talesättet — han hade ju icke på länge varit i fru-

[1] »Wilen I wara wrede, jach skriffwer idher sanningen til aff rettha aluara, tha är goth, jach är sa lankth ifra idher, I fa icke strax fath oppa mik. Komber jach til Hörningxholm, jach far well then, som fordäctingar mik, myn unge herre och tillith skulo wara myne dectingismen. The äre myn största alith». BSH V, s. 273.

[2] Hon nämnes senast i bref från Jon Jönsson till herr Svante, skrifvet i början af 1507. SA: A III, n. 524.

[3] BSH V, s. 169 f., 184 ff.

[4] S. 168, 170.

Digitized by Google

stugan hos Mätta och där af lilla jungfru Kristina fått påskrifvet för sina fula ord.[1]

En af Svante Nilssons förtrogna, med hvilken Gadh brefväxlade, var den i Dalarna inflytelserike och troligen därifrån bördige rådsherren Jon Jönsson. Uppenbarligen var denne en synnerligen nära vän till Gadh.[2]

Återstå Gadhs bref till Svante Nilssons båda kanslerer Jakob Andersson och Peder Jakobsson (Sunnanväder). Den förre — tidigare slottsskrifvare å Stäkeborg[3] — beklädde sin befattning åren 1504 och 1505. Gadhs bref från dessa år äro ju i allmänhet bristfälligt bevarade, och endast en skrifvelse från honom till kanslern Jakob har gått till eftervärlden.[4] I sin latinska dräkt och med sina långa fraser har den knappast någon personlig färg. Af en biljett till herr Jakob från en onämnd kollega i skrifvarstugan skulle man för öfrigt möjligen kunna sluta, att förhållandet mellan Jakob Andersson och »her electus» icke varit det bästa.[5]

Af Gadhs korrespondens med Peder Jakobsson äro resterna åtskilligt rikare. Till börden gottländing,[6] nämnes denne redan under 1505 som Svante Nilssons kaplan och var anställd hos honom. Från och med 1506 ersätter han i kanslersämbetet Jakob Andersson, som framgent innehar en underordnad post i Svantes tjänst.[7] Gifvetvis en mera

[1] Ett bref från Kristina Andersdotter till styffadern herr Svante af 7 okt. 1510 är tryckt i FM, s. 493 f. Hon var då redan gift med väpnaren Axel Laurensson (Tott) till Edby i Södermanland. Medan Kristian II år 1518 uppehöll sig i Sverige, låg Kristina i förrädiska stämplingar med konungen, hvilket tydligtvis sammanhängde med det dåliga förhållandet mellan Sten Sture och hennes mor. STb 1518—1520, s. 90.

[2] Bref från Gadh till Jon Jönsson, BSH V, s. 23, från Jon Jönsson till Gadh, SA: C, n. 538. Jfr Gadhs omdöme om Jon BSH V, s. 133.

[3] Jfr ofvan s. 247.

[4] Se ofvan s. 115.

[5] SA: C, n. 1810. Det är i detta bref fråga om att Jakob och Gadh vid något tillfälle skulle dela härbärge, hvaröfver brefskrifvaren i herr Jakobs intresse uttalar sitt misshag: »kunne I thet aff styra, taa wore thet ganglägith för edher».

[6] I en supplik vid kurian af 9 okt. 1514 kallas han Petrus Guto (nyare da. afskr. från Vatikanen, RA.).

[7] Flera skrifvelser till Jakob Andersson och Peder Jakobsson i SA: C och SA: A V.

Digitized by Google

ansedd och betydande man än Jakob — någon gång erhåller han t. o. m. den klingande titeln cancellarius regni, hvilken ju egentligen tillkom biskop Matts — hade han kanske af gammalt varit fästad vid Linköpings domkapitel och på så sätt redan tidigt kommit att tillhöra Gadhs närmare bekantskapskrets. Från 1508 var han i hvarje fall kanik i Linköping. Aldrig är Gadh så helt sig själf som i brefväxlingen med denne man. Till herr Peder yttrar han sålunda som oftast sina lönligaste tankar om riksföreståndarens åtgärder och om ställningar och förhållanden för öfrigt. Men ännu mera intressera dessa bref genom det intima och fördomsfria skämt och raljeri, som ofta från början till slut genomgår dem och i hvilka det allvarliga ärendet klädes. Man märker, att Gadh ansåg sig skrifva till en verklig själafrände. Det kan hända, att skämtet icke skonar det heligaste, såsom då Peder Jakobsson i en sluthälsning befalles åt 'Jesus och den stora son, som står i Mariefred'.[1] Och som en tämligen lättfärdig — för Gadh dock ganska typisk — sammanställning mellan det profana och det för rättrogna sinnen heliga måste det betraktas, när Gadh en gång förklarar, att han lika ifrigt väntat på sin tjänare Kempes återkomst från riksföreståndaren, som gamla testamentets patriarker och gudsmän längtat efter den stund, då Kristus skulle nedstiga till dödsriket för att lösa dem ur deras fängelse.[2] Öl och kvinnor är ett ämne, som gärna sysselsätter brefskrifvaren. Männen i herr Svantes skrifvarstuga passera därvid ofta revy, och man får det intrycket, att det gick gladt tillväga i Peder Jakobssons omgifning. I ett bref af Gadh, hvilket icke tillhör Sturesamlingen, insinueras, att herr Peder, när han 1513 åtföljde Sten Sture d. y. till Finland, höll ett dryckeslag med Gadhs kamrat från Romtiden, domprosten i Åbo Henrik Venne och att det festades om så

[1] Bil. II.

[2] »Fratrum carissime, ut patres in lymbo Christi adventum expectarunt, sic ego tantillus reditum Kemponis mei familiaris, qui litteras apporabat domini gubernatoris». SA: A V, n. 1526 (brefvet af 8 dec. 1506). Se Du Cange, Glossarium mediæ et infimæ latinitatis, art. limbus.

Digitized by Google

kraftigt, att domprosten fick sin död däraf.[1] De här föreliggande brefven sysselsätta sig mycket med Sven skrifvare, en af herr Peders underordnade, hvars kärleksäfventyr med nunnorna i Skänninge kloster antydas. Tryckt af fältlifvets tvång, låtsar sig Gadh vara afundsjuk på denne Sven, som i frid och ro fick dricka en skål »cum puellis et monacobus sibi dicatis». Äfven Kettil Påvelsson, hvilken vi erinra oss från Gadhs sista dagar,[2] nämnes en gång af brefskrifvaren. Kettil var för tillfället (dec. 1506) placerad på den skäligen obetydliga posten som slottsskrifvare i Örebro, där den förutnämnde Sander Arendsson samtidigt var fogde. Emellertid skrifver Gadh, att han hoppades snart kunna eröfra Kalmar slott och då »cum salute reverti atque gloria ad capitaneum invictissimum ac semper augustum Catillum Simpahuffwodh, capitaneum excellentissimum castri Örebro». 'Simpahufvud' var tydligen ett för Kettil gängse eller af Gadh uppfunnet öknamn.

På sina ställen äro dessa bref till Peder Jakobsson alldeles obegripliga. Många af de använda uttrycken och vändningarna tillhöra utan tvifvel den intima kretsens gycklande frimurarspråk, till hvilket eftervärlden förgäfves söker någon nyckel. I de fall, då modersmålet brukas — och det sker ofta i den mest brokiga blandning med latinska partier —, ådagalägger Gadh här dessutom en viss benägenhet för ålderdomliga ord och former, hvilka eljes icke påträffas hos honom och som väl åsyfta att stegra den komiska effekten.[3]

Ett studium af Hemming Gadhs brefväxling, hvars

---

[1] FM, s. 614.

[2] Se ofvan s. 313.

[3] Mera karaktäristiska för Gadhs korrespondens med kanslern Peder än de i BSH V, s. 253 f., 346, 347 tryckta brefven — på det första stället har STYFFE oriktigt återgifvit utanskriften, hvars rätta lydelse är följande: Amantissimo suo fratri domino Petro Iacobi, Lincopensi canonico, dom'ni gubernatoris *cancellario sincerissime dilecto* — äro de hittills otryckta brefven af 17 aug. och 8 dec. 1506, SA: A V, n. 1514, 1526. Det är också uteslutande ur dem, som citaten härofvan hämtats; det ena brefvet meddelas dessutom in extenso såsom bilaga (Bil. II). — Peder Jakobsson, som 1505

Digitized by Google

allmänna karaktär sålunda i korthet skisserats, efterlämnar inte minst ett bestämdt intryck af hur sammansatt hans personlighet i själfva verket var, och detta intryck förstärkes genom hvad vi i öfrigt veta om honom.

I religiöst afseende har han tydligen känt sig tilltalad hufvudsakligen af det rent ceremoniella. Däraf hans omsorger om att den helige Hemmings högtid skulle värdigt begås och väl delvis hans önskan om lofmässor öfver hela riket efter Kalmar stads eröfring. Men understundom tycka vi oss spåra en djupare känsla, såsom då han talar om 'den milda moder Maria mö', hvilken hulpit sju fattiga kyrksocknar i Ditmarsken och väl också kunde hjälpa Sveriges konungarike. Något liknande möter äfven på vissa punkter i hans memorial för biskop Hemmings skrinläggning.

Å andra sidan är han krigsmannen, hvilken i konsten att svära ådagalägger en färdighet, som vi knappast känna till i Sverige före hans tid. Han svär både på italienska, tyska och äkta svenska.[1] Hans yra gyckel tar emellanåt, åtminstone efter moderna begrepp, hädelsens form. Sin andliga uppfattning hade han nog väsentligen fått vid Alexander VI:s hof och, såsom redan förut antydts,[2] har han säkert också tagit intryck af dess lätta seder. Vi erinra oss anklagelsen, att han en tid hållit sig med konkubin, och sammanställa denna beskyllning med hvad han anser tillständigt att, visserligen på skämt, yttra i brefven till Peder Jakobsson.

Hemming Gadh var vidare full af ifver att gagna fäder-

---

af Svante presenterats som prebendat i Stockholm (konc. i SA: A I, n. 1434), blef 1510, likaledes på riksföreståndarens rekommendation, kyrkoherde i Storkyrkan därstädes (jfr BSH V, s. 385). Han nämnes framgent mycket ofta i Stockholms tänkebok. Den 26 jan. 1515 erhöll han af påfven Västerås' dekanat (nyare da. afskr. fr. Vatikanen: suppliker), hvarifrån han ju under Gustaf Vasa befordrades till biskop i det västmanländska stiftet.

[1] Uttrycket »i godes dunnens nampn» (FM, s. 333) har HANS HILDEBRAND, troligtvis med rätta, återgifvit med 'i Gottes donners namn' (Sveriges historia II, s. 575).

[2] Se ofvan s. 62, 92.

Digitized by Google

neslandet på det sätt han ansåg bäst. Och det var säkerligen icke ringa strapatser, han i dess intresse med redan 'krokig rygg' ålade sig i Kalmar. Men på samma gång glömde han icke sig själf. Det berättas från så skilda håll, att man kanske ej är berättigad att tvifla på det, hurusom de omkostnader, han under Kalmartiden ur sin kassa gjorde för belägringen, icke svarade mot hans intäkter som innehafvare af länet. Öfverhufvud synes han ha varit ytterst mån att skaffa sig inkomster. Det bör dock därvid framhållas, att han tydligtvis icke hade någon förmåga att handskas med penningar och därför alltid, hurudana förhållandena än voro, hade mycket svårt att få debet och kredit att gå ihop. Snart sagdt öfverallt, där han någon längre tid uppehöll sig, efterlämnade han skuld, och långifvarens utsikter att återfå sina tillgodohafvanden visade sig ofta vara minimala.

I en stormig tid föreföll Gadh att vara en stridens man som ingen annan, och han var det också. Han hade dock att samtidigt kämpa på två fronter, mot den yttre fienden och mot de icke mindre hatfulla prelaterna här hemma med deras anhang. I det längsta höll han ut. Men stundom svek honom modet, och han kunde önska, att han aldrig varit född, eftersom hans fiender jämt och samt förföljde honom 'med en skårig knif' i hans fosterländska värf. Och han älskade icke striden för dess egen skull. Äfven med sin bittre vedersakare Jakob Ulfsson eftersträfvade han i vissa ögonblick försoning. I förhållande till Danmark torde hans ideal under herr Svantes tid ha varit en längre tids aftaladt stillestånd af den beskaffenhet, att dock Sveriges ära och självständighet på intet sätt prejudicerades genom detsamma. Vid ett tillfälle under Kalmartiden tycks han för öfrigt, tryckt af missmod, ha varit böjd för en två- à treårig vapenhvila, utan att han därvid kunde vänta, att Kalmar slott och Öland genom stilleståndstraktaten skulle tillfalla Sverige.[1]

Skulle man göra sig den frågan, hvad det var, som gjorde Hemming Gadh, trots alla hans fel och svagheter, så högt uppskattad i det samtida Sverige, faller blicken till att börja

[1] Se ofvan s. 187, 245.

med på den skickligt bedrifna verksamhet som diplomat eller som politisk skribent, hvarmed han under större delen af sitt lif bidrog att häfda Sveriges nationella självständighet gentemot Danmark. Ett godt exempel på hans diplomatiska metoder äga vi från hans lybska mission 1510—1512. Hans uppgift var ju då att vinna Danzig för den svensk-lybska alliansen och att befästa Lübeck i dess förbundstrohet. Först och främst gaf han därvid prof på sin förmåga att uppträda med en viss pondus och att öfverhufvud sörja för skenet. Det »regnum Goticum», å hvars vägnar han talade, fick i hans mun en höghet och kultur, som måste imponera. Å andra sidan utmålade han kung Hans' illgärningar i bjärta färger, och sanningen fick stundom stå tillbaka en smula för begäret att göra effekt. Kanske mest karaktäristiskt för hans taktik är emellertid det kloka greppet att på en tid, då spänningen mellan furstemakten och städernas självständighetsbegär mångenstädes var så akut, förehålla köpmännen, hurusom det vore furstarnas största lust att skada och trakassera städerna;[1] till den ändan berättade han ju — om ur verkligheten eller den fria fantasien, må lämnas därhän —, att den polske konungen helt nyss inbjudit Sverige till förbund mot några af honom hatade nordtyska städer. Genom att nu också framställa kung Hans som en städernas dödsfiende gaf han åt hela den politiska situationen en belysning, som utan tvifvel gjorde intryck på åhörarna, fastän sedan hans ansträngningar blefvo förgäfves i följd af faktorer, hvilka all hans vältalighet icke kunde rubba. — I Rom och — för att välja bättre kända förhållanden — när det längre fram gällde att gendrifva danska bannlysningsförsök och att öfverhufvud inför andliga myndigheter föra Sveriges talan, så var det två saker, som Gadh icke gärna glömde att framhålla. Det ena var de danska konungarnas förbund med de kätterska ryssarna och det andra den omständigheten, att Danmarks ständiga anfall hindrade svenskarna att göra allvar af sin stora korstågs- och omvändelseifver gentemot nämnda kättare.

[1] »Nocere et obesse civitatibus principum omnium, ni fallor, summum studium est». HR III: 6, s. 169.

Digitized by Google

Skulle det vara riktigt bra, antyddes äfven kung Hans' förvillelser med fru Edele. Allt detta var förträffligt ägnadt att misskreditera Danmark i rättrogna sinnen.

Gadhs stora inflytande i Sverige berodde emellertid mera direkt på den ovanliga förmåga, hvarmed han visste att rycka landsmännen med sig för de fosterländska syften, som besjälade honom. Hans ord måste i sin lidelsefulla glöd ha ägt något särdeles eldande och betagande. På detta sätt kom hans votum att i de svenska rådslagen väga så tungt, att exempelvis år 1504 kung Hans och Danmarks riksråd tycktes anse alla underhandlingar med svenska emissarier skäligen ändamålslösa, såvida ej Gadh var med.

Det fanns emellertid en grupp af svenskar, hvars hjärtan han aldrig riktigt kunde vinna i sina länge antiunionella sträfvanden, nämligen i allmänhet det högre kleresiet och majoriteten af den förnämligare adeln. Dessa kategorier fruktade de ständiga unionsfejderna och hade dessutom af erfarenhet lärt sig inse fördelarna af en härskare, som från ett aflägset residens lät dem hållas i sina anspråk att vara en stat i staten eller att i sin krets få upprätthålla ett mera okontrolleradt förmynderskap öfver lågfrälse och bönder. Gadhs motsättning till speciellt biskoparna blef för öfrigt ytterligare ökad genom bannlysningen.

Så mycket närmare måste han då sluta sig till de lägre folkklasserna och till det på dessa stödda riksföreståndarskapet. Sturarna glömde aldrig, att deras myndighet hvilade på den grund, som den engelbrektska folkresningen lagt. Så kunde gamle herr Sten, när Jakob Ulfsson och andra stormän blefvo honom för besvärliga, låta undfalla sig förstuckna hotelser om 7,000 à 8,000 bönder, de där skulle komma och 'kasta upp en Engelbrekt'.[1] En dylik politik måste vara en styggelse för de svenska prelaterna och rådsherrarna, hvilka stundom sågo sig nödsakade att mot den framstormande demokratien och dess hatade ledare formligen förbinda sig till gemensamt värnande af en 'från hedenhös,

---

[1] HSH XVIII, s. 29.

nedärfd, privilegierad maktställning.[1] Och ett uttryck för de besittandes ovilja mot undre samhällslagers uppmarsch till politiskt inflytande möter väl exempelvis i Jakob Ulfssons råd till herr Svante att »fölge theres rad epter, som nagot haffue vederwage, och ecke theres, som engte haffue och ecke skötte, at hwar then stake, i Swerige ware, wore forhäriet».[2] Gadh företrädde en helt annan ståndpunkt — om sedan opportunitetsskäl eller djupare bevekelsegrunder på honom hade den största drifkraften, är naturligtvis omöjligt att afgöra. Med sin praktiska blick insåg han i hvarje fall, att »folka landzting är mektykt» och att de, som 'stodo utanför dörren', i längden hade goda utsikter att vinna öfver de höga herrar, som bänkat sig inne i rådssalen. I mycket gick också hans statskonst ut på att få »en wälweliog almoga». Och i umgänget med borgare och bönder firade hans öfvertalningsgåfva sina kanske största triumfer. Han drog sig därvid ingalunda för en viss skrämselagitation, i det han föreställde menigheten, hurusom riket, om försvaret försummades, skulle af kung Hans på det grymmaste underkufvas och framgent öfverlämnas till full besittning åt hans svurna bröder ryssarna och åt hvarjehanda andra 'hedningar, mördare och kättare'.[3] På detta sätt men äfven genom uppfordringar, som direkt vädjade till de bästa fosterländska instinkter, lyckades han ofta förmå allmogen till stora offer. Af menige man var han också merendels högt afhållen, och dalkarlarna, med hvilka han stod i nära förbindelser, vördade i honom en ny biskop Kettil.

Med rätta har Schück därför kännetecknat Hemming Gadh som »en bland våra första demokratiska statsmän».[4] I själfva verket har han i historien alltför mycket fått framstå som danskhataren par préférence, och man har glömt, att han också och kanske i främsta rummet var en af dem, som först bidragit att fostra den svenske borgaren och bon-

---

[1] »Föreningen» i Stockholm af 30 juni 1512. Hadorph II, s. 424 ff.

[2] Citeradt i Svante Nilssons svarsbref sommaren 1511, odat. koncept i SA: A I, n. 136.

[3] FM, s. 234. Jfr ofvan s. 105.

[4] Svensk Literaturhistoria I, s. 141.

Digitized by Google

den till ansvarsmedvetet deltagande i statslifvet mot nationella mål.

Vid hvarje försök att uppskatta Hemming Gadhs betydelse för vårt folks samhälleliga utveckling är det en faktor, som alldeles undandrar sig vårt bedömande. Det är visst, att Gustaf Vasa af sina samtal och sitt umgänge med Gadh mottagit djupa intryck, men i hvad utsträckning dessa intryck blifvit omsatta i hans stora nydaningsarbete, kan numera icke utrönas. Dock vill det tyckas, som om bland annat kung Gustafs kyrkopolitik med dess mot prelaterna riktade udd till någon del kunde gå tillbaka på skildringar, hvilka Hemming Gadh ur en lång lefnads erfarenheter upprullat för den lyssnande unge ädling, som bar framtiden i sin hand.

Digitized by Google

Exkurs.

Striden mellan Svante Nilsson och rådsoppositionen år 1511.

Den rådsopposition, med hvilken Svante Nilsson hade att dragas så godt som hela sin riksföreståndartid, nådde sin största styrka och häftighet under hans sista lefnadsdagar. Härom vittnar inte minst den skarpa skriftväxling mellan honom och rådet, hvilken efter herr Svantes kopiebok är tryckt i HSH XX, s. 249—262. De dithörande akterna sakna datering, men man har alltifrån ALLEN varit van att hänföra dem till herredagen i Strängnäs sept.-okt. 1511. Som en terminus a quo har ALLEN (I, s. 692) med rätta angifvit fastlagstiden 1511, då enligt den ena af rådets inlagor (HSH XX, s. 260) en rådssammankomst hållits i Stockholm. Han har sedan icke känt till de möten, som ägde rum i Stockholm maj-juni och i Bockholmssund i förra hälften af aug., och därför utan vidare hänfört berörda skriftväxling till Strängnäsmötet. Till den sålunda gifna tidsbestämningen har så STYFFE (BSH V, inl., s. 162 ff.) trots sin kännedom om Stockholms- och Bockholmssundsmötena utan vidare motivering anslutit sig.

Hvad nu Bockholmssundsmötet vidkommer, kan det i detta sammanhang utan vidare lämnas ur räkningen, enär riksföreståndaren icke deltog i detsamma och skriftväxlingen förutsätter hans närvaro. Återstå Stockholms- och Strängnäsmötena. För att underlätta valet dem emellan i fråga om aktstyckenas datering torde det vara lämpligt att först sammanställa, hvad man för öfrigt vet om de båda mötena. Tilläfventyrs skall det då visa sig, att herredagen i

Digitized by Google

Stockholm har rätt till större beaktande i föreliggande afseende än hvad som hittills kommit den till del.

Stockholmsmötet synes, som så många af tidens herredagar, ha varit på förhand afsedt som inledning till ett krigsföretag, enär rådsmedlemmarna voro anmodade att inställa sig med största möjliga vapenmakt. Utlyst till den 11 maj (FM, s. 518), har det tydligen icke börjat förrän ett par veckor senare. STb för 1511 ger med afseende på mötestiden säkra hållpunkter, i det den saknar anteckningar för dagarna mellan den 4 och 18 juni — jag undantar ett par smärre notiser för pingstafton den 7 juni — och själf lämnar den förklaring, att sammanträdena med stadens råd ajournerats under bemälda period i följd af pågående herredag. Äfven rörande deltagarna lämnas här vissa upplysningar. Den 4 juni närvoro vid magistratens förhandlingar bl. a. herr Svante, riddarna Knut Eskilsson och Holger Karlsson samt väpnarna Knut Eriksson och Klas Henriksson, därvid den förstnämnde gaf sin sven Kristofers dråpare »dagh och fredh i sex weckor sidan han (Svante) är hemkomin aff richisens reso, som han nu rese skal til Kalmare». Och den 21 juni närvoro i rådstugan herr Svante och riddarna Knut Eskilsson, Peder Turesson och Krister Bengtsson, då en man dömdes fredlös, som på Gråmunkebron ihjälslagit en sven under den tid, fred varit lyst i staden för herredagens skull (STb 1511—1514, s. 10 ff.). I Peringskiölds dipl., VHAA, finnes vidare afskrift af ett dombref, utfärdadt i Stockholm den 18 juni 1511 af följande »för merkelige Riiksens ärende skul» församlade rådsmedlemmar: ärkebiskop Jakob Ulfsson, biskoparna Matts och Otto, domprosten i Uppsala, Kristofer, ärkedjäknen i Strängnäs Jöran Nilsson, herr Knut Eskilsson, lagman i Uppland, herr Sten Turesson, lagman i Västmanland, herr Erik Trolle, lagman i Närke, herr Nils Bosson, lagman i Östergötland, herr Peder Eriksson (? troligen felläst för Peder Turesson), herr Trotte Månsson, herr Krister Bengtsson, herr Holger Karlsson, riddare, Nils Eskilsson, Klas Henriksson, Bengt Arendsson, Johan Arendsson, Knut Eriksson och Jon Jönsson, väpnare. Utom dessa var äfven Sten Kristersson närvarande vid herredagen.

Digitized by Google

Om mötets karaktär och riksvårdande förhandlingar vet man, utöfver hvad de ofvan nämnda notiserna angående den beramade Kalmarexpeditionen låta ana, att slitningar rådt mellan riksföreståndare och råd men att slutligen en förlikning[1] ingåtts, hvarvid Svante Nilsson återigen »sigh allene paa anamade then möde, tunge oc omsorgh», som var förenad med riksstyrelsen. Mellan Sten Kristersson och herr Svante var dock brytningen alltför stor för att kunna ens skenbart botas genom förlikning. Herr Sten reste från mötet utan att taga afsked af riksföreståndaren och satte sig vid hemkomsten till Nyköping i formlig krigsberedskap mot denne, hvarefter det under hela år 1511 kom till hvarjehanda fientligheter mellan de båda herrarna (Erik Kuse till herr Svante, Strängnäs den 29 juni, BSH V, s. 460 f.; Sten Kristersson till Jakob Ulfsson, Salsta den 8 juli, HSH XIX, s. 170 ff.; biskop Matts till herr Svante, Strängnäs den 10 juli, SA: A IV).

Förlikningen mellan riksföreståndare och råd innefattade äfven, att domprosten mäster Libbert i Västerås skulle afgå som sändebud till ärkebiskop Birger i Lund för att aflämna det svar på en Birgers hänvändelse till Jakob Ulfsson, att man vore benägen för fred och sämja, det svensk-lybska förbundet likväl oförkränkt. Såsom en efterdyning till den strid, som äfven på denna punkt stått inom rådet, får man betrakta de ofvan s. 339 citerade orden i Jakob Ulfssons bref till Svante Nilsson strax efter mötet, att riksföreståndaren borde »fölge theres rad epter, som nagot haffue vederwage», och icke deras, som intet hade att förlora och som ville, att riket skulle förhärjas, hvarpå riksföreståndaren svarade, att han visst vore fredsvillig men blott önskade hindra kung Hans från att »inkomma at forgöre och forderffwe then helge kirke, hennes personer, ridderskapet, frelset och then mene man, som han giort haffuer i Norge och flere stadz

[1] När Staffan Henriksson i bref till Svante 26 sept. uppmanar riksföreståndaren att gent emot den väntade rådsoppositionen vid Strängnäsmötet hålla sig till »then dagtingan ok samtal, som giorth waar i Stokholm oppa Gramunckaholm i waras nästh förleden», menar han förmodligen just denna förlikning. BSH V, s. 478.

Digitized by Google

han radendes är» (Svante Nilsson till Jakob Ulfsson trol. i juli 1511, SA: A I, n. 136; af brefvet framgår, att Libbert efter rådsmötet afsagt sig sändebudsvärfvet, men skrifvelsen till Birger fortskaffades omsider på annat sätt).

Strängnäsmötet, utlyst till den 21 sept., var efter allt att döma ämnadt att få än större omfattning än det i Stockholm, i det att två »gode men» (i detta fall säkerligen två bönder, se BSH V, s. 470, 477) voro inkallade från hvarje härad. Från mötet föreligga tre rådsbref, daterade resp. den 4, 8 och 10 okt. Det förstnämnda är till förmån för den äfvenledes närvarande Hans Brask i en dennes privata angelägenhet utfärdadt af ärkebiskop Jakob, biskoparna Matts och Otto, Svante Nilsson, Knut Eskilsson, Sten Turesson, Erik Trolle, Nils Bosson, Sten Kristersson, Peder Turesson, Erik Johansson, Krister Bengtsson, Holger Karlsson, riddare, domprost Kristofer, ärkedjäknen Jöran Nilsson, Axel Posse, Bengt Åbjörnsson, Knut Eriksson och Jon Jönsson, väpnare (K. h. 53, s. 124, LSB). Och rådsbrefvet af den 8 okt. (pappersbref, RA) har bland utfärdarna ingen, som icke är nämnd i aktstycket af den 4. Däremot är förhållandet mera kompliceradt med brefvet af den 10 okt. (orig. i Hansestæderne A: Papirshandlinger, DRA, tr. utan närmare undersökning af sigillen HR III: 6, s. 371 f.). Det uppger icke själf utfärdarnas namn, men bland de vidhängda 10 världsliga sigillen — riksföreståndarens då icke inberäknadt — igenkänner man: 1. Ture Jönssons, 2. Nils Eskilssons (sannolikt), 3. Nils Bossons, 4. Krister Bengtssons, 5. Erik Trolles, 7. Holger Karlssons (sannolikt), 8. Sten Turessons, 9. Knut Eskilssons, 10. Bengt eller Johan Arendssons. N:r 6 är otydligt (det är i hvarje fall icke Klas Henrikssons). Af de fem andliga sigillen äro biskop Matts' och biskop Vincents igenkännliga. Af de 12 sigill, däribland Svante Nilssons, hvilka sålunda kunnat identifieras, är de två, som i detta sammanhang särskildt äro ägnade att förvåna, nämligen biskop Vincents och Ture Jönssons. Det är högst osannolikt, att dessa båda herrar, tvärt emot hvad man för öfrigt känner, deltagit i vare sig Stockholms- eller Strängnäsmötena; deras personliga närvaro påkallades utan tvifvel

Digitized by Google

i det af fienden hotade Västergötland. Under sådana förhållanden ligger den förmodan nära till hands, att brefvet den 10 okt., såsom ofta skedde i fråga om statshandlingar, i det att för dylika skrifvelser frånvarande rådsmedlemmar ställde sina sigill till de närvarandes förfogande,[1] beseglats äfven af andra än de verkliga mötesdeltagarna, och jag tillåter mig därför att i det följande frånkänna ifrågavarande bref fullt säker vittneskraft, när det gäller att fastställa, hvilka som deltagit i Strängnäsmötet.

Brefvet af den 10 okt. är ställdt till Lübeck och berör, i olikhet med de båda andra Strängnäsbrefven, rikets angelägenheter. Man får här veta, att den vid Stockholmsmötet beslutade budskickningen till ärkebiskop Birger ledt till det resultat, att danska konungen och rådet utfärdat lejdebref för besökande af ett fredsmöte i Halmstad, och skrifvelsens syfte är just att uppmana lübeckarna till att låta sig representeras å det sålunda beslutade Halmstadsmötet.

En mera intim bild från mötet i Strängnäs ger oss herr Svantes bref till Hemming Gadh af den 2 dec. 1511 (HR III: 6, s. 373 f.). Såsom ofvan s. 242 f. anförts, berättar riksföreståndaren här, att mötet varit af riksrådet tillställdt, för att man skulle vinna den svenska allmogens sanktion å tributen till kung Hans, att emellertid bönderna i stor utsträckning uraktlåtit att infinna sig och att det relativa fåtal, som verkligen kommit, visat sig mycket afvogt stämdt mot tributen och mot fredspartiets intentioner öfverhufvud. Mötet hade alltså varit en missräkning för detta parti, och af herr Svantes hela skildring synes framgå, att det varit under sommaren, rådsoppositionen varit som mäktigast, icke på hösten och vid Strängnäsmötet.

Mot bakgrunden af dessa notiser om de båda ifrågavarande herredagarna bör nu den i HSH XX publicerade skriftväxlingen skärskådas. Först och främst får då en parallell uppräkning af Strängnäs- och Stockholmsmötenas fullt bevisliga resp. rådsdeltagare och af utfärdarna till rådsskrifvelsen i HSH XX, s. 251 ff. (cit. HSH) följande utseende:

[1] Se exempelvis HSH XX, s. 119.

Digitized by Google

Stockholm	*Strängnäs*	*HSH*
Ärkebiskop Jakob	Ärkebiskop Jakob	Ärkebiskop Jakob
Biskop Matts	Biskop Matts	Biskop Matts
» Otto	» Otto	» Otto
Domprost Kristofer	Domprost Kristofer	Knut Eskilsson
Ärkedj. Jöran Nilsson	» Hans Brask	Sten Turesson
Svante Nilsson	Ärkedj. Jöran Nilsson	Erik Trolle
Knut Eskilsson	Svante Nilsson	Nils Bosson
Sten Turesson	Knut Eskilsson	Sten Kristersson
Erik Trolle	Sten Turesson	Erik Johansson
Nils Bosson	Erik Trolle	Trotte Månsson
Sten Kristersson	Nils Bosson	Krister Bengtsson
Peder Turesson	Sten Kristersson	Holger Karlsson
Trotte Månsson	Peder Turesson	Nils Eskilsson
Krister Bengtsson	Erik Johansson	Klas Henriksson
Holger Karlsson	Krister Bengtsson	Bengt Arendsson
Nils Eskilsson	Holger Karlsson	Johan Arendsson
Klas Henriksson	Axel Posse	Knut Eriksson
Bengt Arendsson	Bengt Åbjörnsson	Jon Jönsson[1]
Johan Arendsson	Knut Eriksson	
Knut Eriksson	Jon Jönsson	
Jon Jönsson		

Af HSH:s utfärdare ha sålunda alla så när som på Erik Johansson bevisligen deltagit i Stockholmsmötet, hvars rådslista ju visar stor likhet med HSH:s, hvaremot beträffande tre af de i HSH nämnda rådsherrarna (Trotte Månsson, Klas Henriksson och endera af Arendssönerna) upplysning om närvaro vid Strängnäsmötet totalt saknas och vidare förhållandet är omtvistligt beträffande två rådsmedlemmar (Nils Eskilsson och den ene Arendsson). Hvad särskildt den finske Klas Henriksson vidkommer, befann han sig, att döma af ett den 23 aug. 1511 dateradt bref till herr Svante (FM, s. 530 f.), den tiden åter i Finland och hade just då af electus i Åbo öfvertalats att bege sig till Viborg och där bistå Erik Turessons änka mot ryssarna, hvarför hans frånvaro vid Strängnäsmötet är så godt som bevislig. Detsamma är förhållandet med Trotte Månsson, som den 17 sept. underrättade Svante Nilsson, att han icke kunde komma till mötet (BSH V, s. 477).

[1] Dessutom måste ju riksföreståndaren själf ha varit närvarande vid det möte, där HSH afgifvits.

Digitized by Google

En fortsatt granskning af den ifrågavarande skriftväxlingen lämnar ur dateringssynpunkt åtskilliga resultat af värde. Det talas därstädes å s. 251 om ett sändebud, som borde affärdas till Danmark för *inledande* af fredsunderhandlingar. Vid Strängnäsmötet kunna dylika öfverläggningar svårligen ha förekommit, ty då voro redan, såsom vi ofvan sett, alla förberedelser vidtagna för besökandet af det till kyndelsmässan 1512 beramade Halmstadsmötet. S. 253 berättas, hurusom herr Svante vid mötet framställt begäran, att rådsmedlemmarna med så mycket folk som möjligt måtte följa honom ned till Kalmar att där förbida de vendiska städernas »macht och tröst». Detta passar ju synnerligen väl på förhållandena vid Stockholmsmötet; i sept. eller okt. däremot skulle Svante knappast ha kunnat framställa ett dylikt önskemål, enär kungliga skepp den tiden visade sig i sveaskären och Uppsverige sålunda själf hade bruk för sina försvarsmedel (FM, s. 534; jfr hvad ofvan s. 242 efter herr Svantes bref den 2 dec. förtäljes om striderna i Stockholmsskären under hösten). Det är f. ö. icke troligt, att en hanseatisk expedition till Kalmar kunde väntas så sent på hösten som i okt. S. 254 omnämnes vidare, att herr Svante erbjöd sig att innan nästa midfasta eller påsk lämna ifrån sig höfvitsmansdömet i »menige rigisins radz nerwaru friborne frelssismen köpstadzmen och menige almoge». Häremot ställde rådet den fordran (s. 256), att han genast skulle abdikera och att Stockholms slott vid nästkommande mormässa definitivt skulle öfvergå i andra händer. Antaget att denna replikväxling ägt rum i Strängnäs, är det väl bra underligt, att rådet genast ville fråntaga Svante riksföreståndarskapet men på samma gång låta honom behålla det viktiga Stockholms slott inemot ett helt år eller till den 8 sept. 1512 — Strängnäsmötet öppnades ju först *i slutet af* sept. Det vore så mycket underligare, som herr Svantes egenskap af Stockholms slotts innehafvare förvisso var ett från rådets synpunkt nästan lika farligt hinder för den eftersträfvade fredens snara ingående och för dess fortbestånd som själfva hans riksföreståndarskap. Daterar man återigen skriftväxlingen till junimötet, bortfalla dessa svårig-

Digitized by Google

heter: som den af rådet önskade tidpunkten för slottets afträdande erhålles då den 8 sept. 1511, hvilket ju är rimligt. Det är också föga troligt, att herr Svante i Strängnäs skulle ha yrkat uppskof med sin afgång till ett möte, där bl. a. äfven köpstadsmän och menig allmoge vore tillstädes, ty detta var ju förhållandet just med Strängnäsmötet. Slutligen kan nämnas, att rådsherrarna (s. 257) uttala den önskan, att deras anklagelseskrift måtte inregistreras i Stockholms stads tänkebok — där den dock icke återfinnes —, hvilket snarare tyder på ett möte i Stockholm än i Strängnäs.

Alla för tidsbestämningen afgörande moment, bland hvilka herr Svantes egen skildring i det meranämnda brefvet till Gadh icke bör förgätas, tala sålunda till Stockholmsmötets förmån och torde tillräckligt motivera den uppfattning om händelseföljden, som i kap. VI härofvan kommit till synes. Det lär icke kunna nekas, att Allens och Styffes datering af den märkliga skriftväxlingen hvilar på mycket svaga grunder. Och är det verkligen så, att Stockholmsmötet i juni 1511 utgjort tidpunkten för rådsoppositionens hätska afsättningsförsök gent emot herr Svante och att Strängnäsmötet på hösten s. å. snarast företett ett bakslag för dessa tendenser, måste ju framställningen af Svante Nilssons sista lefnadsdagar bli något annorlunda än hvad hittills varit vanligt och han själf vid sitt frånfälle framstå icke som en slagen man utan närmast såsom den där med allmogens hjälp ridit ut stormen.

Digitized by Google

Hemming Gadh till Svante Nilsson, Söderköping den 17 sept. 1500.

Egenhändigt orig., SA: A III, n. 1517.

Mina ödmyuka helse forsendh m*edh* gudh Verdigh h*err*e och strenge riddare / aff allo hierta och största ömyukth tackar jach idh*er*· ffor then stora godhwilia / i mik bevisth haffwe / i myn ffrawara / i manga handha mattha / haw*er* jach altith hörth idh*ert* tall til godho / och mith besta / hwilkith jach g*er*na forskulla will sa lenghe jach leffwer / och loth th*en* dande swe*n*nen Sander idh*er* fogath och Thro thienere / pa Stekeborgh well akenna / ath i ware myn ffulkomin wen / Thy han ffor m*edh* mik / som m*edh* en mektigh landis h*err*a / badhe til kosth och täring pa slottith och sida*n* j ($^1/_2$) oxsa til skips / lathe mik gudh aldrigh döö wtan ath jach matthe wara ma*n* fforskulla th*et* och alth a*n*nath som i mik bevisth haffwin / werdigh h*err*e· om th*et* ärendhe th*er* mellan myn herre biskopin sig forlöpand*is* är / och mik idher capellan / Th*et* lather jach sa besta· til idh*ers* tilkompth· nar idh*ers* besth til maks koma kan ath i hiith komen / idh*er* Thrösth och kerlige wilie h*er* i*n*nan begärand*is* i alle matthe / gudh ffor sin nadh och myskundh· lathe mik aldrig a*n*nath begära· / wtan th*et* gudhi· the helge kirkio· och rikith til gangn koma kan· och andhrom til godh epth*er*dömilsse / och ey a*n*nars / ey wil jach och a*n*nath begära utan th*et* the w*er*digha h*err*ar in capitulo samfelth ja til sigia skulo om gudh sa forseth haw*er* / än thy i myn makth

Digitized by Google

är / på war helga ffadhers pawens weghna / mykith thet jach ey nw scriffwa kan / nar jach komber til ordh medh idher Strengeligheth hemeligan talandis wil jach idher wndhervisa all erendhe hurw thette slitas skall Her medh idher gudh befellandis medh liff och siell scriffwith i Sudhercöpwngh gansth hasteligan sancti Lamberti dag MV^c

H Gadh

Utanskrift: Erligh och Velborin herra her Swante Nielson Swergis Rikes Marsk Sin kere Herre ödmyukligan

(Spår af sigill)

Digitized by Google

Hemming Gadh till kanslern Peder Jakobsson, Kohamn den 17 aug. 1506.

Orig. (ej egenhändigt), SA: A V, n. 1514.

Sincero n*ost*ro fauore p*re*misso Ffrat*er* ama*n*tissime Visa l*itt*era d*omi*ni mei q*ue* sc*ri*pta sit arbog*is* die laure*n*cii non placuit *n*o*n* vidisse sigillu*m* tu*n*c dep*er*ditum appositum no*n* fue*re* unde suspicor quod p*er*dita recup*er*ata no*n* sit Unde doleo veheme*nt*er Memi*n*i ad me l*itt*eras datas fuisse ut copia*m* relinqua*m* que data sit sup*er* feudo calmarnensi Cui*us* copia*m* ma*n*u mea p*ro*p*ri*a reliqui in stuba mee dom*us* ad qua*m* h*ab*endam a*n*cilla*m* mea*m* holmis relicta*m* p*ost* t*er*ga req*ui*ratis q*ue* req*ui*sita no*n* deneget int*er* alias cartulas relictas req*ui*renda / que ancilla unacu*m* domo et omnia i*n* ea que s*unt* tue ditioni ad oscula pedu*m* i säng m*edh* sko och hosor sit subiecta Et nimir*um* / hon kan hwrtas m*edh* h*er*ra biszanw*m* maxan hin daprasta Hakka sakta oppa hakkabrädeth th*et* är klenth / bedh*er* iak ed*er* ati wele wnd*er*wisa my*n* h*er*re at mik wed*er*faras naget för th*et* hogmodh mik är skedt aff niels sc*ri*ffwa*re* i stockholm / Ha*n* maa för th*etta* h*er* oc fredzbröth*et* ha*n* brötet hafw*er* / aff thy hon haffw*er* min h*er*res beskermelse breff / Och han slo he*n*ne i he*n*nes egeth hem och hwss: / wäll löna XX eller XXX ha*ns* swena tiil höst lön och a*n*neth tolketh tiil paaschana / Är nagh*en* tide*n*de hoss ed*er* biwd*er* mik tiil / jak wil icke försymeth om jak nager förni*m*ma kan / Jh*es*us edh*er* befälend*is* hin stora son staar i ma*ri*afredh och swen sc*ri*ff-

Digitized by Google

wa*res* bokapikom i Skäningess closth*er* Sc*ri*ffwit i kohaffn th*er* kalffwa flaaddos och oxa ristad*is* faar flaaddos och geth*er* lopo noga misto m*edh* allom bokkomän / gudh giffwe at wij fi*n*noms glad*er*e än wij aatskildhoms Jak saa at ed*er*t änlete war bedröfft och mith hiärta inth*et* gladth aff th*et* insigleth saa bort kom Rapt*issi*me octa*va* laure*n*cii Anno etc*etera* MDVI n*ost*ro s*u*b se*cr*eto

Hemi*n*gus Gadh

»Kalf»: D*om*i*n*e pet*r*e Rogam*us* sinc*er*e ut l*itt*eras h*ab*eamus p*ro* quib*us* sc*ri*bim*us* cu*m* b*e*n*e*dicto abiörnss*on* rem publicam c*on*c*er*ne*n*tes et iter*um* valete

Utanskrift: C*om*mendabili plu*ri*mu*m*que c*ir*cumspecto viro ac d*omi*no D*omi*no Pet*ro* iacobi Regni swetie gubernato*ri*s ca*n*cella*ri*o Amico *tam*q*uam* f*ra*t*r*i nob*is* sinc*er*e di*lec*to

(Otydligt sigill)

Digitized by Google

Promemoria till Kristian II, däri författaren (med all sannolikhet Hemming Gadh) anhåller om åtskilliga »credenciebreff» för en resa till Sverige i Kristians intresse. Skrifven i Danmark våren 1520.

Orig. på papper, DRA; här återgifven efter en afskrift i RA (se ofvan s. 313).

Tiill Kalmar*na* sloth oc stadh eth breff tiill thöm sa*m*ma

It*em* tiill Pædh*er* Olss*on* eth credencie breff sind*er*lig*en* som star i slosloffwan th*en* iach haffw*er* opföth etc[ra]

Tiill alth Lænith i Kalmar*na* södra och norra mot eth breff och credencie etc[ra]

Stocholm tiill ffrw Kristi*n* och Manss gren som ær i*n*ne pa slottith he*n*niss kresswa*ra*re och alle slotzloffwa*na* eth breff crede*n*cie

A*n*nath slickt tiill Erick Kwse slotzfogoth*en*, han ær en sniel karll oc radh*er* mer en X a*n*dhre hw*at* han gör ær giorth etc[ra]

Eth credencie breff tiill borgamesta*ra* oc radh oc me*n*ighet i Stocholm oc credencie etc[ra]

Eth alme*n*th breff tiill alle andelige och werdzlige æ hwar oss hend*er* tiill at koma anting*en* Swderköpwng, Narköpu*n*g eller Nyköpwng

Th*etta* schall wara idh*er* nad p*ro*fiteligit, oss hoppass swa forarbedat ath the skwle sielffue ko*ma* hiit för id*er* nad giffw*er* sig tiill wex oc gö*ra* hwlskap oc ma*n*skap tiill

börlige i alle matthe, swa ma id*er* nadhe spara tess swa*r*e kosth oc th*er*ning oc pæ*n*ninge spille, med my*n*ne om*ack* och fre*m*mende folck jw giord*es* behoff, om th*etta* for*scriff*na ey skedde

Th*etta* und*er*wisis i en god ackth oc me*n*ing altiid pa idh*er* nad*es* behag oc forbætring

It*em* idh*er* nade schall thro i sa*n*ning at th*et* schall mer p*ro*fit göra the see oc höra oss en ma*n*g oc fflere opp*en* besigled breff for ma*n*ge saker skwll etc^{ra}

Idh*er* nadhe schall dog födh*ra* oss swa mer göra wii idh*er* nadhe gangn oc p*ro*fit tiill Iongligit bestand, oc forkort*a* alth omack och stora kost, lættare ingang tiill riikit nar the growaste sponar[1] aff hwgne ære etc^{ra}

Skiper Larenss ær th*er* en god karll fölia oss opsendass pa id*er* nad*es* behag wij kome well igen for id*er* nade giffw*er* sig tiill wegx som iach forni*m*mer ha*n* ær en spogen karll

Kæresthe nadig h*er*re tag*er* h*er* aff swa mikit id*er* nadhe siniss, th*et* bliffw*er* id*er* nad*es* p*ro*fit aff mit do*m*ma sin kan iag [[2]] ey a*n*nars förmerkia

It*em* et breff tiill Stig Hanss*on* oc Kristofer Olefs*on* bergx fogte pa kopar bergit oc selff bergit at the ey lathe förgöre Sala berg for haat oc affwnd skw[l]dh

Item at Kætiill skriffwere bliffw*er* tiill stæd*es* som all afflop wet i Sala berg oc at grwffwa*n* hold*es* wiid mackt tiill id*er* nads tiillkomst hon lösser kost oc arbethe wel sielff etc^{ra}

It*em* idh*er* nad ma thro i sani*n*g at ffrelsit oc köpstadzme*n* oc mene almogh*en* ey swa hasteliga oc tregeliga sæther thro tiill thöm so*m* mistenckte waro pa id*er* nad*es* wegna som tiill thöm omistenckte waro the rædass bade köpass sæliass en nw som ey görss behoff wijsthe the th*et* iach weth

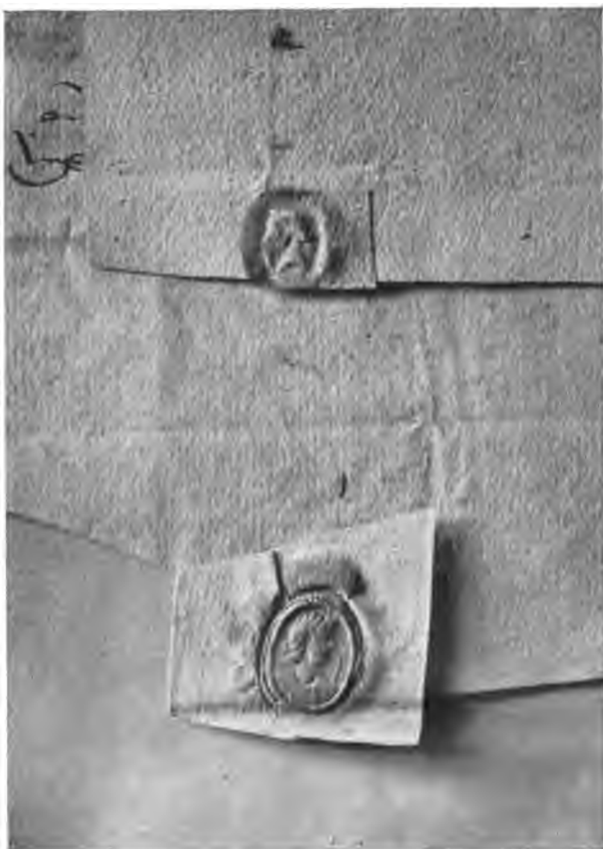
(Utan under- och utanskrift)

---

[1] Afskrifvaren läser alternativt: spanar.

[2] En lucka i afskriften; om den äfven i originalet motsvaras af en lakun eller endast af oläsliga ord, anger afskrifvaren icke.

Digitized by Google



Två af Hemming Gadh använda sigill
(se sid. 2).

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Carlsson, G. 415541
Hemming Gadh.

DL700
.9
G3C3

JUL 10 1933

415541

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google